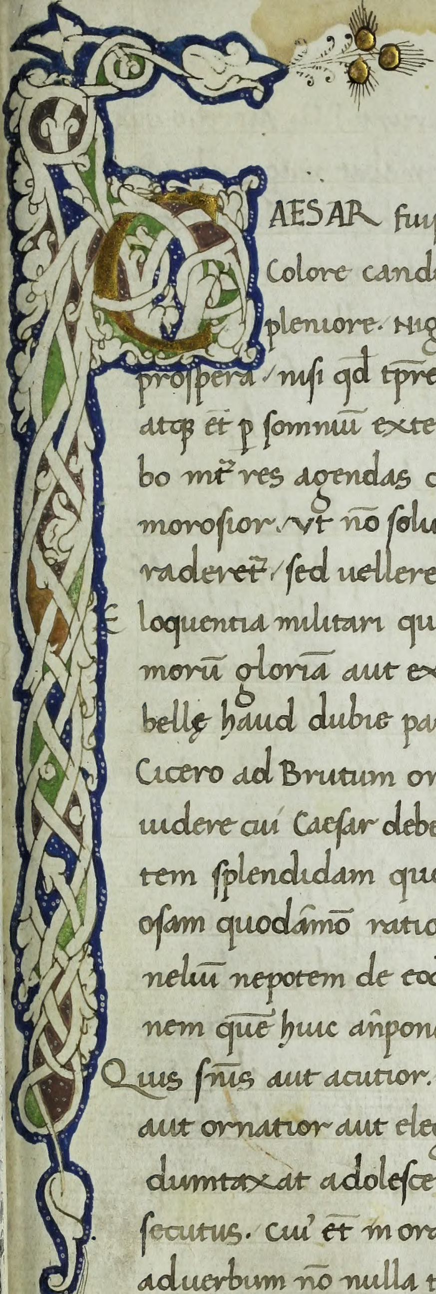
LIBRARY
Brigham Young University
RARE BOOK COLLECTION
Vault
091
C116c
1475

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Brigham Young University

https://archive.org/details/1acaesarfuissetr00caes

CAESAR fuisse traditur excelsa statura /
Colore candido / Teretibus mēbris. Ore paulo
pleniore. Nigris uegetisq; oculis. Valitudine
prospera / nisi qđ tp̄re extremo repente aīo linqui.
atq; et p̄ somnū exterreri solebat. Comicialiq; mor
bo int̄ res agendas corrept᷒ ē / Circa corporis curā
morosior / ut nō solum tonderetur diligēter / ac
raderet᷑ / sed uelleretur et ut quidā exprobrauerūt.
Eloquentia militari qua re aut equauit prestantissi
morū gloriā aut excessit. Post accusationē Dolo
belle haud dubie patronis annumeratus ē. Certe
Cicero ad Brutum orationes enumerās / negat se
uidere cui Caesar debeat cedere. Atq; eam elegā
tem splendidam quoq; ac et magnificā et glori
osam quodāmō rationem dicēdi tener᷑. Et ad Cō
neliū nepotem de eodem ita scripsit. Quid oratio
nem que huic anpones. eorū qui nihil aliud egerūt.
Quis sn̄is aut acutior. aut crebrior. Quis uerbis /
aut ornatior aut elegantior. Genus eloquētiae
dumtaxat adolescentis adhuc Strabonis Caesaris
secutus. cui᷒ et in oratione que ĩscribitur p̄ sardis
aduerbum nō nulla transtulit ĩdiuinationem suam.
Pronūtiasse aūt dr̄ uoce acuta ardenti motu / ge
stuq; nō sine uenustate. Orationes aliquas r̄liquit

interquas temere quedam ferunt. P. Q. Metello quã
nõ inmerito Augustus existimabat magis ab actu
arij exceptam male sꝰsequẽtibus uerba dicẽtis
q̃ ab ipõ edita. Nam inquibusdam exemplaribus
inuenio ne ĩscriptaꝫ quideꝫ ꝑmetello cum expſona
Caesaris ſmo ſit. Metelluꝫ ſeqꝫ aduersus comuniũ
obtrectatorꝫ criminationes purgantis. Apud mi
lites quoqꝫ inhispania Idem Austus orationem gu
esse eius ipius putat que tam duplex fertur.
V na q̃ſi pore habita ꝓlio. Altera posterior quo Asi
nius pollio ne tpus quideꝫ cõcionãdi habuisse
eũ dicit subita hostiũ incũsione ȓlugt et rerum
suarꝫ cõmentarios gallica ciuilisqꝫ belli pompeiani.
N aꝫ Alexandri africiqꝫ & hyspaniẽsis incẽtꝰ auctorẽ.
A lij. n. oppiũ putant. Alij hirciuꝫ qui et̃ gallica bel
li nouissimũ inpfectumqꝫ librũ suppleuerit. De cõ
ṁtarijs Caesaris. Ci. ĩ eodeꝫ libro sic refert. Cõme
tarios scripsit reꝫ suaꝫ ualde qdeꝫ probandos.
Nudi st̃ recti & uetusti. Omi orna orationis
tamq̃ ueste detracta. Sed dũ uoluit alios ha
bere paratos ũn sequerẽt que uellẽt scriberꝫ historiã
ineptis gratũ fortasse fecit. qui illa uolũt calamistris
Sanos quidem hoĩes ascribendo deterruit. De
eisdem cõmentarijs Hirciuſ ita ꝑdicat adeo probantur
omnium iudicio ut precepta non prebita facultas scri
ptoribus uideatur.

Asinius pollio parum diligenter parumque integra
ueritate compositos putat. Cum cesar pleraque et
que per alios erant gesta temere crediderit et que per se
uel consulto uel memoria lapsus perperam ediderit. exi
stimatque rescripturum et correpturum fuisse. Reliquit
de anologia duos libros et anticatones totidem.
Ac preterea poema quod inscribitur. interquos librorum
primus intransitu alpium cum exterriore gallia
conuentibus peractis ad exercitum rediret. sequentes
sub tempus mutinensis prelii fecit. Nouissimum dum
ab urbe inhispaniam ulteriorem quarto et xx die
peruenit. Epistole quoque et ad Senatum extant quas
primus adpaginas et formam memoralis libelli
conuertisse. Cum antea consules duces non nisi trans-
uersa carta mitterent scriptas. Extant et ad Ci.
Item ad familiares domesticis derebus in quibus siqua
occultius proferenda erant per notas scripsit. Feruntur
et a puero et ab adolescentulo quedam scripta ut laudes
herculis. Tragedia edippi item dicta collectanea. Quos
omnes libellos uetuit Augustus publicari in epistola quam
breuem admodum ac simplicem ad pompeium Marcum cui
ordinandas bibliotecas delegauerat misit. —

Bellum gallicum. P. C. C. Cesare Impe. gestum est.
Antea tantummodo repulsum. Semper illas na

tiones nostri imperatores refutandas potius quam lacessen
das putauerunt. Ipse ille C. Marius cuius diuina uir
tus atque eximia magnis populi romani luctibus funeribusque
subuenit. Influentis in italiam gallorum maximas
copias repressit, non ipse ad earum urbes sedesque penetra
uit. Modo ille meorum laborum periculorum consiliorum
socius. C. pontinius fortissimus uir ortum repente
bellum allobrogum, atque hac scelerata coniuratione
exercitatum prelijs fregit. eosque domuit qui lacess
serent et ea uictoria contentus rei publice metu libera
ta quieuit. Caesaris longe alio uideo fuisse ra
tionem. Non enim sibi cum his quod iam armatos
contra populum romanum esse uidebat bellandum esse duxit.
Sed totam galliam in nostram dictionem esse redigen
dam. Itaque cum acerrimis nationibus et maximis
germanorum et heluetiorum prelijs felicissime decer
tauit. Ceteras conteruit compulit. Imperio populi romani
parere assuefecit. Atque quas regiones quasque gen
tes nulle nobis antea litere, nulla uox nulla fama no
tas fecerat has uir imperator nostroque exercitus et populi
romani arma peragrarunt. Semitam tamen gallie tenebamus
antea P. C. cetere partes a gentibus aut inimicis h
huic imperio aut infidis aut incognitis aut certe
te inmanibus et barbaris et bellicosis tenebantur
quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi do
marique cuperet. Nemo sapienter de re publica nostra

cogitauit / jam in principio hui(us) imperii qui galliam maxime
timidam huic imperio putaret. Sed propter uim aut multitudinem
gentium illarum numquam est antea cum omnibus dimicatum.
Restitimus semper lacessiti / nunc denique est perfectum ut im
perii nostri terrarumque illarum idem esset extremum. alpibus
italiam munierat antea. Nam non sine aliquo diuino
numine / Nam si ille aditus gallorum immanitati multi
tudinique patuisset numquam hec urbs summo imperio domici
lium ac sedem prebuisset. que iam licet considant / nihil
est enim ultra illam munitum usque ad occeanum quod sit
italie pertimescendum. Sed tamen una atque altera etas
uel metu / uel spe. uel poena uel premiis / uel armis / uel legi
bus potest totas galliam sempiternis uinculis adstringere.
Impolite uero res et acerbe si erunt relicte quamquam sint abscis
se tamen efferent se aliquando. & ad renouandum bellum reui
rescent. Quare sic in ei(us) tutela gallia cuius uirtuti
fidei felicitati commendata est.

Si ad clarissimum generum redire properaret.
Si in capitolium inuehi uictor cum illa insigni lau
de gestiret / si denique timeret casum aliquem qui illi tantum
addere iam non potest quantum auferre nos tamen oporteret.
Ab eodem illa omnia a quo profligata sunt. confici uelle.
Cum uero ille sue glorie iam pridem rei publice nondum satis
fecerit ut malit tamen tardius ad suorum laborum fructum
peruenire quam non explere susceptum rei publice munus non

Nec imperatorē incēsum ad rem pu. bene gerendā re
uocare. nec totam gallici belli rationē ppe iam ex
ſtructā pturbare atq3 impedire debemus.

C Aeſar imperator. Cic. Imp. ſal. Cum furniū
uirum tantū uidiſſem neq3 loqui neq3 audirē
meo cū ōmō potuiſſem. ꝓperarem atq3 eēm in itinere
pmiſſis iam legionib3 preterire tamē nō potui quin et
ſcriberem ad te & illum mitterē gratiaſq3 agerem.
Et ſi hoc officium ſepe et ſepi9 mihi facturus uideor.
Ita de me mereris. Inprimis a te peto quo iam confi
do me celeriter ad urbem uenturū ut te ibi uideam
et tuo cōſilio gra dignitate ope omniū rerū uti poſſī.
Ad ꝓpoſitum reuertar. feſtinationi mee breuitatiq3 lrārū
ignoſces. Reliqua ex furnio cognoſces.

C Aeſar Oppio Cornelioq3 s. Gaudeo me hercu
le uos ſignificare lrīs q̄ ualde probetis ea que
apud corfiniū geſta ſūt. Conſilio urō utar libenter
et hoc libenti9 quod mea ſponte facerē cōſtitueram.
ut q̄ leniſſimū me pberem et Pompeiū darē operam
ut reconciliarē. Tenem9 hoc mō ſi poſſum9. omnium
uoluntates recuperarē. & diuturna uictoria uti.
Quoniam reliqui crudelitate odiū effugere nō po
tuerūt. neq3 uictoriam diuti9 tenerē pter vnū L.
Syllam quem imitaturus nō ſum. Haec noua ſit

rō uincendi ut misericordia & liberalitate nos muniam.
Id quēadmodum fieri possit / nō nulla mihi in mētem ue
nīūt & multa reperiri possunt. De his rebus rogo uos
ut cogitationem suscipiatis. C. N. Magiū Pompei pfectum
deprehendi. s. et meo instituto usus sum. et eū statiz
missum feci. Iam duo pfecti fabrum Pompeiū in meaz
potestatez uenerūt. et a me missi sunt. Qui si uolent
grati esse debebunt Pompeiū hortari ut malit mihi ēē
amicus q̄ his qui et illi et mihi semp fuerunt inimi
micissimi. Quoz artificiis effectum est. ut res.pu
in hunc statum perueniret:-

CAesar Oppio Cornelioq; s. ad vii Idus Mar. Brū
dusium misit ad me. CN Magium de pace que
uisa sunt respondi. Hoc uos statim scire uolui. Cum in
spem uenero de cōpositione aliquid me conficere. Sta
tim uos certiores faciam.

COactus assiduis tuis uocibus. Balbe. cū quo
tidiana mea recusatio nō difficultatis excu
satione sed inertie uideretur deprecationem hr̄e.
Difficillimam rem suscepi Caesaris nr̄i cōmentarios rez
gestarū gallie nō comparandos superioribus atq;
insequentibus ei scriptis cōtexui. nouissimūq; ac in
pfectum a rebus gestis alexandrie confeci usq;
ad exitum nō quidem ciuilis dissensionis cui finez

nullum uidemus. Sed ute Cesaris quo item q legerit
scire possint / q̄ inuitus susceperim. quo facilius ca
ream stultitie atq; arrogantie crimine qui medys
interposuerim Caesaris scriptis. Costat n̄ inter omēs
nihil tam opiose ab alys ēē pfectum qd̄ nō hoȝ elegā
tia cōmentarioꝝ superet̄ / qui sꝫ editi ne tantarum
scientia reȝ scrptoribꝫ desit. adeoq; probant̄ aūz iu
dicio ut prepta nō pbita facultas scriptoribꝫ uideat̄.
Cui' tn̄ rei maior nr̄a q̄ reliquoȝ est ad miratio. Ce
teri n̄ q̄ bene q̄ emēdate / nos etiā q̄ facile atq; ce
leriter eos pfecerit scim'. Erat aūt in Cesare cum
facultas atq; elegantia sūma scribendi. Tum ueris
sima suoȝ scientia consilioȝ explicandoȝ / Mihi ne
illud quidem accidit / ut Alexandrino atq; affrica
no bello interessem. Que bella q̄q̄ exparte nob̄
caesaris sermones sint nota / tam alit̄ audimus ea
que reȝ nouitate aut ad miratione nos capiunt.
Aliter que pretestimonio sumus dicturi. Sed ego ni
mirum dum omēs excusationis causas colligo ne cū
Caesare conferat / hoc ipsum crim̄ arogantie subeo qd̄
ne iudicio cuiq̄ existimem posse cum Cesari cōparari.
Sed illuc redeo uidetis ne quantū munus sit oratoris
historia / haud scio an flumine orationis et uarietate
maximū. neq; tam eam repio usq̄ seperatū instru
ctam rhetorū pceptis. Sita sꝫ n̄ ante oculos. Nam qs
nescit pmam ēē historie legem nequid falsi dicere

audeat / de m̄ nequid uere nō audeat. neq̄ suspitio gr̄e sit in scribendo neq; simultatis. Haec scilicet fundam̄ta sunt nota om̄ibus. Ip̄a autē ex edificatio est posita in rebus et uerbis. Rerum ratio ordinē temporū desi derat regionū descriptionem. vult et q̄m tam in rebus magnus memoria dignus. Consilia p̄mum de inde acta. postea euentus expectant̄ et de consiliis significari quid scriptor p̄bet et in rebus gestis declarari. nō solum quid aut d̄cūz sit. sed etiam quomō. Et cū de euentu dicatur et cause explicentur om̄es ul' casus ul' sapiē tie uel temeritatis. hominūq; ip̄orū nō solum res geste. s; et qui fama ac nōie excellant / de cuiusq; uita ac natura. verborū aūt rō et genus orationis fusum atq; tractū et cum lenitate quadam equabili pro fluens / siue hac iudiciali asperitate / siue sententiarū forensibus aculeis p̄sequendū ē. huic generi historia finitima ē. In qua et narrat̄ ornate et regio sepe aut pugna describitur. Interponūtur et cōciones et hortationes sed in his tracta quedā et fluens expetitur. nō hec contorta et acris oratio

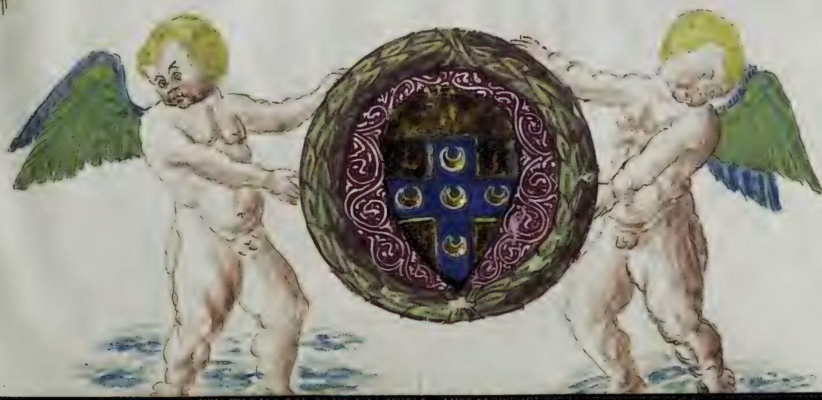
Oleo saepe āi oculos poner̄. Idq; libenter cre bris usurpare s̄monib; / om̄es n̄rorū imperato rum om̄es exterarū gentiū potentissimorūq; popu lorum. om̄es regum clarissimorū res gestas cum tuis / nec contentionum magnitudine. nec n̄ūo

ꝑhorũ. nec uarietate regionum ñ celeritate con
ficiendi. nec dissimilitudine bellorꝫ posse cõferri.
nec uẽ disiunctissimas terras citius cuiq̃ pas
sibus potuisse peragrari q̃ citius nõ dicam cur
sibus sed uictoriis illustrate sᷓ.
G allia saltu pyreneo alpibusq; ⁊ monte geben
na fluminibusq; rheno ac rodano continetur. Pa
tetq; circuitu ad bis et tricies c milia passuũ
g   exquisitos honores

G Vod si a te nõ impetro hoc est si quae te
res impedierint. Neq; ẽ fas eẽ arbitror
quicq̃ me rogantem abste nõ impetrare. Cogar
fortasse facere qđ nõ nulli sepe reprehendunt.
S cribam ipse de me multorꝫ tamẽ exemplo et clarorꝫ
uirorꝫ. Sed qđ te nõ fugit hec sũt uitia eius uitia
et uerecundius ipse de se se scribere necesse est.
S i qđ ẽ laudandũ et preteat sed reprehendendum
est. Accidit et minor sit fides. minor auctoritas
multi denicq; reprehendãt et dicãt uerecundiores
esse precones ludorum gymnicorꝫ. Qui cũ ceteris
coronas imposuerint uictoribꝫ eorꝫq; nõie magna uoce
pnũtiauerint. Cũ ipsi añ ludorꝫ missionẽ coronã do
netur. Aliũ precones adhibeãt ne sua uoce se ipsi uic
tores ẽe pdicẽt. vt Asinẽ pollio q hos comitarios parꝫ
diligent pariꝫq; integra ueritate cõpositos putat.

CAI CAESARIS · IMPERATORIS COMENTARIORUM
BELLI GALLICI PRIMUS LIBER I INCIPIT
F E L I C I T E R

GALLIA est omis diuisa inptes tris · Quarum
una incolunt Belge · Aliam Aquitani ·
Tertiam q ipsorum lingua celte nra galli
appellant · Hi omes lingua institutis legi
bus iterse differũt · Gallos ab aquitanis garũna flum
a belgis matrona & sequana diuidit · Horum omniũ for
tissimi st belge ppa qd a cultu atq humanitate puincie
Longissime absĩt minimeq ad eos mercatores saepe cõ
meãt · atq ea que ad effeminãdos aĩos ptinẽt impor
tãt pximiq st germanis q transrhenũ incolũt cũ qbus
cõtinẽter bellũ gerũt · Qua de cã heluetij quoq re
liquos gallos uirtute pcedũt · qd fere cõtidianis bellis
plisq cũ germanis cõtendunt · Cum aut suis finibus eos
phibent aut ipi i eorum finib bella gerũt · Eorum una ps quã
gallos obtiner dcm ẽ · iniciũ capit a flumine rhodano
cõtinẽturq garũna flumine occeanũ fines belgarũ attin
git · et ab sequanis & heluetijs flum rhenũ uergit ad
septemtrionem · Belge ab extremis gallie finibus oriũt ·
ptinẽt ad inferiorem ptem fluminis rheni · Spectãt in sep
temtrionem et orientem solem · Aquitania a garũna
flumine ad pireneos montes eam ptem occeaniq q est
ad hispaniam ptinet spectat iter occasum solis et septẽ

trionem · Apud heluetios longe nobilissimus fuit & ditis
simus Orgentorix · His M. Messalla et Pu· Marco
Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniura
tionem nobilitatis fecit ac ciuitati psuasit ut de finibus
suis cu omnibus copiis suis exirent · Pfacile ee cu uirtute
omnibus pstarent totius gallie potiri imperio · Id hoc faci
lius eis psuasit quod undique loci natura tuti heluetii co
tinerentur · Vna expte flumine rheno latissimo atque
altissimo qui agru heluetium a germanis diuidit ·
Altera expte monte iura altissimo qui est inter sequa
nos & heluetios · Tertia lacu lemano et flumine
rhodano qui prouinciam nostram ab heluetiis diuidit ·
His rebus fiebat ut minus late uagarentur et minus
facile finitimis bellum inferre possent · Qua de
causa homines bellandi cupidi magno dolore af
ficiebantur pro multitudine autem hominum et pro gloria
belli atque fortitudinis angustos se fines habere ar
bitrabantur qui in longitudinem passuum · CCXL · in
latitudinem · CLXXX · patebat · his rebus adducti
& auctoritate Orgentorigis permoti constitue
runt ea que ad proficiscendum ptinerent comparare ·
Iumentorum & carrorum quam maximum numerum coemere
sementes quam maximas facere ut in itinere copia fru
menti suppeteret · cum proximis ciuitatibus pacem
& amiciciam confirmare · Ad eas res confici
endas biennium satis esse sibi duxerunt · In tertium

.....m profectionē lege confirmant ab eas res conficiene
das Orgentorix diligitur. Is igitur ubi legationeȝ ad
ciuitates suscepit meo itinere psuadet. Castigo cata
manta leodis filio sequano cuius pater regnū in se
quanis multos annos obtinuerat & a senatu populoqȝ
ro. amicis appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua
occuparet, quod pater an̄ habuerat. Itemqȝ Du
norigi Eius Heduo fratri Diuiciaci qui eo tempo
re principatum in ciuitate obtinuerat sua, ac ma
xime plebi acceptus erat, ut idem conaretur per
suadet, eiqȝ filiam suam in matrimonium dat, per
facile factu esse illis probat conata pficere, ppea
q̄d ipse sue ciuitatis imperium obtenturus eēt. Non
esse dubium quin totius gallie plurimum Heluetij
possent si suis copijs suoqȝ exercitu illis regna concili
aturū cōfirmat. Hac orone adducti inter se fidem
& iusiurandum dant. Et regno occupato p tres pote
tissimos ac firmissimos populos toti' gallie se potiri
posse sperant. Ea res ut est Heluetijs p inditium
enuntiata moribus suis orgentorigem et uinculis
causam dicere coegerunt damnatum poenas sequi
oportebat ut igni cremaretur. Die cōstituta cāe dic
tionis Orgentorigix ad iudicium omneȝ suaȝ fa
miliam ad hominū decem milia undiqȝ coegit et
omnes clientes ob eratosqȝ suos quorū magnū nume
rum hēbat eodem conduxat p eos ne cām diceret se

eripuit. Cum ciuitas ob eam rem incitata armis ius suum exequi conaretur. multitudinemque hominum ex agris magistrat' cogerent. Orgentorix mortuus est neque abest suspitio ut helvetii arbitrantur. Cum ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortem nihilominus helvetii id quod constituerant facere conantur ut e finibus suis exeant. ubi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt oppida sua. omnia numero ad duo decim uicos ad quadringentos et reliqua priuata ędificia incendunt frumentum omne praeterque quod se cum portaturi erant comburunt. ut domum reductionis saepe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent. Trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent. persuadent Rauratis et Tulignis et Latocibus finitimis suis. uti eodem usi consilio oppidis suis uicisque exustis una cum eis proficiscantur. Boiosque qui trans rhenum incoluerant et magrum noricum transierant. noriciamque oppugnarant receptos a se socios sibi ad sciscunt. Erant omnino itinera duo quibus itineribus domo exire possent. Unum per sequanos angustum et difficile iter montem iuram et flumen Rhodanum. uix qua singuli carri ducerentur. Mons autem altissimus impendebat ut facile perpauci prohibere possent. Alterum per prouinciam nostram multo facilius atque expeditius propterea quod inter fines heluetiorum et allo

brogum qui nuper pacati erant. Rhodanus fuit isque
non nullis locis uado transitur. extremum oppidū
allobrogum est proximum heluetiorum finibus genua ex
eo oppido ad heluetios pertinet. Allobrogibus sese
uel suasuros qđ non dum bono animo in ptm romanū
viderentur: existimabant uel ui coacturos ut p suos
fines eos ire paterentur. Omnib rebus ad perfectionē
comparatis diem dicūt qua die ad ripam rhodani om
nes conueniāt. Is dies erat ad v. Ktas aprilis. Lucio
Pisone. Aulo gabinio consulib. Caesari cum id nūtiatum
ēēt eos p prouinciā nrām iter facer̄ conari maturat
ab urbe proficisci. et q̄ maximis pot itineribus in gal
liam ulteriorem contendit et ad genuam puenit. prouīcie
toti q̄ maximū pot militum numerum imperat. Erat
omnio in gallia ulteriore legio una pontem qui erat ad ge
nuam iubet rescindi. Vbi de ei aduentu heluetii cer̄
tiores facti sunt legatos ad eum mittunt nobilissi
mos ciuitatis cui legationis Nameius et Verudci
principum locum obtinebant qui dicerent sibi esse
in aīo sine ullo maleficio iter per puinciam facer̄
ppea qđ nullum alium iter haberēt. Rogar̄ ut eius
uoluntate id sibi facere liceat. Caesar qđ memoria
tenebat L. Cassium occisum consulem exercitum
q3 ei ab heluetiis pulsum et sub iugum missum con
cedendum putabat nōn. neq3 homine inimico animo
data facultate p puinciam itineris faciundi tempe

raturos ab iniuria & maleficio existimabat.
Tamen ut spatium intercedere posset, dum milites
quos imperauerat conuenirēt: Legatisq; respōdit
diem se ad deliberandum sumpturum. Si qd
uellent ab ydus aprilis reuerterētur. Interea
Legione quam secum habebat militibusq; qui ex
prouincia conuenerant a Lacu lemanno qui in flu
mine rhodano influit ad montem iuram q fi
nes sequanorum ab heluetiis diuidit milia passuū
x et nouem. murū in altitudinem pedum xii
fossamq; p ducit eo ope pfecto presidia dispo-
nit castella communit quo facilius si se inuito
transire conarentur, phiberē possit. Vbi ea dies
quam constituerat cum legatis uenit et legati
ad eum reuertunt r. . . . . . negat se more
et exemplo po. ro. posse iter ulli p prouinciam
dare. et si uim facere conētur phibiturum ōn
dit. heluetii ea spe deiecti nauib; iunctis ratibusq;
complurib; factis alii uadis rhodani q̄ minima
altitudo fluminis erat, nō nunq̄ interdiu sepius
noctu si perumpere possent conati operis munitiōe
et militum concursu et a telis repulsi hoc cona
tu exstiterunt. Relinquebatur una p sequanos
uia qua sequanis inuitis pp angustias ire
non poterant. His cum sua sponte psuadere nō
possent, Legatos ad Dumnorigem mittunt, ut eo

deprecatore a sequanis impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud sequanos plurimum poterat & heluetijs erat amicus. quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat. et cupiditate regni adductus nouis rebus studebat et quam plurimas ciuitates suo beneficio habere obstrictas uolebat. Itaque rem suscepit et a sequanis impetrat. ut per fines suos heluetios ire patiantur obsidesque uti inter se se dent perficit. Sequani ne itinere heluetios prohibeant. heluetii ut sine maleficio et iniuria transeant Cesari renuntiatur heluetiis esse in animo per agrum Sequanorum et heduorum iter in santonum fines facere. Qui non longe a finibus Tolosatium absunt. que ciuitas est in prouincia.
Id si fieret intelligebat magno cum periculo prouincie futurum. ut homines bellicosos populo romani inimicos locis patentibus maxime frumentariis finitimos haberet.
Ob eas causas ei munitioni quam fecerat Titum Labienum legatum prefecit. Ipse in italiam magnis itineribus profectus contendit. duasque legiones ibi conscripsit. et tres que circum aquilegiam hyemabant ex hibernis educit et qua proximum iter in ulteriorem galliam per alpes erant cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Ceutrones et garoceli et caturiges locis superioribus occupatis ab itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his preliis pulsus ab ocelo

qđ est citerioris prouincie extremum infines uocon
tiorum ulterioris prouincie die septima puenit. Inde
in Allobrogum fines. ab Allobrogibus in sebusianos
exercitum ducit. Hi sunt extra prouinciam trans
rhodum primi. heluetii iam per angustias et fines
sequanorū suas copias traduxerant et in heduorū
fines peruenerant. Eorūque agros populabant. hedui
cum se suaque ab his defendere nō possent legatos ad
Caesarem mittunt rogatum auxilium. ita se omni
tempore de po. ro. meritos ēē ut pene inconspectu
exercitus nri agri uastari liberi eorum inseruitutē
adduci. oppida expugnari nō debuerint. Eodem
tpre hedui ambarique necessarii et cōsanguinei
heduorum Caesarem certiorem faciūt sese depo
pulatis agris nō facile ab oppidis uim hostium prohi
bere. Item Allobroges qui trans rhodanum uicos pos
sessionesque habebant fuga se ad Caesarē recipiunt
et demonstrant sibi preter agri solū nihil esse
reliqui. Quibus rebus adductus Caesar nō ex
pectandum sibi statuit. Dum omnibus fortunis
sociorū consumptis in Santones heluetii per
uenirēt. Flumen ē Arar qui per fines heduorum
et sequanorum in Rhodanum influit incredibili
Lenitate. ut oculis inutram partem fluat iudi
cari nō possit. Id heluetii ratibus ac lintribus
iunctis transibant. Vbi per exploratores Caesar cer

tior factus ē, tres iam partes copiarum heluetios
ad flumen traduxisse, quartam fere partem cit͞r
flum̄ ararim relictam ēē de tertia uigilia cum
Legionibus tribus a castris profectis ad eam p͞te
peruenit: que nō dum flum̄ transierat. eos impeditos
et inopinatos aggressus magnā p͞tez eorꝝ cōcidit.
Reliq se fuge mandarūt. atq in p̄ximas siluas
abdiderunt. Hic pagus appellabatur Tigurinus.
Nam om̄is ciuitas heluetie in quatuor pagos di
uisa ē. Hic pagus unus cum domo exisset patrū
nrorū memoria Luciū cassium consulez interfece
rat, & ei' exercitum sub iugum miserat. Ita siuē
casu siuē consilio deorꝝ immortalium q̄ pars ciuitatis
heluetie insignem calamitatē po. ro. intulerat. p̄n
ceps ea penas p̄soluit. qua in re Caesar nō solū
pu͞bl. sed et p̄uatas iniurias ultus ē. Q͞d ei' socer
L. pisonis auum Luciū. pisonē Legatuz tigurini eo
dem prelio quo Cassiuz interfecerūt. Hoc prelio
facto reliquas copias heluetiorꝝ ut conseq posset
pontem in harari faciendum curauit. atq ita
exercitum traducit. Heluetij repentino ei' aduen
tu commoti cum id q͞d ipi diebus xx. egerrime
confecerant ut flum̄ transirēt illud uno die fe
cisse intelligerent, Legatos ad eum mittūt. Cui'
Legationis Diuico p̄inceps fuit, q bello cassiano
dux heluetioruz fuerat. His ita cū Caesare agit
si pacem po. ro. cuz heluetijs faceret, in eam p͞tez

ituros . atq3 ibi futuros heluetios ubi Caesar consti
tuisset atq3 ee uoluisset . Sin bello psequi pseuera
ret . reminisceret & ueteris incomodi po ro &
pstine uirtutis heluetioru qd improuiso unum
pagum adortus eet . Cum qui flum transissent
suis auxilium ferre non possent . ne ob eam rez
aut sue magnope uirtuti tribueret aut ipos dis
piceret . si ita a pribus maioribusq3 suis didicis
se ut magis uirtute qz dolo concederent aut
insidiis niteretur . Quare ne comitteret ne
his locus ubi constitissent ex calamitate po ro .
& internoctie exercitus nom caperet aut me
moriam proderet . His Caesar ita respondit eo
sibi minus dubitationis dari qd eas quas legati
heluetioru comemorassent memoria teneret . atq3
eo grauius ferre quo minus merito po ro accidis
set . Qui si alicuius iniurie sibi conscius fuisset
no fuisse difficile cauere . sed eo deceptum qd neq3
comissum a se intelligeret quare timeret . ne
q3 sine causa timendum putarat . Quod si
ueteris contumelie obliuisci uellet / num et
recentium iniuriarum . qd eo inuito iter per
puinciam p uim tentasset . qd heduos qd am
barros qd Allobroges uexassent memoriam
deponere posse . quod sua uictoria tam isolenter
gloriarentur quodq3 tam diu se impune iniurias
tulisse admirarentur eodem ptinere . Consuesse

-n- deos immortales quo grauius homines ex commu
tationes rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci
uelint. His secundiores interdum res et diutur
nitate impunitatem concedere. Cum ea ita sint
tamen si obsides sibi ab his dentur. uti ea que
polliceantur facturos intelligat et heduis de iniu
riis quas ipsis sociisque eorum intulerint. Item si allo
brogibus satisfaciant sese cum eis pacem esse fa
cturum. Diuico respondit ita heluetios a maiori
bus suis ita institutos esse uti obsides accipere
non dare consuerint. Eius rei populum romanum esse testem
hoc responso dato discessit. Postero die ex eo loco
castra mouent. Idem facit Caesar aequitatumque om
nem ad nostrum IIII. milium que ex omni prouincia
et heduis atque eorum sociis coactus habebat premittit
qui uideant quas in partes hostes iter faciant. qui
cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco
cum aequitatu heluetiorum prelium committunt
et pauci de nostris cadunt. Quo prelio subla
ti heluetii quod quingentis equitibus tantam mul
titudinem aequitum propulerant audacius subsistere
non numquam et nouissimo agmine prelio nostros laces
sere coeperunt. Cesar suos a prelio continebat
ac satis habebat in presentia hostem rapinis popula
tionibusque prohibere. Ita dies circiter XV. iter
fecere uti inter nouissimum hostium agmen et nos
trum primum non amplius quinis uel senis mi

libus passuum interesset. Interim quotidie Caesar heduos fru
mentum quod essent pu^ce pollicitï flagitare. Nam pp fri
gora quod gallia septem trionibus ut antea dictum ē. po
sita est nō mō frumenta in agris matura nō erant. Sed
ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo aūt
frumto quod flumine arari nauibus subuexerat ppea
uti minus poterat qd iter arari heluetii auerterāt.
a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducer̄ hedui cō
ferri portari adesse dicere / ubi se diutius duci intel
lexit et diem instare quo die frumtum militibus meti
ri oportebat. conuocatis eoꝝ principibus / quoꝝ magnā
copiam incastris habebat. In his Diuitiaco et Lisco qui
summo magistratui preherant quem Vergobretum appel
lant hedui. Qui creatur annuūs. et uite necisqꝫ insuos
habet potestatem grauiter eos accusat. qd cum neqꝫ
ēmi neqꝫ ex agris sumi posset tam necessario tempore
tam propinqs hostibus ab his nō subleuer̄. Presertim cū
magna exparte eoꝝ precibus adductus bellum suscepe
rit. multo ēt grauius quod sit destitutus queritr̄. Tum
demū Liscus orone Caesaris adductus qd ante tacue
rat. pponit esse nō nullos quoꝝ auctoritas apud plebem
plurimū ualeat. qui puatim plus possent qꝫ ipsi magrat᷑.
Hos seditiosa atqꝫ improba oratione multitudinē deter
rere ne frumtum conferant quod prestar̄ debeant.
Si iam pncipatum gallie obtinere non possent. gallorum
qꝫ romanorū imperia pferre satius esse. ne dubitare
debeant qn si heluetios superauerint Romani / una cū

reliqua gallia hedius libertatem sint erupturi ab hisdē
nr̄a consilia queq3 incastris gerant̄. hostibus enunciari
hos a se coherceri nō posse. Quum etiam qd̄ necessario
rem coactus Cesari enuntiarit intelligere sese id quā
to id cum periculo fecerit et ob eam cām quam diu
potuerit tacuisse. Caesar hac orōne lisci Dumorigez diui
tiaci frēm designari sentiebat. Sed qd̄ pluribȝ p̄ntibȝ
eas res iactari nolebat celeriter consiliuȝ dimittit. Ly
scum retinet. querit ex solo ea que in cōuentu dixerat.
dicit liberi' atq3 audaci' eadem secreto ab aliis q̄rit.
reperit ēē uera. ipsuȝ esse Dumorigem sūma audacia.
magna apud plebez pp libertatez grā cupiduz rez
nouarum. Compluris annos portoria reliquaq3 oīa
heduoȝ uectigalia puo ꝓtio redempta hr̄e ppea qd̄
illo dicente. contradicer̄ audebat nemo. His rebus
et suam rem familiarem auxisse et facultates ad lar
giendum magnas compasse magnum numeruȝ equi
tatus suo sumptu semp alere et circū se hr̄e. neq3 so
lum domi sed ēt apud finitimas ciuitates largiri posse
atq3 hui' potentie causa matrem in Biturigibȝ hōi illic
nobilissimo ac potentissimo collocasse. Fauere et cupe
re heluetiis pp eam affinitatez odisse. etiam suo nōie
Caesarem et romanos qd̄ eoȝ aduentu potentia ei' di
minuta et Diuiciac' frater in antiquū locum grē atq3
honoris sit restitut'. Siquid accidat romanis sūmā in
spem p heluetios regna obtinendi uenire. Imperio

po. ro. nō modo de regno · sed etiam de ea quā habeat
gratia desperare · Reperiebatq; inquirendo Caesar qđ pre
lium equestre aduersum paucis ante diebus factū ini
tium ei fuge factum a dunorige atq; eius aequitibus ·
Nam aequitatui quem auxilio Caesari hedui miserāt
Dunorix preerat · Eorum fuga reliquum ēē equi
tatum perterritum · Quibus rebus cognitis cū
ad has suspitiones certissime res accederent · quod
p fines sequanorum heluetios traduxisset qđ obsides
inter eos dandos curasset q̄ omīa ea nō modo
iniussu suo et ciuitatis ēē sed inscientibus ipsis
fecisset quod a magistratu heduorum accusaretur
satis esse causę arbitratur · quare in eum aut ipse
animaduerteret aut ciuitatem animaduertere iuberet ·
His omnibus unum repugnabat · qđ fr̄is Diuiciaci
summum in po. ro. studium · summam in se uolun
tatem egregiam fidem · Temperantiam iustitiam
cognouerat · Nam eius supplicio Diuiciaci animū
offenderet uerebatur · Itaq; priusq̄ quicq̄ conare
tur Diuiciacum ad se uocari iubet et quotidia
nis interpretibus remotis per C. Valerium toruil
lum principem gallię prouincię familiarem suum cui
summam fidem omnium rerum habebat · Cum eo colloquit
simul cōmonefacit que ipso p̄nte in cōcilio gallorum
de Dunorige sint dc̄a et ostendit que seperatim quisq;
de eo apud se dixerit · Petit atq; hortatur ut sin

eius offensione animi uel ipse de eo causa cognita statu-
at ut ciuitatem de eo statuere iubeat. Diuiciacus Cae-
sarem amplexus multis cum lacrimis obsecrare coepit
ne quid grauius in fratrem statueret scire se illa esse
uera nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere. propterea
quod cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua
gallia ille minimum propter adolescentiam posset per se cre
uisset quibus opibus ac neruis non solum ad minu-
endam gratiam, sed pene ad perniciem suam uteretur.
Se se tamen et amore fraterno & extimatione uul
gi commoueri quod siquid ei a Caesare grauius
accidisset cum ipse locum amicitie apud eum te-
neret neminem extimaturum non sua uoluntate fac-
tum. Qua ex re futurum ut totius gallie animi a
se auerterentur. Haec cum pluribus uerbis flens a Cae
sare peteret. Caesar eius dextram prehendit consola
tus rogat finem orandi faciat, Tanti apud se gratiam
esse ostendit ut et rei pu. iniuriam et suum dolorem
eius uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad
se uocat fratrem adhibet quas in eo reprehendat ostendit
que ipse intelligat. Que ciuitas queratur proponit
monet ut in reliquum tempus omnes suspitiones uui
tet. Preterea se diuiciaco fratri condonare dicit. Du-
norigi custodes ponit ut et que agat quibus loquatur
scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior
factus, hostes sub monte consedisse milia passuum

ab ipis castris octo. Qualis eet natura montis &
qualis incircuitu accensus qui cognosceret misit.
Renunciatū est facilem ee de tertia uigilia. Titum
Labienū legatum p pretore cum duabꝫ legionibus
ex his ducibus q iter cognouerant sumū iugū mō
tis ascendere iubet quid sui consilij sit ostendit.
Ipe de quarta uigilia eodem itiner quo hostes ie
rant ad hostes contendit. ac equitatumqꝫ omēm
añ se mittit cōsidius qui rei militari peritissim⁹
habebatur in exercitu. L. Scylle. et postea. M.
Crassi fuerat cum exploratoribus pmittitur. Pri
ma luce cum summus mons a Tito labieno teneret
& ipe non longi⁹ ad hostium castris mille et qn
gentibus passibus abeet. Neqꝫ ut postea ex cap
tiuis comperit aut ipius aduentus aut labieni
cognit⁹ eet. Considi⁹ equo admisso ad eum cucur
rit dicit montem quem a labieno occupari uo
luerit ab hostibus teneri id se ex gallicis armis
atqꝫ insignibus cognouisset. Caesar suas copias
inproximū collem subducit. aciem instruit La
bienus vt erat ei pceptum a Caesare ne plium
committeret nisi ipius copie prope hostium castra
uise eent. vt undiqꝫ uno tempor in hostes impet⁹
fieret. monte occupato. nostros expectabat plioqꝫ
abstinebat. Multo deniqꝫ die per exploratores
Caesar cognouit et montem teneri a suis et heluc

tios castra mouisse, et Considium timore pteritu3
qd non uidisset prouiso sibi renunciasse. Eo die q̊
consederat ex interuallo hostes sequit̃, et milia pas
suum tria ab eoꝝ castris castra ponit. Postridie
ei⁹ diei qd omio biduum superat cum exercitu
frumentũ metiri oporteret et quid a Bibratte
oppido heluetioꝝ longe maximo et copiosissimo
nõ amplius milib; passuum · xviij · aberat rei fru
mentarie prospiciendu3 existimauit. Iter ab hel
uetijs auertit, ac Libratte ire contendit. Ea res
p fugitiuos · L · Emilij · de curionis equitu3 galloꝝ
hostibus nunciare heluetijs seu qd terrore pterri
tos · romanos discedere ac se existimarẽt, eoq; Ma
gis qd pridie superioribus locis occupatis preliũ
nõ cõmisissent, siue eo qd re frumtaria interclu
di posse confiderent commutato consilio atq; itinere
conuerso nr̃os a nouissimo agmine insequi ac la
cessere coeperunt. Postq; id animaduertit copias suas
Caesar in proximũ collem subducit equitatũq; q
sustineret hostium misit. Ipe interim in colle medio
triplicem aciem instruxit Legionum · iiii^or · ueterã
noꝝ, ita uti supra se in summo iugo duas legiones
quas in galia citeriore pxime conscripserat et omia
consilia conlocari, ac totum montem hominibus
compleri et interea sarcinas in Locum unu3 con
ferri, et eum ab hijs qui in superiori acie cõstite

rāt muniri iussit. Heluetij cum omībus suis copijs secu
ti impedimenta ī unum locum contulerunt. Ipsi
confertissima acie reiecto nostro equitatu falange
facta sub ꝑmam nram aciem successerunt. Caesar
primum suum de inde omniū e conspectu remotis
aequis & aequato omnium ꝑiculo spem fuge tolleret
cohortatus suos ꝑlium comisit. Milites loco superi
ore pilis missis facile hostium falamgem ꝑfregerūt.
Ea disiecta gladijs districtis in eos impetū fecerūt.
Gallis magno ad pugnam erat impedimēto / qđ pluribꝫ
eorū scutis vno ictu pilorū trasfixis et colligatis / cū
ferrum in se inflexisset neqꝫ euelleř neqꝫ sinistra
impedita satis quomodo pugnare poterant multi
ut diu iacto brachio preoptarent scutū manu
emitteret nudo corpore pugnare. Tandem uulne
ribus defessi & pedem referre et qđ mons suberat
circiter mille passuum eo se recipere coepe
runt. Capto monte et succedentibꝫ nrīs. Boij
et Tulingi qui hominū milibus circiter XV hostiū
agmen claudebant & nouissimis presidio erant
nros ex itinere latere aperto egressi circūuenire
et id conspicati heluetij qui in montē se se rece
perant rursus instare ac prelium redintegrare
coeperunt. Romani signa bipertita intulerunt.
Prima et secunda acies ut uictis ac submotis resi
steret. Ita ancipiti prelio diu atqꝫ acriter pu

gnatum est. Diutius cum sustinere nostrorum impetus non possent. Alteri se ut ceperant in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto prelio cum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit aduersus hostem uidere nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro uallo carros obiecerant. & loco superiore nostros uenientes tela coniciebant, et non nulli inter rotas carrosque matharas ac tragulas subiciebant nostrosque uulnerabant. Diu cum esset pugnatum impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi orgentorigis filia atque unus ex filiis captus est. Ex eo prelio circiter hominum milia CXXX superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt nulla parte noctis itinere intermisso. In fines lingonum die quarta peruenerunt cum et propter uulnera militum et propter sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non potuissent. Caesar ad lingones litteras nunciosque misit. ne eos frumento neue alia re iuuarent. Qui si iuuissent se eodem loco heluetios habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi cepit. Heluetii omnium rerum inopia adducti deditione ad eum miserunt. Qui cum in itinere eum conuenissent seque ad pedes proiecissent suppliciter locuti flentes pacem petiissent atque eos in eo loco quo tunc essent suum aduentum spectare iussissent paruerunt. Eo postquam Caesar peruenit obsides arma seruos qui ad eos perfugissent

poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur nocte intermissa circiter hominum milia vi. Eius pagi qui urbigenus appellatur siue timore perterriti ne armis traditis supplicio afficerentur siue spe salutis inducti. quod in tanta multitudine deditiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent. Prima nocte ex castris heluetiorum egressi ad rhenum fines que germanorum contenderunt. quod ubi Caesar resciit. quorum per fines ierant. his uti conquirerent et reducerent si sibi purgati esse uellent imperauit. Reductos in hostium numero habuit. Reliquos omnes obsidibus armis perfugis traditis in deditionem accepit. Heluetios Tulignes Latobrigos in fines suos unde erant profecti reuerti iussit et quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat quo famem tollerarent allobrogibus imperauit ut his frumenti copiam facerent. Ipsos oppida uicosque quos incenderant restituere iussit. Id maxima ratione fecit quod noluit eum locum unde heluetii discesserant uacare ne propter bonitatem agrorum germani qui trans rhenum incolunt e suis finibus in heluetiorum fines transirent et finitimi gallie allobrogibusque essent. Boios petentibus heduis. quod egregia uirtute erant cogniti ut in finibus suis collocarent concessit. Quibus illi agros dederunt quosque postea in partem iuris libertatisque conditionem atque ipsi erant receperunt. In castris heluetiorum tabule reperte sunt litteris grecis confecte. et ad caesarem relate. quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat

qui numerus

qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent
& item seperatim pueri senes mulieresque. quarū omnium
rerum sūma erat capitum heluetiorum milia CCLXIIII.
Tulignorū milia XXXVII. Latobrigorum XXIII. Bolorum
XXXII. Ex his qui arma ferre possent ad milia XXII.
Sūma omnium fuerunt CCCLXXVIII. eorum qui domū
redierunt censu habito ut Caesar imperauerat reper
tus est numerus milium C et X. Bello heluetiorum cōfecto
totius fere galliae legati principes ciuitatum ad Caesa
rem gratulatum conuenerunt. Intelligere sese iam
et si proueteribus heluetiorum iniuriis p. r. ab his
bello poenas repetisset. Tamen eam rem nō minus ex
usu terrae galliae quam p. r. accidisse. propterea quod eo con
silio florentissimis rebus domos suos heluetii reliquis
sent. Uti toti galliae bellum inferrēt imperioque poti
rent domumque domicilio ex magna copia dilige
rent. quem ex omī gallia opportunissimū ac fluctuo
sissimum iudicassent. reliquasque ciuitates stipendia
rias haberēt. Petierunt uti sibi consilium totius galliae in
diem certam indicere. Idque uoluntate Caesaris facere
liceret. sese habere quosdam res quas ex comuni cōsensu
petere uellent. Ea re permissa diem concilio statuerūt.
et iure iurando nequis enūtiaret nisi quibus comuni
consilio mandatum esset inter se sanxerunt. Eo cōcilio
dimisso. idem principes ciuitatum qui ante fuerat ad
Caesarem reuerterūt. petierūtque uti sibi secreto inoc
culto. de sua omniumque salute cum eo agere liceret

Ea re impetrata se se omnes flentes Caesaris ad pedes
proiecerunt non minus id se contendere et laborare ne
ea que dixissent enuntiarentur quam uti ea que uellent
impetrarent. propterea quod si enuntiatum esset summum
in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus pro his
Diuiciacus heduus gallie totius factiones esse duas. harum
alterius principatum tenere heduos. Alterius aluer-
nos. hi cum tantopere de potentatu inter se multos
annos contenderent factum esse uti ab haruernis seqa
nisque germani mercede accerserentur. Horum primo
circiter milia XV rhenum transisse. Postquam agros
et cultum et copias gallorum homines feri ac barbari
adamassent. traductos plures nunc esse in gallia ad
C et XX numero milium. Cum his heduos eorum dictio
nis homines semel atque iterum armis contendisse. ma
gnam calamitatem pulsos accepisse omnem nobilitatem
omnem senatum. omnem equitatum amisisse. Quibus
preliis calamitatibusque fractos qui et sua uirtute et
po. ro. hospicio atque amicicia plurimum ante in gallia
potuissent. coactos esse sequanis obsides dare no
bilissimos ciuitatis et iure iurando ciuitatem
ab stringere. se se neque obsides repetituros. neque
auxilium a po. ro. imploraturos neque recusaturos
quo minus perpetuo sub illorum imperio atque dictione es
sent. Unum se esse ex omni ciuitate heduorum qui ad
duci non potuerit ut iuraret. aut suos liberos obsi
des daret. Ob eam rem se ex ciuitate profugisse

et romam ad Senatum uenisse auxilium postulatum
qd solus neq; iur iurando obsidibus teneret sed pe
ius uictoribus sequanis q̃ heduis uictis accidisse pro
pterea qd Ariouistus rex germanorum in eorum finibus
consedisset. Tertiamq; ptem agri sequani q esset optimi
totius gallie occupauisset. et nuc de altera pte ter
tia sequanos decedere iuberet. Ppterea qd paucis men
sibus ante harudum milia hoium xxiiii ad eum
uenissent quibus locus ac sedes pararent. futurum
esse paucis annis uti omes ex gallie finibus pellerent.
atq; omes germani rhenum transirent. neq; con
ferendum esse gallicum cum germanorum agro neq;
hanc consuetudine uictus cum illa comparandam.
Ariouistum aut ut semel gallorum copias plus uicerit
quod prelium factum sit ad matrobie supbe et cru
deliter imperare. Obsides cuiq; nobilissimi liberos
poscere. & in eos omia exempla cruciatusq; hedere.
siqua res no ad nutum aut ad uoluntate el facta
sit. Hominem esse iracundum barbarum temerarium
no posse el imperia diutius substineri nisi quid
in Caesare populoq; ro. sit auxilij. omibus gallis id
esse faciendum quod heluetij fecerint ut domi
e migrent. aliud domicilium alias aedes remotas
a germanis petant. fortunamq; quecumq; accidat ex
periantur. Haec si enuntiata a riouisto sint no dubi
tat quin de omibus obsidibus qui a pud eum sint gra
uissimum suppliciu sumat. Caesarem uel auctoritate

sua atq; exercitus uel recenti uictoria uel nomine
po. ro. deterrere posse. ne maior multitudo germa
norum rhenum traducat. galliamq; omnem ab ario
uisti iniuriam posse defendere. Hac oratione ab
Diuiciaco habita omnesq; qui aderant magno fletu
auxilium a Caesare petere coeperunt. Animaduertit
Caesar unus ex omnibus sequanos nihil earum rerum
facere. quas ceteri facerent. Sed tristes capite
dimisso terram intueri. eius rei que causa esset
miratus ex his quaesit. Nihil sequani respondere.
sed in eadem tristitia taciti permanere. Cum ab his
saepius quereret. neq; ullam omnino uocem exprimere
possent. Idem Diuiciacus heduus respondit. hoc
esse miseriorem grauioremq; fortunam sequanorum
quam reliquorum. quod soli hec quidem in occulto
queri. nec auxilium implorare auderent. Ab
sentisq; ariouisti crudelitatem uelut si coram
adesset horrerent. propterea quod reliquis tamen fuge fa
cultas daretur. Sequanis uero qui intra fines su
os ariouistum recoeperunt. quorum oppida omnia in
potestate eius essent. omnes cruciatus esse perferendi.
His rebus cognitis Cesar gallorum animos uerbis con
firmauit. pollicitusq; est sibi eam rem cure futu
ram. Magnam se habere spem et beneficio suo et
auctoritate adductum ariouistum finem iniuri
is facturum. Hac oratione habita consilium
dimisit et secundum ea multe res eum horta

bantur. quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendã putaret. Inprimus qđ heduos frẽs consanguineosq; sepe nũo a senatu appellatos inseruitute atq; indictione ui debat germanorũ teneri. Horumq; obsides apud Ario uistum ac sequanos intelligebat quod intanto impe rio po. ro. turpissimum sibi et rei pu. ẽẽ arbitrabat.
P aulatim aũt germanos consuescere rhenum transire et ingalliam magnã multitudinẽ uenire po. ro. pe riculosum uidebat. Neq; sibi hões feros ac barba ros obtemperaturos existimabat. qn cum omnem galliam occupasset. vt ante cybri teutoni fecissent inp uinciam exirent atq; inde in italiam contenderẽt.
P resertim cum sequanos a prouincia nrã rhenus diui deret quibus rebus q; maturime occurrendum pu tabat. Ipe aũt Ariouistus tantos sibi spiritus tãtã; arrogantiam sumpserit. ut ferendus nõ uideret.
Q uamobrem placuit ei ut ad Ariouistum legatos mitteret qui ab eo postularẽt. vti aliquẽ locum medium utriusq; colloquio diligeret. uelle se se de re pu. et summis utriusq; rebus cum eo agere.
E i legationi Ariouistus respondit. Siquod ipi a Cę sare opus ẽẽt se se ad eum uenturũ fuisse siquid il le a se uelit illum ad se uenire oporteret. Preterea se neq; sine exercitu in eas ptes gallie uenirẽ auderẽ quas Caesar possideret neq; exercitum sine mag comeatu atq; emolumẽto in unum locum contraherẽ

posse. Sibi autem mirum uideri quod in sua gallia quam
bello uicisset aut Caesar aut omnino po. ro. negotii esset. His
responsis ad Caesarem legatis redeuntibus iterum ad eum
Cesar legatos cum his mandatis mittit. quoniam tanto
suo poque ro. beneficio affectus cum in consulatu suo
Rex atque amicus po. ro. a senatu appellatus est. Hanc
sibi poque ro. gratiam referret. quam in colloquium uenire
inuitatus grauaretur neque de communi re dicendum
sibi & cognoscendum putaret. hec esse que ab eo postu
laret. primum ne quam multitudo hominum amplius
trans rhenum in galliam traduceret. de inde obsides
quos haberet ab heduis redderet. Sequanisque permitte
ret ut quos illi haberent uoluntate eius reddere illis liceret. neue heduos iniuria lacesseret.
Neque his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita fecisset
sibi po que ro. perpetuam gratiam atque amiciciam cum eo
futuram. Si non impetrasset se se quoniam M. Mesalla
L. Pisone consulibus senatus censuisset. uti quicumque
galliam prouinciam obtineret. quod commodo rei
pu. facere posset. heduos ceterosque amicos po. ro. de
fenderet. se heduorum iniurias non neglecturum. Ad
hec Ariostus respondit ius esse belli ut qui uicisset
his quos uicissent quemadmodum uellent imperarent.
Idem & populum ro. uictis non ad alterius prescriptum
sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si
ipse po. ro. non prescriberet quemadmodum iure

suo uteretur nō oportere se a po ro in suo iure impediri Heduos sibi quoniam belli fortunam temptassent et ārmis congressi ac superati eēnt stipendiarios eē factos. Magnam Caesarem iniuriam facere qui suo aduentu uectigalia sibi deteriora faceret. Heduis se obsides redditurum non esse. neqꝫ his neqꝫ eoꝶ socys iniuria bellum illaturum. si in eo manerent. quod conuenissent. Stipendiumqꝫ quot annis penderent. si id non fecissent. Longe his fraternum po ro abfuturum. Quis sibi Caesar denuntiaret se heduorum iniurias nō neglecturū neminem secum sine sua pernitie contendisse cum uellent congrederetur. Intellecturum quid inuicti germani exercitatissimi in armis qui intra annos xiiii tectum nō subissent uirtute possent. Haec eadem tēpre Caesari mandata referebantur. et a legati ab heduis et a treuiris ueniebant. Hedui questum quid harudes tēgalli qui nuper ingalliam. transportati eēnt. fines eoꝶ popularentur. Sese ne obsidibus quidem datis pacem ariouisti redimere potuisse. Treuiri aūt pagos cētum sueuorum ad ripas rheni consedisse. Qui rhenū transire conabantur. his preesse Nasuam et cimberiū frēs. Quibus rebus Caesar uehemēter cōmotus maturandū sibi existimauit. ne si noua manus sueuoꝶ. cum ueteribus copys ariouisti sese coniūxisset minus facile resisti posset. Itaqꝫ re frumtaria q̄ celerime potuit comparata magnis itineribus ad Ariouistū cōtendit.

Cum tridui uiam processisset nuntiatum ē ei Ariouistum cum suis copiis omnibus ad occupandum uesuntionē quod est oppidum maximū sequanorꝝ contendere. Triduiqꝫ uiam a suis finibus processisse. Id ne accideret magnopere sibi pcauendum Caesar existimabat. namqꝫ omniū rerꝝ que ad bellum usui forent summa erat in eo oppido facultas. idqꝫ natura loci sic muniebatur. ut magnam adducendum be daret facultatem. Ppea qd flumen Alduas dubius ut circino circumductū pene totū oppidum cingit. Reliquū spatium qd nō ē amplī sex centorum pedum qua flumen intermittit. mons continet magna altitudine ita ut radices eī montis ex utraqꝫ ripe parte fluminis contingant. Hic murus circudatus arcem efficit et cum oppido coniungit.

Huc Caesar magnis diurnis nocturnisqꝫ itineribus contendit. occupatoqꝫ oppido ibi presidia collocat. Cū paucos dies ad uesumtionem rei frumtarie cōmeatusqꝫ causa moratur ex predicatione nrōꝝ uocibusqꝫ gallorum ac mercatorum qui ingenti magnitudine corporum germanos incredibili uirtute atqꝫ exercitatione in armis ēē predicabant. sepenūo sese cū his congressos ne uultus quidem atqꝫ aciem oculorꝝ ferre potuissꝫ. tantus subito timor omnem exercitum occupauit. ut nō mediocriter omnium mentes aīosqꝫ perturbaret.

Hic pmum ortus ē timor a tribunis ac prefectis reliquisqꝫ qui ex urbe amicicie causa Cesarem secuti

nō magnum in re militari usum habebant. Quorum alius alia causa illata qua sibi ad proficiscendum necessariā ēē duceret. Petebat ut ei' uoluntate discedere liceret. Non nulli pudore aducti ut timoris suspitionem uitarēt remanebant. hi neq₃ uultum fingere neq₃ interdū lacrimas tenere poterant. abditi in tabernaculis aut suum fatum querebant. aut cū familiaribꝫ suis comune periculum miserebant. Vulgo totis castris testamenta obsignabant. Horum uocibus ac timore paulatim. & hi qui in castris magnū usum habebant, milites centurionesq₃ quiq₃ equitatui preerant pturbabant. Qui se ex his minus timidos existimari uolebant nō se hostem uereri sed angustias locorū. et magnitudinē siluarꝫ q̄ in eos atq₃ ariouistū intercederēt. aut rem frumētariam ut satis comode suportari posset. timere dicebant. nō nulli ēt caesari renūctiabant cū castra moueri ac signa ferri iussisset. nō fore dicto audientes milites. neq₃ pp timorem signa laturos. Haec cum animaduertisset Caesar conuocato q₃ concilio omniumq₃ ordinū ad id conciliū hadibitis centurionibus. ueheminter eos incusauit. primū q̄d aut quam in ptem aut quo consilio ducerētur. s' querendū aut cogitandum putarent. Ariouistū se consule cupidissime. po. ro. amicitiam appetisse. Cur igitur hūc tam temere quisq̄ ab officio discessurum iudicaret. sibi quidem persuadere cognitis suis postulatis. atq₃ aequitate & conditione perspecta. eum neq₃ suam neq₃ po. ro.

31

gratiam repudiaturum · quod si furore atque amentia impul
sus bellum intulisset · quid tandem uererentur · aut cur
de sua uirtute · aut de ipsius diligentia desperarent ·
Factum esse hostis periculum patrum nostrorum memoria
cum cymbris & teutonis a C. Mario pulsis non mi
norem laudem exercitus quam ipse imperator meritus
uidebatur. factum esse etiam nuper in italia seruili tumultu quos
tamen aliquid usus ac disciplina quam a nobis
accepissent subleuarent. Ex quo iudicari posset
quantum haberet in se boni constantia · propterea quod quos ali
quandiu inermes sine causa timuissent · hos pos
tea armatos ac uictores superassent. Denique hos
eosdem esse germanos quibuscum sepenumero
heluetii congressi non solum in suis sed etiam in illorum
finibus plerumque superassent · qui tamen pares esse
nostro exercitui non potuerint. Si quos aduersum
prelium et fuga gallorum commoueret · hos si quere
rent reperire posse diuturnitate belli defatiga
tis gallis Ariouistum cum multos menses castris ac fe
paludibus tenuisset · neque sui potestatem fecisset
desperantes iam de pugna et dispersos subito
adortum magis ratione et consilio quam uirtute
uicisse · cui rationi contra homines barbaros atque im
peritos locus fuisset. Ac ne ipsum quidem sperare
nostros exercitus capi posse · qui suum timorem

m rei frumentarie simulationem angustiasqꝫ itineruz
conferret facere arroganter. cum aut de officio
imperatoris desperare aut pscribere uiderentur.
hoc sibi ēē cure frumentum. Sequanos Leucos Lingones
subministrare. iamqꝫ ēē in agris frumenta matura
de itinere ipsos breui tempore iudicaturos. Quod
nō fore dicto audientes nec signa laturi dicatur.
nihil se ea re cōmoueri. Scire .n. quibuscumqꝫ
exercitus dicto audiens nō fuerit aut male re
gesta fortunam defuisse aut aliquo facinore com
perto auaritiam ēē conuictam suam innocentiam
perpetua uita felicitatē heluetiorū bello ēē pspectā.
I tacqꝫ se quod in longiorem diem collaturus ēēt re
presentaturū ēē et proxima nocte et quarta uigilia
castra moturum et quāprimū intelligerē posset
utrum apud eos pudor atqꝫ offm an timor plus
ualeret. Quod si preterea nemo sequatur tamen
se cum .x. sola legione iterū de qua nō dubitaret
sibiqꝫ eam pretoriam cohortem futurā. Huic legio
ni Caesar et indulxerat precipue et pp uirtutez
confidebat maxime. Hac ratione habita mirū
in modum conuerse sunt omniū mentes summaqꝫ
alacritas et cupiditas belli gerendi innata est.
P rincepsqꝫ .x. legio per tribunos militū ei gratias
egit. quod de se optimū iudicium fecisset seqꝫ

ad bellum gerendum esse paratissimum cõfirmauit.
Inde reliquę legiones p tribunos militum et p̃morũ
ordinum centuriones egerũt. uti p eos Caesari satis
facerent se neq; unq; dubitasse neq; timuisse. neq;
de sum̃a belli suum iudicium sed imperatoris ẽẽ ex
istimauisse. Eorum satisfactione accepta et itine
re exquisito p Diuiciacum. qui ex aliis ei maxi
mam fidem hẽbat. ut milium amplius .L. circuitu
locis aptis exercitum duceret, de quarta uigilia
ut dixerat profectus ẽ. Septimo diẹ cum iter nõ
intermitteret ab exploratoribus certior factus ẽ.
Ariouisti copias a nr̃is milibus passuum quatuor
et xx. ab esse. Cognito Caesaris aduentu ariouist᷑
legatos ad eum mittit. quod ante de colloquio pos
stulasset id p se fieri licere q̃m proprius accessisset
se q; id sine periculo facer̃ posse existimar̃. Non res
puit conditionem Caesar iamq; eum ad sanitatem
reuerti arbitrabatur. cum id quod antea petẽti
denegasset ultro pollicetur magnãq; inspem ueniebat. pro suis tantis poq;. ro. in eum beneficiis cog
tis suis postulatis fore uti ptinacia desisteret
dies colloquio dictus est ex eo die quintos. Inte
rim saepe ultro citroq; cum legati in tereos mit
terentur. Ariouistus postulauit ne quem peditẽ
ad colloquium Caesar adduceret uereri se ne p

insidias ab eo circumueniretur. Vterque cum equitatu ueniret. Alia rone se no ee uenturum Caesar qd neque colloquium interposita causa tolli uolebat. neque salutem suam gallorum aequitatui comittere audebat. comodissimum ee statuit omibus aequis gallis aequitibus dtractis eo legionarios milites legionis x. cui q maxime cofidebat imponere ut presidium q amicissimu siqd opus facto esset heret. Quod cum fieret no irridicule quidem ex militibus x legionis dixit. plusquã pollicitus eet Caesar ei facere pollicitum esse in cohortis pretorie loco x. legionem habituru. & no ad aequum perscriber. Planities erat magna et in ea tumulus terrenus satis grandis. Hic locus equo fere spatio ab castris ariouisti et Caesaris aberat. Eo ut erat uentum legionem q equis uexerat passibus CC. ab eo tumulo constituit. Item equites ariouisti pari interuallo constiterunt. Ariouistus ex equis ut colloquerentur et preter se denos ut ad colloquiu adducerent postulauit. Vbi eo uentu est Caesar initio orationis sua senatusque in eum beneficia comemorauit. Quod Rex appellat est a Senatu qd amicus qd munera amplissime missa. quam rem et paucis cotigisse et. a ro. pro magnis hominu officiis consueuisse tribui docebat. Illum cum neque additum neque cam postulandi iustam hret beneficio

liberalitate sua ac senatus &c premia consecutum
docebat esse q̄ ueteres q̄ q̄ iuste cause necessitudi
nis ipsis cum heduis intercederet. Que senatus con
sulta quociés q̄ honorifica ieos facta essent, ut omni
tempore totius gallie principatum hedui tenuissent
prius etiam q̄ nostram amicitiam appetissent. Ro. po. hanc
esse consuetudinem ut socios atq̄ amicos non modo
sui nihil deperdere, sed gratia dignitate honore au
ctiores uelit esse. quod uero ad amiciciam po. ro. at
tulissent id his eripi quis pati posset. Postulauit deinde
eademq̄ legatis inmandatis dederat, ne aut hedu
is aut eorum sociis bellum inferret obsides redderet
si nullam partem germanorum remittere domum posset ac
ne quos amplius rhenum transire pateretur. Ario
uistus ad postulata cesaris pauca respondit de su
is uirtutibus multa predicauit. domum propin
quos reliquisse. sedes habere ingallia ab ipsis con
cessas obsides ipsorum uoluntate datos stipendium
capere iure belli quod uictores uictis imponere con
sueuerint. non sese gallis. sed gallos sibi intulisse. omnes
gallie ciuitates ad se oppugnandum uenisse. ac con
tra se castra habuisse eas omnis copias a se uno pre
lio pulsas ac superatas esse. Si iterum reperiri
uelint se iterum paratum esse de certare. Si pace uti
uelint inquum esse de stipendio recusare quod

sua uoluntate ad id tempus propenderint amiciciam po ro
sibi ornamento & presidio / no detrimto esse oporter · Id qꝫ
ea spe petiisse si p po ro · stipendium remittat et dediti
tij subtrahant · Non minus libenter se se recusaturu · po
ro · amiciciam que appetierit · qd multitudinez germa
norum ingalliam traducat · id se sui muniendi no gallie
impugnande causa facere · ei rei testimoniu esse · quod
nisi rogatus non uenerit et quod bellum no intulerit
sed defenderet · Sed prius ingalliam uenisse · q̄ unq̄
po ro · antea hoc tempus exercitum po ro · gallie pro
uincie fines ingressum · Quid sibi uellet · cur in suas
possessiones ueniret · & prouinciam suam hanc esse
galliam sicut illam nram · Vt ipi concedi no oporteret
si in nros fines impetum faceret · sic item nos ee ini
cos qui insuo iure interpellarem · Quod fres et ami
cos heduos appellatos dicere · no se tam barbarum neqꝫ
tam imperitum esse rerum · ut no sciret neqꝫ bello al
lobrogum pximo heduos a romanis auxiliu intulisse
neqꝫ ipos in his contentionibus quas hedui contutu et
sequanis habuissent · auxilio po ro usos esse / debere
se suspicari · simulata caesarem amicitia qd exercitu
ingallia habebat sui opprimendi causa hre · Qui nisi
decebat atqꝫ exercitum deducat ex his regionibus ·
se se illum no pamico se phoste habiturum · qd si eum
interfecerit multis se se nobilibus principibusqꝫ popu

lis romanis gratum esse facturum. Id se ab ipsis p eoru nu
cios compertum hre. quoru omnium gratiam atq ami
ciciam eius morte redimer posset. qd si discessiss et libera
possessionem galliam sibi tradidisset. magno se illu pre
mio remuneratur. & quecumq bella geri uellet. sine
ullo ei periculo et labore confecturum. Multa a Caesar
in eam sniam dicta sunt quare negocio desister no posset
neq suam neq po ro consuetudinez pati. uti optime me
rentes socios desereret. neq iudicar galliam potius esse
ariovisti potius q po ro. bello superatos esse. Aruernos
et Rutenos. a. c. Q. fabio maximo. quibus. po ro. igno
uisset. neq inprouinciam redegisset, neq stipendiuz
imposuisset. quod si antiquissimum quoq temp expet
tari oporteret. po ro. iustissimum esse ingallia imperiu.
Si iudicium senatus seruari oporteret. liberam ee galli
am q bello uictam suis legibus uti uoluisset. dum hec
incolloquio geruntur. Caesari pronuntiatuz e equites
ariouisti proprius tumulum accedere et ad nros ad
equitare. lapides telaq inros conicier. Cesar loqndi
finem fecit. seq ad suos recipit suisq imperauit. ne
quod omnio telum in hostes reicerent. Nam et si sine
ullo periculo legionis delecte comissum cum eqtatu
prelium fore uidebat. tam comittenduz no putabat.
ut pulsis hostibus dici posset, eos ab se p fidem incol
loquio circumuetos. Posteaq inuulgatus militum elatu

est. qua arrogantia incolloquio Ariouistus usus omem galli
am romanis interdixisset. Impetumque inuros ei eqtes
fecissent. eaque res colloquium ut diremisset. multo ma
ior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui i
iectum est. Biduo post ariouistus ad Caesarem legatos
mittit. uelle se de his rebus que inter eos agi coepte
neque pfecte erant essent agere cum eo. Uti aut itery
colloquio constitueret. aut si id minus uellet ex suis le
gatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesaris cã
uisa non est. et eo magis qd pridie eius diei germani
retinere nõ poterant. quin in uros tela cõicerẽt lega
tum e suis se s magno cum periculo ad eum missurũ
et hominibus ferum ob iecturum existimabat. comodis
simum uisum est. Caium Valerium procillum. C. ua
lery caburi filium sũma uirtute et humanitate ado
loscentem. Cuius pr a Valerio flacco ciuitate donat
et pp fidem et pp lingue gallice scientiam. qua multa
iam ariouistus longinqua cõsuetudine utebatur et
quod in eo peccandi germanis causa non eẽt ad eum
mitteret. & Marium Titium qui hospicio ariouisti
utebatur his mandauit ut que diceret Ariouistus
cognoscerent. et ad se referrent. Quos cum apud
se Ariouistus in castris conspexisset exercitu suo
psente clamauit. quid ad se uenirẽt. an spectandi
causa conantes dicere prohibuit et in catenas cõiecit.
E odem die castra promouit & milibus passuum sex

a· Cesaris castris sub monte consedit· Postridie eius diei preter castra Cesaris suas copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit eo consilio ut frumento comeatuque qui ex sequanis et heduis subportarentur Cesarem intercluderet/ Ex eo die dies continuos· Cesar pro castris suas copias pro duxit et aciem instructam habuit· ut si uellet Ari oiustus pre contendere ei potestas non de esset· Ario uistus his omnibus diebus exercitum castris cotinu it aequestri prelio cotidie contendit· Genus hoc erat pugne quo se germani consueti exercuerant·

E quitum milia erant sex/ Totidem numero pedites uelocissimi ac fortissimi quos ex omni copia singu lari singuli singulos sue salutis causa delegerant·

C um his impreliis uersabantur ad eos se equites re cipiebant· hi siquid erat durius concurrebant·

S i qui grauiore uulnere accepto equo deciderant· circumsistebat· Siquod erat longius prodeundum· aut celerius recipiendum tanta erat horum exerci tatione celeritas ut iubis equorum sub leuati cur sum ad aequarent· Vbi eum castris sese tenere Cesar intellexit ne diutius comeatu prohiberetur· ultro eum locum quo in lococo germani consederant/ circiter passus sexcentos ab his castris idoneum locum delegit/ acieque triplici instructa ad eum locum uenit· Primam et secundam aciem in armis esse

Tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus sexcentos uti dictum est aberat eo circiter nõ milia XVI. Expedita cum om̃i equitatu Ariouistus misit que copie nr̃os perterrẽt et munitione p̃hiberent. nihilominus Secus Cesar uti ante constituerat duas acies hostem ppulsare. tertiam opus perficere iubssit munitis castris duas ibi legiones reliq̃t et ptem auxilior quatuor reliquas in castra maiora reduxit. Proximo die instituto suo Cesar a castris utrisq; copias suas eduxit paululum a maioribus castris pgressus acies instruxit hostibusq; pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum ariouistus ptem suarum copiarum que castra maiora oppugnaret misit acriter utrinq; usq; ad uesperum pugnatum ẽ. Solis occasu suas copias Ariouistus multis et illatis et acceptis uulneribus in castra reduxit. Cum ex captiuis q̃reret Cesar quamobrem ariouist' prelio nõ decertaret hanc reperiebat causam quod apud germanos ea consuetudo eẽt. ut matresfamilie earũ sortibus ut uaticinationib' declararẽt utrum prelium committi ex usu esset nec ne. Eas ita dicere nõ ẽẽ fas germanos superare si ante nouam Lunam prelio contendissent. postridie eius diei Cesar presidium utrisq; castris qd̃ satis ẽẽ est uisũ reliq̃t.

Omnis alarios inconspectum hostium procastris inmoribus
cōstituit. quo minus multitudine militum legionariorum
prohostium nūo ualebat. vt ad speciem alaryis uteretur.
Ipē triplici instructa acie usqꝫ ad castra hostium acces
sit. Tum demum necessario germani suas copias cas
tris eduxerunt. generatimqꝫ constituerunt paribus
interuallis. Harudes Marcomanos Triboces. Hangio
nes. Nemetes Sedusios Sueuos omēmqꝫ aciem suam
rhedis et carris circūdederunt. neqꝫ spes infuga re
linqueret. Eo mulieres imposuerūt. que inpreliū pro
ficiscentes milites passis crinibus flentes implorabant
ne se inseruitutem romanis traderent. Cesar singulis
legionibus singulos legatos et questorem prefecit. uti
eos testes sue quisqꝫ uirtutis haberet. Ipē a dextro cor
nu quod eam ptem minime firmam hostium esse āiadū
terat prelium comisit. Ita nr̄i acriter inhostes signo
Claro impetum fecerunt. Itaqꝫ hostes repente celeriterqꝫ
procurr̄erūt ut spacium pila inhostes coniciendi nō
daretur. Reiectis pilis cōminus gladiis pugnatum
est. At germani celeriter ex consuetudine sua phalan
ge facta. impetus gladiorum ex ceperunt. Reperi st̄
quāplures nr̄i milites. qui in phalangem insilirent
et scuta manibus reuellerent. de sup uulnerarent.
Cum hostium acies a sinistro cornu pulsa atqꝫ infugā
conuersa esset. a dextro cornu uehementer multi
tudine suorum nr̄am aciem premebant. Id cum āiad

uertisset. P.

uertisset. P. Cassius adolescens qui equitatui preerat quod ex
peditior erat q̄ hi qui contra aciem uersabantur. Tertiam aciē
laborantibus nr̄is subsidio misit. Ita prelium restitutum
est. atq; omēs hostes terga uerterunt. neq; prius fugere desti
terunt quod ad flumen rhenum milia passuum ex eo loco
circiter V peruenerunt. Ibi p̄ pauci aūt uiribus confisi
tranare contenderunt. aut lintribus inuentis sibi salutē
repetierunt. in his fuit Ariouistus qui ad ripam deligatā
nactus ea pfugit. Reliquos omēs equitatu consecuti nr̄i
interfecerunt. Due fuerunt ariouisti uxores una sueua na
tione quam domo secum abduxerat. Altera norica regis
uoccionis soror quam in galliam duxerat a frē missam. utreq;
in ea fuga perierunt. Due filie harū altera occisa altera
capta est. V. Ga. Valerius procillus cum a custodibus in fuga
trinis catenis uinct' traheretur in ipsum Caesarē hostiū
equitatū psequentē incidit. que quidem res nō minorē
Caesari q̄ ipā uictoria uoluptatem attulit. quod hominem
honestissimum prouincie gallie familiarem suum et hospi
tem ereptum e manibus hostium sibi restitutū uidebat. neq;
ei' calamitate de tanta uoluptate et gratulatione quicq;
fortuna diminuerat. Ipē presente de se ter sortibus cō
sultum dicebat. utrum igni statim negaretur an
in aliud temp' reseruaret'. Sortium beneficio se ēē in
columen. Item M. metius repertus et ad eum reduc
tus ē. Hoc prelio trans rhenum nunctiato. Sueui qui

ad ripas rheni uenerant domum reuerti coeperunt quos ubi ····· qui pximi rhenum incolunt pterritos senserunt insequuti magnam in his numerum occiderunt. Cesar una estate duabus maximis bellis confectis maturi' popu lo q̄ tempus anni postulabat in hyberna in sequanos exercitum deduxit hybernis labienum preposuit. Ipse i citeriorē galliam ad conuēt' agendus profectus ē.

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORVM SECVNDVS LIBER INCIPIT

CVM esset cesar in citeriore gallia in hybē nis ita ut supra demōstrauimus. crebri ad eum rumores afferebant' litterisq; item labi eni certior fiebat omēs belgas quam tertiam p tem gallie dixeram' contra po. ro. coniurari' obsidesq; inter se dare. Coniurandi has esse causas. Primum quod uerereītur ne omī pacata gallia ad eos exē citus noster educeret'. Deinde quod a nō nullis gallis solicitarēt' partim qui uti germanos diuti' in gallia uersari noluerant. Ita populi ro. exerci tum hiemare atq; inueterascere in gallia moleste ferebant. Partim qui mobilitate & leuitate aīi nouis imperiis studebant. a nō nullis etiā quod i gallia. a potentioribus atq; his qui ad cōducēdos

homines facultates habebant. Vulgo regna occupabāt qui minus facile eam rem in imperio nr̄o conseq̄ poterant. His nuntiis lr̄isq; cōmotus Cesar duas legiones in citeriore gallia nouas conscripsit. et ineunte estate interiorem galliam qui deduceret Q. Pedium legatum misit. Ipse cum primum pabuli copia eē inciperet ad exercitum uenit. Dat negocium senonibus reliquisq; gallis qui finitimi belgis erant uti ea q̄ apud eos gerant cognoscat seq; de his rebus certiores faciant. Hi constanter om̄es nunciauerunt manum cogi exercitus in unum locum conduci. Tum uero dubitandum nō existimauit quin ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata castra mouet diebusq; circiter xv ad fines belgarum puenit. Et cū de improuiso celeriusq; celeriusq; om̄i opinione uenisse. Remi qui proximi gallie ex belgis sunt ad eum legatos Iccium & Andorum Borium primos ciuitatis sue miserunt qui dicerent suaq; om̄ia i fidē ac potestatē po. ro. pmittere neq; se cū belgis reliquisq; cōsensisse neq; contra po. ro. coniurasse. paratos esse & obsides dare et imperata facere et oppidis recipere et frumento ceterisq; rebus iuuare.

Reliquos om̄is belgis marimis eē germanos q̄ cis Rhenum incolunt sese coniurauisse. Tantumq; eē om̄ium furorem ut ne suessiones quidem fratres

consanguineosq suos qui eodem iure et hisdem legibus utu
tur unum imperium unum magistratum cum ipsis hnt. dete
rere potuerut qui cum his consentiret. Cum ab his que
reretur que ciuitates. quanteq in armis eent. et quid
inbello possent sic reperiebat. Plerosq belgas ee ortos
ab germanis renumq antiquitus traductas pp loci
fertilitatem ibi consedisse gallos qui ea loca incolerent
expulisse. solosq ee qui patrum nrorum memoria omi
gallia uexata theutonos Cimbrosq intra fines suos
ingredi prohibuerint. qua ex re fieri uti eorum rerum
memoria magnam sibi auctoritatem magnosq spirit
in re militari sumerent. de numero eorum omia se here
explorata rhemi dicebant. ppea quod pquitatibus
bus affinitatibusq coniuncti quartam quisq multitu
dinem in coi belgarum concilio. et ad id bellum
pollicitus sit. cognouerint. Plurimum inter eos bel
louagos & uirtute et auctoritate et numero hoium
ualere. Hos posse conficere armata milia centu pol
licitos ex eo numero electa milia sexaginta totiusq
belli imperium sibi postulare. Suessiones suos ee
finitimos fines latissimosq feracissimosq agros
possidere. Apud eos fuisse regem nra memoria
diuiciacum totius gallie potentissimum. qui cu ma
gna ptis harum regionum tum et britannie impe
rium obtinuerit. Huc ee regem galbam adhuc pp

iustitiam prudentiamq; suam totius belli summam omniu͡z uoluntate deferri. Oppida here numero xii. polliceri milia armata L. totidem neruios. qui maxime feri inter ipos habebantur. Longissimeq; absint. xv milia atrebates. Ambranos x milia. Morinos xxv milia. Menapios septem milia. Galetos x milia. Vellocasses viii milia. Condrusos. Eburones. Ceresses. Pemanos. q' uno noie germani appellant arbitrari a quatragintamilia.
Cesar rhemos cohortatus liberaliterq; oróne psecutus omem Senatum ad se conuenire principumq; liberos obsides ad se ad duci iubsit. que omia ab his addiẽ facta sunt diligenter. Ipe Diuiciacum Heduum mag̊ pere ad hortatus docet quantope rei pu. communisq; salutis intersint. manus hostium destineri ne cum tanta multitudine uno tempore confrigendum sit. Id fieri posse si suas copias hedui infines bellouagorum introduxerint et eor agros populari ceperint. his mandatis eũ ad se dimittit. Postq; omes belgarum copias in unu locu͡z cohactas ad se uenire uidit. neq; iam longe ẽẽ ab his q̃s miserat exploratoribus et ab rhemis cognouit flumen Axonam quod est in extremis rhemorũ finibi exercitum traducere maturauit. atq; ibi castra posuit. que res et latus unum castror ripis fluminis muniebat. et post eum que eẽnt tuta ab hostibus reddebat. & comeatus rhemis reliquisq; ciuitatibus ut sine periculo ad eum por

tari posset. efficiebat. in eo flumine pons erat. Ibi presidium ponit. & in altera parte fluminis. Q. Titurium sabinum legatū cum sex cohortibus relinquit. Castra in altitudine pedum xii. uallo fossaq; duo de xx. pedum muniri iubet. ab his castris oppidum rhemorū noīe. Bibrax aberat milia passuū octo id ex itinere magno impetu belgę. oppugnarē coeperunt.

Egre eo die substentatum est gallorū eadem atq; belgarum oppugnatione. Ac ubi circūiecta multitudine hoīum totis menibꝫ undiq; in murū lapides iaci cepti s̄t. Murusq; defensoribus nudatus est. Testudine facta portas succendūt murumq; subruunt. quod tum facile fiebat. Nam cum tanta multitudo lapides ac tela conicerent in muro consistendi potestas erat nulli. Cum finem oppugnādi nox fecisset. Sicciuus rhemus summa nobilitate et gratia inter suos qui tum oppido prefuerat. Vnum ex his qui legati de pace ad Cęsarem uenerant. nuncium ad eum mittit. nisi subsidium s̄ submittatur sese diutius sustinerē nō posse. Eo die media nocte Cęsar hisdem ducibꝫ usus qui nuncii a sictio uenerant. Numidas et Cretas sagittarios et funditores bellares subsidio oppidanis mittit.

Quorū aduentu et rhemis cum spe defensionis studiū propugnandi accessit & hostibus eadem de causa spes potiendi oppidi discessit. Itaq; paulisper apud oppidū morati agrosq; rhemorum depopulati omnibus uicis aedificiisq; quot adire potuerant incensis ad castra

Cesaris cum omībus copyis contenderunt / & a milib; passu
um minus duobus castra posuerunt. Que castra ut fumo
atq3 ignibus significabatur amplius milibus passuum octo
in altitudinem patebat. Caesar primo et pp multitudine;
hostium & pp eximiam opinionem uirtutis prelys supsedere
statuit. quotidie tam equestrib; prelys quid hostis uirtute
posset et quid nr̄i auderent periclitabatur ubi nostros infe
riores nō ēē intellexit. Loco pro castris ad aciem instruē
dam natura oportuno atq3 idoneo. quod is collis ubi cas
tra posita erant paululum ex planitie editus tantū aduer
sus in latitudinem patebat. quantum loci acies instructa
occupare poterat. atq3 exutraq3 pte lateris deiectus ha
bebat. Et in fronte leuiter gastigat paulatim ad planitiē
redibat. Ab utroq3 latere eī collis transuersam fossam
abduxit circiter passuum. xl. et ad extremas fossas
castella constituit. ibiq3 tormenta collocauit / ne cum acie
instruxisset hostes quod tantū multitudinem poterant a
Lateribus pugnantes suos circum uenirē possent. Hoc
facto duabus legionibus quas proxime conscripserat in
castris relictis ut si quo opus ēēt subsidio duci possēt.
Reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Ho
stes item copias suas ex castris eductas instruxerant.
Palus erat nō magna inter nostrorum atq3 et hostium exercitum
hanc si nr̄i transirent hostes aut expectabant. nr̄i autem
si ab illis initium transeundi fieret. ut impeditos agrede

rentur. parati in armis erant interim prelio equestri inter
duas acies contendebatur. ubi neutri transeundi initium
faciunt secundiore prelio equitum nrorum. Cesar suos in castra
reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam côten
derant. quem esse post castra nra demonstratum ē. Ibi uadis
repertis ptem suarum copiarum traducerē conati st. eo con
silio ut si possent castellum cui preerat. Q. Titurius legat⁹
expugnarent. pontemq; interscinderet. Si minus potuissent
agros rhemorum popularent qui magno nobis usui ad bellum
gerendum erant. comeatuq; nrōs phiberent. Cesar certior
factus. a Titurio omēm equitatu et leuis armature numi
das funditores sagittariosq; pontem traducit atq; ad eos
contēdit. acriter in eo loco pugnatum est. hostes impedi
tos nostri in flumine agressi magnum numerū eorum occiderūt.
p eorum corpora reliquos audacissime transire conantes mul
titudine telorum repulerunt. Primos qui transierant eq
tatu circumuentos interfecerunt. Hostes ubi et de expu
gnando oppido et flumine transeundo spem fefellisse in
tellexerunt. neq; nrōs in locum iniquiorē progredi pu
gnandi causa uiderunt. atq; ipsis re frumentaria defi
cere coepit. Consilio conuocato cōstituerunt optimum ēē
domum suam quēque reuerti et quorum in fines pri
mum. Ro. exercitum traduxissent. Ad eos defendedos
undiq; conuenirēt ut potius in suis q̄ in alienis finibus
decertarent et domesticis copiis rei frumentarie ute

rentur. Ad eam sententiam cum reliquis causis hec quoque
ratio eos deduxit. Quod Diuiciacum quoque atque heduos
finibus bellouagorum appropinquare cognouerant. His
persuaderi ut diutius morarentur neque suis auxilium
ferrent non poterat. Ea re constituta secunda uigilia
magno cum strepitu ac tumultu castris egressi nullo
certo ordine atque imperio. cum sibi quisque primû itine
ris locum et domum peruenire properaret. fecerunt
ut consimilis fuge profectio uideretur. Hac re
Cesar statim p speculatores cognita insidias ueritus
quod qua de causa discederent nondum perspexe
rat exercitum equitatumque castris continuit.
Prima luce confirmata re ab exploratoribus omnem
equitatum qui nouissimum agmen moraretur
premisit. Eique . Q . Pedium et . L . Aruncu leium
Cottam legatos prefecit. Titum Labienum lega
tum cum legionibus tribus subsequi iubxit. Hi no
uissimos adhorti et multa milia passuum psecuti
magnam multitudinem fugientium occiderunt.
Cum ab extremo agmine ad quos uentum erat cô
sisterent. fortiterque impetum militum sustinuerunt. Priores quod abesse periculo uiderentur
neque ulla necessitate neque imperio continerentur
ex audito clamore perturbatis ordinibus omnes in
fuga sibi presidum ponerent. Ita sine ullo peri

culo tantam eorum multitudinē nostri interfecerūt quantū fuit diei spacium. sub occasumq; solis sequi destiterunt. seq; in castra ut erat imperatū receperunt.
Postridie eī diei Cesar priusq̄ se hostes ex terrore ac fuga reciperent in fines suessorum qui proximus rhenis erant exercitum duxit et magno itinere confecto ad oppidum Nouiodonum contendit. id ex itinere oppugnare conatꝰ quod uacuum a defensoribus esse audiebat pr latitudinem fosse murique altitudinem paucis defendentibus expugnare nō potuit, castris munitis uineas aggere. queque ad oppugnandū usui erant cōparare coepit. Interim omnis ex fuga suessionum multitudo pxima nocte conuenit. Celeriterq; uineis ad oppidū actis aggere iacto turribusq; constitutis magnitudine operum. que neq; uiderant añ galli neq; audierant & celeritate Romanorū pmoti legatos ad cesarem dedictionē mittit. et petentibꝰ rhemis ut cōseruarētur impetrant obsidibus acceptis. Cesar pmis ciuitatis. atq; ipius gallie regis duobꝰ filiis armisq; omībꝰ ex oppido traditis in deditionem suessones accepit, exercitumq; in bellouagos ducit. q cū se suaq; omīa in oppidum Bratuspātiū cōtulissent, atq; ab eo oppido Cesar cū exercitū circiter milia passuum . v . abesset, omēs maiores

natu ex oppido egressi manus ad Cesarem tende
re et uoce significare coeperũt. se se in ei fide ac
potestatẽ uenirẽ, neq; contra. po. ro. armis cõtender.
I tem cum ad oppidum accessissent castraq; ponerent
pueri mulieresq; ex muro passis manib; pacẽ petie
suo more a romanis pacem petierũt. Pro his Diuici
acus (nam post discessum belgarum dimissis heduorũ
copiis reuerterat) facit ũba. Bellouacos omni
tpre in fide atq; amicitia ciuitatis hedue fuisse im
pulsos a suis pncipibus q dicerent heduos a Cesare
in seruitutem redactos omẽs indignantes contume
liasq; perferre a et ab heduis defecisse et po. ro.
bellum intulisse qui huiusmodi consilii pncipes fuissẽ.
qd intelligerent quantam calamitatem ciuitati intulis
sent in brittaniam profugisse, ppea petere nõ solum
bellouacos sed et pro his heduos et sua clementia ac sua
mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit he
duorum auctoritatẽ apud omẽs belgas amplificatu
rum quorũ auxiliis atq; opibus siqua bella inciderĩt
sustentare consueuerint. Caesar honoris diuiciaci atq;
heduorũ causa eos in fidem recepturum et conser
uaturum dixit. Sed quod erat ciuitas magna int
belgas auctoritate atq; hominum multitudine pre
stabat sexcentos obsides poposcit. His traditis om
nibusq; armis ex oppido collatis ab eo loco i

fines ambionorum puenit. qui se suaque omia dediderūt
eorumque fines neruij attingebant. Quorum de natura
moribusque Cesar cum quereret sic reperiebat nullz
additum ēē ad eos mercatoribus nihil pati uini
reliquarumque rerum ad luxuriam ptinētum inferri.
Quod his rebus elanguescere animos eorum et remit
ti uirtutē existimare. esse homines feros magnęque
uirtutis increpitare atque incusare reliquos bel
gas. qui se po. ro. dedissent patriamque uirtutem
proiecissent. Confirmare sese neque legatos missu
ros neque ullam conditionez pacis accepturos. cū
p eorum fines triduum iter fecissent. Inueniebat ex
captiuis eorum sabim flumen ab castris suis nō am
plius milia passuum .x. ab esse. transid flumen
omes neruos consedisse aduentūque ibi romanorum
expectare una cum attrebatibus finitimis suis. Nz
his utrisque psuaserant ut eandem fortunam belli ex
perirentur. Expectari ēt ab his aduaticorum copias
atque ēē in itinere. Mulieres queque p etatem adpugnaz
inutiles esse uiderentur in eum locum coniecisse. quo
pp paludes exercitui aditus nō esset. His rebus co
gnitis exploratores centurionesque premittit q locum
idoneū castris deligāt. Cum ex dedaticijs belgis reliquisque
gallis cōplures Cęsarez secuti una iter facerent. quidam
ex his ut postea ex captiuis cognitū ē eorum dierum consu

ēt ueromandijs

etudine itineris nostri exercitus perspecta noctu ad Neruios per
uenerunt. Atque his demonstrarunt inter singulas legiones im
pedimentorum magnum numerum intercedere: neque esse quicquam
negocii cum prima legio in castra uenisset reliquaeque legio
nes magnum spacium abessent. Hanc sub sarcinis adoriri. qua
pulsa impedimentisque direptis futurum ut reliquum contra
sistere non auderent. Adiuuabant et eorum consilium qui rem
deferebant quod Neruii antiquitus cum aequitatu nihil
possent. Neque enim ad hoc tempus rei ei student. Sed quicquid
possunt pedestribus ualent copiis. quo facilius finitimorum
equitatu si predandi causa ad eos uenissent impedirent
teneris arboribus incisis atque inflexis crebrisque in latitu
dinem ramis enatis et rubescentibusque interiectis in
effecerant ut instar muri he sepes munimenta pre
berent quo non modo non intrari sed ne perspici quidem
posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur.
non obmittendum sibi consilium Neruii existimauerunt. Lo
ci natura erat hec. quem locum nostri castris delegerant.
Collis a summo equaliter decliuus ad flumen Sabim quod
supra nominauimus uergebat ab eo flumine pari accliui
tate collis nascebatur aduersus huic et contrarius passibus circi
ter ducentis inferius apertus a superiore parte siluestris ut
non facile introrsus perspici posset. Intra eas siluas hostes
sese in occulto continebant. In aperto loco secundum flumen
pauce stationes equitum uidebantur fluminis erat altitudo

pedum circiter trium Caesar equitatu premisso subseque
batur omnibus copijs. Sed ratio ordoque agminis aliter se ha
bebat ac belge ad neruios detulerant. Nam quo hostis ap
propinquabat consuetudine sua Cesar sex legiones expeditas du
cebat. Post eas totius exercitus impedimenta collocant. inde
due legiones que proxime conscripte erant. totum agmen
claudebant. presidioque impedimentis erant. Equites nostri cum
funditoribus saggitarijsque flumen transgressi cum hostium
equitatu prelium committunt. Cum se illi identidem in siluas
ad suos reciperent. ac rursus ex silua in nostros impetum
facerent. neque nostri longius quam quem ad finem porrecta
ac loca aperta pertinebant. cedentes insequi auderent. Inte
rim legiones sex que prime uenerant opere dimenso ca
stra munire coeperunt. Vbi prima impedimenta nostri
exercitus ab his qui in silua abditi latebant uisa sunt.
quod tempus inter eos committendi prelij conuenerant.
ita ut intra siluas aciem ordinesque constituerant. atque
ipsi sese confirmauerant in subito omnibus copijs prouolaue
runt. impetumque in nostros in equites fecerunt. His faci
le pulsis atque perturbatis incredibili celeritate ad flu
men decurrerunt. ut pene uno tempore et ad siluas et
in flumine et in manibus nostris hostes uiderentur.
Eadem autem celeritate ad uerso colle ad nostra castra
atque eos qui in opere occupati erant. contenderunt. Ce
sari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum quod

erat proponendum insigne cum ad arma concurri op
orteret. Signum tube dandum ab opere reuocandi mi
lites qui paulo longius aggeris petendi causa proces
serant accersendi acies instruenda milites cohortādi
signum dandum. quarum rerum magnam partem
temporis breuitas & successus et incursus hostium
impediebat. In his difficultatibus duas res erant
subsidio scientia atq3 usus militum quod superiorib3
prelijs exercitati quid fieri oporteret. Non minus
comode ipsi sibi. q3 ab alijs doceri poterant. et quod
ab opere singulisq3 legionibus singulos legatos Ces
ar discere nisi munitis castris uetuerat. Hi pp pro
pinquitatem et celeritatem hostium nil eam Cesaris
imperium expectabat. Sed p se que uedibantur ad
ministrabant. Cesar necessarijs rebus imperatis ad
cohortandos milites quam in ptem fors obtulit de
currit. et ad legionem .x. deuenit. milites nō longi
re oratione cohortat' ē quam uti pristine uirtutis sue
memoriam obtineret neu pturbationem animo.
hostiumq3 impetum substinerent. quod nō longius hostes aberant
q3 quo telum adici posset. Prelij comittendi signum dedit.
atq3 in alteram ptem ite cohortandi causa pfectus pugnātib3
occurrit. temporis tanta fuit exiguitas. hostium tam parat'
ad dimicandum animus ut nō modo ad insigna accomo
danda sed ad galeas induendas tutisq3 tegmenta detru

denda tempus defuerit. quam quisq; inptem ab ope casu
deuenit. quamq; pma signa conspexit. Ad hec constitit ne
instructo exercitu magis ut loci natura deiectusq; collis
et necessitas temporis. quam ut rei militaris ratio atq; or
do postulabat. Cum diuersis legionib; alie alias inparte
hostibus resisterent sepibusq; densissimus ut antea demo
stratum est interiectis prospectus impediret. neq; qua
subsidia collocari neq; quid inqua parte opus esset p
uideri. neq; ab uno omia administrari poterat. Itaq;
intanta rerum iniquitate fortuneq; euentus uarii sequebatur
Legiones none et x. milites ut insinistra parte aciei con
stiterant. pilis emissis cursu ac lassitudine exanimatos.
uulneribusq; confectos Atrebates. nam his ea pars obue
nerat celeriter exloco superiore influmen compulerunt
et transire conantes insecuti gladiis magnam ptem eorum
interfecerunt. Ipsi transire flumen no dubitauerunt.
et inlocum iniquum progressi rursus regressos ac resi
stentes hostes re integra prelio infuga coniecerunt. Item
alia inparte due diuerse Legiones. xi et octaua pfliga
tis Veromanduis quibus cum erant congressi exloco
superiore in ipsis fluminis ripis preliabantur. attonitis fere
a fronte et a sinistra parte nudatis castris cum idextro
cornu Legio xii et non magno ab ea interuallo septima
constitisset. Omes neruii confertissimo agmine duce
Boduognato qui summam imperii tenebat ad eum

locum contenderunt. quorum pars aperto latere legiones
circumuenire pars summum castrorum locum petere cepit. Eo
dem tempore equites nostri leuisque armature pedites qui
cum his una fuerant quos primo hostium impetu pulsos
dixeram. Cum se in castra reciperent aduersis hostibus
occurrebant ac rursus aliam in partem fugam pete
bant. & Calones qui a cumana porta ac summo iu
go collis nostros uictores flumen transire conspexe
rant predandi causa egressi. Cum respexissent et
hostes in nostris castris uersari uidissent precipites fuge
sese mandabant. Simul eorum qui cum expedimentis
ueniebant clamor fremitusque horiebatur. Aliique aliam
in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus per
moti equites treueri quorum inter gallos uirtutis
opinio est singularis qui auxilii causa a ciuitate
ad Cesarem missi uenerant cum multitudine hosti
um castra nostra compleri. Nostras legiones premi &
pene circumuentas teneri Calones equites funduto
res Numidas diuisos dissipatosque in omnes partes fugere
uidissent desperatis nostris rebus domum contende
runt. roma nos pulsos superatosque castris impedimentis
que eorum hostes potitos ciuitati renunciauerunt. Cae
sar ad x legionis cohortatione ad dextrum cornu
profectus ubi suos urgeri signisque in unum locum colla
tis duodecime legionis confertos milites sibi ipsos

adpugnam eē impedimento uidit. Quarte cohortis om
nibus centurionib; occisis signiferoq; interfecto signo
admisso reliquarū cohortium omib; fere centurionib;
aut fere uulneratis aut occisis in his pmi pili publio
Sextio baculo fortissimo uiro multis grauib;q; uul
neribus confecto ut iam se sustinere non posset.
Reliquos esse tardiores et nō nullos anouissimis
desertos p̄relio excedere et tela uitare hostes
neq; exinfrone loco subeuntes intermittere: et
ab utroq; later' instare. & rem eē in angusto
uidit. neq; ullum eē subsidium, quod submitti
posset scuto anouissimis uni militi detracto quod
ipse eo sine scuto uenerat, inprimam aciē pcessit.
Centurionibusq; nominatim appellati reliquis cohortatus
milites signa inferre et manipulos laxare iussit.
quo facilius gladijs uti possent. cuius aduentu spe
illata militibus ac redintegrato animo cum pro se
quisq; inconspectu imperatoris etiam extremis suis
rebus operam nauare cuperet paulum hostiū impe
tus tardatus est. Cesar cum septimā legionem
que iuxta constiterat, item urgeri ab hoste ui
disset, tribunos militum monuit ut paulatim
sese legionib; coniungerent & conuersa signa
in hostes inferrent. quo facto cum alius alij subsi
dium ferret neq; timerent neq; aduersi abhos

te circumuenirent. Audacius resistere ac fortius pugna
re ceperunt. Interim milites legionum duarum que in
nouissimo agmine presidio impedimentis fuerant pre
lio nunctiato cursu incitato in summo colle ab hostibus
conspiciebantur. & Titus Labienus castris hostium potitus
et ex eo loco superiori que res in nostris castris gererentur
conspicatus x legionem subsidio nostris misit. qui cum
ex equitum et calorum fuga quo in loco res esset. quantoque
in periculo et castra et legiones imperator uersaretur
cognouissent. nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.
Horum aduentu tota rerum commutatio est facta. ut nostri
etiam qui uulneribus confecti procubuissent scutis
innixi prelium redintegrarent. Tum calones per
territos hostes conspicatos etiam inermes armatis
occurrerunt. Equites uero turpitudinem fuge uir
tute delerent omnibus in locis pugnabant quo se le
gionariis militibus preferrent. At hostes in extre
ma spe salutis tantam uirtutem prestiterunt. ut cum
primi eorum cecidissent proximi iacentibus insisterent
atque ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis
& coaceruatis cadaueribus qui superessent ut ex
tumulo tela in nostros conicerent et pila intercepta re
mitterent. ut non nequicquam tante uirtutis homines
iudicari deberent ausos esse transire latissimum
flumen. ascendere altissimas ripas subire iniquissimum

locum. que facilia ex dificilimis animi magtudo
redegerat. Hoc prelio facto et prope ad internitionez
gente ac nomine neruiorum redacto maiores natu quos
una cum pueris mulieribusque in estuaria ac paludes
collectos disseramus. Hac pugna nunctiata cum uicto
ribus nihil impeditum uictis. nihil tutuz arbitra
rentur: omnium supererant consensu. Legatos ad ce
sarem miserunt seque ei dediderunt. & in cômemorâ
da ciuitatis calamitate ex sexcentis ad tris senato
res ex hominum milibus. lx ad quigentos qui arma
ferre possent. se se redactos esse dixerunt. quos ce
sar ut in miseros ac simplices usus misericordia
uideretur diligentissime ii conseruauit suisque fi
nibus atque oppidis uti iussit et finitibus imperauit
ut ab iniuria et maleficio se suosque prohiberent.
Ad uatuci de quibus supra scripsimus cum omnibus copiis
auxilio neruiis uenirez hac pugna nunctiata ex
itinere domum reuerterunt cunctis oppidis castel
lisque desertis sua omnia in unum oppidum egregie
natura munitum contulerunt. Quod cum ex
omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despe
ctusque haberet una ex parte leniter accliuis aditus
in latitudinem non amplius cc pedum relinquebatur.
quem locum duplici altissimo muro munierant. Tum
magni ponderis saxa et preacutas trabes in mu

ro collocabant

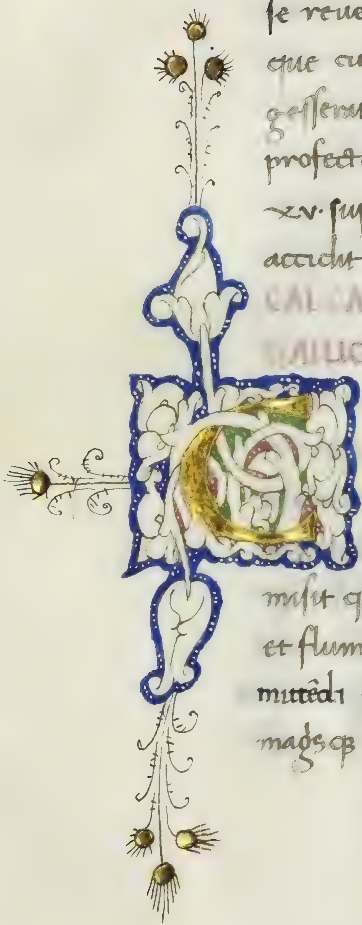
ro collocabant. Ipi erant ex cimbris teuthonisq pro
gnati. qui cum iter in prouinciam nrãm atq italiã fa
cerent. His impedimentis que se agere ac portarẽ nõ
poterant citra flumen rhenum depositis custodie ex
suis ac presidio sex milia hoium una reliquerant.
Hi post eorum obitũ multos annos a finitimis ex
agitati cum alias bellum inferrẽt. alias illatum
defenderẽt consensu omniũ pace facta hunc sibi domi
cili locum delegerunt ac primo aduentu exercitꝰ nri
crebras ex oppido excursiones faciebant paruulisq p
liis cum nostris contendebant. Postea uallo pedum
xii. in circuitu xv milium crebrisq castellis cir
cum muniti. oppido sese continebant. Vbi uineis
actis aggere extructo turrim procul constitui ui
derũt. primum irridere ex muro atq increpitarẽ uoci
bus quod tanta machinatio ab tanto spatio strue
retur. Quibus nam manibus aut quibus uiribꝰ
presertim hoies tantule stature. Nam plerumq omibꝰ
gallis pre magnitudine corporũ suorũ breuitas nostra
contemptui ẽ tanti oneris turrim in muros sese
collocare confiderent. Vbi uero moueri et appropin
quare menibus uiderũt noua atq inusitata
spetie cõmoti ad Cesarem legatos de pace mise
runt. qui ad hũc modum locuti nõ se existima
re romanos sine ope diuina bellũ gerere qui tante

altitudinis machinationes tante celeritate ꝓmouer̄ ex ex propinquitate pugnar̄ posse se suaqꝫ om̄ia po testati eorum ꝑmittere dixerunt. Vnum petere ac dep̄cari si forte ꝓ sua clem̄tia ac mansuetu dine quam ip̄i ab alijs audirent. statuisset ad uatucos ēē conseruandos ne se armis dispolia ret. Sibi om̄es fere finitimos ēē inimicos ac sue uirtuti inuidere a quibus se defendere tradi tis armis nō possent. Sibi prestare si in eum casum deducerēt̄. quāuis fortunam a po ro pati quam ab his ꝑ cruciatum interfici inter q̄s dominari consueuissent. Ad hec Cesar respondit se magis consuetudine sua q̄ua merito eorꝫ ciui tatem conseruaturū. si priusqꝫ murū aries attigisset. se dedissent. Sed deditionis nul lam ēē conditionem nisi armis traditis. Sꝫ id quod in nerujs fecisset facturum finitimisqꝫ imperaturum nequa dediticijs po ro. in iuriam inferrent. Renuntiata ad suos que imperarēt̄ facer̄ dixerūt. Armorum mag̊ multitudine de muro ī fossam q̄ erat oppidū iacta sic ut ꝑpe sum̄as muri aggerisqꝫ altitudinē aceruī armorꝫ ad aequarent. Et tñ circiter ꝑte t̄tia ut postea perspectū ē celata et q̄ in oppido retenta portis patefactis

eo die pace sunt usi/ sub uesperum · Cesar portes cla
udi militesqȝ exire iussit · neqȝ noctu oppidam
militibus iniuriam reciperet · Illi aūt ut inito ē
ut intellectum est consilio quod de dictione facta
nros presidia deducturos aut demqȝ indiligenti
s̄uaturos crediderant · ptim cum his retinerit &
celauerāt · ptim armis scutis ex cortice factis aut
uiminibus intextis que subito ut temporis exigu
itas postulabat · pellibus induserant · Tertia uigilia
q̄ minime arduus ad nos transmunitiones ascensus
uidebatᵗ · omībus copiis repente ex oppido eruptio
nem fecerūt · Celeriter ut ān Cesar imperarat ·
ignibȝ sīgficatione facta et proximis castellis eo
cōcursus ē pugnatūqȝ ab hostibȝ ita acriter ē ut
uiris fortibus in extrema spe l salutis iniquo
loco contra eos q ex uallo turribȝqȝ tela iacerēt
pugnari debuit · Cum in una uirtute omīs salu
tis consisteret · Occisis ad hominū milibus · iiii · re
liqui in oppidum reiecti sᵗ · Postridie eius diei re
fractis portis cum iam defoderet nemo captum
oppidum atqȝ intromissis militibus nris sectionē
eius oppidi uniuesam Cesar uendidit · ab his q
emerant capitum numerus ad eum relatᵉ milia
· Liii · Eodem tpre a · Pu · Crasso · quē cū legione una
miserat ad Venetos · Vnellos · Osismos · Curioso

litos Sesineios · Aulereios · Rhedonos · que sunt maritime ciuitates oceanumque attingunt · Certior factus est omnes eas ciuitates in deditionem potestatemque populi romani esse redactos · His rebus gestis omni gallia pacata tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est · Uti ab his nationibus que ultra rhenum incolerent mitterentur legati ad Cesarem · qui se obsides daturas imperata facturas pollicerentur · Quas legationes Cesar quod in italiam illiricumque properabat inita proxima estate ad se reuerti iubsit · Ipse in carnutes · Andes Turonesque que ciuitates propinque his locis erant · ubi bellum gesserat legionibus in hiberna deductis in italiam profectus est · Ob easque res ex litteris Cesaris dies ·xv· supplicatio decreta est · Quod ante id tempus accidit nulli

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORUM BELLI GALLICI TERTIUS LIBER INCIPIT

CUM in italiam proficisceretur Cesar Seruium Galbam cum legione xij · et parte equitatus in antuates · Veragos · Sedunosque misit qui a finibus allobrogum et lacu lemano et flumine rhodano ad summas alpes pertinet · Causa mittendi fuit · Quod iter per alpes magno cum periculo magnisque portorijs mercatores ire consueuerant.

patefieri uolebat. Huic pmisit si opus ēē arbitrarētur ut in his locis legionem hymandi causa collocaret. Galba secundis aliquot prelijs castellisq complurib) eorum expugnatis. missis ad eum legatis undiq obsidibusq datis et pace facta constituit chohortes duas in antuatibus collocare. Et ipē cum ei reliquis legionib) cohortibus in uico ueragorum qui appellant ottodorus hiemar.

Qui uicus positus in ualle nō magna adiecta planitie altissimis montibus undiq continetur cum hic in duas ptes flumine diuidetur. Alteram ptem ei uici gallis ad hyemandu concessit. Alteram uacuam ab illis relictam cohortibus attribuit. Eum locum uallo fossaq muniuit.

Cum dies hybernorū complures trāsissem frumentuq eo comportari iussisset. subito per exploratores certior factus ē ex ea pte uici quam gallis concesserant om̄es noctu discessisse om̄es montesq qui impenderēt a maxa multitudine Sedunorū et Veragorū teneri. Id aliquod de causis acciderat ut subito galli belli reuocandi legionisq opprimēde consilium caperēt. Primūq legionē neq tam plenissimam detractis cohortib) duab) et compluribus singulatim qui comeatus cā missi erant absentibus pp paucitatem despiciebāt. Tum ēt quod pp iniquitatem loci cum ipi ex montibus ī ualles decurrerēt & tela conicerēt. ne pmūz quidē posse impetum substiner existimabant. Accedebat q suos a se liberos abstractos obsidum nōie dolebant et Roma-

nos nō solum iter. sed et ꝑpetue possessionis culmina alpium occupare conari. & ea loca finitime puincie ad iungere sibi ꝑsuasum habebant. His nuctiis acceptis galba cum neqꝫ opus hybernorum munitionesqꝫ plene erant ꝑfecte. Neque defrumēto reliquoqꝫ comeatu satis eēt prouisum qd deditione facta obsidibusqꝫ acceptis nihil de bello timidum existimauerat. Concilio celerit̃ cōuocato sentētias exquirer̃ coepit. Quo incōcilio cum tantū repentini periculi preter oppinionem acci disset ac iam omīa fere superiora loca multitudinī armorū completa conspicerētur. neqꝫ subsidio ueniri neqꝫ comeatus subportari interclusis itineribꝫ possēt ppe iam desperata salute. Non nulle huiusmodi sn̄ie dicebantur ut impedimentis relictis eruptione facta hisdem itineribus quibus eo ꝑuenissent ad salutem contenderēt. Maiori tam̄ pti placuit hoc reseruato ad extremum cōsilio. interim rei euētum experiri. & castra defendere breui spatio interiecto. Vix. ut his rebus quas cōstituissent collocandis atqꝫ ad ministrandis tempus daretur. hostes exomībus ptibus signo dato decurrere in pedes lapides gesaqꝫ invallum coicere. Nostri ꝑmo integris uiribꝫ fortiter repugnare neqꝫ ullam frustra telum ex loco superiore mittere et queqꝫ castrorū denudata defensoribꝫ premi uidebat̃ eo occurrere et auxiliū ferre. Sed hoc superari quod diuturnitate pugne

armatorum

hostes defessi prelio excedebant. Alii integris uiribus
succedebant. Quarum rerum a nostris propter paucitatem fieri
nihil poterat. At non modo defesso expugna excedendi sed
ne saucio quidem eius loci ubi constiterat relinquendi ac
sui recipiendi facultas dabatur. cum iam amplius horis
sex continenter pugnarent ac non solum uires sed etiam tela
nostris deficerent atque nostris hostes acrius instarent languidioribus
que nostris uallum scindere et fossas complere cepis
sent. resque etiam ad extremum perducta casum. Pu.
Sextius baculus primipili centurio. quem neruico prelio
compluribus confectum uulneribus diximus. Et item
Gaius uolusenus tribunus militum. uir et consilii magni
et uirtutis ad galbam accurrunt. atque unam esse spem
salutis docent si eruptione facta extremum auxilium
experirentur. Itaque conuocatis centurionibus celeriter mi
lites certiores facit paulisper intermitterent prelium
ac tantummodo tela missa exciperent. seque ex labore
reficerent. Post dato signo ex castris erumperent atque
omnem spem salutis in uirtute ponerent quod iussi sunt
faciunt ac subito omnibus eruptione facta. neque cog
noscendi quid fieret neque sui colligendi hostibus facul
tatem relinquunt. Ita commutata fortuna. eos qui in
spem potiendorum castrorum uenerant. Undique circum
uentos interficiunt & ex milibus hominum amplius XXX.
quem numerum barbarorum ad castra uenisse constabat.
Plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam

conyciunt. ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis armisque exutis se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto quod sepius fortunam temptare galba nolebat. atque alio se se in hybernia consilio uenisse meminerat. aliis occurrisisse rebus uiderat. maxime frumenti comeatusque inopia permotus. Postero die omnibus eius uici edificiis incensis in prouinciam reuerti contendit. ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in nantuatos inde in allobroges produxit. ibique hiemauit.

His rebus gestis cum omnibus de causis pacatam galliam existimaret. Cesar superatis belgis expulsis germanis uictis in alpibus seduris. atque ita inita hyeme in illiricum profectus est. quod eas nationes quoque adire & cognoscere uolebat. Subitum bellum in gallia cohortum est. Eius belli hec fuit causa.

Pu. Crassus adolescens cum legione vii. proximus mari occeano in andibus hiemauerat. His quod in his locis inopia frumenti erat profectos tribunosque militum complures in finitimas ciuitates frumenti causa dimisit. quo in numero est titus consiclius missus in esubios. Mar. Trebius gallus in curiosolitos. Q. Valerius cum tito silio in uenetos. huius est ciuitatis longe amplissima auctoritas. omnis ore maritime regionum earum quod naues habent ueneti plurimas quibus in britaniam nauigare consueue

runt. et scientia atque usu nauticarum rerū reliquos antecedunt. & in magno impetu maris atque aperto paucis portibus interiectis, quos tenēt ipi omēs fere qui in eo mari consueuerint uti. Habent uectigales ab his fit initium retinendi silii atque uellauni quod p eos suos se se obsides quos crasso dedissent recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti ut sunt gallorū subita et repentina consilia. Eadem de cā Trebium Consiciumque retinēt. et celeriter missis legatis p suos pncipes inter se coniurant nihil nisi comuni consilio acturos eundemque ōis fortuna exitum ēē laturos. Reliquas ciuitates sollicitant. ut in ea libertate quā a maioribꝰ acceperant pmanerē q̄ romanorū seruitutē pferre mallent. Omī ora maritima celeriter ad suam sniam pducta. comunes legationes ad pu. Crassum mittut si uelit suos recipere obsides sibi remittat. qbus de rebus Cesar ab Crasso certior factus q̄ ipe haberat longius naues interim longas edificari in flumine ligeri quod influit in occeanū remiges ex prouincia institui nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celerite administratis. ipe cum pmum p anni temp potuit ad exercitum contendit. Veneti reliqueque ciuitates cognito cesaris aduentu certiores fci simul quod quātum in se facinus admisissent intelligebant. Legatos quod nomen ad omēs na

tiones sanctum inuiolatumque semp fuisset retentos &
inuincula coniectos ab se pmagtudine periculi bellū
parare et maxime ea que ad usum nauium ptinent
prouidere instituit. Hoc maiore spe qd multū na
loci confidebant. Pedestria ee itinera concisa ex
tuarijs nauigationez impeditaz pp inscientiā locoꝝ
paucitatemque portuuz sciebant, neque nr̄os exercitus
pp frumenti inopiam diutius apud se morari cōfidebāt
ac iam ut omīa cōtra oppinionē acciderēt, tām se
plurimū posse nauibꝫ, Romanos neque ullam faculta
tez habere nauium, neque eoꝝ locoꝝ ubi bellum ge
sturi eent. Vada Portus Insulas nouisse ac lōge
aliam ee nauigationez incōcluso mari atque inuas
tissimo atque aptissimo occeano pspiciebant. His
initis consilijs oppida muniunt, frumenta exagris
in oppida comportant. naues inuenetiā ubi Cesa
rem primum bellum gesturum constabat. quā
plurimos possunt cogunt socios ad id sibi bellūz os
sismos. Laxobios Nauetes Ambiliato Marinos
Diablintes Menapios adsciscunt auxilia exbri
tania que contra eas regiones posita ē accersūt.
Erant he difficultates belli gerēdi quas supra
ostendimus, sed multa Cesarem ad id bellum
tamen incitabant. Iniurie retentorū equitū
ro rebellio facta post deditionem defectio
datis obsidibus tot ciuitatū coniuratio. Impri
mis ne hac parte neglecta relique nationes

sibi idem licere arbitrarentur. Itaqꝫ cum intelligerent
omnes fere gallos novis rebus studere et ad bellū mobi
liter celeriterqꝫ excitari. Omnes autem homines natura liber
tati studere et conditionem servitutis odisse priusqꝫ plu
res civitates conspicarentur partiendum sibi ac latius
distribuendum exercitum putavit. Itaqꝫ Titum La
bienum legatum in treviros qui proximi rheno flu
mini sunt cum equitatu mittit. huic mandat rhemos
reliquosqꝫ belgas adeat atqꝫ in officio teneat. germa
nosqꝫ qui auxilio a belgis accessiti dicebantur si per vim
navibus flumen transire conentur prohibeat. P. Crassum
cum cohortibus legionariis XII et magno numero equi
tatus in aquitaniam proficisci iubet ne ex his na
tionibus auxilia in galliam mittantur ac tante natio
nes coniungantur. Q. Titurium Sabinū legatū cum
legionibus tribus in unellos curiosolitos lexobiosqꝫ
mittit qui eam manum distinendam curet. Decimū
Brutum adolescentem Crassi gallicisqꝫ navibus quas
ex pictonibus et santonis reliquisqꝫ pacatis regio
nibus convenire iusserat preficit. Et cum primum
posset in venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus
copiis contendit. Erant eiusmodi fere situs oppidorum
ut posita in extremis lingulis promontoriisqꝫ neqꝫ pe
dibus aditum haberent. Cum ex alto se estus inci
tasset quod his accidit semper horarum XII spatio
neqꝫ navibus quod rursus minuente estu naves

inuadis afflictarentur. Ita utraque re oppidorum oppugna
tio impediebatur. ac si quando magnitudine operis forte
superati extruso mari aggere ac molibus atque his oppidi
moenibus adequatis suis fortunis desperare ceperant ma
gno numero nauium appulso cuius rei summam facultatem habebant
sua deportabant omnia seque in proxima oppida recipiebant.
Ibi se rursus hisdem oportunitatibus loci defendebant.
Hoc eo facilius magnam partem estatis faciebant quod nostre
naues tempestatibus detinebantur. Summaque erat uasto
atque apto mari magnis estibus. raris ac nullis estibus
portibus difficultas nauigandi. Namque ipsorum naues ad
hunc modum facte armateque erant. carine aliquanto pla
niores quam nostrarum nauium quo facilius uada ac decessum
estus excipere possent. Prore admodum erecte atque item
pupes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque ad
comodate. Nauesque tote facte ex robore. ad quamuis
uim et contumeliam perferendam. transtra pedalibus
in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis digiti pol
licis crassitudine. Anchore pro funibus ferreis catenis
reuincte pelles prouellis aluteque tenuiter confecte.
Hec siue propter lini inopiam atque eius usus inscitiam siue eo
quod est magis uerisimile quod tantas tempestates
occeani tantosque impetus uentorum sustineri ac tanta
onera nauium regi uelis non satis comode posse ar
bitrabantur. Cum his nauibus nostre classi eiusmodi con
gressus erat ut una celeritate et pulsu rhemorum

prestaret. Reliqua pro loci natura pro ui tempestatum
illis ēent aptiora et accomodatiora. neqꝫ n. his nostre ro
stro nocer̄ poterant tanta inhis erat firmitudo. neqꝫ pp
altitudinem facile posse telum adijciebant. et eadem
de causa minus comode scopulis cōtinebant̄. Accedebat
ut cum seuire uentus cepisset. se uento dedissent et tē
pestatem ferrēt facilius et inuadis consisteret tutius
et ab estu derelicte nihil saxa et cautes timerēt quarꝝ
rerꝝ omnium o nr̄is nauibus casus erat extimescēdus
compluribus expugnatis oppidis. Cesar ubi intellexit fru
stra tantum laborem sumi neqꝫ hostium fugam captis
hostibꝫ imprimi neque his nocere posse statuit expectā
dam classem que ubi conuenit ac primum ab hostibꝫ uisa
ē circiter CC.XX. naues eorꝫ paratissime atqꝫ oı̄ gne
armorum ornatissime pfecte exportu nostris aduerse
constiterunt. Necꝫ satis Bruto qui classi preerat uł
tribunis militum centurionibusqꝫ quibus singule na
ues erant attribute constabat. quid agerent aut qua ra
tione pugne insisterēt. Rostri n. nocere nō posse con
gnouerant excitatis aut turribus tamen has altitudo
puppium ex barbaris nauibus superabat ut neqꝫ loco
inferiore loco satis comode tela adijci possent et mis
sa a gallis grauiꝰ acciderēt. Vna erat magno usui res
preparata a nr̄is falces p̄acute inserte affixe loguris
nō adsimili forma muralium falcium. His cū fu
nes qui antennas ad malos distinebant comphensi

aductiq; erant nauigio remis incitato prerumpebant.
Quibus ascisis antenē necessario concidebant et cū omnis gallicis nauib; spes inuclus armamētisq; cōsisteret.
His ereptis omibus usus nauium uno tempore eriperetur reliquum erat cētamen positum ut iniurtute qua nri milites facile superabant atq; eo magis quod inconspectu Cesaris atq; omis exercitus res gerebatur ut nullus paulo fortius factum latere posset. Omes n colle ac loca superiora unde erat propinquus despectus inmare ab exercitu tenebatur disiectis ut diximus antennis cū singulas bine ac trine naues circūsteterant milites summa ui transcendere in hostium naues contēdebant.
Quod postq; barbari fieri animaduerterent expugnatis compluribus nauib; cū ei rei nullum inuenirent reperirent auxilium fuga salutem petere contenderūt ac iam cōuersis meam partem nauibus quo uentus ferebat tanto subito malatia ac tranquillitas extitit ut se ex loco comouere nō possent. Quequidem res maxime ad negociū conficiēdum maxime fuit oportuna. Nam singulas nri consectati nri expugnauerunt ut perpauce ex omi numero noctis interuentu adterram peruenerint. cum ab hora fere usq; solis occasum pugnaret. Quo prelio bello uenetorū totiusq; ore maritime confectum est. Nam cum omis iuuentus omis etiam grauioris aetatis inquibus aliquid cōsilii aut dignitatis fuit eo conuenerant. Tum nauium apud ubiq; fu

erat in unum locum coegerat quibus amissis reliqui neq̃
quo se reciperent neq̃ quemadmodum oppida defenderẽt
habebant. Itaq̃ se suaq̃ omia Cesari dediderũt in q̃s
eo grauius Cesar uindicandum statuit quo diligẽtius
in reliquum tempus a barbaris ius legatorum cõserua
rent. Itaq̃ omi senatu necato reliquos sub corona ue
didit dum hec in uenetis geruntur. Quint. Titurius
sabin' cum his copiis quas a cesare acceperat in fines unel
lorum peruenit. His preerat Viridonix ac summa im
perii tenebat earum omnium ciuitatumq̃ defecerant
ex quibus exercitum magnasq̃ copias coegerat. atq̃
his paucis diebus. Aulurci Eburonices Lexouii qui
senatu suo interfecto quod auctores belli nolebat ee
portas clauserunt. seq̃ cum uiridonice cõiunxit.
Magnaq̃ preterea multitudo undiq̃ ex gallia perditorum
hominum Latronumq̃ conuenerat. quos spes p̃dandi stu
diumq̃ bellandi ab agricultura et quotidiano la
bore reuocabat. Sabinus idoneo omibus rebus lo
co castris sese tenebat. Cum uiridonix cõtra eum du
um miliũ spatium consedisset quotidieq̃ pductis co
piis pugnandi potestatem faceret ut iam nõ solum hosti
bus in contemptionem Sabinus ueniret sed et nr̃orum mi
litum uocibus nõ nihil carperetur tantamq̃ opinionẽ
timoris prebuit ut iam ad uallum castrorũ hostes ac
cedere auderent. Id ea de causa faciebat quod cũ
tanta multitudine hostium presertim eo absente

qui suma imperii teneret nisi equo loco aut oportunitate aliqua data legato dimicandum nõ existimabat. Hac cõfirmata opinione timoris idoneum quendam hoiem et calidum delegit gallum. ex his quos secum auxilii causa habebat. Huic magnis premiis pollicitationibusque psuadet, uti ad hostes transeat et quod fieri uelit edocet. qui ũ pro pfuga ad eos uenit timorẽ romanorum, quibus angustiis ipse Cesar a uenetiis premantur docet, neque longius abe e quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitũ educat et ad Cesarem ferendi auxilii causa proficiscatur. quod ubi auditum ẽ conclamãt omẽs occasiones negocii benegerendi ãdmittendas nõ ẽẽ ad castra iri oportere. multe res ad hoc consilium gallos cohortabantur. Superiorũ dierum sabini cuntatio pfuge confirmatio inopia cibariorũ cui rei parũ diligenter ab his erat prouisum, sed uenetici belli et quod fer libenter id quod uolunt hoies credunt. His rebus adducti non prius uiridonicem reliquosque duces ex concilio dimittũt quam ab his sit concessum arma uti capiant et ad castra concedant. Qua re concessa leti explorata uictoria sarmẽtis uirgultisque collectis quibus fossas romanorũ compleant ad castra pergunt. Locus erat castrorum edit⁹ ut paulatim ab imo acliuis circiter passuum mille huc magno cursu contenderunt et q̃ minimũ spatii ad se colligendos armandosque romanis daretur exanimatique peruenerunt.

Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. impedi
tis hostibus pp ea que ferebant honera subito duabus
portis eruptionem fieri iubet factum ē oportunitate
loci hostium scientia et defatigatione militū et supe
riorum pugnarum exercitation ne unius quidem no
strorum impetum ferrent ac statim terga uerteret.
Quos impeditos integris uiribus milites nri consecu
ti magnum numerū occiderunt. Reliquos aequites
consectati paucos qui ex fuga euaserant reliquere
runt. Sic uno tempor et denauali pugna sabinus
et de sabini uictoria cesar certior fact⁹ ciuitatesq;
omēs se statim Tituro dediderunt. Nam ut adbel
la suscipienda gallorū alacer ac promtus ē aīūs sic
mollis ac resistens minime adcalamitates pferendas
mens eorum. eodem fere tpre. Pu. Crassus cum in aq
taniam peruenisset. que pars ut ante dictum ē et regi
onum latitudine et multitudine hominū extertia
pte gallie ē existimanda. Cum intelligeret in hijs
locis bellum s; gerendum ubi paucis ante annis. Lu
cius Valerius Commi⁹ legatus exercitu pulso interfect⁹
eēt. atq; unde Luci⁹ Mallius pconsul impedimētis am
issis profugisset nō mediocrem s; diligentiam adhiben
dam intelligebat. itaq; re frumentaria prouisa
auxilijs equitatuq; comparato multis preterea uiris
fortibus tolosa et narbona que sꝭ ciuitates gallie
prouinciecq; finitime ex his regionibus nominatim

euocatis insotiatum fines exercitum introduxit. Cuius aduentu cognito sociates magnis copys coactis equitatu q quo plurimum initinere ualebant agmen nrum adorti primum equestre prelium comiserunt. Deinde eqtatu suo pulsa atq insequentibus nris pulsobito pedestres copias quas incôualle ininsidijs collocauerant ondeŕut.

Hi nros disiectos adorti prelium renouarût. Pugnatû est diu atq acriter. Cum Sanciates superiorib; uictoriis freti in sua uirtute totius aquitanie salutez positâ putarent. Nostri aut q quod sine imperatore et sin reliquis regionibus adulescentulo duce effice possent pspici cuperent. tam confecti uulnerib; hostes terga uertere quorum magno nûo interfecto Crassus ex itinere oppidum Sanciatuz oppugnare cepit quib; fortiter resistentib; uineas turresq egit. illi alias eruptione temptata alias cuniculis ad aggerem uineasq actis. Cuius rei sunt Longe peritissimi aquitani pp quod apud eos multis locis aerrarie secturę sk. Vbi diligentia nroꝝ his rebus nihil profici posse intellexerunt. Legatos ad Crassum mittunt seq indeditionem recipiat petunt. Qua re impetrata arma tradere iussi faciunt. atq in ea re omnium nostroruz intentis animis alia expte oppidi Adiatundus q summa imperij tenebat cum sexcentis deuotis quos illi sedurios appellant. Quoruz hec conditio ē. ut omnibus inuita comodis una cum his fruant. Quoruz

se amicitie dediderũt: siquid his per vim accidat aut eũ
dem casum ferant una aut sibi morte consciscãt nec ad
huc hominum memoria repertus ẽ quisq̃ qui eo interfecto
cui se amicitię devovisset mori recusaret. Cũ ad
iatinum eruptionem facere conat' clamare ab ea parte
munitionis sublato cum ad arma milites cõcurris
sent vehementerq̃ ibi pugnatum esset repulsus in
oppidum. uti tam deditionis conditionem uteret' ab
crasso impetravit armis obsidibusq̃ acceptis. Crassus
in fines vocantium et Tarusantium profect' est. Tum ṽo
barbari cõmoti quod oppidum et natura loci et manu
munitum paucis diebus quibus et ventum erat ex
pugnatum cognoverant legatos quaq̃ versũs dimittẽ
coniurare obsides inter se dare copias parare coeperũt.
Mittuntur ẽt ad his civitates legati qui sũt citerioris
hispanię finitimę aquitanię inde auxilia ducesq̃ ac
cersunt. Quorum adventu magna cum auctoritate &
magna cum hominũ multitudiñ bellum gerer cõnant.
Duces vero hi diligunt' qui una cũ. Q. Sertorio om
nes annos fuerant summamq̃ scientiã rei militaris
existimabantur. Hi consuetudine Po. ro. loca capere
castra munire comeatibus nr̃os intercluder instituũt.
Quod ubi Crassus animadvertit copias suas pp exigui
tatem nõ facile diduci hostem et vagari et vias ob
sidere. et castris satis psidii relinquere ob eam
causam minus comode frumẽtũ comeatumq̃ sibi subpor

tari · Indies hostium nūs augeri · nec cuntandum existima
uit · quin pugna decertaret · Hac re ad concilium delata
Vbi omes idem sentire intellexit posterum diem pugne co
stituit Prima luce productis omībꝫ copijs duplici acie
instructa auxilijs in mediam aciem collectis · Quid ho
stes consilij caperēt expectabat · Illi et si pp multitudinē
ut ueterē belli gloriam paucitatemq; nrōꝝ se tuto dimi
caturos existimabant · Tam tutius ēē arbitrabantur
obsessis uijs comeatu intercluso sine ullo uulnerē uicto
ria potiri · Et si pp inopiam rei frumentarie romani se
se recipere cepissent impeditos in agmine et subsar
cinis infirmioresq; aīō adoriri cogitabant · Hoc con
silio probato ab ducibus productis romanorū copijs
se se castris tenebant · ac re pspecta Crassus cum
sua cuntatio ac opinio timidiores hostes nrōs milites
alacriores ad pugnandum effecisset atq; omniū uoces au
direntur · expectari diutius nō oportere quin ad castra
iretur · Cohortatus suos omibus cupientibus ad hostiū
castra contendit · Ibi cum alij fossas complerēt / alij mul
tis telis coniectis defensores uallo munitionibꝫq; de
pellerent · Auxiliaresq; quibus ad pugnandum nō mltū
Crassus confidebat Lapidibꝫ telisq; subministrandis &
ad aggerem cespitibus cōportandis spetiem atq; opi
nionem pugnantium preberent · Cum item ob hostibꝫ
constanter ac nō timide pugnaret · telaq; ex loco supe
riore missa nō frustra accederet aequites circuitis

hostium castris

hostium castris Crasso renuntiauerunt. non eadem esse di
ligentia castra ab decumana porta munita facilemq;
aditum habere. Crassus equitum prefectos cohortatus. ut
magnis premiis pollicitationibusq; suos excitaret quid
regionibus omnibus quantum ei facultas dari potuit q.
nam egredi ac se barbaris non auderet committere. Quinto
die ad Cesarem reuertitur. queq; ibi prospexisset re
nuntiat. Dum in his locis Cesar nauium parandarum
causa moratur. magna ex parte morinorum ad eum
legati uenerunt qui se de superioribus temporis con
silio excusarent fieri uellet ondit. Illi ut erat impera
tum eductis cohortibus que presidio castris relicte in
terga ab labore erant et longiore itinere circumductis
ne ex hostium castris conspici possent omnium oculisq;
mentibus ad pugnam intentis celeriter ad eas quas di
ximus munitiones peruenerunt. atq; his proruptis prius
in hostium castris constiterunt quam plane ab his uideri
aut quid rei gereretur cognosci posset. Tum uero clamore
ab ea parte audito nostri re integratis uiribus. quod ple
runq; in spe uictorie accidere consueuit acrius pugnare
coeperunt Hostes undiq; circumuenti desperatis omnibus
rebus se per munitiones decere & fuga salutem petere
intenderunt. quos equitatus aptissimis campis consectat
ex milium. L. numero que ex aquitania cantabrisq; conue
nisse constabat. Vix quarta parte relicta multa noc
te se in castra recepit. ac audita pugna maxima pars

acquitanie se se Crasso dedit obsidesq; ultro misit. q
in numero fuerunt Tarbelli Bigerriones Prociani Vo
cates Tarusates Flustrates Garites Austi Garimi.
Sibutrates Cochasates pauce ultime nationes anni
tempore confise. quod hyems suberat hoc facer
neglexerunt. Eodem fere tempore Cesar et si ppe
exacta iam estas erat tamen quod omni gallia
pacata. Morini Menapiiq; supererant qui in armis
eent neq; ad eum unquam legatos de pace misisset
arbitratus id bellum celeriter confici posse eo exercitu
adduxit qui longe alia rone ac reliqui galli bellum
gerere coeperunt. Nam quod intelligebant maximas
nationes que prelio contendissent pulsas superatasq;
esse continentes siluas ac paludes habebant eo suaq;
oia contulerunt adquarum initium siluaru cum
Cesar puenisset castraq; munire instituisset neq;
hostis interim uisus eet dispersis in opere nris
subito ex oibus partibus silue euolauerunt &
in nros impetum fecerunt. Nostri arma celeriter
coeperunt eosq; in siluas reppulerunt et compluri
bus interfectis longius impeditioribus locis secuti
paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis dieb;
de inceps Cesar siluas cedere instituit et neqs
inermibus imprudentibusq; militibus ablater
impetus fieri posset. Oimem eam materiam q
erat Cesar conuersam ad hostem collocabat et

pro uallo ad utrunq; latus extruebat. Incredibili celeritate magno spacio paucis diebus confecto, cum iam pecus atq; extrema impedimenta ab nris tenerentur ipi densiores siluas peterent eiusmodi sunt tempestates consecute ubi uti opus necessario intermitteretur et continuatione hymbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaq; uastatis omibus eorum agris uicis aedificiisq; incensis Cesar exercitum pduxit et in Aulertis Lexobusq; reliquis item ciuitatibus q maxime bellum fecerant in hybernis collocauit.

CAII CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORUM BELLI GALLICI TERTIUS LIBER. INCIPIT QUARTUS.

EA que secuta est hyeme qui fuit annus G. Pompeo M. Crasso consulibus Vsipetes germani et item tenchateri magna cu multitudine hominum flumen rhenum transierunt non longe a mari quo rhenus influit. Causa transeundi fuit qui a sueuis complures annos exagitati bello premebantur. et ab agricultura prohibebantur. Sueuorum est gens longe maxima & bellicossissima germanoru omniu. hi centum pagos here dicuntur. Ex quibus quot tot annis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui qui domi manserunt se atq; illos manserunt alunt. Hi rursus inuicem anno post in armis st

illi dormire manent. Sic neq3 agricultura nec ratio
atq3 s usus bel intermittitur. Sed priuati atq3
seperati agri apud eos nihil est. Neq3 longius anno.
remanere in loco vno incolendi causa licet neq3 mul
tum frumento sed maxima pte lacte ui ac pecore
uiuũt. multumq3 sunt inuenationib3. Que q res &
cibi gñe et quotidiana exercitatione et libertate
uite quod a pueris nullo officio aut disciplina passu
efacti nihil omnio contra uolontatem faciant. ut uires
et imam corporũ magnitudine homines efficat atq3 i eaz
se consuetudinez aduxerunt. vt locis frigidissimis neq3
uestitus pter pellis quicq3 haberent. Quaru pp exi
guitatem magna pars ẽ corporis apta. & lauantur
in fluminibus. Mercatoribus est ad eos adit9 magis
eo ut que bello ceperint quibus uendant. habeant.
qũa quo ullam rem ad se importari desiderent. qn
etiam iumẽtis quibus maxime galli delectant9 queq3
impenso parant pretio germani. importatis his non
utunt9. Sed que sunt apud eos nata parua atq3 defor
mia. hec quotidiada exercitatione summi ut sint laboris
efficiunt. Equestribus prelys sepe exequis desiliunt.
ac pedibus preliant9. equos q3 eodem pmaner9 uestigio
assuefacerunt. ad quos se celeriter cum usus est reci
pient. Neq3 eoz moribus turpius quicq aut inertius
habetur. quam p efiph is uti. Itaq3 ad quemuis nume
rum ephip. tatorum equitum quamuis pautis adire
audeant. Vinum ad se portari omnio nõ sinunt. qd ea

re ad laborem ferendum remollescere hoīes atqꝫ effe
minari arbitrantur. Publice maximam putant ēē laudem
q̄ latissime a finibus suis uacare agare agros. Hac signifi
cari magnum nūm ciuitatum suam uim substinere nō posse.
Itaqꝫ una ex pte a sueuis circiter milia passuum sexcenta
agri uacare dicuntur. Ad alteram ptem succedunt Vbii
quorum ciuitas ampla atqꝫ florens. ut que est caput ger
manorum et paulo quam sunt eiusdem gñis et ceteri huma
mores pp ea quod rhenum attingunt. multumqꝫ ad eos
mercatores uentitant et ipsi pp propinquitatē qđ galli
cis sunt moribus assuefacti. hos cum sueui multis sepe
bellis experti pp amplitudinem grauitatemqꝫ ciuitatis
finibus expellere non potuissent. tamen uectigales
sibi fecerunt ac multo humiliores ac infirmiores redde
gerunt. In eadem causa fuerunt Vsipedes & tenchate
ri quos supra diximus annos sueuorꝫ uim substine
runt. Ad extremum tamen agris repulsi et multis
locis germanie triennium uagati ad rhenum puene
runt. Quas regiones Menapii colebant et ad utramqꝫ
ripam fluminis agros edificia uicosqꝫ habebāt. Sed
tante multitudinis aduentu pterriti ex his edificiis
que transrhenum flumen habebant. demigrauerūt.
et cis rhenum dispositis presidiis germanos transire
prohibebant. Illi oīa expti cum neqꝫ ui contendere
pp inopiam nauium neqꝫ clam transire pp custodi
as. Menapiorum possent reuerti se in suas sedes

regionesq simulauerunt et tridui uiam progressi rursus reuer
terunt. Atq hoc itinere una nocte equitatu confecto inscios
inopinatosq Menapios oppresserunt qui de germanorum disces
su per exploratores certiores facti sine metu trans rhenum
in suos uicos remigrauerant. His interfectis nauibusq eorum
occupatis priusq ea pars menapiorum que citra rhenum
erat certior fieret flumen transierunt. Atq omnibus eorum
edificiis occupatis reliqua parte hyemis se eorum copiis alu
erunt. His de rebus Cesar certior factus et infirmitatem
gallorum ueritus. Quod sunt in consiliis capiendis mobi
les et nouis plerunq rebus student. nihil his committen
dum existimauit. Est enim hoc gallice consuetudinis. ut
et uiatores etiam inuitos consistere cogant. Et quod
quisq eorum de quaq audierit aut cognouerit querant.
et mercatores in oppidis uulgus circumsistit. quibusq
ex regionibus ueniant. quasq res ibi cognouerint pro
nuntiare cogant. His rebus aut auditionibus moti de
summis sepe rebus consilia ineunt. Quorum eos e uestigio
penitere necesse est. cum incertis rumoribus seruiant
et plerique ad uoluntatem eorum ficta respondeant. Qua
consuetudine cognita Cesar ne grauiori bello occurre
ret maturius quam consuerat ad exercitum proficiscitur.
Eo cum uenisset ea que fore suspicatus erat facta cogno
uit missas legationes ab nonnullis ciuitatibus ad ger
manos inuitatosq eos uti ab rheno discederent. Omniaq
que postulassent ab se fore parata. Qua spe adducti ger

mani latius uagabantur & in fines eburonum et condru
sorum qui sunt Treuerorum clientes peruenerant principibus
gallie uocatis. Cesar ea que cognouerat dissimulanda
sibi existimauit horumque animis permulsis et confirmatis
equitatuque imperato bellum cum germanis gerere con
stituit. Re frumentaria comparata equitibusque delectis
iter in ea loca facere coepit. Quibus in locis esse germanos
audiebat a quibus cum paucorum dierum ab esse iter le
gati ab his uenerunt. Quorum hec fuit oratio. germanos
neque priores populo romano bellum inferre neque tamen recusare si
lacessantur quin armis contendant quod germanorum con
suetudo hec sit a maioribus tradita quicumque bellum infe
rant resistere neque deprecari. Hoc tamen dicere uenisse
inuitos eiectos domo si in suam gratiam romani uelint
posse his utiles esse amicos. uel sibi agros attribuant uel
patiantur eos tenere. Quos armis possederint. sese unis
sueuis concedere. quibus ne dii quidem immortales esse
pares possint. Reliquum quidem esse in terris neminem quem
non superare possint. Ad hec que uisum est cesar respon
dit. Sed exitus fuit orationis sibi nullam cum his ami
ciciam esse posset si gallia remaneret. neque uerum esse
qui suos fines tueri non potuerint alienos occupare
neque ullos in gallia uacare agros qui dari presertim tante
multitudini sine iniuria possint. Sed licere si uelint
in Vbiorum finibus considere. Quorum sunt lega
ti apud se et de sueuorum iniuriis querantur et auxi

lium a se petant. Hoc eis impetraturum legati hec ad suos se
relaturos dixerunt. Et re deliberata post diem tertiũ
ad Cesarem reuersuros. Interea ne proprius se castra
moueret petierunt ne id quidem Cesar ab se impetra
ri posse dixit. Cognouerat enim magnam ptem equitatꝰ
ab his aliquot diebus ante predandi frumentandiqꝫ
causa ad ambiuaritos trans mosam missam hos ex
pectari equites atqꝫ eius causa moram interponi ar
bitrabant. Mosa profluit ex monte vosego qui ẽ in fi
nibus lingonum ex pte quadam ex rheno recepta
que appellantur uualis insulamqꝫ efficit Batauorꝫ
uulgo dicitur Batua. neqꝫ longius ab occeano milibus
passuum LXXX in rhenum influit. Rhenus autem
oritur ex leopontijs qui alpes & longo spatio p fines
Vantuantum Heluetiorum Sequanorꝫ Mediomatricum
Tributorum Treuirorũ citatur fertur et ubi occeano
appropinquat in plures influit partes multis ingen
tibus, que insulis effectis. Quarum pars magna a
feris barbarisqꝫ nationibus incolitur ex quibus sũt
qui piscibus atqꝫ ouis auium uiuere existimantur.
Multisqꝫ capitibus in occeanum influit. Cesar cum ab
hostibus nõ amplius passuum xij milibus abesset ut erat
constitutuꝫ ad eum legati reuertuntur qui in itinere
congressi magnopere ne longius progrederetur ora
bant. Cum id nõ impetrassent petebant. ut ad eos
equites p agmen antecessissent premitteret eosqꝫ pu

gna prohiberet. Sibiq ut potestatem faceret in vbios lega
tos mittendi. Quorum si pnceps ac senatus sibi iureiuran
do fidem fecisset ea conditione que a Cesare ferretur, se
usuros ostendebat ad has conficiendas sibi tridui spatiū
daret. Hec omnia Cesar eodem illo die pertinere arbitra
batur et tridui mora interposita equites eorum q ab es
sent reuerterentur tamanen sese nō longe milibus pas
suum quatuor aquationis causa processurum eo die dixit
huc postero die q frequentissimi conuenirent ut de eorum po
stulatis cognosceret. Interim ad prefecto qui cum omni eqtatu
antecesserant. et ipi se lacesserent mittit qui nūtiarent
ne hostes prelio lacesserent et ipi se lacesserent substinerēt
quo ad ipe cum exercitu propius accessisset. At ubi hostes
primum nros equites conspexerunt quorū erat v^m nu
merus cum ipi nō amplius octingentos equites habe
rent quod ipsi qui frumentandi causa ierant Trāsmos
sam nō dum redierant nihil timētibus nris qd lega
ti eorum paulo ante a Cessare discesserāt atq his dies
indutijs dictus erat ab his petitus. Impetu facto
celeriter nros pturbauerunt, rursus resistentibus
nostris consuetudine sua ad alpe des dissiluerunt
suffossis equis compluribusq nris de iectis reliquos in
fugam conieceterunt, atq ita pterritos egerunt nō ut p
us fuga desisterent q ut in conspectu agminis nri ue
nissent. In eo plio exequitibus nris interficiuntur
quatuor et LXX. in his vir fortissimus Piso equitanus am

plyssimo genere natus. Cuius auus in ciuitate regnū suā obtinuerat amicus a senatu nr̄o appellatus. Hic cū fratri intercluso ab hostibꝫ auxilium ferret. Illum ex periculo eripuit ipse equo uulnerato deiectus quo ad potuit fortissime restituit. Cum circumuē tus multis uulneribus acceptis cecidisset. Atq id fr̄ qui iam ex cesserat prelio procul aīaduertisset inci tato equo se hostibus obtulit, atq interfectus ē.

Hoc facto prelio Cesar neq iam sibi legatos audiēdos neq conditiones accipiendas arbitrabat̄. atq his qui p dolum atq insidias petita pace ultro bel lum intulissēt. Ex pectare uero dum hostium copie iungerentur equitatusq reuerteretur summe dementie esse iudicabat et cognita gallorū infir mitate quantū iam apud eos hostes uno prelio au ctoritatis eēnt consecuti sentiebat. Quibus ad consilia capienda nihil spatij dandum existimabat.

His cōstitutis rebus et consilio cū legatis et questo re comunicato nequam diem pugne intermitteret oportunissime res accidit. Quod postridie eius diei mane eadem et pfidia & simulatione usi ger mani frequētibus omnibus principibus maioribusq natu adhibitis ad eum in castra uenerit simul ut dicebatur sui purgandi causa quod contra atq etiam dictū et ipsi petissent prelium pridie commi xissent. simul ut siquod possent de indutijs fallen

do impetrarent quos sibi Cesar oblatos gauiẜ illos
retineri iussit. Ipe omẽs copias excastris eduxit
que recenti prelio pterritum ẽe existimabat. Agm
subsequi iussit acie triplici structa et celeriter octo
milium confecto itinere pus ad hostium castra
puenit. Qui omibus rebus pterriti et celeritate
ad uentus nr̃i et discessu suoꝝ neqꝫ consilii habẽ
di neqꝫ arma capiendi spatio dato pturbabãtur.
Copias ne aduersus hostem ducere an castra defen
dere an fuga salutem peter̃ prestaret querũ
timor cum fremitu et concursu significaretur.
milites nr̃i pristini diei pfidia incitati incastra
iruperunt. quo loco qui celeriter arma caper̃
potuerunt paulisper nostris restiterunt. atqꝫ iter
carros impedimẽtaqꝫ prelium commiserũt. At reliq̃
multitudo pueroꝝ mulierumqꝫ (nã cũ omib͡ʒ
suis domo excesserant rhenumqꝫ transierant) pas
sim fugere cepit ad quos consectandos Cesar eq
tatum misit. germani post tergum clamore
audito cum suos interfici uiderent armis ob
iectis signisqꝫ militaribus relictis se ex castris
eiecerunt. Et cum ad confluentem mosse rhenīqꝫ
peruenissent. Reliqua fuga desperata magno nume
ro interfecto reliq se in flum̃ precipitauerũt. atqꝫ
ibi timore lassitudine et ui fluminis oppssi perie
runt. Nostri omẽs ad unum incolumes p paucis

uulneribus extanti belli timore cum hostium nūs
capitum · CCCC · xxx · milium fuisset se in castra re
ceperunt. Cesar his quos in castris retinuerat di
scedendi potestatem fecit · Illi supplicia cruciat⁹
gallorum ueriti quorum agros uexauerant remanere
se apud eos uelle dixerunt. his Cesar libertatem conces
sit. Germanico bello confecto multis de causis Cesar sta
tuit sibi ēē transeundum quarum illa fuit iustissima.
Quod cum uideret germanos tam facile impelli ut ī
galliam uenirent. suis quoqꝫ rebus eos timerꝰ uo
luit. cum intelligerent et posse et audere · po · ro ·
exercitum rhenum transire. Accessit etiam qđ illa
pars equitat⁹ usipedum & Tenchaterorum quam supra
memoraui predandi frumentandiqꝫ causa · Mosam
transire neqꝫ prelio interfuisse. Post fugam suorum
trans rhenum in fines sicambrorum receperat. seqꝫ cū
his coniunxerat. ad quos cum Cesar nuncios misisset
qui postularēt eos qui sibi gallieqꝫ bellum intulissēt
ꝯ sibi dederent responderunt · po · ro · bel imperium
rhenum finire. si se inuitos germanos in gallia trā
sire equum existimaret. cur sui quicqꝫ ēē impe
rij aut potestatis trans rhenum postularet. Vbij
aūt qui uni ex transrhenanis ad cesarem legatos
miserant amiciciam fecerant obsidēs dederāt
magnope orabant ut sibi auxilium ferret quod gra
uiter a sueuis premerentur. uel si id facere occu

pationibus. po. ro. prohibentur exercitum modo trans
rhenum transportaret. is sibi auxilium spemque reliqui
temporis satis futuram tantum esse nomen atque oppinione
eius exercitus Ariouisto pulso et hoc prelio nouissimo
facto est ad ultimas germanorum nationes uti oppinio
ne & amicicia po. ro. tuti esse possent nauium copiam
ad transportandum exercitum pollicebantur. Cesar
his de causis quas commemoraui rhenum transire
decreuerat. sed nauibus transire neque satis tutum
esse arbitrabantur. neque sue neque po. ro. dignitatis esse sta
tuebat. Itaque et si summa difficultas faciendi. pontis
proponebatur propter latitudinem rapitudinem altitudi
nemque fluminis tamen id sibi contendedum ut aliter
non traducendum exercitum existimabat. Rationem
pontis hanc instituist. Tigna bina sexquipedalia ab
ab imo preacuta dimensa ad altitudinem fluminis interuallo
pedum duorum inter se iungebat. Hec cum machinationibus
immissa in flumen defixerat fistucisque adegerat
non sublice modo directe ad perpendiculum. sed
prona ac fastigiata ut secundum naturam flumi
nis procumberent. His item contraria duo ad
eundem modum iucta interuallo pedum quadra
genum. ab inferiore parte contrarium atque impetum
fluminis conuersa statuebant. Hec utraque insuper bi
pendalibus trabibus immissis quantum eorum tignorum
iunctura distabat binis utrinque fibulis ab extrema.

pte destinebant quibus disclusis atque in contrariam pte re
uinctis tanta erat opis firmitudo. atque rerum earum
natura ut quo maior uis atque se incitasset. Hec artius il
li geta tenerentur. Hec directa materia iniecta co
texebantur ac longuris cratibus consternebant ac ni
hilo setius sublice ad inferiorem partem fluminis ob
liqꝫ agebantur. Que pro ariete subiecte et cum ope
couincte uim fluminis exciperent et alie item supra
pontem mediocri spatio ut si arborum trunci siue na
ues deiciende opis causa eent a barbaris misse. His
defensoribus earum rerum uis minueretur. neu pon
ti noceret diebus decem quibus materia cepta compo
tari omni opere effecto exercitus traducitur. Cesar
ad utramque partem pontis firmo psidio relicto in fines
Sicambrorum contendit. Interim a compluribus ciuitatibus
ad eum legati ueniunt quibus pacem amiciciamque peten
tibus liberaliter respondit obsides ad se aduci iubet.
Sicambri ex eo tempore quo pons institui ceptus est.
fuga comparata hortantibus his quos ex tencateris
atque usipetibus apud se habebant finibus suis ex cesse
rant sua omnia exportauerant seque in solitudinem ac
siluas abdiderant. Cesar paucos dies in eorum finibus
moratur omnibus uicis aedificiisque incensis frumentisque
succisis se in fines Vbiorum recepit atque his auxilium
suum pollicitus si a sueuis premeretur. Haec ab his
cognouit. Sueuos postque p exploratores pontem fieri

comperissent more suo concilio habito nuncios in omnes partes dimisisse uti de oppidis demigrarent liberos uxores suaque omnia in siluas deponerent atque omnes qui arma ferre possent unum in locum conuenirent hunc esse delectum medium fere regionum earum quas sueui obtinerent. Hic romanorum aduentum expectare atque ibi decertare constituisse. quod ubi Cesar comperit omnibus rebus his confectis quarum rerum causa traducere exercitum constituerat ut germanis metum iniceret sicambros ulcisceretur et Ubios obsidione liberaret diebus omnino x et octo trans rhenum consumptis satis ad laudem et utilitatem profectum arbitratus se in galliam recepit pontemque rescidit. Exigua parte estatis reliqua Cesar et si in his locis quod omnis gallia ad septemtrionem uergit mature sunt hiemes tamen in britanniam proficisci contendit. quod omnibus fere gallicis bellis hostibus nostris inde sumministrata auxilia intelligebat. Et si tempus anni ad bellum gerendum deficeret tamen magno sibi usui fore arbitrabatur. Si modo insulam adisset et genus hominum perspexisset Loca. Portus. Aditus cognouisset. que fere omnia gallis erant incognita. Neque enim temere preter mercatores illo adiit quisquam. neque his ipsis quicquam preter oram maritimam atque eas regiones que sunt contra gallos notum est. itaque uocatis ad se undique mercatoribus neque quanta esset insule magnitudo neque que aut quante nationes incolerent neque quem usum belli haberent

aut quibus institutis uterentur. neque qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus reperire poterat / ad hec cognoscenda priusquam periculum faceret idoneum esse arbitratum Gaium volosenum cum naui longa premittit / huic mandat ut exploratis omnibus rebus ad se quamprimum reuertatur. Ipse cum omnibus copiis in morinos proficiscitur. quod inde erat in britanniam breuissimus traiectus. huc naues undique ex finitimis regionibus et quam superiore estate ad ueneticum bellum effecerat classem iubet conuenire. Interim consilio eius cognito et per mercatores perlato ad britannos a compluribus insule ciuitatibus ad eum Legati ueniunt. qui polliceantur obsides dare atque imperio populi romani obtemperare quibus auditis liberaliter pollicitus hortatusque ut in ea sententia permanerent. Eosque domum remittit et cum his una Comium quem regem ibi constituerat / cuius et uirtutem et consilium probabat. Et quem sibi fidelem arbitrabatur cuiusque auctoritas in his regionibus magna habebatur. mittit huic imperat quas possit adeat ciuitates horteturque populi romani fidem sequantur. seque celeriter eo uenturum nunciet. Volosenus perspectis regionibus omnibus quantum ei facultas dari potuit qui naui egredi ac se barbaris non auderet committere. Quinto die ad Cesarem reuertitur / queque ibi perspexisset renunciat. Dum in his Locis Cesar nauium parandarum causa moratur Ex magna parte morinorum ad eum legati uenerunt. qui de superioribus temporis consilio

excusarent quod homines barbari et nri consuetudinis imperiti bellum po ro fecissent. seque ea que imperasset facturos pollicentur. Hec sibi Cesar satis oportune arbitratus accidisse. quod neque post tergum hostem relinquere uolebat neque belli gerendi pp anni tempus facultatem habebat. neque has tantarum rerū occupationes britanie anteponendas iudicabat magnum his numerum obsidū imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Nauibus circiter octingentis octuaginta onerariys coactis cōtractis quod satis ad duas transportandas legiones existimabat. Quod preterea nauium longarum habebat questoris legatis prefectisque distribuit. Huc accedebant x et .ı. onerario naues que ex eo loco a milibus passuū octo uento tenebantur quo minus in eundem portum possent uenire has aequitibus distribuit. reliquum exercitū Q. Titurio sabino et Lucio aurunculeio cocte Legatis in menapios atque in eos pagos morinorum aquibus ad eum legati nō uenerant ducendum uenit dedit Publium sulpitium Ruffum legatum cum eo presidio quod satis ee̅ arbitrabatur portum tenere iussit. His constitutis rebus nactus idoneam ad nauigandum tempestatem tertia fere uigilia soluit. equitesque in ulteriorem progredi portum et naues conscendere et se sequi iussit a quibus cum paulo tardius eet̅ administratum. Ipe̅ hora circiter diei quarta cum primis nauibus britanniam attigit atque ibi in omnibus collibus

expositas hostium copias armatas conspexit. Cui loci hec natura atque ita montibus angustis more contine batur. Vti ex locis superioribus in litus telum adici pos set. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus. dum reliquae naues eo conuenirent ad ho ram nonam in anchoris expectauit. Interim legatis tribunisque militum conuocatis et que ex uoloseno co gnosceret et que fieri uellet ostendit. Monuitque ut rei militaris ratio maxime et maritime res postularent.
Et quod celerem atque instabilem motum haberent ad nu tum et ad tempus omnes res ab his ad ministrarentur.
His dimissis et uentum et estum uno tempore nactus secundum dato signo et sublatis anchoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus, ac plano littore naues constituit. At barbari consilio nro cogni to premisso equitatu & essedariis quo plerumque genere in prelio uti consueuerunt. Reliquis prelius subse cuti nros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas quod naues propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant. Militibus autem ignotis locis impeditis manibus magno et graui one re armorum oppressis simul et de nauibus desilien dum et fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum cum illi aut ex arido aut paulum aqua progressi omnibus membris expediti notissimis rebus locis audacter tela conicerent et aequos in

suefactos incitaret quibus nris rebus perteriti atq huius omnis gnis pugne imperiti no eadem alacritate ac studio quo in pedestribus uti prelijs consueuerunt utebantur. Quod ubi Cesar aiaduertit naues lon gas. quarum et species inusitatior et barbaris et motus ad usum expeditior paulum remoueri ab onerarijs nauibus et remis incitari et ad la tus apertum hostium constitui. Atq inde fundis sagittis tormentis hostes propelli ac submoueri iussit. Que res magno usui nris fuit. Nam et nauium figura et remorum motu et insusitato ge nere tormentorum p moti barbari constiterunt et paulum modo pedem retulerunt. atq nris militibus cuctan tibus maxime pp altitudinem maris qui decime le gionis aquilam ferebat contestat deos et ea res legi oni feliciter eueniret. desilite inquit milites ni si uultis aquilam hostibus prodere. Ego certe in eum rei pu atq imperatori offm prestitero. Hoc cum magna uoce dixisset se ex naui proiecit. atq i hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati in terse ne tantum dedecus admitterent uniuer si ex naui disiluerunt. Hos item nri ex proximis primis nauibus cum conspexissent subsecuti hosti bus apropinquauerunt pugnatum est ab utrisq a criter. Nostri tamen quod ordines seruare neq firmiter insistere neq signa subsequi poterant

atq; alius alia ex naui quibuscumq; signis incurrerent se agregabat / magnope pturbabant. Hostes uero notis omibus uadis ubi aliquos ex litore singulares ex naui egredientes conspexerant incitatis equis impeditos adoriebantur / plures paucos circumsistebant. Alii a latere aperto in uniuersos tela coniciebant. Quod cû animaduertisset Cesar Schaphas longarum nauium / item speculatoria nauigia militibus compleri iussit. Et quos laborantes conspexerat his subsidia submittebat. Nostri simul arido côstiterunt suis omib; consecutis in hostes impetu; fecerut atq; eos in fugam dederût. neq; longius pseq potuerunt quod equites cursum tenere atq; insulam capere nô potuerût. Hoc unam ad pristinam fortunam Cesari defuit hostes prelio superati simul atq; se ex fuga receperunt. Statim ad Cesare; legatos de pace miserunt obsides daturos queq; imperasset facturo se polliciti st una cum his legatis Comius ad trebas uenit quem supra demonstraueram a Cesare in britannia premissum. Hunc illi e naui egressum cum ad eos oratoris modo Cesaris mandata deferret. comphenderat. atq; î uîcula côiecerant. Tum prelio facto remiserunt et petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt & per imprudentiam ut ignoscerent petierunt. Cesar questus quod cum ultro in

continente

incontinentem legatis missis pacem abse petissent belluz sine causa intulissent ignoscere imprudentie dixit. obsides qz imperauit. Quorum illi ptem statim dederunt partem ex longinquoribz locis accersitam paucis diebz sese daturos dixerunt. Interea suos remigrar in agros iusserunt. principes undiqz conuenire et se ciuitatesqz suas Cesari comendar ceperunt. His rebz pace confirmata post diem quartum q est i britania uentum. naues xviii de quibus supra demonstratum est quas equites sustulerant ex superiori portu leni uento que cuz appinquarent britanie. et ex castris uiderent tanta tempestas subito orta est ut nulla earz cursu tenere posset. Sed alie eodem unde erant p fecte reuerterent. Alie ad inferiorem ptem isule que e proprius solis occasum magno sui cum periculo deyicerentur que tam anchoris iactis cum fluctibus complerentur necessario ad uersa nocte in altum puecte continentem petierunt. Eadem nocte accidit ut e luna plena. qui dies maritimos aestus maximos in occeano efficere consueuit. Nostris id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naues quibus Cesar exercitum transportandum curauerat. quasqz in aridum subduxerat estus compleuerat ut onerarias que ad anchoras erant deligate tempestas afflicta. neqz ulla nris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus nauibus confractis

reliquę cum essent funibus anchoris reliquisq; ornamentis amissis ad nauigandum inutiles magna id quod necesse erat accidere totius exercitus perturbatio facta est. neq; enim naues erant alie quibus rebus cognitis principes britanie qui post prelium ad Cesarem conuenerant inter se conlocuti cum equites et naues et frumentum romanis deesse intelligerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent quę hec erant et angustiora quod sine impedimentis legiones Cesar transportauerat optimum factu esse duxerunt rebellione facta frumento commeatuq; nostros prohibere et rem in hyemem producere quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causam in britaniam transiturum confidebat. Itaq; rursus coniuratione facta paulatim ex castris discedere aut suos clam ex agris deducere ceperunt.

At Cesar etsi nondum eorum consilia agnouerat tamen ex euentu nauium suarum et ex eo quod obsides dare intermiserant fore id quod accidit suspicatur. Itaq; ad omnes casus subsidia comparabat. nam et frumentum quotidie ex agris in castra conferebat & quę grauissime afflicte erant naues earum materia atq; aere ad reliquas reficiendas utebatur et quę ad eas res erant usui ex continenti comportari iubebat. Itaq; cum summo studio a militibus administraretur xii nauibus amissis re

liquis ut nauigari comode posse efficit. dum ea gerun
tur. legione ex consuetudine una frumentum missa que
appellantur septima neque ulla ad id tempus belli suspitio
ne interposita cum pars hominum in agris remaneret pars
etiam in castris uentitaret. Hi qui pro portis castrorum
in statione erant, Cesari nuntiauerunt puluerem maiorem
quam consuetudo ferret in ea parte uideri quam in parte legio
interfecisset. Cesar id quod erat suspicatus aliquid noui
a barbaris initum consilii cohortes que in stationibus
erant secum in eam partem proficisci ex reliquis duas in sta
tionem cohortes succedere reliquas armari et confestim
sese subsequi iussit. Cum paulo Longius a castris pro
cessisset suos ab hostibus premi atque egre sustinere
et conferta Legione ex omnibus partibus tela conici
animaduertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demesso
frumento pars una erat reliqua suspicati hostes huc nostros
esse uenturos noctu in siluas delituerant. Tunc disper
sos depositis armis in metendo occupatos subito ador
ti paucis interfectis reliquos incertos ordinibus perturba
uerant. simul equitatu atque hessedibus circumdederant.
Genus hoc est hessedis pugne primo per omnes partes pere
quitant et tela coniciunt, atque ipso terrore equorum
et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant.
et cum se inter equitum turmas insinuauerint hessedis
desiliunt et preliis preliantur Aurige interim paulatim
ex prelio excedunt atque ita currus collocant ut

si illi amultitudine hostium premantur expeditum ad
suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum stabili
tatem peditum inpreliis prestant ac tantum usu cotidiano
et exercitatione efficiunt ut decliui ac precipiti loco in
citatos equos sustinere et breui moderari ac flectere
et p temonem percurrere et in iugo insistere ut se inde
in currus citissime recipere consueuerint. Quibus re
bus pturbatis nris nouitate tempore oportunissimo
Caesar auxilium tulit. Nanque ei⁹ uentu hostes constiterunt
nri se ex timore receperunt. quo facto ad lacessendum
et ad committendum prelium alienum ee tempus arbitra
tus suo se loco continuit et breui tempore intermisso i
castra legiones reduxit. Dum hec gerunt nris omnibus
occupatis qui erant in agris reliqui discesserunt. Secute
sunt continuo complures dies tempestatesque et nostros
in castris continerent et hostem a pugna prohiberent.
Interim barbari nuncios in omes partes dimiserunt pa
ucitatemque nrorum militum suis pdicauerunt et quanta
prede faciende atque inpperpetuum sui liberandi facultas
daretur. Si romanos castris expulissent. r demonstra
uerant his rebus celeriter magna multitudine peditat⁹
equitat⁹que cohacta ad castra uenerunt. Cesar et si adem
quod superioribus diebus acciderat fore uidebat. et
si tent hostes pulsi celeritate periculum effugerent.
tam nactus equites circiter xxx. quos Comius attrebas
de quo ante dictum ē secum transportauerat Legiones

macie procastris constituit Cómisso prelio diutius nostrorum militum impetum hostes ferre nõ potuerunt ac tergo uerterunt. Quos tanto spatio secuti quantum cursu et uiribus efficere potuerunt. Complures ex his occiderunt. Deinde omnibus longe lateque edificiis incensis se incastra receperũt.
Eodem die legati ab hostibus missi ad Cesarem de pace uenerunt. His Cesar numerum obsidum quem ante imperauerat duplicauit eosque incontinentem adduci iussit quod propinqua die equinocii infirmis nauibus hiemis nauigationem subeundum non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo post mediam noctem naues soluit. que omnes incolumes ad continẽtem peruenerunt. Sed ex his onerarie due eosdem quos relique portus caperẽ nõ potuerunt et paulo infra delate sunt quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter trecenti atque incastra contenderunt. Morini quos Cesar inbritanniam proficiscẽs pacatos reliquerat spe prede adducti. Primo nõ ita magno suorum numero circumsteterunt/ ac si sese interfici nollẽt. arma ponerẽ iusserunt/ cum illi orbe facto sese defenderẽt. celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex conuenerũt.
Qua re nũctiata cesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium substinuerunt/ atque horis amplius quatuor fortissime pugnauerũt ac paucis uulneribus acceptis complures ex his occiderunt. Posteaquam uero equitatus noster inconspectum uenit hostes abiectis armis terga uerterunt. Magnusque eorũ nu

meris est occisus. Cesar vero postero die Titum labienū Legatum cum his legionib; quas ex britannia reduxerat in marinos qui rebellionem fecerint misit. qui cum pp sic citates fl paludum quo se reciperent non haberent quo superiore anno semper fuerant nisi fere omēs in potestatem Labieni puenerunt. At Q. Titurius et Lucius cocta legati qui menapiorum fines legiones duxerant omnibus eorum agris uastatis frumētis succisis edificiis incensis quod Menapii omēs se in densissimas siluas abdiderant se ad cesarem receperunt. Cesar se in belgis omnium legionū hiberna constituit. Eo due omnino ciuitates ex britannia obsides miserunt relique neglexerunt his rebus gestis ex lrīs cesaris dierum xx supplicatio a senatu decreta est.

GAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORUM BELLI GALLICI QVARTVS LIBER. INCIPIT QVINTVS.

LVCIO Domicio Appio Claudio consulibus discedens ab hybernis Cesar in italiam& quot annis facere consueuerat. Legatis imperat quos legionibus prefecerat uti quam plurimas possent hyeme naues aedificandas ueteresque reficiendas curarent. earum modum formamque demōstrat ad celeritatem onerandi subductionesque paulo facit humiliores quam quibus in nostro mari uti consueuimus. Atque ideo pp quod magis crebras commutationes

estuum minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad q
onera ad multitudinem iumentorum transportam pa
ulo latiores q quibus in reliquis utimur maribus. Has
omēs actuarias imperat fieri. Quam ad rem multum humi
litas adiuuat. ea que sunt ad armandas naues ex his
pania apportari iubet. Ipse conuentibus citerioris gal
lie peractis i illiricum proficiscitur quod a pirustis
finitimam partem prouincie incursionibus uastari au
debat eo cum uenisset ciuitatibus milites imperat
certumque in locum conuenire iubet. Quare nuntia
ta piruste legatos ad eum mittunt. qui doceant ni
hil earum rerum publicam factum consilio sese para
tos demonstrant omnibus rationibus de iniuriis satisfa
cere percepta oratione eorum. Cesar obsides imperat
eosque ad certam diem adduci iubet. ita nisi fece
rint sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat.
His ad diem adductis ut imperauerat arbitros
inter ciuitates dat. qui litem existiment penamque
constituant. His confectis rebus conuentibusque p
actis in citeriorem galliam reuertitur atque inde
ad exercitum proficiscitur. Eo cum uenisset cir
cuitis omnibus hybernis singulari militum studio
i summa omnium rerum inopia circiter sexcentas
esse gñas cuius supra demonstrauimus & naues et
longas tr xxviii inuenit instructas neque abesse multum
ab eo quin paucis diebus adeduci possent. collaudatis

militibus. atque his qui negocio prefuerant quod fieri uellet
ostendit. atque omnes adportum itium conuenire iubet ex
exportu comodissimum inbritaniam tractum esse cogno
uerat circiter milium passuum XXX transmissum
a continenti huic rei quod satis esse uisum est militum
reliquit. Ipse cum legionibus expeditis IIII et equitibus
.ccc. infines treuirorum proficiscitur quod hi neque
ad concilia ueniebant neque imperio parebant germa
nos et transrhenanos sollicitare dicebantur. Hec ci
uitas longe plurimum totius gallie equitatu ualet
magnasque habet copias peditum. Rhenumque ut supra
demonstrauimus tangit in ea ciuitate duo de prinici
patu interse contendebant. Induciomarus Cingento
rigix equibus alter simul atque de cesaris legionumque
aduentu cognitum est ad eum uenit se suosque omnes
in officio futuros neque ab amicitia populi romani defectu
ros confirmauit. Queque intreuiris gererentur osten
dit. atque induciomarus equitatum peditatumque
cogere. Hisque qui per etatem in armis esse non pote
rant insiluam arduenam abditis qui ingenti ma
gnitudine per medios fines treuirorum flumine rhe
no ad initium rhemorum pertinet bellum parare
instituit. Sed posteaquam non nulli principes ex ea
ciuitate et familiaritate cingentorigis adducti
et aduentu nostri exercitus perteriti ad Cesarem
uenerunt et de suis priuatis rebus ab eo petere

ceperunt quoniam ciuitati consulere nō posset ueritus
ne ab omibus desereretur. Indutiomarus ad Cesarē
Legatos mittit sese id circo ab suis discedere ac ad
eum uenire uoluisse quo facilius ciuitatem in offi
cio contineret ne omis nobilitatis discessu plebis
pp imprudētiam laberetur. Itaq; ēē ciuitatem
in sua potestate se se si Cesar pmitteret ad eum
in castra uenturum suas ciuitatisq; fortunas ei
fidei pmissurum. Cesar et si intelligebat qua de
causa ea dicerentur queq; eum res ab instituto
consilio deterreret. tam̄ ne estatem intreuiris
consumere cogeretur omib; ad britanicum bel
lum comparatis rebus. Induciomarum ad se
cum .cc. obsidibus uenire iussit. His adductis
in his filio propinquisq; eius omibus quos nomi
natim euocauerat consolatus. Indotiomarum.
hortatusq; uti in officio maneret. Nihilo tam̄
secius pncipibus treuirorum ad se conuocatis. hos
singulatim cingentorigi conciliauit. quod cū me
rito ei a se fieri intelligebat magis interesse ar
bitrabatur eius auctoritatem intersuos quā plu
rimum compessisset. Id tulit grauiter factum
Induciomarus suam grām intersuos minui et q
iam ante inimico in nos aīo fuisset multo grauꝰ
hoc dolore ex arsit. His rebus constitutis Cesar
ad portum iitium cum legionibus puenit Ibi

cognoscit LX naues que inbelgas facte erant tempestate
reiectas cursum tenere nō potuisse atq; eodem unde erāt
profecte reuertisse. Reliquas paratas ad nauigandum atq;
omnibus rebus instructas inuenit. Eodem equitat⁹ totius
gallię conuenit numero milium IIII principesq; ex omni
bus ciuitatibus ex quibus p paucos quorū inse fidem
pspexerat relinquere ingallia reliquos obsidum lo
co secum ducere decreuerat. Quod cum ipse abesset
motum gallię uerebatur. Erat una cum ceteris du
norigis heduus de quo ante a nobis dictum est
hunc secum inprimus hre constituerat quod eum cupidū
rerum nouarum cupidum imperii. magni animi magne
intergallo auctoritatis agnouerat. Accedebat huc
quod inconcilio heduorum Dunorix dixerat sibi a
Cesare regnum ciuitatis deferri quod dictum hedui
grauiter ferebat. Neq; recusandi aut depretandi
causa legatos ad Cesarem mittere audebat. Id fac
tum ex suis hospitibus cognouerat. Ille omnibus pre
cibus pmo petere contendit ut ingallia relinqueret.
ptim quod insuetus nauigandi mare timeret. ptimq;
religionibus impediri se diceret. Posteaq; id obsti
nate sibi negari uidit omni spe impetrandi adem
pta. pnceps gallie sollicitare se uocare singulos hor
tariq; coepit uti incontinenti remanē metu territa
re nō sine causa fieri ut gallia omni nobilitate
spoliaretur id ēē consilium Cesaris ut quasi inconspectu

gallie interficere uereretur omes hos inbritaniã tradu
ctos necaret fidem reliquis interponere iusiurandũ
poscere ut quid eẽt ex usu gallie intellexisset causa
consilio administrarẽt hec a compluribus Cesari de
ferebantur qua re cognita Cesar quod tantũ ciui
tati hedue ciuitatis tribuat cohercendum atq; deter
rendum quibuscumq; rebus posset Dumnorigem statuebat
qđ longi' eius amentiam progredi uidebat prospiciendũ
nequid sibi aut rei pu nocer posset. Itaq; circiter xxv
dies in eo loco commoratus quod chorus uentus na
uigationem impediebat qui magnam partem omnis
temporis in his flare consueuit. Dabat operã ut i
officio Dumnorigem contineret nihilo tam setius omia
eius consilia cognosceret. Tandem idoneam nactus
tempestatẽ milites equitesq; naues conscender iu
bet. at omnium impeditis animis Dumnorix cũ eqtib;
heduorum a castris insciente Cesare domũ discedere
coepit. Qua re nunciata Cesar intermissa profectione
atq; omibus rebus post positis magnam partẽ equi-
tatus ad eum insequendum mittit retrahiq; impe
rat si uim faciat neq; pareat interfici iubet. Nihil
hunc se absente pro sano facturũ arbitrat' qui p̃ntis
imperium neglexisset. Ille enim reuocat' resistere
ac se manu defendere suorumq; fidem implorare
coepit. Sepe clamitans liberum se liberęq; ciuitatis
esse. Illi ut erat imperatum circumsistunt hoĩẽ atq;

interficiunt atque equites sedui omnes ad Cesarem reuertuntur.
His rebus gestis Labieno incontinentem cum tribus legionibus
et equitum millibus eduobus relicto ut portus tueretur et rem
frumentariam prouideret quaeque ingallia gererentur agnosce
ret. consiliumque pro tempore et pro re caperet. Ipse et pari nu
cum quinque legionibus et pari numero equitum. quem inco
tinenti reliquerat ad solis occasum naues soluit et leni
affrico profectus e mediam circiter noctem itermisso cur
su non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub sinistra
britanniaz relictam conspexit. Tum rursus estus comuta
tionem secutus rhemis contendit. ut eam partem insule ca
peret. qua optimum egressum superiore estate cognouerat.
Qua inre ad modum fuit militum uirtus laudanda.
qui uectoriys grauibusque nauigys non intermisso remigan
di labore longarum nauium cursum adequarunt. Adc
cessum ad britanniam omnibus nauibus meridiano fere
tempore neque in eo loco hostis est uisus. Sed ut postea ce
sar ex captiuis cognouit cum magne manus eo cogno
uisset multitudine nauium perterrite que cum anno
tinis priuatisque quas sui quisque comedi causa fecerat
amplius octingente uno erant uiso tempore a littore
discesserant ac se insuperiora loca abdiderant. Cesar
exposito et loca castris idoneo capto ubi ex captiuis co
gnouit quo inloco copie hostium consedissent cohortibus
x ad mare relictis & equitibus ccc qui presidio
nauibus essent / de tertia uigilia ad hostes contendit

eo minus ueritus nauibus quod in litore molli atque apto de
ligatas ad anchoram relinquebat et presidem nauibus Q.
Titurium prefecit. Ipse noctu progressus milia passuum
circiter XII hostium conspicatus est. Illi equitatu atque
essedis ad flumen progressi ex loco superiore nostros prohiber
et prelium comitter ceperunt. Repulsi ab equitatu se
in siluas abdiderunt locum nacti egregie et natura
et opere munitum quem domestici belli ut uidebatur
causa iam ante prepauerant. Nam crebris arbori
bus succisis omnis introitus erant pre clusi. Ipsi ex
siluis rari propugnabant nostrosque intra munitiones pro
prohibebant ingredi. at milites legionis VII testudine
facta et aggere ad munitiones adiecto locum ceperunt.
eosque ex siluis expulerunt paucis uulneribus accep
tis sed eos fugientes longius prosequi Cesar uetuit
et quod loci naturam ignorabat et quod magna
parte diei consumpta munitioni castrorum tempus
relinqui uolebat. Postridie eius diei mane tripartito mi
lites equitesque in expeditionem i misit in eos qui fuge
rent prosequerentur. His aliquantum itinere progressis
cum iam extremi essent in prospectu equites a Q. Atrio
ad cesarem uenerunt qui nunciarent superiore nocte
maxima cohorta tempestate prope omnes naues afflic
tas atque in litore eiectas esse quod neque anchore fu
nesque subsisterent neque naute gubernatoresque uim
tempestatis pati possent. itaque concursu nauium ma

gnum esse incomodum acceptum. His rebus cognitis Cesar legiones equitatumque reuocari atque in itinere resistere iubet. Ipse ad naues reuertitur, eandem fere que ex nunciis litterisque cognouerat coram prospexit, sic ut amissis circiter. L. nauibus relique tamen posse refici magno negocio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros delegit & ex continenti alios accersiri iubet. Labieno scribit uti quamplurimas posset his legionibus que sunt apud eum naues instituat. Ipse et si res erat multe opere ac laboris tamen comodissimum esse statuit omnes naues subduci et cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies. x. consumit ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis subductis nauibus castrisque egregie munitis easdem copias quas ante presidio nauibus reliquit. Ipse eodem unde redierat proficiscitur, eo cum uenisset maiores iam undique in eum locum copie britanorum conuenerant summaque imperii bellique administrandi comuni consilio permissa est. Cassiuellano cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit quod appellatur Tamesis a mari circiter passuum milia lxxx. huic superiore tempore cum reliquis ciuitatibus continua bella intercesserat. Sed nostro aduentu permoti Britani hunc toti bello imperioque prefecerant britanie pars interior ab his incolitur quos notos in insula ipsi memoria proditum dicunt maritima pars ab his qui prede

ac belli inferendi causa ex legibus transierunt. Qui om
nes fere his nominibus ciuitatum appellant quibus orti ex
ciuitatibus/ eo peruenerunt ut bello illato ibi permanserunt
atque agros colere ceperunt/ hominum est infinita multitudo
creberrimaque aedificia fere gallicis consimilia. Pecorum ma
gnus numerus/ Vtuntur aut ere aut nummo aureo aut nul
lis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Na
scitur ibi plumbum album inmediterraneis regionibus.
in maritimis ferrum sed ei est exigua copia/ ere utun
tur importato materia cuiusque generis ut in gallia e preter
fagum et abietem. Leporem et gallinam et anserem
gustare fas non putant. Hec alunt tamen animi uolup
tatisque causa. Loca sunt temperantiora quam in gallia re
missioribus frigoribus natura utrique. Cuius latus
unum e contra galliam huius lateris alter angulus
qui est ad cantium quo fere omnes ex gallia naues
appellantur ad orientem solem infinem/ inferior ad
meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum
Lxxx. alterum uergit ad hispaniam atque occidentem
solem. qua ex parte e hibernia dimidia minor ut ex
timatur quam britania. sed pari spatio transmissus atque
ex gallia est inbritaniam. In hoc medio cursu est
insula que appellatur mena. Complures preterea mi
nores subiacte insule existimantur de quibus insulis non
nulli scripserunt. Dies continuos. xxx. sub bruma
esse noctes. Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus

nisi certis ex aqua mensuris breuiores esse quam in cōtinenti noctes uidebamus. Huius est longitudo lateris ut fert illorum opinio septingentorum milium. Tertium est contra septemtriones cui parti nulla est obiecta terra. sed eius angulus lateris maxime ad germaniam spectat. Hec milia passuum ottigenta in longitudinem ēē existimabātur. ita omīs insula in circuitu est uicies centum milibus passuum. ex his omibus longe sunt humanissimi qui cantium incolunt. que regio est maritima omnis neque multum gallica differunt consuetudine. Interios plerique frumīta nō serunt. sed lacte et carne uiuunt. pellibusque sunt uestiti. Omēs uero Britani se uitro inficiunt quod ceruleum efficit colorem. atque hoc horridiores sunt aspectu capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa preter caput et labium superius. uxores hn̄t deni duodenique inter se cōmunes maxime frēs cum fratribus parentesque cum liberis. Sed siqui sunt ex his nati eorum habentur liberi quo primum uirgo queque deducta est. equites hostium essederiis que acriter prelium cum equitatu nr̄o in itiner cōflixerunt tamen ut nostri omnium partibus superiores fuerint atque omēs insulas collesque compulerint sed cō pluribus interfectis cupidius insecuti nō nullos e suis amiserunt. At illi intermisso spatio imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum subito se ex siluis eiecerunt impetuque in eos facto qui erant

in statione pro castris collocati acriter pugnauerunt duo
busque missis subsidio cohortibus a Cesare atque his primum
legionum duarum cum hec per exiguo intermisso loci spa
tio inter se constitissent nouo genere pugne perterritis no
stris per medios audacissime perruperunt seque inde incolu
mes receperunt. Eo die Q. Laberius durus tribunus
militum interficitur illi pluribus submissis cohortibus
repelluntur. Toto hoc genere pugne cum sub oculis omnium
ac pro castris dimicaretur intellectum est nostros propter
grauitatem armorum quod neque insequi cedentes
possent neque ab signis discedere auderent minus ap
tos esse ab huius generis hostem. equites magno autem
cum periculo prelio dimicare propterea quod illi et con
sulto plerumque cederent et cum paulum a legionibus
nostros remouissent et ex essedis desilirent et pedi
bus dispari prelio contenderent. accedebat huc ut
numquam conferti sed rari magnisque interuallis preliaren
tur stationesque dispositas haberent atque alios alii dein
ceps exciperent. integrique et recentes pro defatigatis
succederent. Postero die cum procul a castris hostes in
collibus constitissent rari se ostendere et lenius quam
pridie nostros equites prelio lacessere coeperunt.
Sed meridie cum Cesar pabulandi causa tres legiones
atque omnem equitatum cum Gaio Trebonio legato misisset
et repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduo
lauerunt. Sic uti ab signis legionibusque non absiste

rent. Nostri alacriter in eos impetu facto repulerunt, neque finem sequendi fecerunt. Quod subsidio equites confisi cum post legiones viderent precipites hostes egerunt.
Magnoque eorum numero interfecto neque sui colligendi neque consistendi aut ex essedis desiliendi faculta tem dederunt. Ex hac fuga protinus que undique venerant auxilia discesserunt neque post id temp' unquā summis copiis nobiscum hostes contenderunt.
Cesar cognito consilio eorum ad flumen Tamesim ī fines casiuellati exercitum duxit, quod flumen omīo vno loco pedibus atque hoc egre transiri pōt. Eo cū venis set aīaduertit alteram fluminis ripam magnas copi as hostium instructas. Ripa aūt erat acutis subdib; p̄fixis munita, eius demque gn̄is sub aqua defixe sudes flumine tegebatur. his rebus cognitis a capti uis prefugisque Cesar premisso equitatu confestim legiones subsequi iussit. sed ea celeritate et eo im petu milites ierunt cum capite solo ex aqua exta rent ut hostes impetum equitum atque legionum sub stiner nō possent ripasque dimitterent, ac se fuge man darent Casiuellanus ut supra demonstrauimus omi desposita spe contentionis dimissis amplioribus co pys milibus circiter iiii essadariorū relictis itinera nr̄a seruabat paululum ex via excedebat locisque im peditis siluestribus se se occultabat atque his regionibus quibus nos iter facturos cognouerat pecora atque hoīes

ex agris insulas insiluas compellebat et equitatus noster libe
rius pdandi uastandiq causa se inagros eiceret omibus uiis
semitisq essedarios ex siluis emittebat et magno cum periculo
nostrorum equitum cum his confligebat. Atq hoc meotu
latius euagari prohibebat. Relinquebatur ut neq longius
ab agmine legionum discedi cesar pateretur. & tantum
in agris uastandis incendiisq faciendis hostibus nocere
tur quantum labore atq itinere legionarii milites effi
cere poterant. Interim Ternobantes prope firmissima
earum regionum ciuitas ex qua Mandubratius adolo
scens cesaris fidem secutus ad eum incontinentem i
galliam uenerat. cuius pater inea ciuitate regnum
obtinuerat interfectusq erat a Cassiuellano. Ipse fuga
mortem uitauerat. Legatos ad Cesarem mittunt polli
centur se se ei dedituros atq imperata facturos. Petiūt
ut mandubrachium ab iniuria Cassiuellani defendat.
atq inciuitatem mittat qui presit imperiumq obtineat.
H is Cesar imperat obsides quadraginta frumentumq exer
citus. Mandubratiumq ad eos mittit illi imperata cele
riter fecerunt obsides ad numerum frumētumq miserūt
T rinouantibus defensis atq ab omī militum iniuria prohi
bitis. Cōmagni Semporiaci Anchalides Bibroci Crassi le
gationibus missis se se Cesari dedunt ab his cognoscit
nō longe ab eo loco oppidum casiuellani abē silvis
paludibusq munitum quo satis magnus hominū pecorisq
numerus cōuenerat. Oppidum autem britani uocant

cum siluas impeditas uallo atque fossa munierunt. Quo in
cursionis hostium uitande causa conuenire consueuerant. Eo
proficiscitur. cum legionibus locum reperit egregie natura
atque opere munitum tamen hunc duabus partibus oppugna
re contendit. Nostri paulisper morati militum nostrorum
impetum non tulerunt se seque ex alia parte oppidi eiece
runt. Magnus ibi numerus pecorum repertus multique
in fuga sunt comprehensi atque interfecti. Cum hec in his
locis geruntur. Cassiuellanus ad cantum quod esse ad
mare supra demonstrauimus quibus regionibus quatuor
reges preerant. Cintorix Carululus Taximangulus
Segonax nuctios mittit atque his imperat uti coactis om
nibus copiis castra et naualia de improuiso adoriantur atque
oppugnent. Hi cum ad castra uenissent nostri eruptione
facta multis eorum interfectis capto etiam nobili duce
Lugatorige suos incolumes reduxerunt. Casiuellanus
hoc prelio nunctiato tot detrimentis acceptis uastatis
finibus maxime etiam permotus defectione ciuitatum
Legatos per Atrebatem comium dedictione ad cesarem
mittit. Cesar cum constituisset hyemare in continenti
propter repentinos gallie motus neque multum aestatis
superesset atque id facile extrai posse intelligeret
obsides imperat et quod in anos singulos uectiga
lia po ro britania penderet constituit. Interdicit
atque imperat Casiuellano neu Mandrubatio neu Tri
no uatibus noceat obsidibus acceptis exercitum

reducit ad mare

reducit ad mare Naues inuenit refectas his deductis q̄

& captiuorum magnum nūm habebat et nō nulle tempe

state deperierant. Naues duobus comeatibus exercitum

reportare instituit ac sic accidit uti extanto nauium

numero tot nauigationibus neq; hoc neq; superior anno

ulla omīo nauis que milites portarent desiderarentur.

At ex his que naues ex continenti ad eum remitterent

et prioris comeatus expositis militibus et quas postea

Labienus faciendas curauerat numero Lx p pauce

Locum caperent relique fere omes reficerentur. quas

cum aliquādiu Cesar frustra expectasset ne anni tpre

a nauigatione excluderetur quod equinoctium sube

rat. necessario angustius milites collocauit ac sum̄a

tranquillitate consecuta secunda inita cum soluiss;

uigilia prima luce terram attigit Omēsq; incolumes

naues pduxit subductis nauibus concilioq; callorum

Samathobrine p acto quod anno frumētum in gallia pp

siccitates angustius puenerat coactus est aliter ac

superioribus annis exercitum in hybernis collocare

Legiones inplures ciuitates distribuere. Exquibus

unam inmorinos ducendam Gaio fabio legato de

dit. Alteram inneruios. Q. Ciceroni Tertiam in

esuos L. Rosio. Quartam in Rhemis cum Tito labi

eno inconfinio treuirorum hyemare iussit. Tres in

belgis collocauit. His marcum crassum et Lucium

Municium Plancium et Gaium Trebonium Legatos

prefecit. Unam legionem quam proxime transpadus cō scripserat et cohortes quinque in eburonos quorum pars maxima est inter mosam ac Rhenum qui sub imperio ambiorigis et Catuolci erant. Misit his militibus. Q. Titurium sabinum et L. auruncule um Cottam legatos preesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus facillime inopie frumentarie se se mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hyberna preter eam quam L. Roscio et quietissimam partem ducendam dederat milibus passuum C. continebantur. Ipse interea quo ad legiones collocatas munitaque hyberna cognouisset in gallia morari cōstituit. Erat in carnutibus summo loco natus Targetius. huius maiores in ciuitate sua regnum obtinuerat. huic Cesar pro eius uirtute atque in se beniuolentia quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus maiorum locum restituerat. Tertium hūc iam annum regnantem inimicis iam multis palam ex ciuitate et his auctoribus eum interfecerūt. Defertur ea res ad cesarem. Ille ueritus quod ad plures pertinebat ne ciuitas eorum impulsione deficeret L. Plancum cum legione ex belgis celeriter in carnutes proficisci iubet ibique hymare quorumque opera cognouerat Tasgetium interfectum. hos comprehensos ad se se mittere. interim ab omnibus legatis questoribusque quibus legiones ab tra

diderat certior factus est hymberna peruentum locumque
hybernis esse munitum diebus circiter xv quibus
in hyberna uentum est initium repentini tumultus
ac defectionis ortum est ab ambiorige et catu
uolco qui cum ad fines regni sui Sabino Cotteque p
sto fuissent frumentaque in hyberna comportauissent
Induciomari treueri nuncijs impulsi suos con
citauerunt subitoque oppressis lignatoribus magna
manu ad castra oppugnatum uenerunt. Cum
celeriter arma nostri cepissent uallumque ascendis
sent. atque una ex parte hispanis equitibus emis
sis equestri prelio superiores fuissent desperata
re hostes suos ab oppugnatione reduxerunt tum
suo more conclamauerunt uti aliqui ex nostris ad
colloquium prodirent habere sese que de re com
dicere uellent quibus rebus controuersias minui
posse sperarent. Mittitur ad eos colloquendi causa
Gaius Carpineius eques romanus familiaris Q.
Titurij & Q. Iunius ex hispania quidam qui iam
ante iussu Cesaris ad ambiorigem uentitare con
sueuerat. Apud quos ambiorix ad hunc modum
locutus est. sese pro Cesaris in se beneficijs plu
rimum ei confiteri debere quod eius opera stipen
dio liberatus esset quod aduaticis finitimis suis
pendere consuesset. quodque ei et filius et fratris
filius ab Cesare remissi essent quos aduatuci

obsidum numeros missos apud se inseruitute et ca
tenis tenuissent. Neqꝫ id quod fecerat deoppugna
tione castrorum aut iudicio aut uoluntate sua fe
cisse. Sed caoactis ciuitatis suaqꝫ ēē huiusmodi im
peria ut non minus haberet iuris inse multi
tudo q̄ ipse inmultitudinem ciuitati porro hanc
fuisse belli causam quod repentine gallorum con
iurationi resistere non potuerit. Id se facile
exhumanitate sua probare posse adeo quod non
sit imperitus rerum ut suis copiis po ro supera
ri posse confidat. Sed ēē ingallia comune con
silium omibus hybernis Cesaris oppugnandis
hunc esse dictum diem nequa legio alteri legi
oni subsidio uenire posset. Non facile gallos gal
lis negare potuisse. Presertim cum de recupe
randa cōmuni libertate consilium initum
uideretur quibus quoniam propietate satisfecerit
habere nunc se rationem officii probeneficiis Cesaris
monere orare Titurium prohospicio ut sue ac
militum saluti consulat magnam manum germa
norum conductam rhenum transisse hanc affore
biduo ipsorum esse consilium uelit priusq̄ finiti
mi sentiat eductos exhybernis milites aut ad
Ciceronem aut ad labienum deducere quorum alter
milia passuum circiter L alter paulo amplius ab
his absit. Illud se polliceri et iure iurando con

firmare Titum iter per fines daturum quod cum faciat
et ciuitati sese consulere quod hybernis leuetur et cesa
ri pro eius meritis gratias referre. hanc orationem
habita discedit. Ambiorix. Carpineius et Iunius que
audierunt ad legatos detulerunt. Illi repentina re
perturbati et si ab hoste ea dicebantur tamen non negli
genda existimabant. Maximeque hac re permouebantur
quod ciuitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua
sponte po ro bellum facere ausum uix erat credendum.
Itaque ad consilium rem defferunt magnaque intereos
existit controuersia. L. Aurunculeius complures tribuni
militum et primorum ordinum centuriones nihil te
mere agendum neque ex hybernis iniussu Cesaris di
scedendum existimabant quanta suis gratias magnas
etiam copias germanorum posse munitis hybernis
ducebant rem esse testimonio quod primum hostium
impetu multis ultro uulneribus illatis fortissime
substinuerunt. Re frumentaria non premi. interea
ex proximis hybernis et a Cesare conuentura sub
sidia. Postremo quid esset leuius aut turpius quam
auctore hoste de summis rebus capere consilium. Con
tra ea Titurius sero facturus clamitat cum maio
res manus hostium adiunctis germanis conuenissent
& cum aliquid calamitatis inproximis hybernis
esset acceptum breuem consulendi esse occasionem. Ce
sare arbitrari profectum in Italiam neque aliter

carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse captu
ros. Neque eburones si ille adessent tanta contemptio
ne nr̄i ad castra uenturos esse nr̄o hostem auctorem
sed rem spectare. Sub esse Rhenum magno esse ger
manos dolori Ariouisti mortem et superiores nr̄i
uictorias ardere galliam tot contumelijs acceptis
sub po ro. imperio redactam supiore gloria rei mi
litaris extincta. Postremo quis hoc sibi psuaderet
sine certa re ambiorigem ad eiusmodi consilium
descendisse suam sniam in utraque parte esse tutam.
Si nihil eēt durius nullo cum periculo pximas
legiones puenturos si gallia oīs cum germanis
consentiret. Unam esse positam in celeritate sa
lutem. Cotte quidem atque eorum qui dissentirēt
consilium quem haberet exitum. In quo si psens
periculum non sit ac certa longinqua obsidione
fames eēt timenda ac in utraque parte dispositi dis
putatione habita. Cum a cotta primisque ordinibus
acriter resisteretur uincite inquit si ita uultis
Sabinus et clariore uoce ut magna pars militum
exaudiret. Neque inquit his sum qui grauissime ex
uobis mortis periculo terrear. hi sapient si graui
quid acciderit abs te rōnem deposcent. Qui si p
te liceat perendino die cum proximis hybernis con
iūctionem cum reliquis belli casum sustineant
nō reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro

aut fame intereant. Consulitur ex consilio comprehendit utrumque exorant ne sua dissensione et pertinacia rem in summum periculum deducant facilem esse rem seu maneant seu proficiscantur si modo unum omnes sentiant ac probent. contra in dessensione nulla se salutem prospicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. tandem dat cota manus superat sententia Sabini prima luce pronunciatur ituros. consumitur uigiliis reliqua pars noctis cum sua quisque miles circumspiceret quid secum portare posse quid ex hybernorum instrumento relinquere cogeretur omnia excogitantur. Quare nec sine periculo maneatur et langore militum et uigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur ut quibus esset persuasum non ab hoste sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum longissimo agmine maximisque impedimentis.

At hostes posteaque ex nocturno fremitu uigiliisque de profectione eorum senserunt collocatis insidiis bipertito in silvis oportuno atque occulto loco a milibus passuum circiter duobus romanorum aduentum expectabant. et cum se maior pars agminis in magnam conuallem dimisisset ex utraque parte eius uallis subito se ostenderunt nouissimosque premere et primos prohibere ascensu atque iniquissimo nostrorum loco proelium committere ceperunt. Tum demum Titurius qui nihil ante prouiderat trepidare et concursare cohortesque disponere. Hoc

tam ipsa timide atque ut eum omnia deficere uideretur.
Quod plerumque his accidere consueuit. qui in ipso nego
cio consilium capere coguntur. Atque Cota qui cogitasset
hec posse in itinere accidere atque ab eam causam per
fectionis auctor non fuisset nulla in re communi saluti
deerat. Et in appellandis cohortandis militibus
imperatoris et in pugna militis officia prestabat. Cum
propter longitudinem agminis minus facile omnia per se ob
ire et quid quoque loco faciendum esset prouidere
possent iusserunt pronuntiari ut impedimenta relin
querent atque in orbem consisterent. quod consilium
et si in huiusmodi casu comprehendendum non est tamen
incomode accidit. nam et nostris militibus spem mi
nuit et hostes ad pugnandum alacriores effecit quod
non sine timore et desperatione id factum uidebatur.
Preterea accidit quod fieri necesse erat ut uulgo
milites ab signis discederent. queque quis eorum
carissima habebat ab impedimentis petere atque
arripere properaret clamore et fletu omnia com
plerentur ac barbaris consilium non defuit. Nam
duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt nequis
a loco discederet. Illorum esse predam atque illis reser
uari quecunque romanis reliquissent. proinde omnia
in uictoria posita existimare. Erant et uirtute et
numero pugnandi pares nostri tamen et si a duce et a for
tuna deserebantur tamen omnem spem salutis in uirtute

sperarent

ponebant. Et quociens queq; cohors procurrebat ab
ea pte magnus numerus hostium cadebat. Qua re
aīaduersa ambiorix pnuntiari iubet et pcul tela
coiciant ne propius accedant et quam in ptem roma
ni impetum fecerunt cedant leuitate armorū et quo
tidiana exercitatione nihil his noceri posse rursus
se ad signa recipientes insequant quo precepto ab
his diligentissime obseruato quom quępiam cohors
ex orbe processerat atq; impetum fecerat hostes ue
locissime refugiebat. Interim eam ptem nudari ne
cesse erat et ab latero apto tela recipi. Rursus
cum in eum locum unde erant egressi coeperant
& abhis qui cesserant et ab his qui proximi stete
rant circumueniebant. Si aut locum tener uellet
nec uirtuti locus relinquebatur. neq; ab tanta mul
titudine coniecta tela conferti uitare poterant.
tam tot incomodis conflictati multis uulneribus
acceptis resistebant et magna parte diei cos mpta
Cum a pma luce ad horam octauam pugnaretur.
nihil quod ipis eēt indigiq rum comittebant. Tum
tito Baluencio qui superiore anno primum pilum
duxerat uero forti et magne auctoritatis utriq;
femur tragula traicitur. Q. Lucani eiusdem ordi
nis fortissime pugnãs dum circumuento filio sub
uenit interficitur. L. cota legatus omes cohortes
ordinesq; ad hortans in aduersum os funda uul.

neratur. His rebus ꝑmotus. Q. Tituri' cum ambio
rigem procul suos cohortantem cõspexisset inter
pretem suum. G. Pompeiũ ad eum mittit rogatum
ut sibi militibusq; parcat. Ille appellat' respondit
si uelit secum conloqui licere sperari a multitudi
ne impetrari posse quod ad militum salutem
ptineat. Ipsi uero nihil nocitum iri inque eam
rem se suam fidem interponer. Ille cũ Cota sa
utio communicat si uidetur pugna ut excedant
et cum ambiorige una colloquantur sperare ab eo
de sua ac militum salute impetrari posse. Cota
se ad armatum hostem iterum negat atq; in eo
ꝑseuerat. Sabinus quos in presentia tribunos
militum circum se habebat et ꝑmorũ ordinũ
centuriones se sequi iubet, et cum ꝓpius ambiori
gem accessisset rursus arma abiicere imperatũ
facit suisq; ut idem faciant imperat. Interim dum
de conditionibus inter se agunt longiorq; cõsulto
ab ambiorige instituit sermo paulatim circumue
tus interficitur. Tum uero suo more uictoriam
con clamat, atq; ululatum tollunt impetuq; ĩ
nr̃os facto ordines ꝑturbant. Ibi lucius Cota
pugnãs interficitur cum magna ꝑte militum.
Reliqui se se in castra recipiunt ũn erant egressi.
ex qbus L. Petrosidius aquilifer cum magna mul
titudine hostium premeretur aquilam in uallum

proiecit. Ipse pro castris fortissime pugnãs occidit.
Aliĳ egre ad noctem oppugnationez sustinẽt. noctu
ad unum om̃es desperata salute se ipi interficiũt.
P auci ex prelio lapsi incertis itineribus p siluas
ad T. labienum Legatum in hyberna puenĩunt.
atq3 eum de rebus certis faciunt certiorem. Hac
uictoria elatus Ambiorix statim cum equitatu
in aduatucos qui erant eius regni finitimi pro
ficiscitur neq3 noctẽ neq3 diem intermittit pe
ditatuq3 se se subsequi iubet. Re demõstrata
aduatucisq3 concitatis postero die ĩ neruio p
uenit. Hortaturq3 ne sui inppetuũ liberandi
atq3 ulciscendi romanos p his quas acceperint in
iuriis occasionem dimittant interfectos esse le
gatos duos. magnãq3 ptem exercitus interiisse
demonstrat nihil ẽe negocii subito oppressam legi
onem / que cum cice hyemet. interfici seq3 adeaz
rem profitetur adiutorem. facile hac oratione
neruiis p suadet. itaq3 confestim dimissis ad ce
siones gerundios Leuacos plẽmaxios Goridmos
q omes sub eorum imperio q̃ maximas manus pos
sint cogunt / et de improuiso ad cice hyberna ad
uolant. num dum ad eum de titurii morte fa
ma plata. & huic quoq3 accidit quod fuit neces
se ut nõ nulli milites qui lignationis munitiõisq3
causa in siluas discessissent repentino eqtũ ad

uentu interciperentur. His circumuentis magna manu Ebu
rones Neruij aduatuci atque horum omnium socijs et clientes
oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt.
Vallum conscendunt egre is dies substentatur quod om
nem spem hostes in celeritate ponebant. atque hanc adepti
uictoriam in perpetuum se fore uictores confidebant.
Mittunt ad Cesarem confestim ab cicerone littere magnis p
positis premijs si ptulissent obsessis omnibus uiis missi inter
cipiuntur. Noctu ex materia quam munitionis causa
comportauerant turres ad modum CXX excitantur
credibili celeritate que deesse uidebantur opere pfici
untur. Hostes postero die multo maioribus coactis
copijs castra oppugnant fossam complent eadem ratione
qua pridie a nostris resistitur. Hoc idem reliquis deinceps
fit diebus nulla pars nocturni temporis ad laborem
intermittitur. Non egris non uulneratis quietis fa
cultas datur quecunque ad proximi diei oppugnatio
nem opus sunt noctu comparantur. multe preuste su
des magnus muralium pilorum numerus instituitur
turres Contabulantur pinne lorice que ex cratibus at
texuntur. Ipse Cicero cum tenuissima ualitudine esset ne
nocturnum sibi quidem tempus ad quietem relinque
bat ut ultro militum concursu ac uocibus sibi parce
re cogeretur. Tunc principes ducesque neruiorum qui aliquem
aditum causamque amicitie cum Cicerone habebant colloqui
se uelle dicunt. Facta potestate eadem que Ambiorix

cum Titurio egerat commemorant. omem ei galliam ēē
marinis germanos rhenum transire. Cesaris reliquorumq;
hyberna oppugnari. Addunt ēt de sabini morte. Ambi
origem ostentant fidei faciende causa errare eos dicūt
si quicq; ab his presidijs sperent qui suis rebus diffidat
se se tam hoc esse in ciceronem populumq; ro. aīo ut nihil
nisi de hybernis discedere et ad quascumq; ptes uelit
sine metu proficisci. Cice. ad hec unū mō respondit
nō ēē consuetudinem po. ro. accipere ab hoste armato
conditione. si ab armis discedere uelint se ad utore
utantur. Legatosq; ad Cesarem mittant. Sperare pro
iustitia que petierint impetraturos ab hac spe repul
si neruij pedum viiij et fossa pedum xv. hyberna
cingunt. Hec et superiorum annorū cōsuetudine a nob
cognouerant et quosdam de exercitu habebant captiuos
ab his docebantur. Sed nulla ferramentorū copia q̄
esse ad hunc usum idonea gladijs cespites circūcidere
manibus sarculisq; terram exaurire uidebantur. Qua
quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit.
Nam minus horis tribus milium pedum xv in circuitu
munitionē fecerunt. Reliquisq; diebus turres ad al
titudinem ualli falces testudinesq; quas quidem cap
tiui docuerant parare ac facere ceperunt. Septimo
opugnationis die maximo coorto uento feruētes
fusili ex argilla grandes fundas et feruefacta
iacula incassas que more gallico stramitis erat tec

te iacere ceperunt. He celeriter ignem comp̄henderūt
et uenti ui magnitudine in omem̄ locum castrorum
distulerunt. Hostes maximo clamor secuti parta
iam atq; explorata uictoria. turres testudinesq;
aggere et scalis uallum ascendere ceperunt. at tā
tā uirtus militumq; atq; ea p̄sentia animi fuit
ut cum ubiq; flāma torrerētur maximaq; teloruꝫ
multitudine premerent suaq; impedimēta atq; oēs
fortunas conflagrare intelligerēt non modo demigrā
di causa de uallo decederet nemo. sed pene ne
respiceret quidem quisq; ac tum oēs acerrime
fortissimeq; pugnarēt hic dies nris longe grauissim'
fuit. Sed tamen hunc habuit euentū ut eo die ma
ximus hostium nūs uulneraretur atq; interfice
retur ut se sub ipo uallo constipauerant. recessuq;
primis ultimi nō dabant paululum quidem inter
missa flamma et quodam loco turri adacta et cō
tingente uallum tertie cohortis centuriones ex
eo quo stabant loco recesserunt suosq; oēs re
mouerunt nutu uocibus que hostes si introire
uellent uocare ceperunt. Quorum progredi ausus
est nemo. Tūc ex omi pte lapidibus coniectis
deturbati turrisq; succensa est. Erant in ea legi
one fortissimi uiri centuriones qui primis ordi
nibus appropinquarēt Titus Pullo et L Vorenus.
hi perpetuas inter se controuersias habebāt q nam

ante ferretur omnibus annis de locis summis simultati
bus contendebant. Ex his Pullo cum acerrime ad mu
nitiones pugnaretur quid dubitas inquit varene
aut quē locum tue plaudis uirtutis spectas. Hic dies
de nr̄is controuersiis diiudicabit. hoc cum dixiss
procedit ex castris munitiones queq part hostium
confertissima est uisa irrupit. ne vorenus quidem
se se uallo continet. sed omniū uirtus extimationē
subsequtur. Tum mediocri spatio relicto pullo pilum
in hostes inmittit atq unum ex multitudine procū
rentem traicit quo percusso et examinato huic scu
tis protegunt in hostem tela omēs coiiciunt neq dāt
regrediendi facultatem transfigitur scutum pulloni
et uerrutū in balteo defigitur. Auertit huic casus
uaginam et gladium educere conantis dextraq
moratur manum impeditumq hostes circūsistūt.
Succurrit illi inimicus Vorenus et Laboranti subue
nit. ad hunc se confestim a pullone omis mul
titudo conuertit. Illum uero obscurant occisum
gladio comminus rem gerit Vorenus dum cupidius
instat in Locum deiectus inferiore concidit. huīc
rursus circumuēto fert subsidium bullo atq am
bo incolumes compluribus interfectis summa cū
Laude se se intra munitiones recipiunt. Sic for
tuna incontentione et certamine utrumq seruauit
ut alter alteri inimicus auxilio salutiq eēt neq

diiudicari posset uter utri uirtute anteferendus uideret.
Quanto erat indies grauior atque asperior opugnatio et maxime quod magna parte militum confecta uulneribus defensorum res ad paucitatem peruenerat. Tanto crebriores litterae nunciique ad Cesarem mittebantur. Quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabantur. Erat unus intus Neruius nomine uertico loco natus honesto. Qui a prima obsidione ad Cesarem cice profugerat suamque ei fidem prestiterat.
Hiius seruo spe libertatis magnisque persuadet. premiys ut litteras ad Cesarem deferat. Has ille in iaculo illigatas effert. et galus inter gallos sine suspitione uersatus ad Cesarem peruenit. ab eo de periculo cice legionisque cognoscitur Cesar acceptis litteris hora circiter. XI. diei statim nuncios in bellouacos ad Marcum Crassum questorem mittit. Cuius hyberna aberant ab eo milia passuum XXV. Iubet media nocte legionem proficisci celeriterque ad se uenire. Exiit cum nuncio crassus. Alterum ad G. Fabium Legatum mittit ut in attrebatum fines et legionem adducat. qua sibi iter sit faciundum scribit labieno si rei publicae comodo facere posset. cum legione ad fines neruiorum ueniat reliquam partem exercitus quod paulo aberat longius non putat expectandam. Equites circiter quadrigentos ex proximis hibernis colligit. hora circiter tertia antecursoribus de crassi

aduentu certior factus eo die milia passuum xx.
pcedit Crassum samnorobrine prefecit legioneq; attri
buit. quod ibi impedimenta exercitus obside ciui
tatem lras publicas frumentumq; ome quod eo hye
mis tollerande causa deuexerat relinquebat. Fabius
ut imperatum erat no ita multum moratus i itiner
cum legionibus occurrit. Labienus interitu Sabini
& cede cohortum cognita cum ad eum omes Tre
uorx copie uenissent ueritus ne ex hybernis fuge
simile profectione fecisset ut hostium impetu sbstine
re no posset. Presertim quos recenti uictoria
efferri sciret. Litteras Cesari dimittit quato
cum piculo legionem ex hybernis educturus eet.
Rem gestam in Eburonibus pscribit. docet omnes
peditatus equitatusq; copias treuirorum. Tria
milia passuum longe absius castris consedisse
Cesar consilio eius probato et si oppinione trium
legionum reiectus ad duas redierat tam unum
comunis salutis auxilium in celeritate ponebat. Ve
nit magnis itineribus in neruiorum fines ibi
ex captiuis cognoscit q apud Cice gerant quatoq;
in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus gal
lis magnis pmiis psuadet ut ad Cice eplam defe
rat hanc grecis conscriptam lris mittit ne inter
cepta epla nra ab hostibus consilia cognoscatur
si adire no possit monet ut tragulam cu epla

ad amentum deligata intra munitionem castrorum abiciat.
In lr̃is scribit se cum legionibus profectum celeriter affore
hortatur ut pristinam uirtutem retineat. Gallus periculū
ueritus ut erat p̃ceptum tragulam mittit. Hec casum
ad turrim adhesit neq3 ab nostris biduo animaduersa. Ter
tio die aquodam milite conspicitur. Dempta ad cice
defertur. Ille perlectam inconuentu militum recitat,
maximaq3 letitia om̃es afficit. Tum fumi incendiorum
procul uidebant̃ que res omem̃ dubitationem aduē
tus legionum expulit. Galli re cognita p exploratores
res obsidione relinquūt ad Cesarem om̃ibus copijs
contendūt. Hec erant armatorum circiter milia. lx.
Cicero data facultate gallum ab eodem uerticone
quem supra demonstrauim' repetit qui lr̃as ad ce
sarem deferat. hunc admonet iter caute diligēterq3
faciat p scribit in lr̃is hostes abse discessisse om̃emq3
ad eum multitudinem conuertisse quibus literis cir
citer media nocte Cesar allatis suos facit certiores
eos que ad dimicandum aĩo confirmat. Postera die
luce prima mouet castra et circiter milia passuum
iiii progressus transuallem et riuum multitudinem
hostium conspicatur. Erat magni pīculi res tātulis
copijs iniquo loco dimicare. Tam̃ quoniam obsidio
ne liberatum Cice sciebat equo animo remittēdum de
celeritate existimabat cōsedit et quam equissimo lo
co castra pōt cōmunit. Atq3 et si erat exigua p se

uix milium hominum vii presertim nullis cum impedimentis tamen angustiis uiarum quam maxime potest contrahit eo consilio ut in summam contentionem hostibus ueniant Interim in omnes partes speculatoribus missis explorat quo comodissime itinere uallem transire possit. Eo die paruulis equestribus preliis ad aquam factis utrique se se loco suo se continet galli quod ampliores copias que non dum uenerant expectabant. Cesar si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset ut citra ualle pro castris prelio contenderet si id efficere non posset ut exploratis itineribus minori cum periculo uallem riuumque transiret. Prima lu ce hostium aequitatus ad castra accedit. Prelium cum nostris equitibus comittit. Cesar consulto eq tes cedere seque in castra recipere iubet simul ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri portasque obstrui. atque his ad ministrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione agi timoris iubet. Quibus omnibus rebus hostes inuitati copias transducunt acies iniquo loco constituunt. Nostris etiam de uallo deductis proprius accedunt et tela intra munitionem ex omnibus partibus coiciunt preconibusque circummissis pronuntiari iubet. seu quis gallus seu quis romanus uelit ante horam tertiam ad se transire. Post id tempus non fore potestatem. ac sic nostros con tempserunt ut obstructis in speciem portis singulis

ordinibus cespitum quod ea nō posse intrarumpere uidebantur. Alii uallum manu scindere. Aliȷ fossas manu cōplere inceperunt. Tum Cesar omnibus eruptione facta equitatuque emisso celeriter hostes in fugam dat. Sic uti omnino pugnandi causa resisteret nemo. magnumque ex his nūm occidit atque omnes armis exuit Longius prosequi ueritus quod silue paludesque intercedebant. Neque etiam paulo detrimento illum locum relinqui uidebat omnibus suis incolumibus copiȷs eodem die ad Ciceronē peruenit. institutas turres testudines munitionesque hostiū admiratur Legione producta cognoscit nō decimū esse quemque reliquum militem sine uulnere. Ex his omnibus iudicat rebus quanto cum periculo et quanta cum uirtute res sit administrate. Cice. pro eius merito legionemque cōlaudat centuriones singulatim tribunosque militum appellat quorū egregiam fuisse uirtutem testimonio Ciceronis cognouerat. de casu sabini et Cote certius ex captiuis cognoscit. Postremo die contione habita rem gestam proponit. milites consolatur et confirmat. quod detrimentum culpa et detrimentum Legati sit acceptum. Hoc equiore animo ferendum docet quod beneficio eorum et deorum inmortalium et uirtute eorum expiato incomodo neque hostibus diutina letitia neque ipsis longior dolor relinquatur Interim ad labienum per rhemos incredibili celeritate uictoria Cesaris fama perfertur. & cum ab hybernis Cice. milia passuū abeet.

circiter lx.

circiter lx cocp post horam nonam diei Cesar perueniſ
ſet ante ad mediam noctem ad portas castrorum clamor
oriretur quo clamore significatio uictorie glatulatio
que ab hybernis Labieno fieret. Hac fama ad treue
ros perlata. Induciomarus qui postero die castra
Labieni oppugnare decreuerat noctu perfugit copi
asque omnes in treueros reducit. Cesar fabium cum
sua legione remittit hyberna. Ipse cum tribus legi
onibus circum Samarobrium trinis hybernis hye
mare constituit eo quod tanti motus gallie extite
rant totam hyemem ad exercitum manere decreuit.
Nam illo incommodo de Sabini morte perlato omnes fere
gallie ciuitates de bello consultabant. Nuncios le
gationesque in omnes partes dimittebant. et quid re
liqui consilii caperent atque unde initium belli
fieret explorabant nocturnaque in locis desertis
concilia habebant. neque ullum fere hyemis totius
tempus sine sollicitudine Cesaris intercessit quin
aliquem de consiliis ac motu gallorum nuntium
acciperet. In his a lucio Rosio questore quem legio
ni XIII prefecerat certior factus est magnas gallo
rum copias earum ciuitatum que armorice appellantur
oppugnandi causa sui conuenisse. Neque longius milibus
passuum octo ab hybernis suis constitisse. Sed nun
cio allato de uictoria Cesaris discessisse adeo ut
fuge similis discessus uideretur. Ac Cesar princi

pibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, alias territando cum
se scire que fierent alias cohortando denuntiaret/ma
gnam ptem gallie in officio tenuit. Tam senones que e ciui
tas inprimis firma & magne intergallos auctoritatis. Caua
rinum quem Cesar apud eos regem constituerat. Cui fr̄
Moritasgus aduentu in galliam Cesaris cuiusque maiores
regnum obtinuerat interficere publico consilio conati.
Cum ille psensisset ac profugisse usque ad fines sequuti
regno domoque expulerunt. Et missis ad Cesarē satisfa
ciendi causa legatis cum is omēm ad se senatū uenir
iuxisse dicto audientes no fuerūt. Tantum apud hoīes
barbaros ualuit esse aliquos aptos pncipes in ferēdi
belli tantamque omībus uoluntatum cōmutationem in
attulit & preter heduos et rhemos quos precipuo
semper honore Cesar habuit. Alteros pro ueteri ac
perpetua po. ro. fide. Alteros pro recentibus gallici
belli officiis nulla fere ciuitas fuit no suspecta nob
I doque adeo aut scio mirandum ne sit. cum compluri
bus aliis de causis max. quod ei qui uirtute belli
omībus gentibus pferebatur tantū se ei opinionis
deperdisse ut ea po. ro. pferrent imperia grauissime
dolerent. treuiri uero atque induciomar totius hiemis
nullum tempus intermisserunt quin transrhenum
Legatos mitterēt ciuitate sollicitarēt pecunias pol
licerentur. magna parte exercit nri interfecta
multo minorem superesse dicerēt partem neque

tām ulli ciuitati germanorum ꝑsuaderi potuit ut rhe
num transiret cum sebis expertos diceret Ariouisti bel
lo et tenchaterorum transitu nō esse amplius fortu
nam temptaturos. Hac spe lapsus induciomar nihil
ominus copias cogere exercerē a finitimis equos parare
exules dampnatosq; gallia tota magnis p̄miis ad se al
licerē cepit. Ac tantam sibi iam his rebus in gallia auc
toritatem comparauerat ut undiq; ad eum legationes
concurrerent grām atq; amiciciam pu͡ce priuatimq; pete
rent Ubi intellexit ultro ad se ueniri altera ex parte
Senones carnutesq; conscientia facinoris instigari.
Altera neruios ad uatucosq; bellum romanis parare
neq; sibi uoluntariorū copias defore si ex finibus suis
progredi cepissent armatum concilium indicat. Quo
Lege cōi omēs puberes et armati conuenire cōsueuerūt
qui ex his nouissimus cōuenit in cōspectu multitudi
nis cruciatibus omnibus affectus necatur. In eo
cilio Cingentorigem alterū principem factionis ge
nerum suum quem supra demonstrauimus Cesaris secu
tum fidem ab eo nō discessisse. hostem iudicat bonaq;
eius publicat. His rebus confectis in cōcilio pnūtiat
accersitum se a senonibus et carnutibus aliis q̄ pluribus
gallie ciuitatibus. Huc iterū ꝑ fines rhemorū eorūq;
agros populaturum. atq; prius q̄ id faciat castra la
bieni oppugnaturū. Que fieri uelit precipit. Labien⁹
cum et loci natura et manu munitissimis castris se

se teneret de suo ac legionis periculo nihil timebat. Nequam occasionem rei bene gerende dimitteret cogitabat. Itaque a Cingentorige atque eius propinquis oratione Induciomari cognita quae in concilio habuerat nuntios mittit ad finitimas ciuitates equitesque undique euocat. His certum diem conueniendi dicit Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris ei uagabatur. Alias ut situm castrorum cognosceret. alias colloquendi aut territandi causa. Equites plerunque omnes tela intra uallum coniiciebant. Labienus suos intra munitionem continebat timorisque opinionem quibuscunque poterat rebus augebat.

Cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum quas accersendos curauerat tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit ut nulla ratione ea res enuntiari aut ad treuiros proferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana. Induciomarus ad castra accedit atque ibi magnam partem diei consumit. Equites tela coniciunt. et magna cum contumelia seruorum nostros ad pugnam euocat.

Nullo a nostris dato responso ubi uisum est subuesperi dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit praecipit atque interdicit perterritis hostibus atque in fugam coniectis quod fore sicut accidit uidebat. Vnum omnes peterent Induciomarum neu quis quemquam prius uulneret

q̄ illum interfectum uideret quod mora reliquorum spacium nactum illum effugere nolebat. magna ppo nit: his qui occiderent pmia. submittit cohortes eqtib; subsidio comprobat hominis consilium fortuna et cū omēs unum peterent in ipso fluminis uado dephēsus Induciomarus interficitur caputq; ei refertur in castra redeuntes equites quos possunt consectantur atq; interficiunt. Hac re cognita omēs Eburonum et Herniorū q̄ cōuenerāt copie discedunt pauloq; hūt post id factū Cesar quietiorem galliam. —

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARII DE BELLI GALLICI QUINTUS LIBER INCIPIT SEXTUS.

MVLTIS de causis Cesar maiorem gallie motum expectans, p Mar Sillanum. Gaium Antistium reginuim Titum sextum Legatos delelectum hr̄e constituit simul ab gneo Pom ponio proconsule petit qm̄ ipe adurbem cum iperio rei pu causa remaneret quos ex cisalpina gallia cō sulis sacramito rogauisset ad signa conuenire et adse proficisci iuberet. Magni interesse etiam inreliquum tempus ad opinionem gallie existimans tantas uideri facultates italie ut siquid eēt inbello detri menti acceptum nō modo id breui tempore resarciri. sed etiam maioribus augeri copiis posset. Quod cum Pompeius & rei pu et amicicie tribuisse celeriter

cōfecto p̄ suos delectu tribus ante exactam hyemem et cō
stitutis et adiunctis legionibus duplicatoq; eorum cohortum nūo
quos cum Q. Titurio amiserat et cum celeritate et copiis
docuit. Quid porro disciplina atq; opes possent Interfecto
Induciomaro ut docuimus ad eius propinquos a Treuiris
imperium defertur. Illi finitimos germanos sollicitare
et pecuniam polliceri nō desistunt cum a proximis impe
trari nō possent. Vlteriores temptant inuentis nō nullis
ciuitatibus iure iurando inter se confirmant obsidibusq;
de pecunia cauent Ambiorigem sibi societate et federe
adiungunt. Quibus rebus cognitis Cesar cum undiq;
bellum parari uideret neruio ad uatucos ac Menapios
adiunctis cis rhenum omnibus germanis esse in armis.
Senones ad imperatum nō uenire et cum carnutibus fini
timisq; ciuitatibus consilia communicare a treuiris
germanos crebris legationibus solicitari. Mature
sibi de bello cogitandum putauit. Itaq; nō dū hye
me confecta proximis quatuor legionibus coactis
de improuiso in fines neruiorum contēdit. et prius
q; illi aut profugere possent aut conuenire magno
pecoris atq; hominum numero capto atq; ea preda
militibus concessa uastatisq; agris in deditionem
uenire atq; obsides sibi dare coegit. eo celeri
ter confecto negotio rursus hyberna legio
ne reduxit. concilio gallie primo ut uere in
stituerat indicto. Cum reliqui preter senones

carnutes Treuirosq uenissent initium belli ac defectio
nis hoc esse arbitratus ut omia postponer uideret
côcilium in Luceciam perisiorum transfert confi
nes erant hi Senonibus ciuitatemq patrum memo
ria coniuxerant . sed ab hoc consilio affuisse exi
stimantur. Hac re pro suggestu pronunciata eo
die senones cum legionibus proficiscit. magnisq
itineribus eo puenit. Cognito eius aduentu actico
qui pnceps ei consilij fuerat iubet in oppida multi
tudinem conuenire conantibus priusq id effici pos
set ad esse romanos nunciatur. Necessario snia
desistunt legatosq depcandi causa ad Cesarem
mittunt. Adeunt p heduos quorum antiquit erat
in fide ciuitas. libenter Cesar heduis petentibus
dat ueniam excusationemq accipit. quod estiu
um tempus instantis belli conquestionis ee arbi
trabatur obsidibus imperatis . c. hos heduis cus
todiendos tradit. Eodem carnutes legatos obsi
desq mittunt Vsi deprecatoribus rhemis quorum
erant in clientela eadem ferunt responsa. pagit cô
silium Cesar equites imperat ciuitatibus. Hac pte
gallie pacata totus et mente et animo in bellum
Treuirorum et Ambiorigix insistit Cauarinum
cum equitatu Senonum secum proficisci iubet .
ne quis aut ex huius iracundia aut ex eo quod
metuerat odio ciuitatis exastat motus . His rebj

constitutis quod pro ex pro explorato habebat ambio
rigem prelio non esse concertaturum. Reliqua eius
consilia animo circumspiciebat. Erant menapii pro
pinqui eburonum finibus perpetuis paludibus silvisque
muniti qui uni ex gallia de pace ad Cesarem nun
quam legatos miserant. cum esse hospicium Ambiori
gi sciebat. Item per treveros venisse germanis in ami
ciciam cognoverat. Haec prius illi detrahenda
auxilia existimabant quam ipsum bellum lacesseret
ne desperata salute aut se in menapiis abderet
aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc
inito consilio totius exercitus impedimenta
ad labienum in treveros mittit duasque legiones
ad eum proficisci iubet. Ipse cum legionibus
expeditis quinque in menapios proficiscitur. Illi
coacta manu loci presidio freti in silvas paludesque
confugiunt. Suaque eodem conferunt. Cesar partitis
copiis cum G. Fabio legato et M. Crasso questore
celeriterque effectis pontibus adiit tripartita exer
citu edificia vicosque incendit magno pecoris
atque hominum numero confirmat. si aut ambiorigem
aut eos legatos finibus suis recepissent. His con
firmatis rebus Comium attrebatem cum equita
tu custodis loco in menapiis relinquit. Ipse in tre
viros proficiscitur. Dum hec a Cesare geruntur
Treviri magnis coactis peditatus equitatusque co

pus. labienum cum una legione que in eorum finibus hyema
uerat adoriri parabant. Iamque non longe ab eo biduum uia
aberant. cum duas uenisse legiones iussu Cesaris cogno
scunt positis castris a milibus passuum xv auxilia expec
tare constituunt. Labienus cognito hostium consilio sperans
temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem
presidio quinque cohortium cum impedimentis relicto cum
XXV cohortibus magnoque equitatu contra hostem pro
ficiscitur et mille passuum intermisso spacio castra com
munit. Eratque inter labienum atque hostem difficili trans
situ flumen ripisque preruptis. hoc neque ipse transire
habebat in animo neque in hostes transituros existima
bat. Augebatur quotidie auxiliorum spes loquitur
in consilio palam quoniam germani appropinquare dicuntur
se se suas exercitusque fortunas in dubium non deuoca
turum. Et postero die prima luce castra moturum
celeriter ad hostes defertur ut ex magno gallorum
equitatu numero non nullos gallos gallicis rebus
fauere natura cogebat. Labienus nocte tribunis
militum primisque ordinibus conuocatis quid sui sit con
silii proponit. Et quo facilius hostibus timoris det
suspitionem maiore strepitu et tumultu quam populi romani
fert consuetudo castra moueri iubet. His rebus fu
ge similem profectionem effecit. Hec quoque per explo
ratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum
ad hostes deferuntur vix agmen nouissimum agmen

extra munitiones processerat. cum galli cohortati inter se ne
experatam preciam ex manibus dimitterêt. Longum esse
pterritis romanis germanorum auxilium expectari neque
suam pati dignitatem ut tantis copiis tam exiguam ma
num presertim fugientem atque impeditam adoriri non
audeant flumen transire et iniquo loco comitteri prelium
non dubitant. Que fore suspicatus labienus ut omnes
citra flumen elicerent eodem usus simulatione itineris
placide progrediebatur. Tum premissis paululû impedimen
tis atque in tumulo quodam collocatis. Habetis inquit
milites quam petistis facultatem hostes impeditos. atque
iniquo loco tenetis. Prestate nobis tandem ducibus vir
tutem quam sepenumero imperatori prestitistis. Atque illû ad
esse ut hec coram cernere existimate simul signa ad
hostes converti aciemque dirigi iubet et paucis
turmis presidio ad impedimenta dimissis reliquos
aequites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore
sublato pila in hostes immittunt. Illi preter spem quod
fugere credebant infestis signis ad se ire viderût.
Impetum modo ferre non potuerunt. ac primo côcursu
in fugam coniecti proximas silvas petiverunt.
quos labienus equitatu consectatus. magno numero
interfecto compluribusque captis. paucis post diebus
civitatem recepit. Nam germani qui auxilio ve
niebant percepta treuirorum fuga domû se recipiût
cum his propinqui Induciomari qui defectionis auc

tores fuerant commutati eos ex ciuitate excesserrunt.
Cingentorigi quem ab initio pmansisse in officio demonstra
uimus principatus atq imperium est traditum. Cesar
postq ex menapijs in treuiros uenit duabus de causis rhe
num transire cõstituit quarum una erat quod auxilia
contra se treuiris miserant. Altera ne ad eos ambiorix
receptum haberet. His constitutis rebus paulum supra
eum locum quo ante exercitum de traduxerat facere
pontem instituit, nota atq instituta ratione magno
militum studio paucis diebus opus pficitur. Firmo
in treuiris ad pontem presidio relicto ne quis ab his
subito motus oriretur Reliquas copias equitatumq
reducit. Vbi qui ante obsides dederant atq indi
tionem uenerant purgandi sui causa legatos ad eum
mittunt qui doceant, neq auxilia ex sua ciui
tate in treuiros missa. neq ab se fidem lesam
petunt atq orant ut sibi parcat ne cõmuni odio
germanorũ innocentes p nocentibus pena pẽdãt.
Si amplius obsidum uellet dari pollicentur. Cognita
Cesaris causa. reperit a sueuis auxilia missa esse
ubi eorũ satisfactionẽ accepit aditus uiasq in su
euos puenit quirit. Interim paucis post diebus
fit ab vbijs certior. Sueuos omẽs in vnum locũ
copias cogere. atq his nationibus que sub
eorum sint imperio denuntiare ut auxilia pedi
tatus equitatusq mittant. His cognitis rebus rem frum

tariam prouidet castris idoneum locum delegit Vbys imperat pecora ut ducant suaqꝫ omnia exagris in oppida conferant sperans barbaros atqꝫ impeditos homines in opia cibariorum adductos ad iniqua pugnandi conditione posse deduci mandat ut crebros exploratores insueuos mit tant quam que apud eos gerantur cognoscant. Illi imperata faciunt paucis dieb; intermissis referunt Sueuos omnes posteaqꝫ certiores nuncy de exercitu romanorum uenerint cum omnibus suis sociorumqꝫ copys quas coegissent penitus ad extremos fines se recepisse siluam ibi esse infinita magnitudine que appellatur Bacessis ac longe introrsus ptinere et pronatiuo muro obiectam. Coruscos a sueuis C Sueuos a Coruscis iniurys incursionibusqꝫ prohibere ad eius initium silue sueuos aduentum romanorum spectare constituisse. Quoniam ad hunc locum puentum est non alienum esse uidetur de galliç germanieqꝫ moribus et quomo differant he nationes intersse proponere. Ingallia non solum i omnibus ciuitatibus atqꝫ in omnibus pagis partibusqꝫ. sed etiam pene singulis domibus factiones sunt. Earum aut factionum principes sunt qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur quorum ad arbitrium iudiciumqꝫ summa omnium rerum consiliorumqꝫ redeat. Itaqꝫ ei rei causa et antiquitus institutum uidetur. nequis explebe contra potentiores auxily egeret suos enim quisqꝫ opprimi et circumueniri non

patitur neque aliter se faciat illam interfuos ht auctori
tem. hec eadem ratio est insumma totius gallie. Nam
omes ciuitates inptes diuise sunt duas. Cum Cesar
ingalliam uenit alterius factionis principes erant
hedui alteri' Sequani. hi cum p se minus ualeret
quod summa auctoritas antiquitus erat in heduis.
Magneque eorum erant clientele. Ariouistum atque ger
manos sibi ad iunxerant. eosque ad se magnis iac
turis pollicitationibusque pduxerant. Prelijs uero
qua pluribus factis secundis atque omni nobilitate
heduorum interfecta tantum potentia eorum ante
cesserat ut magnam ptem clientum ab heduis ad
se transducerent. obsidesque ab his pncipum fili
os acceperant et publice iurare cogerent. Nihil se con
tra sequanos consilij inituros et ptem finitimam
agri p uim occupatam possiderent. gallieque toti'
principatum obtinerent. Qua necessitate adductus
Diuiciac' auxilij petendi causa romam ad senatum
profectus imperfecta re redierant. aduentu Cesa
ris facta commutatione rerum obsidibus heduis
redditis ueteribus clientelis restitutis nouis
p Cesarem comparatis quod hi qui se ad eorum
amiciciam aggregauerant meliore condition atque
equiore imperio se uti uidebant. Reliquis re
bus eorum gratia dignitateque amplificata se
quani principatum dimiserant in eorum locum

rhemi successerant. Post adequare apud Cesaré grã
intelligebatur. Hi qui pp ueteres inimicicias nullo mõ
cum hedius coniungi poterant: se rhemis inclientelâ
dederant. Hos illi diligenter tuebantur: ita ut re
pente nouam collectam auctoritatê tenebant. Eo
tum statu res erat ut longe pnceps haberentur
Hedui secundum locum dignitatis rhemi obtineret.
In omi gallia eorum hoiũ qui aliquo sunt numero
atqȝ honore grã sunt duo. Nam pene plebs seruorũ
haberetur loco que nihil hñt p se nullo adhibêtur
consilio pleriqȝ cum aut ere alieno aut magnitu
dine tributorum aut in iuria potentiorum pre
muntur se se inseruitutem dicant nobilibus. In
hos eadem omĩa sunt iura que dñis inseruos.
sed de his duabus generibus. Alterum ẽ Drui
dum: alterũ equitum. Illi rebus diuinis int
sunt sacrificia pub. ac puata procurant. Religi
ones interpretant. ad hos magnũsadolescentiũ
numerus discipline causa concurrit magnoqȝ
his sunt apud eos honore. Nam fere de omibus
controuersiis publicis priuatisqȝ constituunt. Et
si quod est admissum facinus. si cedes facta
si de hereditate definibus controuersia est. Idem
discernũt pmia penasqȝ constituũt. Siqui aut
puatus aut publicus eorum decreto nõ stetit
sacrificiis interdicunt. hec poena apud eos

ē grauissima quibus est interdictum. Hi numero
impiorum ac sceleratorum hntur. Hi omēs dcedut
aditum sermonēq; defugiunt neq; ex contagione
incomodi accipiant. neq; his petentibus ius red
ditur neq; honos ullus cōicatur. His aūt omib;
druidibus p̄est unus qui summā intereos hēt
auctoritatem. hoc mortuo aut siquis ex reliquis
ex cellit dignitate succedit aut si sunt plures
pares suffragio druidum nō nūq; armis de p̄n
cipatu contendunt. Hi certo anni tempor̄ ī finib;
carnutū que regio totius gallie media habet̄
considunt in loco consecrato. huc omnes undiq;
qui controuersias hn̄t conueniunt eorumq; de
cretis iudiciisq; parent. disciplina in britannia re
p̄ta atq; in galliam translata ēē existimat̄. Et
nunc qui diligentius eam rem cognoscer uo
lunt plerumq; illo discendi causā p̄ficiscūtur.
Druides a bello abesse consueuerunt, neq; tri
buta una cum reliquis pendunt militieq; uaca
tionum omniūq; rerum habent immunitatem.
tantis excitati premiis et sua sponte multi
in disciplinam conueniūt et a parentib; propi
quis mittuntur. Magnum ibi numerum uer
suum ediscere dicuntur. Itaq; annos nō nulli
xx in disciplina p̄manent. neq; fas ēē existimāt
ea lr̄is mandare cum in reliquis fere rebus

publicis privatisque rationibus litteris grecis utant. Id mihi duabus de causis instituisse videntur quod neque in vulgum disciplinam efferri velint neque eos qui discunt litteris confisos minus memoria studere quod fere plerisque accidit, ut presidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoria remittant. In primis hoc volunt persuadere non interire animas sed ab aliis post mortem transire ad alios atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa preterea de sideribus atque de eorum motu de mundi ac terrarum magnitudine de rerum natura de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt. Alterum genus est equitum hi cum est usus atque aliquod bellum incidit quod fere ante Cesaris adventum quot annis accidere solebat. uti aut ipsi iniurias ferrent aut illatas propulsarent omnes in bello versantur atque eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt. Natio est omnium gallorum admodum dedita religionibus atque ob eam causam qui sunt affecti gravioribus morbis. quique in preliis periculisque versantur aut pro victimis homines immolant aut se immolaturos vovent atque ministris ad ea sacrificia druidibus utuntur quod pro vita hominis reddatur non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent quorum

contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent.
Quibus succensus circumuēti flama exanimant homines,
supplicia eorum qui infurto aut latrocinio aliqua noxa
sint comphensi gratiora dijs immortalibus ēē arbitrantur
Sed cum ei⁹ gnīs copia deficit ēt ad innocentium supplicia
descendunt. Deum maxime mercurium colunt huius sūt
plurima simulacra. Hunc omnium inuentorem artium fe
runt. Hunc uiarum atq; itinerū ducem. Hunc ad quę
stus pecunię mercaturasq; hr̄e uim maximam arbitrā
tur. Post hūc Appollinem et Martem & Iouem et Mi
neruam de his eandem fere quam reliquę gentes
habent opinionem. Appollinem morbos depellerē. Mi
neruam operum atq; artificiorum initia traderē. Io
uem celestium imperium tenere. Martem bella gere
re huic se pr̄lio dimicare constituerunt. ea quę bello
ceperunt plerumq; deuouent quę supauerūt animalia
capta immolant Reliquasq; res in unum Locum cōferūt
multis inciuitatibus harum rerum extructos tumulos
Locis consecratis conspicari licet. neq; ut sepe accidit
ut neglecta quispiam religione aut capta apud se
occultare aut posita tollere auderet grauissimumq;
rei supplicium cum cruciatu constitutū. Galli se om
nes a dite patre pgnatos predicant. Idq; a druidib;
proditum dicūt ob eam causam spatia omnis tempo
ris nō numero dierum sed noctium finiunt. Dies na
tales et mensium et annorum initia sic obseruant

ut noctem dies subsequantur in reliquis uite institutis hoc fere ab reliquis differunt quod suos liberos nisi cum ado leuerint ut munus militie sustinere possint palam ad se adire nõ patiuntur. Filiumque puerili etate in publico in conspectu pris adsistere turpe ducunt. Viri quãtas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperint: tantas ex suis existimatione facta bonis cum dotibus commu nicant Huius omẽs pecunie coniunctis ratio habetur fructusque seruantur. Vter eorum uita superarit ad eũ pars utriusque cum fructibus superiorum temporũ peruenit. Viri in uxores sicuti in liberos uite necisque hñt potestatem: & cum prfamilie illustriore loco nat' decessit: ei propinqui conueniũt et de morte si res in suspitionem uenit de uxoribus in seruilem modũ questionem hñt. Et si compertum est igni atque omib; tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pcultu gallorũ magnifica et sumptuosa omiã queque uiuis fuisse cordi arbitrant' in ignem inferũt et aĩalia et paulo supra hanc memoriam serui et clientes quos ab his dilectos ẽẽ constabat iustis funerib; confectis una cremabantur. Que ciuitates como dius suam rem pu. ad ministrare existimant' hñt leges sanctum siquis quid a re pu a finitimis rumo re ac fama acceperit ut ad magistratum deferat. ne ue cum quo aliquo cõmunicet: Quod sepe homines imperitos atque temerarios falsis rumoribus terreri

et ad facinus impelli et de summis rebus consilium
capere cognitum est. Magistratus uisa sunt occultat
q̄ q; esse ex usu iudicauerint multitudi produnt
de re pu nisi p concilium loqui nō conceditur. Germa
ni multum ab hac consuetudine differunt. Nam
neq; Druides hn̄t qui rebus diuinis presint neq;
sacrificiis studeant deorū numero solos esse dicūt.
quos cernūt et quorum opibus aperte iuuantur.
Solem et Vulcanum et Lunam reliquos ne fama
quidem acceperunt. Vita hominis in uenationis atq;
in studiis rei militaris consistit ab paruulis labo
ri ac duritiei student. qui diutissime impuberes p
manserunt maximam inter suos ferunt laudem
hoc alii staturam alii uires neruosq; confirmari
putant. Intra annū uero uicessimum femine noti
tiam habuisse in turpissimis habetur rebus. cui' rei
nulla ē occultatio quod et promiscue in flumi
nibus p luūtur et pellibus aut paruis renonū
tegumentis utunt magna pte corporis nuda. Agri
culture non student maiorq; ps eorum uictus in
lacte carne et caseo cōsistit. neq; quisq; agri mo
dum certum aut fines habet propos. Sed magistra
tus ac pncipes in annos singulos gentib; cogna
tionib; hoīum qui cum una coierūt quantū ei
et quo loco uisum est agri attribuūt atq; anno
post aliū transire cogunt. Eius rei multas afferunt

causas ne assidue consuetudine capti studium belli ge
rendi agricultura cômutêt ne latos fines parere
studeant potentioresq; humiliores possessionibus ex
pellant. Ne ad curatius ad frigora atq; estus uitâ
dos edificent. nequa oriatur pecunie cupiditas q
ex re factiones dissensionesq; nascuntur ut animi eq
tate plebem contineant cum suas quisq; opes cum poten
tissimis equare posse uideat. ciuitatibus maxima
laus est q latissime circum se uastatis finibus solitu
dines hêre. Hoc propium uirtutis existimât expulsos
agris finitimos cedere neq; prope quêq; audere cõsiste
re simul se hoc fore tutiores arbitrantur repentine
incursionis timore sublato cum bellum ciuitas aut
illatum defendit aut infert magistratus / sed pncipes
regionũ qui ei bello psint. ut uite necisq; habeant
potestatem deliguntur. In pace nullus ê cois magistra
tus / sed pncipes regionum atq; pagorum inter suos ius
dicût cõtrouersias minuit. Latrocinia nullam habent
infamiam que extra fines cuiusq; ciuitatis fiunt atq;
ea iuuêtutis exercende ac desidie minuende causa
fieri pdicant. Atq; ubi quis ex pncipibus in cõsilio
dixit se ducem fore qui sequi uelint profiteâtur.
Consurgunt hi qui et causam et hominem probant suumq;
auxilium pollicentur. atq; a multitudine collaudâ
tur qui ex his secuti nõ sunt in desertorũ ac pro
ditorum numero ducuntur. Omniumq; his rerũ

postea fides

postea fides derogatur. Hospitem uiolare fas nō putāt
Qui quaqꝫ de causa ad eos uenerint ab iniuria ꝓhibēt
sc̄os hn̄t. hisqꝫ omnium domus patent uictusqꝫ communi
catur ac fuit ante tempus cum germanos galli uir
tute superarēt et ultro bella inferrent pp hominū
multitudinem. agriqꝫ inopiam transrhenum coloni
as mitterent. Itaqꝫ ea fertilissima sunt germanie
Loca circum hercinam siluam quam heratostreni &
quibusdam grecis fama notū ēē uideo quā illi
orcinam appellant uulgo et tecto seges occuparūt.
atqꝫ ibi consederunt. que gens ad hoc temp̄ his se
dibus se se continet. summamqꝫ hīt iustitie et bellicę
Laudis opinionem. Nunc quidem in eadez īopia ·
egestate patientia qua germani ꝑmanēt eodem
uictu et cultu corporis utūtur. Gallis autez prouī
ciarum propinquitas et transmarinarum rerꝫ
notitia multa ad copiam atqꝫ usus largitur Paulatī
assuefacti superari multisqꝫ ꝓlijs uicti ne se qđez
ipi cum illis cum uirtute comperit. huic hercinię
silue que supra demonstrata est latitudo nouē
dierū iter expedito patet. Non ēt alit finiri
pōt neqꝫ mensuras itinerū nouerunt. Oritur
ab heluetiorū et nemetū et tauricorū finib;
rectaqꝫ fluminis danubij regione ꝑtinet ad fines
Dacorum et Anartium. Hinc se flectit sinistrorsus
diuersis a flumine regionibus multarumqꝫ gen

tuum pp fines magnitudinem attingit. Necq quisq
est huí germanie qui se aut audisse aut adisse ad ini
cium eí silue dicat cum dierum iter lx. pcesserit
aut quo ex loco oriatur acceperit mltaq i ea ge
nera ferarũ nasci constat que reliquis ĩ locis uisa nõ
sunt. Ex quibus que maxime differũt ab ceteris
et memoria pdenda uidentur hec st. est bos cẽui
figura. cuius a media fronte inter aures unum
cornu existit excelsius magisq directũ hisq no
bis nota sunt cornibus ab eius summo sicut pal
me ramiq late diffunduntur. Eademq ẽ fe
mine marisq natura. ea denique forma magni
tudoq cornuum. Sunt item que appellantur
Altes. Harum ẽ consimilis capre figura et ua
rietas pellium sed magnitudine paulo ãtecedũt.
multeq sunt cornibus et crura sine nodis ar
ticulisq hñt neq quietis causa pcumbũt neq
siquo afflicte casu conciderit erigere se se sub
Leuareq possunt. His sunt arbores pro cubilibus
ad eas se applicant atq ita paulum modo recli
nate quietem capiunt. Quarum ex uestigiis ut
est aĩaduersum a uenatoribus quo se recipe
re consueuerint. omẽs eo loco aut abradi
cibus subruũt aut incidunt arbores tãtum
ut sũma species earũ stantiũ relinquat huc cũ
se cõsuetudine reclinauerint infirmas arbores

ponderĕ affligunt. Atq, una ipē cōcidunt. Tertiū est genus eorum qui Uri appellantur. Hi sunt magtudiñ paulo infra elephantes specie et colore et figura tauri magna uis eorū et magna uelocitas. neq homini. neq feręe quam conspexerunt pcunt. Hos studiose foueis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes. atq hoc gn̄e uenationis exercēt & qui plurimos interfecerūt relatis inpublicum cornibus quę sint testimonio magnam ferunt laudem. Sed adsuescere ad homines et mansueti fieri ne paruuli quidem excepti possunt amplitudo cornuum et figura et species multū nr̄oꝝ boum in cornibus differt. Haec studiose conqsita ablaboris argento circūcludūt atq in amplissimis epulis p poculis utuntur. Cesar postq p vbios p exploratores comperit sueuos se se insiluas recepisse inopiam frumti ueritus. quod ut supra demōstrauimus. Om̄e germani agriculture student. constituit nō pgredi longi. sed om̄io metum sui reditus barbaris tolleret. atq ut eoꝝ auxilia traderet reducto exercitu ptem ultimā pontis q̄ ripas ubiorum contingebat in longitudinē pedum .CC. rescidit. atq extremo ponte turri tabulatorum quatuor cōstituit. p̄sidiumq cohortiū duodecim pontis tuendi causa ponit. magnisq eum locū munitionibus firmat. Ei loco presidio Caiū Volca

tum Tullum adolescentem prefecit. Ipse cum maturesce-
re frumenta inciperent ad bellum Ambiorigis profectus
per Arduennam siluam que est totius gallie maxima atque
ab ripis rheni finibusque treuirorum ad neruios pertinet
milibusque amplius .L. quingentis in longitudinem patet. L.
Minucium Basilum cum omni equitatu premittit. Si quid
celeritate itineris atque oportunitate temporis proficere
posset / monet ut ignem in castris fieri prohibeat. Neque
eius aduentu procul significatio fiat sese confestim
subsequi dicit. Basilum ut imperatum est celeriter
facit otraque omnium opinionem confecto itinere multos
in agros opinantes deprehendit eorum indicio ad ipsum
Ambiorigem contendit quo in loco cum paucis equitibus
esse dicebatur. multum cum in omnibus rebus. tum in re
militari potest fortuna. Nam magno accidit casu ut
in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret
priusque eius aduentus ab omnibus uideretur quam fama
ac nuncius afferretur sic magne fuit fortune omni
militari instrumento quod circum se habebat erepto rhe-
dis equisque ipsum effugere mortem. Sed hoc quoque fac-
tum est. quod edificio circumdato silua ut sunt fere
domicilia gallorum qui uitandi estus causa plerumque
siluarum atque fluminum petunt propinquitates co-
mites familiaresque eius angusto in loco paulisper equitum
nostrorum uim substinuerunt. His pugnantibus illum in equum
quidem ex suis intulit fugientem silue texerunt. Sic et

ad subeundum periculum et aduitandum multum fortu
na ualuit. Ambiorix an copias suas iudicio concluserit
quod prelio dimidicandum non existimarit an tempore
exclusus & repentino equitum aduentu prohibitus cum reliq
uum exercitum subsequi crederet dubium est. Sed certe
dimissis per agros nuncijs sibi quemque consulere iussit. quorum
pars in arduennam siluam pars in continentes paludes profugit.
Qui proximi occeano fuerunt. hi in insulis se se colloca
uerunt. quas aestus efficere consuerunt. Multi ex suis fi
nibus egressi se suaque omnia alienissimus crediderunt.
Catouolcus Rex dimidie partis eburonum qui una cum am
biorige consilium inierat etate iam confectus cum laborem
belli fuge ferre non posset. Omnibus precibus detestatus
ambiorigem qui eius consilij auctor fuisset. Taxo cuius
magna in gallia germaniaque copia est se exanimauit.
Segni Cadrusi ex gente numeroque germanorum. qui sunt
inter eburones Treuirosque Legato ad Cesarem miserunt
oratum ne se in hostium numero duceret ne ue omnium
germanorum qui essent citra rhenum unam esse causam
iudicaret. Nihil se de bello cogitauisse. nulla am
biorigi auxilia misisse. Cesar explorata re que
stione captiuorum. siqui ad eos eburones ex fuga
conuenissent ad se ut reducerent imperauit. Si ita
fecissent fines eorum se uiolaturum negauit. Tum co
pijs in tris partes distributis impedimita omnium legionum
ad uatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in me

dys eburonum finibus. Vbi Titurius atq; Aruncules hie-
mandi causa consederant. Hunc cum reliquis locum
probairet Tum quod supioris anni munitiones integre
manebat ut militum laborem subleuaret psidio impe
dimtis Legionem xiiij reliquit unam ex his tribus q̄s
proxime scriptas ex italia traduxerat ei Legioni castrisq;
Q. Jullium cice Prefecit ducentosq; equites attribuit.
Partito exercitu Titum Labienū cum Legionibȝ tribȝ ad
occeanum uersus meas partes que menapios attingūt
proficisci iubet. G. Trebonium cum pari legionum
numero ad eam regionem que ad vatucos adiacet
depopulandam mittit. Ipse cum reliquis tribus legio
nibus ad flumen Scaldem qd influit in mossam extremas
q; arduene ptes ire constituit. Quo cum paucis equi
tibus profectus ambiorigem audiebat discedens post
diem vij se se reuersurum confirmabat. quam ad
diem ei legioni que in presidio relinquebatur
deberi frumentū sciebat Labienum et Trebonium
hortatur si rei pu. comodo facere possint. ad eum
diem reuertantur. vt rursus comunicato cōsilio
explorantisq; hostium rationibus aliud inicium
belli capere possint. Erat ut supra demōstrauimꝰ
manus certa nulla non oppidum non psidium qd
se armis defenderet. Sed in omēs partes dispēsa
multitudo ubicumq; aut uallis abdita aut locus
siluestris aut palus impedita spem presidy aut

salutis aliquam offerebat consederant. Hec loca inci
uitatibus erant nota. magnamque res diligentiam re
quirebat. non in summa exercitus tuendi nullum. n.
poterat dispersis uniuersis ac discipatis periculum acci
dere. Sed in singulis militibus conseruandis qua tamen
ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam &
prede cupiditas multos longius euocabat. Et silue
incertis occultisque itineribus confertos adire pro
hibebant. Sed negocium confici stirpemque hominum
sceleratorum interfici uellent dimittende plures ma
nus deducendique erant milites si continere ad signa
manipulos uellent. Vt instituta ratio et consuetudo
exercitus Ro postulabat. Locus ille erat presidio bar
baris ne ex occulto insidiandi ut dispersos circum
ueniendi singulis de erat audacia et in eiusmodi dif
ficultatibus quantum diligentia prouidebatur ut
potius innocendo aliquid pretermitteretur. (et si om
nium animi adulciscendum ardebant) quam cum
aliquo militum detrimento noceretur dimittit ad fi
nitimas ciuitates nuncios. Cesar ad se omnes uocat spe
prede ad diripiendos Eburones ut potius in siluis gallorum
uita quam legionarius miles periclitetur simul ut magna
multitudine circumfusa pro tali facinore stirpis ac
nomen ciuitatis tollatur. Magnus undique numerus celeri
ter conuenit. Haec in omnibus eburonum partibus gerebantur
diesque appetebat vii. quem ad diem Cesar ad im

pedimenta legionemq; reuerti constituerat hic quãtu
in bello fortuna possit. & quantos afferat casus cogno
sci potuit. Dispartitis ac pterritis hostibus ut demo
strauimus manus nulla erat que puam modo causam
timoris afferret transrhenum ad germanos uenit fama
diripi eburones. atq; ultro omẽs ad predam euocari
cogunt equitum duo milia Sicambri qui st proxim rheno
a quibus receptos ex fuga Tenchateros atq; Vsipetes
supra docuimus transeunt fines adeunt multos ex
fuga rhenũ nauibus ratibusq; triginta milibus
passuum infra eum locum ubi pons erat imꝑfect⁹ ubi
presidium a cesare relictum pmos eburonũ fines adeũt
Multos ex fuga dispersos excipiunt magno pecoris
numero cuius st cupidissimi barbari potiunt. Inuitati
predia longius pcedunt. Non hos palus a bello la
tracinosq; natos nõ silue morant. Quibus in locis
sic Cesar ex captiuis querunt. pfectum longi⁹ pro
cedunt reperiunt. omẽq; exercitum discessisse co
gnoscunt. atq; unus ex captiuis Quid uos inquit
hanc miseram ac tenuem sectamini predam. quibus
licet iam ẽẽ fortunatissimis. Tribus horis ad uatucam
uenir potestis huc omẽs fortunas exercitus romanor
cõtulit psidii tm ẽ. ut murus cingi possit qdem neq;
quisq; extra munitiones egredi audeat. oblata spe ger
mani quam nacti erant pdam in occulto relinquunt
Ipi ad Vatucam contendut usi eodem duce cuius hec in

dicio cognouerant. Cicero qui omnes dies superiores
pceptis cesaris cum summa diligentia incastris milites
continuisset ac ne Colonem quemq̃ quidem extra mu
nitiones egredi passus eēt .vij. die diffidens de nũo
dierum Cesarem fidem seruatur quod longius progressus
audiebat. neq3 ulla de reditu ei' fama ferebat simul
eorũ pmotus uocibus qui illius patientiã pene obsessi
onem appellabant Siqdem excastris egredi nõ liceret
nullam ei' incomodi cam̃ expectans quo nouem legio
nibus oppositis maximoq3 equitatu dispsis ac poene
deletis hostibus inmilibus passuum tribus offẽdi posset
Quinq3 cohortes frumẽtatum in proximas segetes mittit
quas inter castra unus omnio collis intererat. Complures
erant exlegionibus egri relicti. Exquibus qui h' spa
cio dierum cõualuerant circiter trecenti sub uexillo
uno mittunt. Magna pterea multitudo calonũ mag
nis iumtorum que incastris subsederant. facta potestate
seqtur. Hoc ipso tempore et casu germani eqtes interueniunt.
Protinusq3 eodem illo quo uenerant cursu ab decumana
porta incastra in rumpere conantur. Haec prius uisi
sunt obiectis ab ea pte siluis q̃ castris appropinquarẽt
usq3 eo ut qui sub uallo tenderent mercatores re
cipiendi sui facultatẽ nõ haberent inopinantes nr̃i
re noua pturbantur. Ac uix pmum impetum
cohors instatione sũstinent circũfundunt ex re
liquis partibus hostes siquem aditũ reperire possent

egre iiii portas tuentur. Reliquos aditus locus ipse
p se munitioq defendit. totis trepidatur castris atq
alius ex alio causam tumult' querit. neq quo signa
ferantur, neq quam in ptem quisq conueniat, prudêt.
Alius iam castra capta pronûciat. Alius deleto
exercitu atq imperatore uictores barbaros uenisse
contendit. Plerique nouas sibi ex loco religione fi
gunt. Coteq et Titurii calamitatez qui in eodem
ceciderit castello ante oculos ponuit. Tali timore
omib; pteritis confirmatur opinio barbaris ut
ex captiuo audierat nullum ibi interesse psidiuz
prumper nituntur seq ipsi adortant ne tantã for
tunam ex manibus dimittât. Erat æger cum psidio
relictus. Pu. Sext' Baculus qui primum pilum ad cae
saren duxerat. cui mẽtionem superius plis fecim'
ad diem v. cibi caruerat. Hic diffisus sue atq
omnium saluti inermis extabernaculo prodit.
Videt imminere hostes atq in summo ẽẽ rem discri
mine. Capit arma a proximis atq in porta
consistit. Consecûtur hûc centuriones ei cohortis
qua in statione erat paulisper una plium sub
stinêt. Reliqui denegant. Sextus grauibus
acceptis uulneribus ægre p manus tract' ser
uatur. Hoc spatio interposito reliqui se se côfir
mant tantũ ut in munitionibus consistere aude
ant. spetiem que defensorum prebeat. Interiz

confecta frumitatione milites nr̄i clamorē exaudi
unt pcurrunt equites quanto res sit inpericulo co
gnoscunt hic uō nulla munitio ē que pterritos recipi
at / modo conscripti atq usū militaris imperiti ad
tribunum militem Centurionesq omīa conuertunt
quid ab his pcipiatur expectant Nemo ē fortis q
rei nouitate pturbetur. Barbari procul signa cō
spicati ab oppugnatione desistunt redisse primo
Legiones credunt quas longius discessisse ex capti
uis cognouerunt. Postea despecta paucitate ex
omnib; partibus impetum faciunt Calones in p
ximum tumulum procurrunt hinc celeriter deiecti
se insigna manipulosq coniciunt / eo magis timidos
pterrent milites. Alii cuneo facto ut celeriter p
ruperēt censent quoniam tam propinqua sint castra. Et
si p aliqua circumuēta ceciderit at reliquos cō
seruari confidunt. Alii ut in iugo consistāt atq
eundem omēs ferant casum. Hoc ueteres nō pro
bant milites quos sub uexillo una profectos do
cuim'. itaq contra se cohortati duce C. Trebonio eq
te .ro. qui eis erat pposit' p medios hostes prupe
runt incolumesq ad unum omēs incastra puem
unt hos subsecuti Calones equitesq eodem impetu
militū uirtute seruantur. At illi qui iugo constiterāt
nullo ēt nū usu rei militaris pcepto neq in eo
quod probauerant consilio pmanere ut se lo

co superiore defenderent neqꝫ eam quam prodesse alijs uiz
celeritatemqꝫ uiderant imitari potuerût Sed in castra recipere
conati iniquum in locum demiserunt centuriones quorum non
nulli ex inferioribus ordinibus reliquorum legionû uirtutis
causa in superiores erat ordines huius legionis traducti
ne ān partam rei militaris laudem amitteret fortissime
pugnantes conciderunt. Militum pars horum uirtute sub
motis hostibus preter spem incolumis in castra puenit ps
a barbaris circũuenta perijt. Germani desperata expu
gnatione castrorum quod nros iam constitisse in mu
nitionibus uidebant. Cum ea preda quam in siluis deposu
erant trans rhenum se se receperunt ac tant' fuit post di
scessum hostium terror ut ea nocte cum Gaius Volsen'
cum equitatu missus ad castra uenisset fidem nõ facerêt
adesse cum incolumi cesarem exercitu. Sic omĩo āios
timor preoccupauerat ut pena alienata mête delec
tis omib; copijs equitatû se recepisse ex fuga dicerêt
neqꝫ incolumi exercitu germanos castro oppugnaturos
fuisse contenderut quem timorem Cesaris aduêtus sub
stuit. Rursus ille euent' belli nõ ignorãs unũ qđ
cohortes et stationes et psidio tenit emisse. questus non
minimo casu locum relinqui uoluisset multum fortunã
in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit. Multo
etiam amplius quod pene ab ipo uallo portisqꝫ castrorum
barbaros auertisse. Quarum omnium rerum maxime
ad mirandum uidebatur qui germani qui eo consilio

rhenum transierant ut Ambiorigis fines depopularent·
ad castra ro· delata optatissimum beneficium obtulerūt
Cesar rursus ad exandes hostes profectus magno coacto
numero exfinitumis ciuitatibus inomnes ptes dimittit
omēs uici atqꝫ omīa edificia que quisqꝫ conspexerat ince
debantur. preda ex omibus locis agebatur. frumēta nō
solum tanta multitudine iumentorum consumebant͂ s; ēt
anni tempore atqꝫ hymbribus procubuerant ut siqui etiaꝫ
inpresentia se ocultassent tamē his deducto exercitu rerū
omiuꝫ inopia pereundum uideret͂· Ac saepe in eum locū
uentum ē tanto in omēs pte diuiso equitatu ut nō mō
uisum ad se ambiorigem infuga circumspiceret capti
ui· nec ēt plane abisse inconspectu contenderēt ut spes
consequendi illata atqꝫ infinito labor͂ suscepto qui se
summa a Cesare grām inituros putarent. pene naturā
studio uincerent. sempqꝫ paulum ad sumaꝫ felicitatē de
fuisse uideretur· atqꝫ ille lateris aut saltibus se eri
peret· et noctu occultatu alias regiones ptesqꝫ peteret
nō maior͂ equitū presidio qꝫ quatuor· quibus solis
uitam suam cōmittere audebat· Tali mō uastatis regi
onibus exercitum Cesar duarū cohortiū damno duro
cortorū rhemorum reducit consilioqꝫ in eum locū gal
lie indicto de coniuratione Senonum et carnutum q̄
stionem hre instituit et de a Cone qui pinceps ei⁹ con
silij fuerat grauiore sn̄ia pronūtiat ac maiore supplicū
sumpsit· Non nulli iudiciuꝫ ueriti profugerunt· qbus

cum aqua atq; igni interdixisset duas legiones ad tre
uirorum fines duas in lingonibus & reliquas in senonu
finibus addixit & hymbernis collocauit frumentoq; exer
citu prouiso ut instituerat in Italiam ad conuentus agē
dos profectus est

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMMENTARIORŪ
BELLI GALLICI SEXTUS LIBER. INCIPIT SEP
TIMUS.

QUIETA gallia Cesar ut constituerat in Italiam ad conuentus peragendos proficiscitur. Ibi cognoscit de Clodii cede. Senatusq; consulto certior factus ut omes iuniores Italie coniurent delectum tota prouincia haber instituit. heres in galliam trāsalpinam celeriter pferūtur addunt ipsi et adfingunt rumoribus galli, quod res posse uidebatur retineri Urbano motu Cesarem, neq; in tantis dissensionibus ad exercitum uenir posse. Hac impulsi occasione qui iam ante sub po ro imperio subiectos doluerunt. Liberius atq; audaci de bello consilia inire incipiunt. Indcīs inter se principem gallie cōsiliis silvestribus atq; remotis locis queruntur de Aconis morte posse hunc casum ad ipsos recider demōstrāt. Miserentur cōmunem gallie fortunam omibus premiis ac pollicitationibus de poscunt, qui belli initia faciant et sui capitis periculo galliam in libertatem uendicē.
In primis rationem esse habendam. priusq; eorum clam destina consilia efferantur ut Cesar ab exercitu in

terdudatur. Id ēē facile quod neqꝫ legiones ab essent
imperatore ab hybernis egredi audeant neqꝫ imperator
sine presidio ad legiones ꝑuenire posset. Postremo in
acie ꝑstare interfici q̄ nō ueterem gloriam belli liberta
temqꝫ q̄ a maioribus acceperant recuperare. His re
bus agitatis profitentur carnutes se nullum ꝑiculum
cōis salutis causa recusarē principes seqꝫ omībus bellum
facturos pollicentur. Et qm̄ in presentia de obsidibus
interesse cauere nō possent ne res efferatur ut in iure
iurando ac fide sanciatur. Petunt collatis militaribus
signis quod more eorum grauissima cerimonia con
tinetur ne facto initio belli ab reliquis deserantur.
Tūc cōlaudatis carnutibus, dato iure iurando ab omī
bus qui aderant tempore eius rei constituto ab cōcilio
disceditur. Vbi ea dies uenit Carnutes Catuato et
Candumo ducibus omībus desperatis Gnebum signo
dato concurrūt. Ciuesqꝫ romanos q negociandi
causa ibi constiterant in his gallum fusum cotam
honestum equitem ro. qui rei frumētarie iussu Cesaris
pre erat interficiūt bonaqꝫ eorū diripiunt. celeriter
ad omēs ciuitates gallie fama transfertur nā ubi
maior atqꝫ illustrior incidit res clamores ꝑ agros
regionesqꝫ significabantur hanc alii de inceps ex
cipiunt et proximis tradunt ut tum accidit. Namqꝫ
Genebi oriente sole gesta eēnt ante ꝑima confectā uigi
liam in finibus Aluernorum audita sunt quod spatiū

est milium passuum C·LX· Simili ratione ibi Vercingentorix
Celtili filius auernus summe potentie adolescens cuius pater prin
cipatum gallie totius obtinuerat et ob eam causam quod re
gnum obtinerat appetebat ab ciuitate erat interfectus conuo
catis suis clientibus facile eos incendit. Cognito eius consi
lio ad arma concurrit. Prohibetur agabanitione patruo suo
reliquisque precibus qui hanc tentandam fortunam non exi
stimabant. Expellitur ab oppido gerbogia non destitit tamen
atque in agris habet delectum egentium ac perditorum. hac co
acta manu quoscumque adit ex ciuitate suos ad suam sententiam
producat hortatur ut communis libertatis causa arma capi
ant. magnisque coactis copijs aduersarios suos aquibus pa
ulo ante erat deiectus expellit a ciuitate. Rex absuis
appellatur dimittit quoquo uersus legationes obstatur
ut in fide maneant celeriter sibi Senones Parisios Picto
nes Cadurcos Turones Tulurcos lemiconnes Indos reli
quosque omnes qui occeanum attingunt adiungit omnium
consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata
potestate omnibus hic ciuitatibus obsides imperat certum
numerum militum ad se celeriter deduci iubsit armorum
quantum quaque ciuitas domi quodque ante tempus effici
at constituit Inprimis equitum studet summe diligen
tie summam imperij seueritatem addit magnitudine
supplicij dubitantes coegit. nam maior comisso delic
to igne atque omnibus tormentis necat leuiore de causa
auribus desectis aut singulis effossis oculis domum

remittit ut sint reliquis documento et magnitudine pe
ne pterreant alios his suppliciis celeriter coacto exercitu
Luterium Cadurcu summe homies audacie cum pte copiar
in rutenos mittit Ipe in bituriges proficiscitur ei ad
uentu bituriges ad heduos quorum in fide erant le
gatos mittunt subsidium rogatum quo facilius hosti
um copias substinere possint. Hedui de consilio lega
torum quos Cesar ad exercitum reliquerat copias
equitatus peditatusq subsidio Biturigibus mittit. Quo
cum ad flumen Legerim uenissent. quod Bituriges ab
heduis diuidit paucos dies ibi morati neq flumen
ausi transire domum reuertuntur legatisq nostris re
nunciant se Biturigum pfidia ueritos reuertisse. Quibus
id consilii fuisse cognouerint ut si flumen transissent
una ex parte ipi altera aluerni se circumsisterent id
ea ne de causa quam legati pronuntiarint an pfidia ad
ducti fecerint quod nihil nobis constat no uidetur
pro certo ee proponendum. Bituriges eoru discessu
statim cum aluernis iunguntur. His rebus i italiaz
Cesari nunctiatis. cum ille urbanas res uirtute.
Gn. pon. comodiorem in statum peruenisse intelligeret
in transalpinam galliam pfectus est eo cu uenisset
magna difficultate afficiebatur qua ratione ad exer
citum peruenire posset. Nam si legiones in prouincia
accerseret se absente in itinere prelio dimicaturos
intelligebat si ipe ad exercitum contenderet

ne his quidem qui eo tempore quieti uiderentur suam
salutem recte conmitti uidebat. Interim Lucterius
Cadurcus in Rutenos missus eam ciuitatem aliūnis
conciliat progressus nitiobriges & bagales ab utris
usque obsides accepit et magna coacta manu īpro
uinciam / narbonam uersus eruptionem facer̄ côten
dit. qua re nũctiata cesari omnibus consilys anuer
tendum existimauit ut Narbonem proficisceretur
eo cum uenisset timentes confirmat presidia rute
nis prouincialibus Voleis Aretomicis Tolosanibus
circumque Narbone que loca hostibus erant finitima
constituit partem copiarum ex prouincia subproui
supplemĩtumque quod ex italia adduxerat in helbios
qui fines aluernorum contingunt conuenire
iubet. His comparatis rebus represso iam lutero
et remoto quod intrare intra presidia piculosum
putabat in heluios proficiscitur. et si Ceuenna qui
auernos ab heluys discludit durissimo tempor̄
anni diu altissima niue iter impediebat / tam̄
discussa niue in altitudinem pedum atque ita
uiis patefactis summo sudore militum ad fi
nes heluernorum puenit quibus oppressis in oppi
nantibus quod se Cauenna ut muro munitos
existimabant ac ne singulari quidem unquam
homini eo tempore anni semite patuerāt equi
tibus imperat ut quâ latissime possint uagentur

et quam maximum hostibus inferant terrorem celeriter
hec fama ac nuncij ac uertingentorigem perferunt.
quem ꝑterriti om̄es aluerni circūsistunt atq; obsecrant
ut suis fortunis cōsulat neue ab hostibus diripiāt
presertim cū uideāt om̄e ad se bellum translatū.
Quorum ille precibus ꝑmotus castra ex bituriges
bus mouet ꝑ aruernos uersus ac Cesar biduū
in his locis ꝑmotus moratus quod ħ de uerci
gentorige usus uentura opinione ꝑceperat pro
causa supplementi equitatusq; cogendi ebexercitu
discedit. Brutum adolescentem his copijs prefecit
hunc mouet ut in om̄es partes quam latissime
equites ꝑuagentur daturum se operam ne lon
gius triduo a castris ab sit. his constitutis rebꝫ
suis inopinantibus q̄ maximis potest itineribꝫ
uiennam ꝑuenit. ibi nactus recentē equitatū
quem multis ante diebus eo p̄miserat neq;
diurno neq; nocturno itinere intermisso ꝑ
fines hemligones contendit ubi due legiones
hyemabant. ut quid et de sua salute ab heduis
iniretur consilij celeritate percurreret. eo cū
ꝑuenisset ad reliquas legione mittit priusq; om
nes in unum locū cogit q̄ de eius aduentu a
neruijs annunciari possit. Hac re cognita Vertigen
torix rursus in bituriges exercitū reducit atq; in
ꝑfectus gorboniam Boiorum oppidum quod

ibi eluetico prelio uictos Cesar collocauerat heduisque
attribuerat oppugnare instituit. Magnam hec res cesa
ri difficultatem ad consilium capiendum afferebat
si reliquam partem hyemis uno in loco legiones con
tineret ne stipendiariis heduorum expugnatis
cuncta gallia deficeret quod nullum eo in amicis pre
sidium uideretur positum esse si maturius ex hiber
nis eduxisset ne ab re frumentaria duris subuectio
nibus laboraret prestare uisum est tamen omnes difficul
tates perpeti quam tanta contumelia accepta omnium
suorum uoluntates alienare. Itaque cohortatus heduos
de subportando comeatu premittit ad boios qui
de suo aduentu doceant hortenturque ut in fide maneant
atque hostium magno animo impetum substineant.
Duabus agendum legionibus atque impedimentis toti
exercitus relictis ad boios proficiscitur. Altero die
cum ad oppidum Senonum uel Lenonum uenisset
ne quem hostem post se relinqueret quo expe
ditiore in frumentaria uteretur oppugnare insti
tuit id biduo circumuallauit. Tertio die missis
ex oppido legatis deditione arma conferri ium
ta produci sexcentos obsides dari iubet ea qui
conficeret. G. Trebonium Legatum relinquit ipse ut
quamprimum iter faceret. Genabum carnutum pro
ficiscitur qui tunc primum allato nuncio de op
pugnatione vellanodoni cum Longius eam rem ducturos

iri existimarent

iri existimarent presidium genabi tuendi causa qd eo
mitterent comparabat. Huc biduo puenit castris an oppi
dum positis diei tempore exclusis imposterum oppugnatio
nem differt quaecß ad eam rem usui sint militibus im
perat. Et quod oppidum genabum pons fluminis lige
ris continebat ueritus ne noctu ex oppido profugerét
duas legiones in armis excubare iubet genabensis
paulo ante mediam silentio ex oppido egressi flum
transire ceperunt. Qua re p exploratores nútiata
Cesar legiones quas expeditas ee iusserat portis incé
sis intromittit ac oppido potitur p paucis ex hostiû
nũo desideratis quin cuncti caperentur quod pon
tis atcß itinerum angustie multitudinis fugam in
terclusserant. Oppidum diruit atcß incendit
predam militibus incendit exercitum ligerim
transducit atcß in bituriguum fines puenit Vercingê
torix ubi de Cesaris aduentu cognouit oppugnation
destitit. atcß obuiam Cesari proficiscitur. Ille oppidû
oppugnare instituerat quo ex oppido cum legati ad
eum uenissent oratum ut sibi ignosceret sueqß uite
consuleret ut celeritate reliquas res conficeret qua ple
racß erat consecutus arma conferri equos produci
obsides dari iubet parte iam obsidum tradita cum
reliqua administrarentur centurionibus et paucis
militibus qui arma iumentacß conquererent equi
tatus hostium procul uisus est qui agmen Vercingê

torigis antecesserat quem simul atque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt clamore sublato arma capere portas claudere murum complere ceperunt. Centuriones cum in oppido ex significatione gallorum novi aliquid ab his iniri consilii intellexissent gladiis districtis portas occupaverunt. Cesar ex castris equitatum educi iubet prelium equestre committit. Laborantibus iam suos germanos equites circiter iiii submittit quos ab initio hrē secum instituerat eorum impetum galli sustinere nō potuerunt. atque in fugam coniecti multis amissis se ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus oppidani p territi comphensos sibi eos quorū plebem concitatam existimabant ad Cesarem produxerunt se seque ei dediderunt. Quibus confectis Cesar ad oppidum avaricum quod erat maximū munitissimumque in finibus biturigum ac agri fertilissima regione profectus est quod eo oppido accepto civitatē biturigum se in potestate redacturum confidebat. Vercingentorix tot continuis incomodis vailla vinodum genobi Novacium acceptis suos ad concilium convocat. docet Longe alia rōne bellum esse gerendum atque antea gestum sit. omnibus modis huic rei studendū ut pabulatione aut comeatu romani prohibeant id ēē facile quod equitatu ipi habundent et quod anni tp̄re sublevent pabulum secari nō posse necessario dispersos hostes ex hedificiis petere. Hos omēs quotidie

ab equitibus diripi posse. preterea salutis causa rei fami
liaris comoda negligenda uicos atque edificia incendi
oportere. Hoc spatio a Boia quoque uersus quo pabulan
di causa adire posse uideantur harum copiis rexx
sublpetere quod quorum in finibus bellum geratur
eorum opibus subleuentur. Romanos aut inopiam
non laturos aut magno periculo longius a castris p
cessuros neque interesse ipsos ne interficiant impe
dimentis ne exuant qui amissis bellum geri non
possit preterea oppida incendi oportere que non
munitione et loci natura ab omni sint periculo tuta.
Neu sui sint ad detractandam militiam receptacula
Neu romanis positam ad copiam commeatus predamque
tollendam. Hec si grauia aut acerba uideantur
multo illa grauius existimare liberos coniuges in
seruitute abstrahi ipsos interfici que sit necesse ac
cidere. uictis omnium consensu ac sententia probata
uno die amplius xx urbes biturigum incenduntur.
que et si magno cum dolore omnes ferebant: tamen
hoc ei solatii proponebant quod explorata uictoria
celeriter amissa recuperaturos confidebant. Dice
batur de auaricon communi consilio incendi placeret
an defendi procumbunt omnibus gallis ad pedes bi
turiges ne pulcherrimam prope totius gallie urbem
que presidio et ornamento sit ciuitatibus suis ma
nibus succendere cogerentur. Facile se loci natura

defensuros dicunt quod prope ex omnibus ptibus flumine
et palude circumdata. unum habeat et p angustum adi
tum datur petentibus uenia dissuadente pmo Vercin
gentorige Post concedente et precibus ipsorum &
misericordia uulgi defensores oppido idonei deli
guntur Vercingentorix minoribus itineribus Ce
sarem subsequitur et locum castris delegit palu
dibus siluisque munitum ab auarico Longe milia passuum
xvi. Ibi p certos exploratores insingula diei opera que
ad auaricum agerentur cognoscebat et quid fieri uel
let imperabat. Omnes nras pabulationes frumetatio
nes que obseruabat. dispersosque cum Longius necessa
rio procederent adoriebatur magnoque incomodo
afficiebat / Et si quantum ratione prouideri pote
rat a nostris occurrebatur ut incertis tempori
bus diuersisque itineribus iretur. Castris ad eam
ptem oppidi positis Cesarque intermissa a flumine
et a paludibus aditum ut supra diximus angustū
habebat aggerem apparare Vineas aggere turres
duas cōstituere cepit. Nam circumuallar Loci
natura prohibebat et de re frumtaria boios
atque heduos adortari nō destitit / quorū alteri q
nullo studio agebant non multum adiuuabāt
Alteri nō magnis facultatibus quod ciuitas erat
exigua et infirma celeriter quod habuerat con
sumpserunt suma tum difficultate rei frumta

ne affecto exercitu tenuitate boiorum indiligentia
heduorum incendijs edificiorũ usq; eo et complures
dies milites frumẽto caruerit. et pecore et longinq
oribus uicis adacto extremam partem substenta
rent. Nulla tam uox ab his ẽ audita P. ro. maiesta
te ut superioribus uictorijs indigna. Quum etiam
Cesar cum in opere singulas legiones appellaret
et si acerbius inopiam ferrent se dimissurum oppu
gnationem diceret. vniuersi ab eo ne id faceret
petebant. Sic secum plures annos imperante meruis
se. ut nullam ignominiam acciperent nusquã in
ceptare discederent. Hoc se ignominie laturos lo
co si inceptam oppugnationẽ reliquissent. Prestare om
nes pferre acerbitates q̃ incuibus romaris qui ge
nabi pfidia gallorum interissent parentarent
Hec eadem Centurionibus tribunisq; militum mã
dabant ut p eos ad Cesarem deferrentur parẽ
tarent. Cum iam muro appropinquassent turres
ex captiuis cesar cognouit Vercingentorigem cõ
sumpto prelio pabulo castra mouisse proprius
auaricum atq; ipum cum equitatu expeciit seq;
qui inter equites preliari consuessent insidiarum
causa eo profectum quo nostros postero die pa
bulatum uenturos arbitrabatur. Quibus rebus
cognitis media nocte silentio profectus ad hosti
um castra mane peruenit. Illi celeriter p explora

tores aduentu Cesaris cognito carros impedimentaq; sua in
artiores siluas abdiderunt copias omēs in loco edito atq;
apto instruxerunt. Quare nūciata Cesar celeriter
sarcinas conferri arma expediri iussit. Collis erat leni
ter ab infimo accliuis hunc fere ex omibus ꝑtibus pa
lus difficilis atq; impedita cingebat nō latior pe
dibus L hoc se colle interruptis pontibus galli fiducia
loci continebant generatimq; distributas in ciuita
tes omīa uada ac saltꝰ eius paludis obtinebant sic
animo parati ut si eam paludem romani ꝑrumpere
conarentur hesitantes premerent ex loco superiore
ut qui propinquitatē loci uideret paratos prope eq̄
marte addimicādum existimaret qui iniquitatem
conditionis ꝑspiceret inani simulatione sese obsten
tare cognosceret. Indignantes milites Cesar quod
conspectum suum hostes perferre possent tantulo
spacio interiecto et signum prelii exposcentes
edocet quanto detrimento et quot uirorum
fortium morte necesse sit constare uictoriā quos
cum sic animos paratos uideret ut nullum ꝓ sua
laude ꝑiculum recusarent summe se iniquitatis
condemnari debere nisi eorum uitam sua salutē
habeat cariorem. Sic milites consolatꝰ eodem die
reducit in castra reliquaq; que ad oppugnationē
ꝑtinebant oppidi administrare instituit. Vercin
gentorix cum ad suos redisset perditionis in

simulatus quod castra proprius romanos mouisset quod cum omni equitatu discexisset quod sine imperio tantas copias reliquisset quod ei discessu romani tanta oportunitate et celeritate uenissent. Non hec omnia fortuitu aut sine consilio accidere potuisse regnum illum gallie malle Cesaris consensu quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hoc respondit quod castra mouisset. factum inopia pabuli etiam ipsis hortantibus quod proprius romanos accessisset persuasum loci oportunitate qui se ipsum munitione defenderet equitum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse et illis fuisse uallem utilem quo sint profecti summam imperio se consulto nulli discidentem tradidisse. ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur. cui rei propter animi mollitiem studere omnes uideret quod diutius laborem ferre non possent. Romani si casu interuenirent fortune si alicui indicio uocati huic habendam gratiam quod et paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere et uirtutem dispicere potuerunt qui dimicari non ausi turpiter se in castra receperunt. Imperium se ab Cesare per proditionem nullum desyderare quod habere uictoria posset que iam esset sibi atque omnibus gallis explorata. quin etiam missis ipsis remitteret si sibi magis honores tribuere quam ab se salutem accipere uideantur. Hec ut intelligatis inquit a me

sincere pronuntiari. Audite romanos milites producit
seruos. quos inpabulatione paucis ante diebus exceperat
et fame uinculisque excruciaberat. Hi iam ante edocti
que in onerarios esse dicunt fame et inopia adductos
clam ex castris exisse siquid frumti aut pecoris iagris
experire posset. simul omnem exexrcitum in opia
premi nec iam uires sufficere cuiusque. nec ferre ope
ris laborem posse. Itaque statuisse imperatorem
si nihil inoppugnatione oppidi profecissent triduo
exercitum educere. Hec inquit ame Vercingeto
rix beneficia habetis quem proditionis insimulatis
cuius opera sine uestro sangbine tantum exexercitu
uictorem famem cosumptum uidetis quem turpiter
se ex fuga recipientem nequa ciuitas suis finibus
recipiat ame prouisum est. Clamat omnis multitudo
et suo more armis concrepat quod facere in eo con
sueuerunt cuius orationem approbant summum esse Verci
gentorigem ducem. nec de eius fide dubitandum
nec maiore ratione bellum administrari posse. Statuunt
ut x m hominum delecta exomnibus locis inoppidum
mittantur. nec solis biturigibus comunem salutem con
mittendam censent. quod penes eos si id oppidum
retinuissent. summam uictorie constare intellige
bant singulari militum nostrorum uirtuti consilia
cuiusque modi gallorum occurrebant ut est summe
genus solertie atque ad omnia imitanda et efficienda

que a quoquo traduntur aptissimum. Nam et la
queis falces auertebant. quas cum destinauerant
tormentis introrsum reducebant et aggere cunicu
lis subtrahebant. eo scientius quod apud eos ma
gne sunt ferrarie atque omne genus cuniculorum no
tum atque usitatum est. Totum autem murum ex omnibus
partibus turribus contabulauerant atque has coriis
contexerant. Tum crebris diurnis nocturnisque erup
tionibus aut aggeri ignem inferebant aut milites
occupatos in opere adoriebantur et nostrarum turrium
altitudinem quantum has quotidianus ager ex
prexerat commissis suarum turrium malis adequa
bant precisa et pre acuta materia et pice feruefacta
et maximi ponderis saxis morabantur menibusque appro
pinquare prohibebant. Muri autem omnes gallici hac
fere forma sunt. trabes directe perpetue in longi
tudinem paribus interuallis distantes inter se
binos pedes in solo collocantur. Revinciuntur
extrorsus ut multo aggere uestiuntur. Hec autem
que diximus interualla grandibus in frontem
saxis effarciuntur. his collocatis et coagmentatis
alius insuper ordo additur ut idem illud interual
lum seruetur. neque inter se contingant trabes sed
paribus intermisse spatiis singule singulis saxis
interiectis apte contineantur. Sic deinceps om
ne opus contexitur dum iusta muri altitudo

expleatur. Hoc tum in spetiem uarietatemque opus de
forme nō est alternis trabibus, ac saxis. que rec-
tis lineis suos ordines seruant. Tum ad utilita
tem et defensionem urbium summam habet opor
tunitatem, quod et ab incendio lapis et ab arie
te materia defendit que perpetuis trabibus pedes
quadragenos plerumque introrsus reuincta neque p
rumpi neque distrahi potest. His tot rebus impedi
menta oppugnatione milites cum tot tempore fri
gore & assiduis imbribus tererent, tamen cō
tinenti labore omnia hec superauerūt et diebus
xxv aggerem latum pedes cccxxx altū pedes
lxxx. extruxerūt. Cum is murum hostium
contingeret Cesar cum ad opus consuetū excuba
ret militesque hortaretur ne quod omīo tempus
ab opere intermitteretur paulo ante tertiam ui
giliam est aīaduersum fumare aggerem quem
cuniculo hostes succenderant. Eodemque tempore
toto muro sublato clamore ab duabus portis ab
utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces
atque arridam materiam de muro in aggerem
eminus iaciebant picem reliquasque res quibus
ignis excitari pot. fundebant ut quo primum
curreretur aut cui rei ferretur auxilium uix
ratio iniri possit. Tamen quod instituto cesaris semp
due legiones pro castris excubabant pluresque

ptitis temporibus erant inopere celeriter factum est
ut alii eruptionibus resisterent alii turres reducerēt
aggeremq3 interscinderent . omnis uero ex castris multi
tudo ad restinguendum concurreret . cum in om
nibus locis cōsumpta iam reliqua parte noctis pu
gnaretur . semperq3 hostibus spes uictorie reinte
graretur eo magis quod deustos pluteos turrium
uidebant nec facile adire apertos ad auxiliandū
animaduertebant . semperq3 ipsi recentes defessis suc
cederent omnemq3 gallie salutem nullo uestigio
positam arbitrarētur . accidit inspectantibus nobis
quod dignum memoria uisum pretereundū nō
existimauimus quidam ante portam oppidi gallus
p manus sepi ac picis traditas glebas in ignē e regi
one turris proiciebat scorpione ab latere dextro
traiectus exanimatusq3 concidit hunc ex proximus
unus iacētem transgressus eodem illo munere funge
batur eadem ratione ictus scorpionis exanimato
altero successit tertius et tertio quartus nec prius ille
est a pugnatoribus uacuus relictus locus quam resti
cto aggere atq3 omnī ea parte submotis hostibus finis
est pugnandi factus . Omnia experti galli quod res
nulla successerat: postero die consilium ceperunt
ex oppido pfugere hortante et iubente Vercigeto
rige . id silentio noctis conati nō magna iactura
suorum sese effecturos sperabant . Propterea quod neq3

longe ab oppido castra Vercingentorigis aberant et pa
lus que perpetua intercedebat romanos ad insequē
dum tardabat Jam hoc facere nocte apparabant cum
mr̄es familię repente inpublicum pcurrerent flentesq͛
proiecte ad pedes suorum omibus precibus petierūt
ne se et comunes liberos hostibus ad supplicium
dederent quos ad capiendam fugam natura.
et uirum infirmitas impediret Ubi eos insentē
tia pstare uiderunt quod plerumq͛ insummo
periculo timor misericordiam non recepit con
clemare et significare romanis defuga ceperunt
quo timore pteriti galli ne ab equitatu roma
norum uie pre occupauerunt consilio destiterūt.
P ostero die Cesar pmota turri operis erectisq͛ q̄
facer instituerat magno chohorto hymbri nō
in utilem hanc ad capiendum consilium tempe
statem arbitratus est. quod paulo in cautius
custodias i muro dispositas uidebat. suosq͛ lan
guidius inopere uersari iussit. et quid fieri
uellet ondit legiones extra castra mocuito ex
peditas cohortatur. ut aliqn̄ ptantis laboribus
fructum uictorie pciperēt. hisq͛ q pmi murū ascē
dissent premia pposuit militibusq͛ signū dedit
I lli subito ex omibus ptibus euolauerūt muruq͛
celeriter compleuerunt. Hostes re noua pteriti
muro turribusq͛ deiecti inforo ac locis patē

patensioribus cuneatim constiterunt. hoc animo ut
si qua ex parte obuiam contra ueniretur acie instru
cta depugnaret. Vbi neminem i equum locū se
se dimittere. sed toto undique muro circūfundi
uiderunt ueriti ne omīo spes fuge tolleretur
abiectis armis ultimas oppidi partes continē
ti impetu petiuerunt parsq3 ibi cum angusto
exitu portarum se ipi premerēt a militibus
pars iam egressa pars ab equitibus est interfecta
Nec fuit quisq3 qui pde studeret sic et genabi
cede et labore operis incitati nō aetate cōfec
tis non mulieribus nō infantibus pepercerūt
Denicq3 ex omī numero qui fuit circiter milium
xl. uix octingenti qui primo clamore audi
to se ex oppido eiecerunt incolumes ad vercin
gentorigem puenerunt quos illæ multa iam
nocte silentio ex fuga excepit verit' ne qs
in castris ex eorum concursu et misericordia
uulgi seditio orirretur et pcul inuia dispositis
familiaribus suis pncipibusq3 ciuitandum
disperandos deducendosq3 ad suos curarent.
que cuique ciuitati ps castrorum ab initio ob
uenerat. Postero die concilio conuocato cōso
lat' cohortatusq3 est ne se ad modum animo
dimitterēt ne pturbarentur icomodo nō uir
tute recq3 in acie uicisse romanos sed artificio

quodam et scientia oppugnationis cuius rei fuerint
imperiti. errare si qui in bello omnes secundos
rerum prouentus expectent sibi numquam placuisse
Auaricum defendi cuius rei testes ipsos haberet. Sed
factum imprudentia biturigum et nimia obse
quentia reliquorum uti hoc incomodum reciperet.
Id tamen se celeriter maioribus comodis sanaturum
Nam quae ab reliquis gallis ciuitates dissentirent
has sua diligentia adiuncturum atque unum con
silium totius gallie effecturum. Cuius consensus
ne orbis quidem terrarum possit obstare. idque se
prope iam effectum habere. Interea equum esse
ab his comunis salutis causa impetrari ut cas
tra munire instituere quo facilius repentinos hostium
impetus substinerent. Fuit hec oratio non ingrata
gallis et maxime quod ipse animo non defecerat tan
to accepto incomodo neque in ocultum se abdide
rat et conspectum multitudinis fugerat pluresque animo
prouidere et presentire existimabantur quod
re integra primo incendendum Auaricum post de
serendum censuerat. Itaque ut reliquorum im
peratorum res aduerse auctoritatem minuunt.
sic huius e contrario dignitas incomodo acce
pto indies augebatur simul in spem ueniebant
eius affirmatione de reliquis adiungendis ciui
tatibus primumque eo tempore galli castra munire

instituerũt et sic sunt animo consternati hoĩes in sueti laboribus ut oĩa que imperarentur sibi patienda existimarent nec minꝰ q̄ ē pollicitꝰ Vercingentorix animo laborabat ut reliquas ciuitates adiungeret. atq̧ eas bonis pollici tationibus alliciebat. Huic rei idoneos hoĩes deligebat. quorũ quisq̧ aut orõne subdola aut amicicia facilime posset. qui auarico ex pugnato refugerunt armandos uestiendosq̧ curat simul et diminute copie reintegrarentur Imperat certum numerum militum ciuitatibus. que & quam ante diem in castra adduci uelit. Sagittariosq̧ oĩes quorum erat ꝑmagnus numerus in gallia con quiri et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id q̄d auarici deperierat expletur. Interim Theuthomatꝰ colloniconis filius Rex niciogrobum cuiꝰ p̄r a sena tu nr̃o amicus erat appellatus. cum magno equitũ suorum numero et quos ex aquitania conduxerat ad eum ꝑuenit. Cesar complures dies auarici cõmoratꝰ summaq̧ copia frumẽti reliqui commeatus nactus ex ercitum ex labore atq̧ inopia refecit. Iam prope hy eme confecta. cum ip̃o anni tempore ad gerendum bellum uocaretur et ad hostem proficisci cõstituisset Siue eum ex paludibus siluisq̧ elicere siue obsidione premere posset legati ad eum principes heduorũ ue niunt oratum ut max̄ necessario tempore ciuita

ti subueniat. summo esse in periculo rem quod cum singu
li magistrat antiquitus creati atque regiam potestatem
annuum obtinere consuessent duo magistratum gerant et
se uterque eorum legibus creatum ee dicat. horum ee alte
rum conuictolitanem florentem et illustrem adolescente
Alterum coetum antiquissima familia natum atque ipsum ho
minem summe potentie et magne cognationis. cui frat
Valetiacus proximos annos eundem magistratu gesse
rat ciuitatem omnem ee in armis diuisum senatum
diuisum populum suas cuique eorum clientelas. quod
si diutius alatur controuersia fore uti pars cu pte
ciuitatis cofligat. id ne accidat positum mei dilige
tia atque auctoritate. Cesar et si a bello atque hoste di
scedere detrimento sum esse existimabat. no tamen
ignorans quanta ex dissentionibus incomoda oriri
consuessent. ne tanta et tam coniucta po ro ciuitas
quam semp aluisset omnibusque rebus ornasset ad uim
atque arma discederet atque ea pars que minus confi
deret auxilia a Vercingentorige accesseret huic
rei preuertendum existimauit et quod legibus he
duorum his qui summu magistratum obtinerent
ex cedere finibus non liceret. ne quid de iure
aut de legibus eorum diminuisse uideretur. Ipe in
heduos proficissi statuit senatumque omem et quos
in controuersia esse ad se etiam euocauit. Cum pro
pe omnis ciuitas eo conuenisset doceretur que paucis

clam conuocatis alio loco alio tempore atq oportuerit frem
afratre renuntiatum Cum leges duos ex una familia uiuo
utroq non solum magistratus creari uetarent. Sed etiam
msenatu ee prohiberent Cotum imperium deponere co
egit Conuinctodultanem qui p sacerdotes more ciuitatis
intromissis magistratibus esse creatus potestatem obti
nere iuxit hoc decreto interposito cohortatum heduos
ut controuersiam atq dissensionis obliuiscerentur
atq omibus comissis his rebus huic bello seruirent
etaq meruissent premia ad se deiecta gallia ex
pectarent. Equitatuq omne et peditatu milia x
sibi celeriter mitterent que mpresidiis frumentarie
causa disponeret. Exercitum mduas partes diuisit
iiii^or legiones msenones parisiosq Labieno ducendas
dedit. sex ipse maruenos ad oppidum gergoniam
secundum flumen elauer duxit equitatus partem
illi attribuit ptem sibi reliquit qua re cognita Ver
cingentorix omibus interruptis fluminibus ei pon
tibus ab altera pte fluminis iter facere cepit. Cum
uterq utrimq exisset exercitus in conspectu fereq
eregione castris castra ponebant dispositis explora
toribus nec ubi effecto ponte romani copias tradu
cerent. Erant inmagnis Cesaris difficultatis res ne
maiorem estatis ptem flumine impediretur quod
cum flumine impediretur. quod cum fere ante au
tumnum Elauer uado transiri solet. Itaq ne id

accideret silvestri loco castris positis e regione unius eorū
pontium quos Vercingentorix rescindendos curaverat.
Postero die cum duabus legionibus in occulto restitit
reliquas copias cum omnibus impedimentis ut consu
everat misit demptis quibusdam cohortibus uti nu
merus legionum constare videretur. His quam pos
sent longissime egredi iussis. Cum iam ex diei tem
pore coniecturam caperet in castra proventum hisdem
sublicis quarum pars inferior integra remanebat
pontem reficere coepit celeriter effecto opere legi
onibusque et loco castris idoneo delecto reliquas
copias Vercingentorix re cognita ne contra suam
voluntatem dimicare cogeretur magnis itineribus
antecessit. Cesar ex eo loco quin castris gergoniā
pervenit. Equestrique eo die prelio levi facto perspecto
urbis situ que posita in altissimo monte omnes ad
ditus difficiles habebat de expugnatione non
prius agendum cōstituit quam rem frumentariam
expedisset. At Vercingentorix castris prope oppi
dum positis mediocribus circum se intervallis se
peratim singularum civitatum copias collocaverat
atque omnibus eius iugi collibus occupatis qua despi
ci poterat horribilem speciem prebebat principesque earum
civitatum quos sibi ad consilium capiendum de
legerat prima luce quotidie ad se venire iubebat
seu quid cōmunicandum seu quid administrandum

uideretur neqꝫ illum fere diem intermittebat quin eq
stri prelio interiectis sagittariis quid inquoque esset
animi ac uirtutis suorum periclitaretur. Erat eregio
ne oppidi collis sub ipsis radicibus montis egre
gie munit' atqꝫ ex omni pte circumcisus quem si
tenerent nostri et aqua pte magna et pabulatione
libera prohibituri hostes uidebantur sed locus pre
sidio non nimis firmo tenebatur. tamen silentio
noctis cesar excastris egressus priusq̃ subsidio ex
oppido ueniri posset deiecto presidio potitus
loco duas ibi legiones collocauit fossamqꝫ dupli
cem duodenum pedum a maioribus castris
ad minora pduxit ut tuto ad repentinum
hostium incursum ēt singuli commeare possent
dum hec ad gergoniam geruntur conuicto
litauis hedius cui magistratū adiudicatū a cesare
demonstrauimus sollicitatus ab aruernis pecunia cum
quibusdam adolescentibus colloquitur quor' erat prin
ceps litauicus atqꝫ eius frēs amplissima familia
nati adolescentes cum his pmiū communicat horta
turqꝫ ut se liberos et imperio natos meminerint
Heduorum unā ēe ciuitatem que certissimā gallie
uictoriam destineat eius auctoritate reliquas contine
ri. qua traducta locum consistendi romanis in
gallia nō fore ēē nō nullo se cesaris beneficio af
fectum sic tamen ut iustissimam apud eum cām

obtinuerit. Sed plus cōi libertati tribuere. Cur ri
hedui potius de suo iure et legibus ad cesarem di
sceptaturi q̄ romani ab heduis ueniant celeriter
adulescentibus et oratione magistratus et p̄mio
deductis cum se uel p̄ncipes ei' cōsilii fore pro
fiterentur. Ratio p̄ficiendi querebatur quod
ciuitatem temere ad suscipiendum bellum ad
duci posse non confidebant. Placuit ut Lictauic'
x. illis milibus que Cesari ad bellum mitterētur
p̄ficeretur atq; ea ducenda curaret frēsq; eius
ad Cesarē p̄currerēt reliqua qua rōne agi place
at cōstituūt. Lictauicus accepto exercitu cum
milia passuum circiter xxx ab gegornia ab
ēē cōuocatis subito militibus Lacrimans quo p̄
ficiscamur inquit milites omīs nr̄ equitat' omīs
nobilitas interiit p̄ncipes ciuitatis Eporedorix
et Viridomarus insimulati proditionis. ab ro
m dcā causa interfecti sunt. Hoc ab ipis cognosci
te qui ex ipā cede fugerunt. nam ego fratribus
atq; omibus meis propinquis interfectis dolore p̄
hibeor que gesta sīt pronūctiare. Producuntur
hi quos ille educauerat que dici uellet atq; ea
dem que Lictauicus pronūtiauerat multitudini
exponunt multo equites interfectos quod conlo-
cuti cum aluernis dicerentur ipōs se inter mul
titudinem militum ocultasse atq; ex media cede

fugisse

fugisse conclamant hedui et Lictauicum obsecrant ut sibi consulat qui L uero inquit consilii sit res ac nõ necesse sit no gergoniam contendere et cum auernis nosmet coniungere · an dubitam⁹ quin nefario facinore admisso romani una ad nos interficiendos concurrant pro inde siquid in nobis animi est psequamur eorum mortem qui indignissime interierũt · atq; hos latrones interficiam⁹ · Ostendit ciues ro · qui eius psidii fiducia una erant magnum numerum frumenti comeatumq; diripit ipos crudeliter excruciatos interficit · nuntios tota ciuitate heduorum dimittit eodem mendacio de cede equitum & pncipum pmouet hortatur ut simili ratione atq; ipe fecerit suas iniurias prosequantur ·

Eporedorix heduus summo loco natus adolescens & summe domi potentie et una viridomarus pari aetate et gra sed genere dispari que Cesar ab diuiciaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem p duxerat in equitum numero conuenerant nominatim ab eo euocati · His erat inter se de principatu contentio et in illa magistratuum cõtrouersia · Alter pro conuictolitano · Alter pro Cocto summis opibus pugnauerant · Ex his Eporedorix cognito Lictauici consilio media fere nocte rem ad Cesarem defert orat ne patiatur ciuitatem prauis adolescentum consiliis ab amicicia po ro deficere quod futurum puideat

minum si tot hominum milia cum hostibus coniunxerit quorũ salu

tem neqꝫ propinqui neqꝫ ciuitas leui momento existimare
posset. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar
quod semper heduorum ciuitati indulserat pręcipue
nulla interposita dubitatione legiones expeditas IIII
equitatumqꝫ omnem ex castris educit. Nec fuit spati
um tali tempore ad contrahenda castra quod res posita
in celeritate uidebatur. Fabium legatum cum legioni
bus duabus castris pręsidio relinquit. Fratres lita
uici cum comprehendi iussisset paulo ante reperit ad
hostes fugisse. adhortatus milites ne nocturno tem
pore itineris labore permoueantur cupidissimis omnibus
progressus milia passuum XXV. agmen heduorum
conspicatus inmisso equitatu iter eorum moratur
atqꝫ impedit interdicitqꝫ omnibus ne quemquam inter
ficiant. Eporedorigem et uirędomarum quos illi inter
fectos existimabant inter equites uersari suosqꝫ ap
pellare iubet. His cognitis et litauici fraude perspecta
hedui manus tendere deditionem significare et proiectis
armis mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum
suis clientibus quibus nefas est more gallorum etiam
in extrema fortuna deserere patronos gergoniam pro
fugit. Cęsar nuncijs ad ciuitatem heduorum missis qui
suo beneficio conseruatos docerent quos iure belli
interficere potuissent. tribusqꝫ horis noctis exer
citui ad quietem datis castra ad gergoniam mo
uit. medio fere itinere equites a fabio missi quant

res in periculo fuit exponit summis copiis castra oppugnata demonstrant. Cum crebro integri defessis succederent nostrosque assiduo labore defatigarent quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset isdem in vallo permanendum multitudine sagittarum atque telorum omnes gravis multos vulneratos ad haec sustinenda magno usui fuisse tormenta. Sabinum discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras pluteosque vallo addere et se in posterum diem similemque casum apparare. His rebus cognitis Cesar summo studio militum ante ortum solis in castra pervenit dum haec ad Gergoviam geruntur Hedui primis nuntiis ab Litavicco acceptis nullum sibi ad cognoscendum spacium relinquunt. Impellit alios avaritia alios iracundia et temeritas que maxime illi hominum generi est innata ut levem auditionem habeant pro re comperata. Bona civium romanorum diripiunt caedes faciunt in servitutem abstrahunt. Adiuvat rem proclinatam Convictolitavis plebemque ad furorem impellit ut facinore admisso ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum militum iter ad legionem facientem fide data ex oppido Cavillono educunt. Idem facere cogunt eos qui negociandi causa ibi constiterant. Hos continuo ad horti itinere omnibus impedimentis exuunt repugnantes diem noctemque ob

[margin: ad- iuvat]

sident. Multis utrimq interfectum maiorem multitu
dinem armatorum concitant. Interim nuncio al
lato omnes eorum milites inpotestate Cesaris teneri
concurrunt ad Aristium nihil publico factu cosilio
demonstrant. Questionem debonis direptis decernit
Litauicci fratrumq bona publicant. Legatos ad Ce
sarem sui purgandi causa mittunt. Hec faciunt
recuperandorum suorum causa. Sed contaminati
facinore et accepti inpendio ex direptis bonis qd
ea res ad multos ptinebat timore poene exterri
ti cosilia clam de bello inire incipiunt. ciuita
tes reliquas Legationibus sollicitant. Que tam
etsi Cesar intelligebat tam q mitissime pot lega
tos appellat. Nihil se p inscientiam leuitatemq
uulgi grauius de ciuitate iudicare neq de sua
inheduos beniuolentia diminuere. Ipse maiorem
gallie motum expectans ne abomnibus ciuitati
bus circumsisteretur consilia inibat quemadmodu
gergonia discederet ac rursus omnem exercitu
contrahere ne profectio nata abtimore defectio fe
nis similis fuge uideret. Haec cogitanti acciderr
uisa est facultas bene rei gerende. nam cum mi
nora castra opis pspiciendi uenisset causa aiad
uertit collem qui ab hostibus tenebatur inudatum
hominibus qui superioribus diebus uix pre
multitudine cerni poterat. Admiratus querit

expfugis causam quorũ magnus ·deum quotidie nu
merus confluebat · Constabat inter omes quod iam
ipe Cesar p exploratores cognouerat dorsum ēē eius
iugi prope equũ: Sed huc siluestrem et angustum
quā ēēt aditus ad alteram oppidi uehementer
huic illos loco timere nec iam aliter sentirẽ uno
colle ab ro · occupato · si alterum amisissent quim
pene circumuallati · atq omni ꝯxatu et pabulatiõn
interclusi uiderentur · Ad hunc muniendum om
nes a Vercingentorige euocatos · Hac re cognita
Cesar mittit quam plures equitum turmas eisdem
media nocte imperat ut paulo tumultuosius omib
locis uagarentur · Prima luce magnum numerũ
impedimentorum · ex castris detrahi mulionesq
cum cassidibus equitum spetie ac simulatione
collibus circumuehi iubet · His paucos addit
equites qui latius ostentationis causa uagarentur
Loco circuitu easdem omes iubet petere regiones
Haec procul ex oppido uidebantur ut erat agergoma
despectus in castra neq tanto spatio certi quid esset
explorari poterat Legionem vnam eodem iugo mittit
et progressam inferiore constituit loco siluisq ocultat
augetur gallis suspitio atq omes illo suspitionum co
pię traducitur · Vacua castra hominum Cesar conspi
catus tectis insignibus suorum ocultisq signis milita
ribus raros milites qui ex oppido aiaduerteretur

exmaioribus castris ad minora traducit legatis quod
singulis legionibus prefecerat quod fieri uelit ostēdit ·
Inprimis monet ut contineant milites ne studio pugnādi
aut spe prede longius progrediantur quid iniquitas loci
habeat incomodi proponit hoc una celeritate posse
mutari · occasione esse non prelii · His rebus expositis
signum dat · & ab dextra parte alio ascensu eodem
tempore ad heduos mittit · Oppidi murus ab pla-
nitie atque initio ascensus recta regione si multus
anfractus ac intercideret · mille · cc · passus aberat
quicquid huic circuitus ad molliendum cliuum acces
serat ad spatium itineris augebat a medio fere
colle in longitudine ut natura montis ferebat ex
grādibus saxis sex pedum murum qui nostrorum
impetum tarderet · perduxerant galli · atque omni
inferiore spacio uacuo relicto superiorem partem
collis usque ad murum oppidi densissimis castris
compleuerant · Milites dato signo celeriter admu
nitionem peruenīūt eandemque transgressi trinis
castris potiuntur · ac fuit tanta incastris capi
endis celeritas ut theotomatus rex nitrobrogum
subito intabernaculo oppressus ut meridie cō
quieuerat superiore corporis parte nudata uulne
rato equo uix se exmanibus predantium mi
litum eriperet · consecutus id quod animo pro
posuerat Cesar receptui cani iussit legioni que

x. qua cum erat concionatus signa constituit. ac reliquarum legionum milites nõ exaudito sono tube quod satis magna uallis intercedebat tamẽ a tribunis militum legatisq; ut erat a Cesare preceptum retinebantur. Sed elati spe celeris uictorie ut hostium fuga et superiorum tẽporũ secũdis ꝑlijs nil sibi arduum existimauerunt qđ nõ uirtute consequi possent. neq; prius finem fecerũt sequendi q̃ȝ muro oppidi portisq; appropinquauerunt. Tum uõ ex omnibus ꝑtibus uerbis orto clamore. qui longius aberant repentino tumultu ꝑterriti cum hostẽ intra portas existimarẽt esse sese ex oppido eiecerunt. Matresfamilie de muro uestem aurum argentaq; iactabant & pectore nudo ꝑminẽtes passis manibus obtestabantur romanos ut sibi parcerent neu sicut auarici fecissent ne a mulieribus quidem atq; infantib; abstinerẽt. Non nulle de muris ꝑ manꝰ demisse sese militibus tradebant. L. Sabinus centurio legionis octaue. quem inter suos dixisse eo die constabat excitari se a uaricẽsibus pre- mijs neq; cõmissurus ne ꝑus quisq̃ȝ murũ ascẽderet

T res suos nactus manipulares atq; ab his subleuatus murum ascendit. Hos ipe rursus singulos exceptãs in murum extulit. Interim qui ad alteram ꝑtem oppidi ut supra demonstrauimꝰ mu

nitionis causa miserant. Primo exaudito clamore de inde etiam crebris nuncijs incitati oppidum a romanis teneri pmissis equitibus magno concursu eo contenderunt eorū. ut quisq pus uenerat submuro consistebant suorumq pugnātium nūm augebat. Quorum cum magna multitudine cō uenisset. matresfamilias que paulo an romanis manus tendebant. de muro suos obtestari & more gallico passum capillum ostentare liberosq in cōspectum pferre ceperunt. Erat romanis nec loco nec numero equa contentio simul et cursu & spatio pugne defatigati. nō facile recentes atq integros substinebant. Cesar cum ini quo loco pugnari hostiumq augeri copias uideret. pr[e]metuēs suis. ad Titum sextum legatum quem minoribus castris presidio reliquerat misit ut cohortes ex castris celeriter educeret et infimo colle a dextro latere hostium cōstitueret ut si nostros loco depulsos uidisset comminus libere hostes insequerentur terreret. Ipse paulum ex eo loco cum legione progressus ubi cōstiterat euentum pugne expectabat. Cum acerrime comminus pugnaretur. hostes loco et nūo nr̄i uirtute confiderent. Subito sunt hedui uisi ab latere nr̄is apto quos cesar ab dextra pte alio ascensu manus distrahende cause miserat. Hi simi

litudine armorum uehementer nr̃os pterruerunt ac tam et si dextris humeris exertis aīaduertebantur quod insigne pacatum ēē consueuerat. tam̄ id ipūz sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Sabinus cēturio quicq͂ murum una ascenderant circumuēti atq͂ interfecti muro p̄cipitabantur. Marcus Petronius eius Legionis centurio cum portas conatus esset excidere a multitudine oppressus ac sui desperans multis uulneribus acceptis manipularijs suis qui illum secuti erant quoniam inquit me una uobiscum seruare nō possum uestre quidem certe saluti prospiciam quos cupiditate glorie aductus inpericulum deduxi. Vos data facultate uobis consulite simul in medios hostes irrupit, duobus interfectis reliquos a porta paulum submouit. conantibus auxiliari suis frustra inquit mee uite subuenire conamini quem iam sanguis uiresq͂ deficiunt proinde obite dum facultas uosq͂ ad legionem recipite. Ita pugnās post paulū ī cōcidit ac suis saluti fuit. nr̄i cum undiq͂ p̄merentur .Lvi. centurionibus admixis deiecti sunt loco. Sed intolerantius gallos insequentes Legio .x. tardauit que pre subsidio paulo equeᵣ loco constiterat. hanc rursus .xiii. legionis cohortes exceperunt. que ex castris in moribus educte cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones ubi p̄mum

planities attigerunt infestis contra hostes signis con
stiterunt. Vercengentorix ab radicibus collis suos itra
munitiones reduxit. Eo die sunt milites paulominus
septigentis desyderati. Postero die contione aduo
cata temeritatem cupiditatemque militum reprehēdit
quod si ipsi uendicauissent quo procedendum aut quid
agendum uideretur. neque signo dato recipiendi
constitissent. neque a tribunis militum legatisque
retineri potuissent. Exposuit quid iniquitatis lo
ci posset. quid ipse ad auaricum sensisset cum sine
duce et equitatu deprehensis hostibus exploratam
uictoriam dimisisset ne paruum modo detrimentum
in contentione propter iniquitatem loci accideret.
quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur
quod non castrorum munitiones non altitudo montis
non murus oppidi tardare potuisset. tantopere li
centiam arrogantiamque reprehendere. quod plus
se quam imperatorem de uictoria atque exitu re
rum sentire existimarent. nec minus se in mil
le modestiam et continentiam quam uirtutem atque
animi magnitudinem desyderare. Hac habita
contione et ad exercitum oratione confirmatis mi
litibus ne ob hanc causam animo permouerentur neu quod
iniquitas loci attulisset id uirtuti hostium
attribuerent. Eadem de profectione cogitans
que ante senserat. Legiones ex castris eduxit.

aciemq; idoneo loco constituit. Cum Vercingento
rix nihilominus in equum locum descenderet leui
facto equestri prelio atq; secundo in castra exercitum
reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset satis
ad gallicam ostentationem minuendam militumq;
animos confirmandos factum existimans heduos
mouit castra ne tum quidem insecutis hostibus
tertio die ad flumen ponte elauer reficit eoq;
exercitum traducit. ibi a uirodomaro atq; epo
rodorige heduis appellatus. Didicit cum omni
equitatu litauiciz ad sollicitandos heduos pro
fectum opus esse ipsos antecedere ad confirmandaz
ciuitatem. et si multis iam rebus perfidiam Cesar
heduorum perspectam habebat atq; eorum discessu
ad maturari defectionem ciuitatis existima
bat. tamen eos retinendo non constituit ne aut in
ferre iniuriam uideretur aut dare suspitionem ti
moris aliquam discedentibus his breuiter in
heduos merita exposuit quas et quos humiles
accepisset et compulsos in oppida multatos agris
omnibus ereptis copiis imposito stipendio obsidi
bus summa cum contumelia extortis et quam
in fortunam quamq; in amplitudinem deduxis
set solum in pristinum statum redissent. Sed om
nium temporum dignitatem et gratiam antecessisse
uiderentur. His datis mandatis eos abse di

dimittit. Nouiodorum erat oppidum heduorum ad ripas
Ligeris oportuno loco positum. Huc Cesar omnes obsides
gallie frumentum pecuniam publicam suorum atque exer-
citus impedimentorum magnam partem contulerat. huc ma
gnum numerum equorum huius belli in italia atque in italia cep
torum miserat. Eo cum eporedorix Virodomarusque ue
nissent & de statu ciuitatis cognouissent Lictauicum
Libratti ab heduis aceptum quod est oppidum apud
eos maxime auctoritatis conuictolitanem exercitum ma
gistratum magnamque partem ad eum senatus conuenisse
Legatos ad uercingentorigem de pace & amicitia con
ciliandam publice missos non pretermittendum tantum
comodum existimauerunt. Itaque interfectis nouiodo
ni custodibus quique eo negociandi causa conuene
rant pecuniam atque equos inter se partiti sunt obsides
ciuitatum Libratte ad magistratum deducendos
curauerunt. oppidumque a se teneri non posse iudica
bant ne quo esset usui romanis incenderunt. frumen
ti quod subito potuerunt nauibus auexerunt. reliquum
flumine atque incendio corruperunt. Ipsi et finitimi
regionibus copias cogere presidia costodiasque ad
ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis
mittendi timoris causa ostentare ceperunt. Si ab re
frumentaria romanos excludere aut aductos inopia
ex prouincia expellere possent quam ad spem eos mul
tum adiuuabat quod Liger ex niuibus creuerat ut

omnino uado non posse transiri uideretur: quibus rebus
cognitis Cesar maturandum sibi censuit si eēt in per
ficiendis pontibus periclitandum iet priusq̄ eēt ma
iores eo coacte copie dimicarentur. Nam ut cōmu
tato consilio iter in prouinciam conuerteret id ne
metu quidem necessario faciendum existimabat / cū
infamia atq; indignitas rei ut oppositus mons ceuēne
uiarumq; difficultas impediebat. Tum maxime qd
T. Labieno atq; his legionibus quas una miserat ue
hementer timebat. Itaq; demum magnis diurnis
nocturnisq; itineribus confectis contra omnīū opi
nionem ad ligerim uenit uadoq; p equites īuento
pro rei necessitate oportuno ut brachio modo atq; hu
meri ad substinenda arma liberi ab aqua ēē possent
disposito equitatu qui uim fluminis refringerent atq;
hostibus pmo aspectu turbatis incolumem exercitū
traducit frumentumq; in agris et pecoris copiā nac
tus repleto his rebus exercitu / iter in Senones
facere instituit. Dum hec apud Cesarem geruntur
Labienus eo supplemento quod nuper ex italia ue
nerat relicto agendum ut eēt impedimētis p̄sidio
cū et iiii^or Legionibus Lucteciam proficiscit. Id ē oppidū
parisiorum quod positum ī insula fluminis sequane
cui' aduentu ab hostibus cognito magne ex finitimis
ciuitatibus conuenerūt / summam imperii tradi
tur. Camuro gerio Aulerco qui prope confectus

etate / tam pp singularem scientiam rei militaris ad eũ est honorem euocatus. Is cum animaduertisset perpetuam ẽẽ paludem quę influeret in sequanam atq; illum locũ omnem magnopere impediret. hic consedit nostrosq; trã situ prohibere instituit. Labienus primo uineas agere cã tibus atq; aggere paludem explere atq; iter munire conabatur. Postq; id difficilius fieri animaduertit silẽ tio e castris tertia uigilia egressus eodem quo ue nerat itinere, Velledunum peruenit id est oppidum senonũ in insula sequana positum ut paulo ante de lutetia diximus deprehensis nauibus circiter L^ta ce leriterq; coniunctis atq; eo militibus in iectis et rei nouitate perterritis oppidanis quorũ magna pars erat abellum euocat sine contentione oppido potitur.

Refecto ponte quem superioribus diebus hostes disciderant exercitum traducit & secundo flu mine ad luctetia iter facere coepit. Hostes re cognita ab his qui a melodone fugerant luctetiam incendi pontesq; eius oppidi rescindi iubent. Ipsi profecta palu de ad ripas sequane et regione luctetię contra labi eni castra considunt. Iam Cesar agergonia discesf sisse audiebatur. iam de heduorũ defectione et secun do gallię motu rumores afferebantur / gallique colloquis interclusum itinere & ligeri Cęsarem in opia frumẽti coactum inprunciam contendisse firmabant. Bellouaci gi defectione heduorũ cognita qui ãn erant per se

infideles manus cogere atque aperte bellum parare cepe
runt / cum Labienus tanta rerum comutatione longe
aliud sibi capiendum consilium atque antea senserat in
telligebat neque iam ut aliquid adquireret prelioque
hostes lacesseret. Sed incolumen exercitum in age
drugum reduceret cogitabat. Namque altera ex
parte bellouagi que civitas in gallia maximam habet
opinionem virtutis instabat. Alteram camologenus
parato atque instituto exercitu tenebat. Tum legiones
a presidio atque impedimentis interclusas maximum
flumen destinebat / tantis subito difficultatibus ob
iectis ob animi virtute auxilium petendum uide
bat / sub vesperum concilio convocato cohortatus ut ea
que imperasset diligenter industrieque administra
rent / naves quas a meodone deduxerat singulas
equitibus romanis attribuit / et prima confecta ui
gilia IIII milibus passuum secundo flumine silen
tio progredi ibique se expectari iubet quinque cohor
tes quas minime firmas ad dimicandum esse exi
stimabant castris presidio relinquit. V. eidem le
gionis reliquas de media nocte cum omnibus impe
dimentis adverso flumine magno tumultu proficisci
imperat / conquirit etiam lintres has magno sonitu re
morum incitatas in eandem partem mittit. Ipse sed
paulo post silentio egressus cum tribus legionibus
eum locum petit / quo naves appelli iusserat. Eo cum

esset uentum exploratores hostium omni parte fluminis erant dispositi inopinantes quod magna subito cohorta tempestas ab nostris opprimuntur exercitus equitatusque equitibus romanis administrantibus quos ei negocio p̄fecerat celeriter transmittitur. Vno fere tempore sub lucem hostibus nuntiatur in castra romanorum p̄ter consuetudinem tumultuari et magnum ire agmen aduerso flumine. sonitumque remorum in eadem p̄te exaudiri et paulo infra milites nauibus trans portari. quibus rebus auditis quod existimabant tribus locis transire legiones atque om̄es p̄turbatos defectione heduorum fugam parare suas quoque partes distribuerunt. nam p̄sidio e regione castro rum relicto et parua manu glosedum uersus missa que tantum progrediatur quantum naues processi ssent. Reliquas copias contra labienū duxerūt. p̄ma luce et n̄ri om̄es erant transportati hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus ut sue p̄ stine uirtutis et secundissimorum p̄liorum retine rent memoriam. atque ipum Cesarem cu' ductu sepe numero hostes superassent presentem adesse existimarent. Dat signum prelij primo concursu ab dextro cornu ubi vij^a legio constiterat hostes pelluntur atque in fugam conicuūtur. ab sinistro quem locum x^a legio tenebat cum p̄mum ordines hostium transfixi telis concidissent tam̄ reliqui

acerrime resistebant nec dabat prosuspitione fuge
quisque. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat atque
eos cohortabatur incerto nunc exitu et uictorie. Cum
a vii. legione tribunis esset nuntiata que in sinistro cornu
gererentur. post tergum hostium legionem ostenderunt
signaque intulerunt. ne eo quidem tempore quisque loco
cessit. sed circumuenti omnes interfectique sunt. Eandem
fortunam tulit. Camulogenus at hi qui presidio erant re
licti contra Labienum cum prelium audisset commissum
subsidio suis ierunt collemque ceperunt. neque nrorum
militum uictorumque impetum sustinere potuerunt.
Sic cum suis fugientibus permisti quos non silue montesque
texerunt ab equitatu sunt interfecti. Hoc negocio
confecto Labienus reuertitur adgedinum ubi in
pedimenta totius exercitus relicta erant. inde cum
omnibus copiis ad Cesarem peruenit. Defectione heduorum
cognita bellum augetur Legationes in omnes partes
circummittuntur quantum gratia auctoritate pecunia ualent
ad solicitandas ciuitates nituntur. Nacti obsides quos
Cesar apud eos deposuerat horum supplicio dubitantes
territant petunt. Auercingentorige hedui ut ad se ue
niat rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata
contendunt ut ipsi summa imperii tradatur et in controuer
siam deductam totius gallie concilium bibratte indici
tur. eodem conueniunt undique frequentes multitudines
suffragiis res permittitur ad unum omnes uercingetorigem

probant imperatorem ab hoc concilio remi lengiones tre
uiri abfuerunt. Illi quod amiciciam romanorũ seque
bantur. Treuiri quod aberant longius et a gẽmanis
premebantur. Que fuit causa quare tanto abẽẽnt bel
lo et neutris auxiliũ mitterẽt magno dolore hedui
fuerunt. Se se electo principatu querũtur fortune
cõmutationem et Cesaris indulgentiam in se requirũt
neq; tñ suscepto bello suum concilium ab reliqs
seperare audent. Inuiti summe spei adolescentes Epore
dorix et uirodomarus Vercingentorigi parent. Ipse
imperat reliquis ciuitatibus obsides. Denique rei
et constituit diem huc omẽs equites .xv. numero
celeriter conuenire iubet. peditatu quẽ an habuerat
se fore cõtentum dicit. neq; fortunas tẽptaturum
aut acie dimicaturũ. Sed quoniã habunde eq
tatu pfacile ẽẽ factu frumẽtationibus pabulatio
nibusq; prohiberi equo mõ aio sua ipi frumẽta
corrumpant aedificiaq; incẽdant. qua rei fami
liaris iactura p petuum imperium libẽtatemq;
consequi uideant. His constitutis rebus hęduis
Segusianisq; qui sunt finitimi prouincie decez
milia peditũ imperat huc addit equites octīgẽ
tos. His prefecit frẽm Eporedorigis bellumq;
inferri allobrogibus iubet. Altera ex parte
gaballos proximosq; pagos aluernorũ in heluios
Item Rutenos cadurcosq; infines uolgarũ atq;

depopulandos mittit / Nihilominus clandestinis nunciis Legationibusque allogrobros sollicitat. quorum mentes nundum a superiore bello resedisse sperabat horum principibus pecunias ciuitati autem imperium toti prouincie pollicetur ad hos omnes casus prouisa erant presidia cohortum duorum et xx. que ex ipsa prouincia ab Cesare Legato ad omnes partes opponebantur. Heluetij sua sponte cum finitimis prelio congressi pelluntur & C. Valerio donno Tauro caburri filio principe ciuitatis compluribus alijs interfectis intra oppida ac muros compelluntur. Allobroges crebris ad rhodanum dispositis presidijs magna cum cura et diligentia suos fines tuentur. Cesar quod hostes equitatu superiores esse intelligebat & interclusis omnibus itineribus re nulla ex prouincia / atque Jtalia subueniri poterat / transrhenum in germaniam mittit ad eas ciuitates quas superioribus annis pacauerat / equitesque ab his accersit et leues armature pedites qui inter eos preliari consueuerant. Eorum aduentu quod minus idoneis equis utebantur a tribunis militum reliquisque equitibus romanis atque euocatis equos sumit germanisque distribuit. Jnterim dum hec geruntur hostium copie ex auernis equitesque qui toti gallie erant imperati conueniunt magno horum coacto numero / cum Cesar in sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret quo facilius subsidium prouincie fieri

fieri posset circiter milia passuum .x. ab romanis trinis castris . Vercingentorix consedit / Conuocatisque ad concilium prefectis equitum uenisse tempus uictorie demonstrat in prouinciam romanos galliaque excedere id sibi ad presentem obtinendam libertatem satis esse ad reliqui temporis pacem atque ocium parum proficisci . Maioribus v. coactis copiis reuersuros neque finem bellandi facturos . Proinde in agmine impeditos adoriantur si pedites suos auxilium ferant atque in eo morentur iter facere non posse si id quod magis futurum confidebat relictis impedimentis sue saluti consulant / & usu rerum necessarium & dignitate spoliatum iri . nam de equitibus hostium quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat / et ipsos quidem non debere dubitare id quod maiore animo faciant copias se omnes pro castris habiturum et terrori hostibus futurum / Conclamant equites santissimo iureiurando confirmari oportere ut tecto recipiantur ne ad liberos ne ad parentes ne ad uxorem aditum habeant / qui non bis per agmen hostium perecluitasset . Probata atque omnibus iure iurando ad actis / postero die in tres partes distributo equitatu due se acies a . duabus lateribus ostendunt . Vna primo agmine iter impedire cepit . Quare nunciata Cesar suis quoque equitatum tripertito diuisum contra hostem ire iubet / pugnatur in a

omnibus

omnibus in partibus · constitit agmen impedimenta inter legiones recipiuntur · Si qua in parte nostri laborare aut gravius premi videbantur · eo signa inferri Cesar aciemque constitui iubebat · que res & hostes ad insequendum tardabat et nostros spe auxilii confirmabat · Tandem germani a latere dextro summum iugum nacti hostes loco depellunt · fugientes usque ad flumen ubi Vercingentorix cum pedestribus copiis consideret persecuntur · complures interficiunt · Qua re animadversa reliqui ne circuirentur veriti fuge mandant · Omnibus locis fit cedes · Tres nobilissimi hedui capti ad Cesarem producuntur ·
Cottus prefectus equitum qui controversiam cum Convictolitavi proximis comiciis habuerat · Et Cavarillus qui post defectionem Lictavici pedestribus copiis prefuerat · Et Eporedorix quo duce ante adventum Cesaris hedui cum sequanis bello contenderant fugato omni equitatu Vercingentorix copias quas pro castris collocaverat reduxit · Protinus alexiam quod est oppidum mandubriorum facere iter cepit ·
Celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit · Cesar impedimentis in proximum collem deductis duabus legionibus presidio relictis secutus quantum diei tempus est spatium passum · circiter tribus milibus hostium ex novissimo agmine interfectis ·
Altero die ad alexiam castra fecit perspecto urbis situ perteritisque hostibus quod equitatus quo ma

xima pte exercitus confidebat erant pulsi ad horta
tus ad laborem milites: alexiam circumuallare insti
tuit. Ipsum erat oppidum alexia incolle summo admo
dum edito loco ut nisi obsidione expugnari nõ pos
se uideretur. cui collis radices duo duabus ex
ptibus flumina subleuabant ante oppidum id:
planities circiter milia passuum iij inlongitudinẽ
patebat. reliquis exomnibus ptibus colles mediocri
interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppi
dum cingebant. Submuroqȝ pars collis adori
entem solem spectabat. Hunc omẽm locũ copię
gallorum compleuerant. fossamqȝ et materiam
sex in altitudinem pedum produxerãt. Eiusqȝ
munitionis que ab romanis instituebatur circuit
xi passuum tenebat. Castra oportunis locis erãt
posita ibiqȝ castella xxiij facta quibus inca
stellis interdiu stationes ponebant. nequa
subito eruptio fieret. Haec eadem noctu ex
cubitoribus, ac firmis p̃sidijs ponebant. opere
instituto fit equestre prelium inea planitiae
quam intermissam collibus triamilia passuum in
longitudinem patere demonstrauimus. summa
ui ab utrisqȝ cõtenditur. Laborantibus nris Cesar
germanos submittit Legiones que pro castris cõ
stituit nequa subito irruptio ab hostiũ peditatu
fiat presidio legionum addito nris ãi augetur

Hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine impediũt atq angustioribus portis relictis coacervantur.
Tum germani acrius usq ad munitiones secũtur. Fit magna cedes nõ nullis relictis equis fossam transire & materiam transcẽdere conant. Paulum Legiones Cesar quas pro uallo constituerat pro moueri iubet, nõ minus qui intra munitiones erat pturbantur. Galli uenirẽ ad se confestim existimã tes ad arma cõclamant, nõ nulli preteriti ĩ op pidum irrumpunt. Vercingentorix iubet portas claudi ne castra nũdentur, multis interfectis compluribus equis captis germani se se recipiũt
Vercingentorix priusq munitiones ab romanis p ficiantur consilium capit omẽm ac se equitatum noctu dimitter discedentib mandat ut suã quisq ciuitatem adeat omesq qui p etatem arma ferre possent ad bellum cogant sua in illos merita proponit obtestaturq ut sue salutis rationem habeant, neu se optime de cõmuni libertate meritũ hostibus in cru ciatum dedant quod si indiligentiores fuerint milia hoĩm delecta LXXX una secum inte interitura demonstrat ratione inita exigunt dies XXV frumentum. Sed paulo ẽt longius tolerari posse parcendo his datis mandatis que opus erat intermissum ĩĩ vigilia silentio equitatũ mittit, frumentum ad se omẽ conferri iubet capitis poenam

his qui non paruerint costituit. Pecus cuius erat magna
copia ab mandubiis compulsa uiritim distribuit fru
mentum parce et paulatim metiri instituit copias om
nes quas pro oppido collocauerat oppidum recepit
his rationibus auxilia gallie expectare et bellum
parat administrare. Quibus rebus cognitis ex pfu
gis et captiuis Cesar hec gna munitionis instituit.
fossam pedum xx. directis Lateribus duxit ut
ei' fosse solum tantundem pateret quātum summe
fosse labra distarent. Reliquos omēs munitio
nes ab ea fossa pedes xl. reduxit. Id eo con
silio q̄m tantum ēēt necessario spatio complex'
ne facile totum corpus romane militie militū
corona cingeretur. Hec de improuiso aut no
ctu ad munitiones hostium multitudo ad uo
laret. aut interdius tela in nros operi desti
natos conicere posset. Hoc intermisso spatio
duas fossas xv. pedes latas eadem altitudine
pduxit. Quarum interiorē campestribȝ ac de
missis Locis aqua a flumine deriuata comple
uit. Post eas aggerē ac uallum xii. pedum
extruxit. huic Loricam pinnasqȝ adiecit gran
dibus ceruis eminētibus ad cōmissuras plu
teorū atqȝ aggeres qui ascēsum hostiū tarde
rent et turres toto opere circumdedit que pe
des Lxxx. distarēt. Erat eo tpre et materi

ari et frum̄tari & tantas munitiones fieri necesse dim
nutis iris copys que longius acastris progrediebant̄
ac n̄o nūq̄ tempore uir̄o galli temptare atq̄ eruptio
nem exoppido multis portis sum̄a uy facere cona
bantur. Quare ad hec rursus opa addendum Cae
sar putauit quo minore numero militum munitiones
defendi possent. Itaq̄ truncis arborum haud ad mo
dum firmis ramis ab scissis atq̄ horum dolobratis.
atq̄ preacutis acuminibus perpetue fosse qui nos
pedes alte ducebant̄. Huc illi stipites demissi et
ab infimo reuīncti ne reuelli possent ab ramis emi
nebant. quum ordines coniūncti inter se atq̄ impli
cati quo qui intrauerant se ip̄i acutissimis uallis
induebant. Hos cipos appellabant quos ab reliquis
ordinibus inquincūcem dispositis scrobes tres in
altitudine pedes fodiebantur paulatim angustiore
ad infimum fastigio Huc teretes stipites feminis
crassitudine ab summo preacuti et preusti dimitte
bantur ita ut n̄o amplius digitis iiii^or ex terra emi
nerēt. simul infirmandi & stabiliendi causa singu
li ab infimo solo pedes interra exculcabantur.
Reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uim
inimibus ac umculis impediebantur. Huius generis
octoni ordines iuncti trinos inter se pedes distabāt
ex similitudine floris lilium appellabant. an̄ haec ta
le pedum longe ferreis armis infixe tote iterra:

fodiebantur mediocribusq intermissis spatiis omnibus
locis differebantur quos stimulos nominabant. His
rebus pfectis regionem secutus quam potuit eqssi
mas pro loci natura xiiij milia passuum comple
xus parari eidem generis munitiones diversas ab
his contra exteriorem hostem pficit ut ne ma
gna quidem multitudine si ita acciderit p eius disce
ssum munitionum psidia circumfundi possent aut
cum periculo ex castris egredi cogatur. Dierum x
xxta pabulum frumentumq habere omnes convectum
iubet. Dum haec apud Alexiam geruntur galli concilio
principum indicto non omnes hos qui arma ferre pos
sent ut censuit Vercingentorix convocandos statuunt.
Sed certum numerum cuiq civitati imperandum
ne tanta multitudine confusa nec moderari ne
discernere suos nec frumentationem habere possent. Im
perant hedu[i]s atq eorum clientibus legusianis am
bluareis Aulereis Blannocibus Blennonis milia x
xxv parem numerum Aruernis ad iunctis eleuote
cis cadurcis Balbalis Vellaviis qui sub imperio ar
uernorum esse consuerunt Sequanis Senonibus
Titurigibus Santonibus Rutenis carnutibus duodena
milia Bellouacis x totidem lemonicibus viija pic
tonibus Conturonis et parisiis & heluetiis Seno
nibus Ambranis Mediomatricis Petrocoriis Ner
uiis Morinis Nitiobragibus v milia Aulercis

Cenomanis totidem Atrebatibus iiii^or Bellionsis Lixoniis
et Anlectis Eburonibus/ Rarancos et Boys xxx^ta uni
uersis ciuitatibus que occeanū attingunt queq; earū
amorice consuetudine appellantur quo sunt in ij nūo
Curiosolites Roddenes Ambibarigi Cadetes Assini Lem
onices Vnelli sex ex his Bellouagi suum nūm nō cō
pleuerunt quod se suo nōie atq; arbitrio cū romāis
bellum gesturos dicebant/ ne cuiquam imperio obtē
peraturos/ rogati tām ab cōmio pro ei hospitio xx^ti
una miserunt/ hui^9 opa comij ut ante demōstrauim^9
fideli atq; utili superioribus annis erat usus Britania
Cesar quibus ille promeritis ciuitatem ei^9 nūm esse im
serat iura Leges reddiderat. ipsiq; muninos attribu
erat/ tām tanta uniuē̄se gallie cōsensio fuit libertatis
uind.cande et p̄stine laudis belli recuperande ut
neq; beneficijs neq; amicicie memoria mouerētur
ōmesq; et animo et opibus in id bellum icumberet.
Coactis equitum vj et peditum circiter CCxl. hec
in heduorum finibus recensebant nūsq; inhibat. Prefe
cti constituebant Comio Attrebati Viridomaro et Epo
redorigi heduis Vercassi Allieuno Aruerno consobri
no Vercingentorigis sūma imperij tradit^r. His deleс
ti ex ciuitatibus attribuitur quorz cōsilio bellum
administraretur omēs alacres et fiducie pleni,
ad alexiam proficiscunt^r neq; erat omniū quisq̄ qui
aspectum nūō tante multitudinis substineri posse ar

bitrarentur presertim ancipiti prelio cum ex oppido eru
ptione pugnaretur ut foris tante copie equitatus pedi
tatusque cernerentur. At hii qui alexie obsidebantur
preterea die qua auxilia suorum expectauerant con
sumpto omni frumento inscii quid in heduis gereretur con
cilio coacto de exitu suarum fortunarum consultabant. Ac
uariis dictis sententiis quorum pars deditionem pars dum uires
suppeterent eruptionem censebat. non pretereunda oratio
Clitognati uidetur propter eius singularem et nefariam crude
litatem. is summo in haruernis ortus loco et magne
habitus auctoritatis nihil inquit de eorum sententia
dicturus sum qui turpissimam seruitutem deditionis nomine
appellant. neque hos habendos ciuium loco neque ad concilium
adhibendos censeo. cum iis mihi res sit qui eruptionem
probant quo in consilio omnium uestrum consensu pristine
residere uirtutis memoria uidetur. est ista mollities
non uirtutis memoria uidetur paulisper inopiam ferre
non posse qui se ultro morti offerant. atque ego hanc sen
tentiam probarem. tantum apud me dignitas potest si
nullam preterquam uite iacturam fieri uiderem sed in
consilio capiundo omnem galliam respiciamus quam ad no
strum auxilium concitauimus. Quid hominum milibus
.LXXXta. uno loco interfectis propinquis consangui
neisque nostris animi fore existimatis si pene in ipsis
cadaueribus prelio decertare cogerentur. Nolite hos
uestro auxilio spoliare qui uestre salutis causa suum

periculum neglexerunt. Nec stultitia nec temeritate
uestra aut animi imbecillitate omnem galliam proster
nere et perpetue seruituti subicere. an quod ad
diem nō uenerunt de earum fide constantiaq̄
dubitatis. Quid ergo romanorum animos ī illis
ulterioribus munitionibus sine cā quotidie ex
erceri putatis si illorum nūtijs confirmari nō
potestis omni aditu presepto his utimini testibȝ
appropinquare eorum aduētum cuius rei timorē
exterriti diem noctemq̄ in opere uersantur. Quid
ergo mei consilij ē facere quod nri maiores
nequaquā pari bello cimbrorum teutonumq̄
fecerūt. Qui in oppida compulsi ac simili īopia
sub acti eorum corporibus qui ętate ad bellum
inutiles uidebantur uitam tolleraueruNt.
neq̄ se hostibus tradiderunt. Cuius rei si exē
plum nō haberemus tamen libertatis cā institui
et posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam
quod illi simile bello fuit depopulata gallia cī
bri magnaq̄ illata calamitate finibȝ quidē nris
aliquā exercerūt. atq̄ alias terras petierūt. iura
leges agro libertatem nobis reliquerūt. roma
ni uero quid petunt aliud aut quid uolunt nisi
inuidia adducti quos fama nobiles potentesq̄
bello cognouerunt. Horum in agris ciuitatibusq̄
cōsidere atq̄ his aeternam iniungere seruitutem

Necque enim ulla alia conditione bella gesserunt. quod si ea
in longinquis nationibus geruntur ignoratis, respicite
finitimam galliam que in provinciam redacta iure et
legibus commutatis securibus subiecta perpetua premi
tur servitute. His sententiis dictis constituunt. ut hi qui aut va
litudine aut etate inutiles sunt bello excedant bel
lo oppido atque prius omnia experiantur quam ab cri
tognati sententia discedant. Illo tamen tempore potius
utendum consilio si res cogat atque auxilia moren
tur quam aut deditionis aut pacis subeundum
conditionem. Mandubii qui eos oppido receperant
cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Hi cum ad
munitiones romanorum accessissent flentes omnibus precibus
orant ut se in servitutem receptos cibo iuvarent. At
Cesar dispositis in vallo custodibus recipi prohibebat.
Interea Comius reliquique duces quibus summa imperii
permissa erat cum omnibus copiis ad alexiam per
veniunt & colle exteriore occupato non longe
mille passibus a nostris munitionibus conscidunt.

Postero die equitatu ex castris educto omnem eam
planitiem quam in longitudinem quatuor milia
passuum patere demonstravimus. complent pedestrisque
copias paulo ab eo loco auditas in locis superioribus
constituunt. Erat ex oppido alexia conspectus in cam
pum. Concurrunt his auxiliis visis fit gratulatio
inter eos atque omnium animi ad letitiam excitantur.

Itaq; productis copijs ante oppidum consciduut ut proximam fossam cratibus intrant / atq; aggere explent. seq; ad eruptiones atq; omes casus comparant. Cesar omi exercitu ad utranq; ptem munitionu disposito ut si usus ueniat suum quisq; locum teneat et noue rit equitatu ex castris educi et pliu comitti iubet. Erat ex omibus castris que summu undiq; iugum tenebant despectus. atq; omes milites int... pugne puentu expectabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditos leuis armature ... cerant qui suis cedentibus auxilio succurrerent & nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improuiso uulnerati prelio excedebant. cu suos igitur pugna superiores esse galli cosideret et nros multitudine premi uiderent ex omibus ptibus et hi qui munitionibus cotinebant ut hi qui ad auxiliu couenerat clamore et ululatu suorum aios cofirmabant qd in co spectu omniu res gerebatur neq; tegi ac turpit celari utrosq; et laudis cupiditas et timor ignominie ad uirtutes excitabant. Cum a meridie prope solis occasum dubia uictoria pugnaretur. Germani una inpte cofectis turmis in hostes impetum fecerut. eosq; propulerut. Quibus i fugam coiecti sagittarij circuuenti interfectiq; sut. Item ex reliquis partibus nri cedentes usq; in castra

insecuti sui facultatem colligendi nõ dederunt. Atq.
ab alexia processerant mesti prope uictoria despera
ta se in oppidum receperunt. Vno die intermisso galli
atq3 hoc spatio magno cratium scalarum. harpago
num nũo effecto media nocte silentio e castris egre
ssi ad campestres munitiones accedunt subito clamo
re sublato qua significatione qui in oppido obsidebã
tur de suo aduentu cognoscere possent crates pro
icere fundis sagittis lapidibus nr̃os de uallo ꝑtur
bare. reliqua queq3 ad oppugnationẽ ꝑtinẽt parãt
administrare. Eodem tempore clamorẽ exaudito
dat tuba signum suis i Vercingentorix atq3 ex oppido
educit. Nostri ut superioribus diebus ut cuiq3 erat
Locus attributus ad munitionẽ accedunt fundis li
brilibus subdibusq3 quas in opere disposuerant gal
los glandibus ꝑterrẽt. prospectu tenebris adẽpto
multa utrimque uulnera accipiunt̃ complura tor
mẽtis tela coniciunt̃. At M. Antoni9 et. C. Treboni9
legatis quibus partes ad defendendũ obuenerant
qua ex parte nr̃os premi intellexerant. his auxilijs
ex ulterioribus castellis deductos submittebant
dum longius a munitione aberant galli plus mul
titudine telorum proficiebant posteaq3 proprius
successerant aut se stimulis in oppinatos induebãt
aut in scrobes delati transfodiebant̃ aut ex uallo
ac turribus traiecti pilis muralibus interibant

multis undique uulneribus acceptis nulla munitione p
rupta cum lux appareret. Veriti ne ab latere apto ex
superioribus castris eruptioni circumuenirentur sead
suos receperunt ac inferiores. dum ea que a Ver
cingentorige ad eruptionem preparauerant proferūt
priores fossas explent. Diutius in his rebus administ
randis morati prius suos discexisse cognouerunt.
quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta
inoppidum reuerterunt. bis magno cum detrimento re
pulsi galli quid agant consulunt / locorum peritos
adhibent ex his superiorum castrorū situs munitio
nesque cognoscunt. Erat a septemtrionibus collis quē
pp magnitudinem circuitꝰ opere circumplecti non
potuerunt / nostri necessario pene iniquo loco et leui
ter decliui castra fecerūt. Hec. C. Antistius reginus
et. L. Caninius regulus Legati cum duabus legio
nibus duces hostium. LX. ex omni numero deligūt
earū ciuitatum que maximam uirtutis opinionē
habebant. quid quoque pacto agi placeat occulte
intersē constituūt adeundi tempus definiūt cum
meridies ēē uideatur. Hi his copiys Vercasillaunus
aruernum unum ex IIII^or ducibus propinquum
Vercingentorigis preficiunt. Ille ex castris prima
uigilia egressus prope confecto sub luce itinere
post montem se occultauit. Militesque ex nocturno
Labore sese reficere iubsit cum iam meridies ap

propinquare uideretur ad ea castra que supra demō
strauimus cōtendit. Eodemq; tēpore equitatus ad cam
pestres munitiones accedere & reliquae copię p̄ ca-
stris sese ostendere coeperūt. Vercingentorix ex
arce alexie suos conspicatꝰ ex oppido egreditur.
Castris longurios musculos falces reliquaq; q̄ eruptio
nis cā parauerât p̄fert pugnatur uno tēpore omnibus
locis atq; omīa temptâtur que minime p̄s firma
est. huc concurritur romanoꝝ manꝰ tantis muni
tionibꝫ destinetur nec facile pluribus locis occur
rit multum ad terrendos nr̄os ualet. clamor
qui post tergum pugnantibꝫ extitit. q̄d suum pe
riculum in aliena uiderint salute cōstare. Omīa
enim plerumq; quę absunt uehementius hostiū mentes
p̄turbant. Caesar idoneum locū nactus q̄d quaq;
ex p̄te geratur cognoscat. Laborantibꝫ submittit utrisq;
ad aīūm occurrit. Vnum ēē illud tempus quo
maxīe contēdi côueniat. Galli nisi p̄fringerêt mu
nitiones de omī salute desperant. Romani si rē
obtinuerint finem omniū laborū expectant maxīe ad
superiores munitiones laboratꝰ quo uersiuellanum
missum demonstrauimꝰ. Iniquū locum ad de cliuita
tem fastigium magnū h̄t momentum. alii tela conici
unt. alii testudine facta subeunt. defatigatis in
uicem integri succedunt. Ager ab uniuersis muni
tione cōiectus & ascensum dat gallis et ea quae

interra occultabant romam contegit. Nec iam arma
nris nec uires suppetūt. His rebus cognitis Cesar Labi
enum cū cohortib; sex subsidio laborantib; mittit. im
perat si substinere nō possit deductis cohortib; eruptio
ne pugnaret id nisi necessario nō faciat. Ipē adiit
reliquos cohortat̄ ne labori succūbant omniū supe
riorum dimicationū fructū in eo die atq; hora
docet cōsistere. Interiores desperatis campestribus
locis pp magnitudinē munitionum loca prerupta ex
ad scensu temptāt. huc ea que parauerant conferūt
multitudine telorū ex turribus ppugnātes dturbāt
aggere et cratib; fossas explent falcibus uallū ador
ti iam rescindūt. Mittit primo Brutum adolescētem
cū cohortib; Caesar post cū aliis C. Fabiū legatū.
P ostremo ipē cum uehementius pugnaret̄ integros sb
sidio adducit. Restituto prelio ac repulsis ho
stibus eo quo labienum miserat cōtendit. cohortes
iiij or ex proximo castello deducit equitū ptem sequi
ptem circuere exteriores munitiones et a tergo
hostes adoriri iubet. Labienus postq̄ neq; ag
geres neq; fosse uim hostium substinere possent
coactis una xl cohortib; quas ex proximus psidi
is deductas sors obtulit Cesarem p nuntios fa
cit certiorē quid faciēdum existimet. Accelerat
Caesar ut plio intersit. ei aduentu ex colore uestitus
cognito q̄ insigni in plio uti consuerat turmisq;

equitum cohortibus usis quas se seq iubserat ut d' locis superioribus hec de cliua et deuexa cerne bant. Hostes plum committut. Vtrinqꝫ clamore sublato excipitur. rursus ex uallo atqꝫ omibꝫ munitionibus. clamor nri obmissis pilis gla dys rem gerunt. Repente post tergu eqtat' cernitur. Cohortes alie appinquabat. Hostes ter ga uertut. fugientibus eqtes occurrut. fit mag͞a cedes. Assedulus dux et pnceps Rhemoru occi ditur. Vercasiuellan' Aruernus uiuus infuga co phenditur signa militaria. Lxxiiij. ad Cesarem referunt pauci ex tanto nuo se incolumes incas tra receperunt conspicati ex oppido cedez et fu gam suoꝝ desperata salute copias a munitionibꝫ reducut. Fit protin' hac re audita ex castris gallo rum fuga. quod nisi crebris subsidys ac toti diei labor milites eent defessi. Omes copie hostiu potu issent deleri demedia nocte missus equitat' no uissimum agmen cosequit. Magnus numer' capit atqꝫ iterficit. Reliq exfuga icuitates discedut. Postero die Vercingetorix cocilio couocato id bellu no se su scepisse suaꝝ necessitatu sed comm' libertatis cā demostrat. & qm sit fortune cedenduz. adutraqꝫ re se illis offerre seu morte sua ro. satisfacer seu ui uu trader uelint. Mittunt d' his ad Cesare legati Iubet arma tradi pncipes traduci ipe pmunitione

pro castris cõsedit Eo duces producuntur. Vercingen
torix deditur arma proiciunt̃ r̃ſuatis heduis
atq; aruernis si p eos ciuitates reciper posset et
reliquis captiuis toto exercitu capita singula p̃de
nõie distribuit. His rebus confectis in heduos p
ficiscit̃. Ciuitatem r̃cipit. eo legati ab haruernis
missi que imperaret se facturos pollicẽt̃. Imperat
magnũ nũm obsidum. Legiones in hyberna mittit
captiuor̃ circiter xxx milia heduis haruernisq;
reddit. T. Labienũ. ii. duab; cũ legionibus duab;
in hiernis collocat nequã & eqtatu in sequanos pro
ficisci iubet. huic. Mar. Semproniũ Rutiliũ attribuit.
C fabiũ legatũ et. L. numitiũ basilium cũ legionibus
.ii. in rhemis collocat neq; a finitimis bellouagis
calamitatẽ accipiant. C. Antistiũ reginũ ĩ Ambi
baretos. T. Sextiũ in bituriges. C. Caninium
rebellum in Rutenos cũ singulis legionib; mittit.
Q. Tullium. Cice. & Pu. Sulpitium cabillone et ma
tissanem in heduis ad Ararim rei frumẽtarie cã
collocat. Ipse Bibratte hyemar̃ cõstituit. His lr̃is
cognitis Rome dier. xx. supplicatio redditur.

COMENTARIOR̃ CAI. CESARIS FINIS

Epistola A. Hircii ad Balbum. A. Hircius Balbo suo salutem dicit. Lege fe li ci ter.

Coactus assidue tuis uocibus Balbe cum quottidiana mea recusatio non difficultatis excusationem: sed inhertie uideretur deprecationem habere difficillimam rem suscepi. Caesaris nostri comentarios rerum gestarum gallie non comparantibus superioribus atque insequentibus eius scriptis contexui nouissimeque imperfectum ab rebus gestis alexandrie confeci usque ad exitum. Non quidem ciuilis dissentionis cuius finem ullum uidemus. Sed uite Cesaris. quos ut qui legerint scire possint quam inuitus susceperim scribendos: quo facilius caream stultitie atque arrogantie crimine. Qui me mediis interposuerim Caesaris scriptis. Constat enim inter omnes nil tale oposum ab aliis esse perfectum quod non horum elegantia comentariorum superet qui sunt editi ut scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus deesset. adeoque probantur omnium iudicio. ut prerapta non prebita facultas scriptoribus uideatur. Cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio. ceteri enim quam bene atque emendate nos etiam quam facile atque celeriter eos perfecerit scimus. Erat autem in Cesare tum facultas

atq; elegantia summa scribendi tum uerissima sci
entia suorū cōsiliorum explicandorū. Mihi quidem
ne illud accidit ut alexandrino atq; Aphricano
bello interessem. que bella quamq; ex parte nobis
Caesaris sermone sint nota tamen aliter audim' ea q̄
rerum nouitate aut admiratione nos capiunt
aliter q̄ testimonio sum' dicturi. Sed ego nimirū
dum omnes excusationis causas colligo ne cum Cesa
re cōferar hoc ipsum crimen arrogantie subeo quod
me iudicio cuiusq; existimem posse cum Caesa
re comparari. V A L E

A. Hircij Commentariorum belli Gallici Liber octa
uus feliciter Iulius Celsus Constantinus V
C Emendauit.

OMNI GALLIA DEVICTA CAESAR
cum a superiore estate nullū bellū
ei tempus intermisisset. militesq;
hybernorum quiete reficere a tantis
Laboribus uellet complures eodem tēpore ciui
tates renouare belli cōcilia nūtiabantur coniu
rationesq; facere. Cuius rei uerisimilis causa
afferebatur quod gallis omnibus cognitū esset neq;
ulla multitudine in unū Locū coacta resisti pos
se romanis. Nec si diuersa bella cōplures eodem
tempore intulissent ciuitates satis auxilii

sp[illegible] [illegible] copiarum hibernorum exercitum po. Ro. ad omnia perspecta. Non esse dubitandum alicui ciuitati sortem incommoda recusandam si tali in re [illegible] possent se uindicare in libertatem. Quo [illegible] oppido gallorum confirmaret. Caesar M. A. questorem suum prefecit hibernis. Ipse equitum presidio pridie Kl. Januar. ab oppido Bibracte proficiscitur. ad legionem XIII. quam non longe a finibus heduorum collocauerat. In finibus biturigum eique adiungit legionem XI. que proxima fuerat binis cohortibus ad impedimenta relictis. Reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit. Qui cum latos fines et complura oppida haberent unius legionis hybernis non potuerant contineri quin bellum pararent coniurationesque facerent. Repentino Cesaris aduentu accidit quod imparatis deiectisque accidere fuit necesse ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu premerentur quam confugere in oppida possent. Nam et illud uulgare incursionis signum hostium quod incendiis edificiorum intelligi consueuerunt. Cesaris id erat interdicto sublatum ne aut copia pabuli frumentique si longius progredi uellet deficeretur. aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum millibus captis perteriti Bituriges qui primum aduentum potuerant effugere Romanorum in finitimas ciuitates. aut priuatis hospitiis confisi aut societate consiliorum confugerant frustra. Nam

Cesar magnus

Cesar magnis itineribus omnibus locis occurrit. Nec dat alicui ciuitati spatium de aliena potiusq; de domestica salute cogitandi. Qua celeritate & fideles amicos retinebat & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita Bituriges cum sibi uiderent clemētia Cesaris reditum patere in eiq; amicitiam finitimas ciuitates sine ulla pena dedisse obsides, atq; in fidem receptas idem fecerunt. Caesar militibus pro tā to labore ac patientia qui brumalib; diebus itinerib; difficilimis frigoribus intollerandis studiosissime permanserant in labore ducētos sextertios centurionib; tot millia nūmum p̄de noīe condonāda pollicetur legionibusq; in hyberna remissis. Ipse se recepit die xl° Bibracte ibi cum ius diceret ad eum Bituriges legatos mittit auxilium petitum cōtra Carnutes quos intulisse bellum sibi cōquerebātur. Quare cognita cum hybernis non ampli' xviij dies esset moratus legionē xiiij & xi ex hybernis ab Arari ducit quas ibi collocatas explicande rei frumentarie causa in superiori cōmentario demonstratū est. Ita cum duabus legionibus ad persequendos Carnutes p̄ficiscit̄.

Cum fama exercit' ad hostes ēēt p̄lata calamitate ceterorū adducti Carnutes desertis uicis oppidisq; que tollerande hyemis causa cōstitutis repente

exiguus ad necessitatem edificiis incolebant. Nup
enim deuicti complura oppida amiserant dispersi profugiunt
Cesar erumpentes eo maxime tempore acerrimas ciuita
tes tempestates cum subire milites nollet in oppido car
nutum genabo castra ponit atque in tecta partim gallorum
partim conuectis stramentis tectoriis tegendorum gratia
erant edificata milites contegit. Equites tamen et auxi
liarios pedites in omnes partes mittit quascumque petisse
dicebantur hostes nec frustra. Nam plerumque magna
preda potiti nostri reuertuntur. oppressi Carnutes
hyemis difficultate et terrore periculi cum tectis ex
pulsi nullo loco diutius consistere auderent nec silua
rum tempestatibus durissimis tegi possent dispersi
magna parte amissa suorum dissipantur in finitimas ci
uitates. Cesar tempore anni difficillimo cum satis
haberet conuenientes manus dissipare ne quod initium
belli nasceretur quantumque in ratione exploratum haberet
sub tempus estiuorum nullum summum bellum posse conflari
C. Trebonium cum duabus legionibus quas secum habebat in
hybernis genabi collocauerat. Ipse cum crebris le
gationibus remorum certior fieret bellouacos qui
belli gloria gallos omnes Belgasque prestabant finiti
masque ciuitates duce Correo bellouaco et Comio
atrebate exercitus comparare atque in unum locum cogere
ut omni multitudine in fines Suessionum qui remis
erant attributi faceret impressionem. Pertinere

autē non tantū ad dignitatē sed et ad salutem suā
iudicaret nullam calamitatē socios optime de . R . p . me
ritos accipere Legionem ex hybernis euocat rursus
XI lr̄as ad C Fabium mittit . ut in fines suessionum
Legiones duas quas habebat adduceret . Alteram
q̄ ex duabus a L . Labieno arcessit . Itaq; quantum
hybernorum oportunitas belliq; ratio postulabat ppe
tuo suo labore in uicem Legionibus expeditionū onus
iniūgebat . His copiis coactis ad Bellouagos profi
ciscitur castrisq; in eorum finibus positis equitū turmas
dimittit ad omnes partes ad aliquos excipiendos ex q
bus hostium cōsilia cognosceret . Equites officio functi
renuntiant paucos in edificiis esse inuentos . atq; hos
qui nō agrorum colendorum causa remansissent . namq; esse
undiq; diligenter demigratum . sed qui speculandi
gratia essent remissi . A quibus cum quereret Cesar
quo loco esset multitudo bellouagorū quodue esset consi
lium eorum cognoscebat bellouagos omnes qui arma ferre
possent in unum locum conuenisse . Itaq; Ambianos Ale
ucorsq; Caletos Veliocasses . Atrebates . Locū castris
excelsum in silua circūdata palude delegisset . omnia
impedimēta in ulteriores siluas cōtulisse . Complures
esse principes auctores belli sed multitudinē maxime
correo optemperare . Quod ei summo odio esse nomen
Po . Ro . intellexissent . Paucis ante diebus ex his castris
Comium discessisse ad auxilia germanorum adducenda
Quorum et uicinitas ppinqua et multitudo esset infini
ta . Cōstituisse autē bellouagos omniū principum cōsensu
summa plebis cupiditate si Caesar ut diceret cū tribus
legionibus ueniret sese offerre ad dimicandum ne
miseriore ac duriore postea conditione cū toto exercitu

decertare cogerentur si maiores copias in eo loco pmane
rent quem delegissent. Pabulatione aut q pp anni tem
pus cum exigua tum disiecta eet et frumtatione et
reliquo comeatu ex insidiis prohibere Romanos. que
Cesar consentientibus pluribus cognouisset. atqȝ ea que
ponerentur consilia plena pludentie longeqȝ a temerita
te barbaroru remota esse iudicabit omnibus inseru
endum statuit quo celerius hostes contempta sua
paucitate prodirent in aciem. Singularis enim uir
tutis ueterrimas legiones vii. viii. et viiii. habebat
summe spei electeqȝ iuuentutis xi que octauo iam sti
pendio functa tam in collocatione reliquaru no dum
eande uetustatis ac uirtutis ceperat opinione. Itaqȝ
cosilio aduocato rebus his que ad se eent delate omibus
expositis aios multitudinis cofirmat. si forte hostes
triuum legionum nuo posset elicere addimicandum.
Agminis ordine ita constituit ut legio. vii. viii. et ix
an omia irent impedimta. De in omnium impedi
mentor agm quod tn erat mediocre ut in expeditio
nibus ee consueuit cogeret xi. ne maiores multitudi
nis species accidere posse qȝ ipi depoposcissent. Hac
ratione pene quadrato agmine instructo in cospectu
hostium celerius eor opinione eor exercitus adducit
quas legiones repente instructas uelut in acie certo
gradu accedere. Galli cu uiderent. quoru erat ad Ce
sarem plena fiducia cosilia perlata siue certa nimis
periculo siue subito aduentu siue expectatione nri con
silii copias instruunt pro castris nec loco supiore dece
dunt. Cesar & si dimicare optauerat. tam admi
ratus tantam multitudine hostium ualle intemissa
magis in latitudine depssa. qȝ late patente castra

castris hostium confert. Haec imperat uallo pedum .xii. muniri loriculam pro hac ratione in eius altitudinis medificari: fossam duplicē pedū quinū denorum lateribus directis deprimi res crebras excitari in altitudinē trium tabulatorum pōtibus traiectis constratisque cōiungi. Quorum frōtes uiminea loricula muniret ut ab hostibus dupli ci fossa duplicique ppugnatorum ordine defenderetur. Quorum alter ex pontibus quo tutior altitudine eēt hō audacius longiusque tela pmitteret. Alter quo propior eēt hostium uallo collocatus ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioresque turres imposuit. Huius munitionis duplex erat cōsiliū. Nanque & operū magnitudinē & timorē suū sperabat fiduciam barbaris allaturū. & cū pabulatū frumentatumque eēt longius pficiscendū paruis copiis castra munitione ipa uidebat posse defendi. Interim crebro paucis utrinque pcurrentibus inter bona castra palude interiecta cōtendebatur. quā tam paludem nō nūque nrā cōsilia aut gallorū aut germanorum transibant. acriusque nostri insequebantur aut uicissim hostes eodem transgressi nrōs longius submouebant. Accidebat aūt quottidianis pabulationibus id quod accidere necesse erat cū raris disiectisque edificiis pabulum cōquirentur ut impeditis locis dispsi pabulatores circūuenirētur. Que res & si mediocre detrimentum iumētorū ac seruorum nrīs afferebat tam stultas cogitationes barbarorum incitabat atque eo magis quod Cōmius quem profectum ad auxilia germanorum arcessenda docui. cū equitibus uenerat qui tamē si nūo nō amplius erāt.

v tam germanorum aduētu inflamabantur barbari. Cesar
cū animaduerteret complures dies hostes castris palude et
locis natura munitis se tenere neqꝫ oppugnari castra
eorum sine dimicatione pnitiosa nec locum munitionibus clau
di nisi a maiore exercitu posse litteras ad Trebonium
mittit ut q̄ celerrime posset legionem .xiij. que cum
Tito sextio legato in biturigibus hiemabat accesseret
atqꝫ ita cū tribus legionibus magnis itineribus ad se ueni
ret. Ipse equites inuicem romanorum ac lingonū reliquorum
qꝫ ciuitatum quorum magnū nūm euocauerat psidio pabu
lationibus mittit qui subitas incursiones hostium sustine
rēt. qd cum quottidie fieret ac cū consuetudinē diligē
tia muniret qd plerūqꝫ accidit diuturnitate bellouaci
gi detecta manu peditū cognitis stationibus quottidianis
equitum nrorum siluestribus locis insidias disponūt. Eodemqꝫ
postero die equites mittūt q pmum dicerēt nros insi
dijs deinde circūuētos aggrederent. Cui mali sors
incidit Remis qbus ille dies fungēdi muneris obue
nerat. Nanqꝫ hi cū repēte hostium eqtes animaduertis
sent ac nūo paucitatem supiores obtulissent cōtemp
sissent cupidius insecuti peditibus undiqꝫ sūt circūdati. Quo
facto pturbati celerius q̄ cōsuetudo fert equestris prelij
se receperūt amisso Vertisco Vernutio pncipe ciuitatis p
fecto eqtum qui cū uix equo pp etatē posset uti. tamen
consuetudine gallorum neqꝫ etatis excusatione in suscipi
enda pfectura usus erat. neqꝫ dimicari sin se uolue
rat. inflātur atqꝫ incitant hostiū aīj secūdo prelio pn
cipe et prefecto Romanorum interfecto nriqꝫ detrimēto ad
moneretur diligentius exploratis locis disponere stationes

ac moderati insequi hostes non intermittūt interim quot
tidiana plia in cōspectu utrorūqꝫ castrorū q̄ ad uada trās
itusqꝫ fiebant paludis qua cōtentione germani quos p
pterea Cesar traduxerat rhenum ut interpositi pre
liarētur. cū constātius paludes transissent paucisqꝫ re
sistētibꝫ interfectis ptinaci reliquā multitudinem
etent insecuti perterriti nō solū hi qui aut comminus op
pmebantur aut eminus uulnerabant. sed et qui longi
insidiari cōsueuerūt turpiter refugerūt nec prius
finem fuge fecerūt sepe amissis supioribus locis q̄
se aut in castra suorū recipēt aut nō nulli pudore
coacti longius profugerent quorū periculo sic omnes
copie sunt pturbate ut uix iudicari posset utrum
secūdis paruulis rebꝫ insolentiores aut aduersis
mediocribꝫ timidiores essent cōpluribꝫ diebus ysdem
castris cōsumptis cū ppius accessissent legiones et
C. trebonium legatū cognouissent duces bellouacorum
gorum ueriti similē obsessionem. Alesie nocte dimit
tūt eos quos aut etate aut uiribus inferiores aut
inermes habebāt unaqꝫ reliqua impedimenta q̄ex
pturbatum & pfusum dū explicant agmen magna
enī multitudo carrorū et expeditos sequi gallos con
sueuit oppressi luce copias armatorū in suis instru
ūt castris ne prius Romani se psequi inciperēt q̄
longius agmen impedimentorū suorū pcessisset. At
Cesar neqꝫ resistentes neqꝫ cedētes tanto collis ascē
su lacessendo iudicabat neqꝫ nō usqꝫ eo legiones admo
uēdas ut discederent ex loco sine piculo barbari militi
bus instantibus nō possent. Ita palude impedita
castra castrisqꝫ dimitterēt dū diuiderēt transe

eundi facultas celeritatem insequendi tardari pos
posset atq3 id iugum quod transpaludem pene ad ho
stium castra pertineret mediocri ualle a castris eorꝝ
intercisum aīaduerteret pontibus palude constrata
Legiones traducit celeriterq3 in sumam planitiē iugi
peruenit. que de cliui fastigio duobus a lateribus mu
niebatur ibi Legionibus instructis ad ultimū iugum
ꝑuenit aciemq3 eo loco constituit. unde tormento missa
tela in hostium cuneos conici possunt. barbari confi
si Loci natura cum dimicare nō recusarent si forte
Romani subire collem conarentur paulatimq3 copias dis
tributas dimittē nō auderent ne dispersi turbarētur
in acie ꝑmanserāt quorū pertinacia cognita Caesar XX
cohortibꝫ instructis castrisq3 eorꝝ eo loco metatis Mena
pios munire iubet castra operibus absolutos legiones
ꝓuallo instructas collocat equites frenatis equis
in stationibus disponit. Bellouaci cum romanos ad ī
sequēdum paratos uiderent neq3 ꝑnoctarent aut diu
tius ꝑmanere sine periculo eodem Loco possent tale cō
silium sui recipiendi fasces ut consederant. Nam in
acie sedere gallos consuesse superioribus cōmētariis
declaratum est ꝑ manus stramentorū ac uirgultorum
quorꝝ suma erat incastris copia ante se traditos ān aciē
collocarāt. Extremoq3 diei tempore signo pronūciato
uno in tēpore continentere incenderint. Itaq3 continēs
flama copias omēs repente a conspectu Romanorꝝ texit.
Quod ū accidit barbari uehementissimo cursu refuge
runt. Cesar et si discessum hostium aīaduertere nō po
terat incendiis oppositis tamē id consiliū cūs fuge cā
initum suspicaretur Legiones premouet turbas mittit

ad insequendū. Ipe ueritus insidias ne forte in eodem loco subsisteret hostis atq; elicere nr̄os in locum conaretur ini quum tardius procedit. Eqtes cum intrare fumum iugum & flamam densissimam timerent. ac siqui cupidius in trauerūt uix suorum ipi pores partes animaduerteret. Eq rum insidias ueriti liberam facultatem sui recipiendi Bellouagis dederunt. Ita fuga timoris simul callidita tisq; plena sine ullo detrimēto milia nō amplius decem pgressi hostes loco munitissimo castra posuere inde cum insidiis equites peditesq; disponerent magna detrimen ta romanis in pabulationibus referebant. Quod cum crebrius accideret ex captiuo quodam compit Cesar Correum Bellouagorū ducem fortissimorū milia sex pe ditum delegisse equitesq; ex omni numero mille quos insidiis eo loco collocarat quem in locum pp copiam frumēti et pabuli romano pabulatum missuro pabu laretur suspicaretur. Quo cognito consilio Cesar legiones plures q̄ soleret educit equitatumq; qua consuetudine pabu latoribus mittere psidio consuerat premittit. Huic in terponit auxilia leuis armature. Ipe cum legionib; q̄ maxime pot appropinquat hostes in insidiis dispositi cum sibi delegissent campum ad rem gerendam nō am plius patētem in omēs partes passibus mille siluis un diq; impeditissimus aut flumine altissimo munitū uelut indagine hunc insidiis circumdederūt. Nr̄i hostiū ex plorato cōsilio ad pliandum aīo atq; armis parati cum subsequētibus legionibus nullā dimicationē recusarent turmatī in eum locum deuenerūt. Quorum ad uentu cū sibi Correus oblatam occasionem rei gerēde existi mar&. Pmum cū paucis se ostēdit atq; in pximas tur

mas impetum facit. Nostri constanter incursum sus
tinent insidiatorum neque plures in unum locu couenīut.
Quod plerumque equestribus prelijs tu pp aliquē timo
rem accidit tu pp multitudinē ipor detrimētu acci
pitur. Cum dispositis turmis inuicem rari preliarent
neque a lateribus circuuenti suos paterent erumpūt
celeriter ceteri Correo pliante ex siluis fit magna
cōtentione diuersum plium. quod cum diutius pari
marte iniretur paulati ex siluis instructa multitu
do procedit peditu. que nrōs cogit cedere equites
quibus celeriter subueniunt pedites Leuis arma
ture quos ante legiones missos docui. turmisque nostro
rum interpositis cōstanter pliant. pugnatur aliqdiu
pari cōtentione. De inde ut ratio postulabat pre
lij qui sustinuerant pmos impetus insidiaru hoc
ipo fiunt superiores q nullum ab insidiantibus imprudentes
tes acceperant detrimentum. Accedunt pprius interim
Legiones crebrisque eodem tempore nostris et hostibus
nuntij deferuntur imperatorem structis copijs ad
esse. Quare cognita presidio cohortum confisi nrī
acerrime pliantur. neu tardius rem gessissent uic
torie gloriam cōmunicassent cum Legionibus uide
rentur. hostes concidunt animis atque itineribus diu
sis fugam querunt nequicquam. nam quibus difficultatibus
locorum romanos claudere uoluerunt his ipi tenebantur
Victi tamen perculsique ac maiori parte amissa cōsternati
pfugiunt partim siluis petitis. partim flumine qui
tamen in fuga nostris acriter insequentibus cōficiunt
Cum interim nulla calamitate uictus. Correus ex eodē
prelio siluasque peteret aut inuitantibus nrīs ad dedi

tionem potuit adduci quin fortissime preliando compluresque
uulnerando cogeret iracundia uictores in se tela conicere. Tali
modo re gesta recentibus prelii uestigiis ingressus Cesar
cum uictos tanta calamitate existimaret hostes nuncio
accepto locum castrorum relicturos que non longius ab ea cede
abesse quam VIII milibus dicebantur tametsi flumine impe
ditum transitum uidet tamen exercitu traducto progreditur
At bellouagi reliqueque ciuitates repente ex fuga paucis
atque his uulneratis receptis qui siluarum beneficio ca
sum euitauerant omnibus aduersis cognita calamita
te interfecto Correo amisso equitatu et fortissimis pedi
tibus. Cum romanos aduentare existimarent concilio
repente cantu tubarum conuocato conclamant ut legati
obsidesque ad Cesarem mittantur. Hoc consilio omnibus
probato. Comius atrebas ad eos confugit Germanos a
quibus auxilia ad bellum mutuatus ceteri e uestigio mittunt
ad Cesarem legatos petuntque ut ea poena sit contentus
hostium quam si sine dimicatione integris inferre posset
pro sua clementia atque humanitate numquam profecto illaturus
esset afflictas opes equestri prelio Bellouagorum esse delec
torum peditum multa millia interisse uix refugisse nun
cios cedis tam magnum ut in tanta calamitate bellouа
gos eo prelio comodum esse consecutos quod Correus
auctor belli concitator multitudinis interfectus esset.
Numquam enim Senatum tantum in ciuitate illo uiuo quantum im
peritam plebem potuisse. Hec orantibus legatis con
memorat. Cesar eodem tempore superiore anno bellouа
gos ceterosque gallie ciuitates bellum suscepisse perti
nacissime. Hos ex omnibus in sententia permansisse
neque ad sanitatem reliquorum deditione esse productos

Scire atq intelligere se causam peccati facillime mortuis delegati. Nemine uero tantu pollere ut inuitis principibus resistente senatu omnib bonis repugnatibus infirma manu plebis bellu concitar et gerere posset. Sed tam se contentu fore ea pena quam sibi ipi contraxissent
Nocte insequenti responsa Legati ad suos deferunt. obsides conficiunt Concurrunt reliquarum ciuitatum Legati q Bellouagoru speculabant euentus. obsides dant imperata faciunt excepto Comio quem timor phibebat fidei cuiusq suam comittere salutem. Nam superiore anno Titus Labienus, Cesare in gallia citeriore ius dicente cum Comium comperisset solicitare ciuitates et coniurationem cotra Cesarem facere infidelitate ei sine ulla pfidia iudicauit comprimi posse. Quem quia no arbitrabatur uocatu in castra uenturu ne tentando cautiorem redderet. C. Volusenu quadratum misit q eum p simulatione colloquij curaret interficiendum. Ad eam rem delatus delectos idoneos ei tradidit centuriones. Cum in colloquium uentu erat ut conuenerat manum. Comitij uolusenus arripuisset & centurio uelut insueta re pmotus uellet celeriter Comiu conficere a familiarib no potuit grauiter tn pmo ictu gladio uulnerauit cum utrinq gladij districti essent no tam pugnandi q diffugiendi fuit utrorumq csiliu nostrorum quod mortifero uulnere Commium credebat affectum. Gallorum quod insidijs cognitis plura q uidebant extimescebant. Quo facto Commius statuisse dicebatur nunq in conspectum cuiusq romani uenire. Cesar bellicosissimis gentibus uictis cum uideret nullam ciuitatem que bellum pararet qd sibi resisteret et no

nullos ex oppidis demigrare ex agris defugere ad pre
sens imperium euitandum, plures in partes exercitum mittere
constituit. M. Antonium questorem cum legione xii. sibi
coniungit. C. fabium legatum cum cohortibus mittit in di
uersissimam gallie partem quod ibi quasdam ciuitates in
armis esse audiebat. neque C. caninium rebilum legatum
qui in illis regionibus preerat satis firmas duas legi
ones habere existimabat. T. Labienum ad se uocat
legionem xii. qui cum eo fuerat in hibernis in galliam
togatam mittit ad colonias ciuium Romanorum tuendas
ne quod simile incomodum accideret decursione bar
barorum ac superiore estate tergestinis acciderat
quia repentino latrocinio atque impetu incole erant
oppressi. Ipse ad uastandos depopulandosque fines am
biorigis proficiscitur. quem perterritum ac fugientem
cum redigi posse in suam potestatem desperasset proximum
sue dignitatis esse ducebat adeo fines eius uastare ciuibus
edificiis pecore ut odio suorum ambiorigis siquos for
tuna fecisset reliquos propter tantam calamitates nullum
reditum haberet in ciuitatem. Cum in omnes partes finium
Ambiorigis legiones aut auxilia dimisisset omnia cedibus
in cendiis rapinis uastasset magno numero hominum interfecto
aut capto Labieno cum duabus legionibus in treueros mittit
Quorum ciuitas propter germanie uicinitatem quottidianis
bellis exercitata cultu et feritate non multum a germa
nis deferebat neque imperata unquam nisi exercitu coacta
faciebat interim C. Rebellus legatus cum magnam
multitudinem conuenisse hostium in fines pictonum litteris
nuciisque duraci cognosceret qui perpetuo in amicicia ro
manorum permanserant pars quedam ciuitatis eius

defecisse ad oppidum Lemonum cotendit. quo cũ aduẽtaret atq ex captiuis certius cognosceret multis hominũ millibꝫ Dumnaco duce Andium Duratiũ clausũ Lemone oppugnari, neq infirmas hostibus Legiones cõmittere auderet castra munito Loco posuit. Dumnac' cũ appropinquare Caninium cognouisset. omnibꝫ copijs ad Legiones cõuersis castra romanorꝫ oppugnare instituit cum complures dies in oppugnatione consumpsisset magno suorꝫ detrimento nullam ptem munitionez cõuellere potuisset. Rursus ad obsidendum Lemonũ redit eodem tempore. C. Fabius Legatus complures ciuitates infidem recepit obsidibus firmatis, Lrisq Caninii fit certior que inpostonibꝫ gerantur. His rebus cognitis pficiscitur ad auxilium Durati ferendum. At Domnacus aduentu Fabij cognito desperata salute si eodem tempore coactus esset et romanum et externum sustineret hostem & respicere ac timere oppidanos repente eo Loco cũ copijs recedit. Nec se satis tutũ fore arbitrabatur nisi flum̃ ligeri quod erat ponte pp magnitudinẽ transeundum copias trãsduxisset. Fabius et si nõ dũ in conspectu hostiuz uenerat neq se cũ Caninio coniunxerat. tamen doctus ab his qui Locorũ naturam nouerãt credidit potissimũ hostes pterritos eũ Locum quem petebat petituros. Itaq cũ copijs ad eundum pontem contendit.

E quitatumq tantũ pcedere ante agm̃ imperat legionum quãtũ cũ pcessisset sine defatigatione equorũ in eadem se recipet castra. Consequũtur eqtes, ut erat preceptum inuaduntq Domnaci agm̃ & fugientes pterritosq sub sarcinis et in itinẽ aggressi magna pdã mltis interfectis potiũtur. Itaq re bene gesta se recipiunt

in castras · Insequenti nocte Fabius eqtes pmittit paratos
ut confligeret atq agmen morarent dum cosequeret
ipe cuius preceptis ut res gereretur · Quintus Titatius
uarus pfectus eqtum uir singularis et animi et pruden
tie suos hortatur agmenq hostium cosecutus · turmas · ptis
idoneis locis disponit ptim prelium equitum uir singu
laris & animi et prudentie suos hortat · agmenq hos
tium consecutus comittit · Cofligit audaci hostium equi
tatu succedentibus sibi peditibus q toto agmine subsistes
equitibus suis contra nostros ferut auxilium fit pre
lium ac acri certamine · Namq nostri contetis pridie
supatisq hostibus cum subseq legiones meminissent et pu
dore cedendi et cupiditate p se i conficiendi plus fortissi
me contra pedites pliantur · hostesq nihil ampli copiaru
accessuru credentes ut pridem cognouerat de lendi equi
tat nri nacti occasionem uidebantur · cu aliquadiu sum
ma contetione dimicaretur · Domnacus instruit aciem
que suis eet eqtibus inuicem presidio · tum repete
conferte legiones in conspectu hostiu ueniunt quibus uisis
perculse barbaroru turme perterita hostium acies perturba
to agmine impedimitorum clamore discursuq passim se fuge
mandant · At nostri eqtes qui paulo ante cu resistentibus
fortissime conflixerant letitia uictorie elati magno un
diq clamore discursuq sublato cedentibus circumfusi
quantu equorx uires ad persequendum dextreq ad ce
dendum ualet tantum eo prelio interficiunt · Itaq ampli
milia · lxxij · armatoru aut eorx qui eo tempore arma
pieceerant interfecta omis multitudo capitur impedim
torum · Qua ex fuga cu constare Draptem Senonem q

pmum defecerat gallia collectis undiq pditis hoib ser
uis ad libertatem uocatis exulib omib omiu ciuitatu
assertis acceptis latronib impedimeta et comeat romanor
intercepat. no ampli hominu milib et v ex fuga collectis
prouincia petere unacq consilium cum eo Lucteriu ca
durcum cepisset que superiore comentario pma defectio
ne gallie facere impetu in puincia voluisse cognitum est
·C· Antonius Leoat cum duab legionib ad eos psequedos
contedit ne detrimto aut timore puincia magna i fama
pditorum hominu latrocinys caperet. C. fabius cu reli
quo exercitu i carnutes ceterasq ciuitates pficiscitur. Quare
eo plio qd cum Donnaco fecerat copias esse accitas sciebat.
Non enim dubitabat. quin recenti calamitate submissio
res essent futuro dato ito spacio ac tempore eodem i
stante damnato possent cocitari. Qua in re suma felici
tas celeritasq in recipiendis ciuitatib fabium cose
quitur. Nam carnutes qui sepe uexati nuq pacis fece
runt mentione datis obsidibus ueniut in deditionem
ceterecq ciuitates posite in ultimis finibus gallie occeanoq
coiuncte que armorice appellant auctoritate adducte Car
nutum aduentu faby legionuq imperata sine mora
faciunt. Donnac suis finib expulsus errans latitansq
solus extremas gallie regiones petere est coactus. At drap
tes unacq Lucterius cum legiones Caniniumq cum legio
ad esse cognoscerent inter se sine certa pnitie psequente
exercitu putarent puincie fines intrare posse neq tam
libere uagandi latrocinadiq facultatem haberet. Cosistut
in agris cadurcoru ibi cu Lucterius adsuos ciues quoda
integris rebus multu potuisset sempq auctor eet nouor

cōsiliorū magnā apud barbaros haberet auctoritatē oppidū
Vxelodunum quod in clientela fuerat eius egregie natura lo
ci munitū occupat et draptis copijs oppidanosq; sibi coniū
git. Quo cōfestim cum C. Caninius uenisset animaduerteretq;
omnes oppidi ptes preruptissimis saxis esse munitas quo
ntto defendente tn̄ armatas ascendere eēt difficile magna ·h·
impedimenta oppidanorū uideretq; si clandestinā fu
ga subtrahere conarētur effugere nō modo eqtatus sed ne
legiones quidem possent. Tripartito cohortibus diuisis
trina excelsissimo loco castra fecit a quibus paulatim
quantū copie patiebant̄ uallū in oppidi circuitum du
cere instituit. Quod cū animaduerterent oppidani
miserrimaq; Alesie memoria soliciti similem casum ob
sessionis uererent̄ maximeq; ex omib; Lucterius qui
fortune periculum fecerat moneret frumenti ratione
eē habendam cōstituerunt omniū consensu parte ibi
relicta copiarum. Ipi cum expeditis ad importādum
frumntum pficisci eo consilio pbato pxima nocte cum
duobus milib; armatorū relictis reliquos ex oppido Dra
ptes & Luteri' educunt. Hi paucos dies morati ex finib;
cadurcor q partī re frumentaria subleuare cupiebant
eos: ptim phibere quo min' consumerent nō poterāt ma
gnū nūm frumti comparant. Non nunq; aūt expeditionib;
nocturnis castella nostror adoriūtur. Quam ob causam
Caninius toto oppido munitiones circūdare conatur ne
aut opus effectum tueri nō possit aut pluribus locis
infirma disponit psidia. magna copia frumti compata
cōsidunt Draptes et Lucteri' nō amplius ab oppido milib;
x. ubi paulatī frumtum in oppidum subportarēt. Ipi
inter se puincias ptiuntur. Draptes castris presidio
cum pte copiarum instit Lucterius agmen iumtor

ad oppidum ducit dispositis ibi presidiis hora noctis cir
citer .x. siluestribus angustisq itineribus frumentum
portare in oppidum instituit / Quorum strepitu cum uigi
les castrorum sensissent exploratoresq missi que gere
rentur renunciassent Caninius celeriter cohortibus
armatis ex proximis castellis in frumentarios sub ipsam
lucem impetu facit. Hi repentino malo perterriti
diffugiunt ad sua presidia. Que acrius contra
armatos incitati neminem ex eo nro uiuum capi patiun
tur Effugit inde cum paucis Lucterius nec se recipit
in castra bene re gesta Caninius ex captiuis comperit
partem copiarum esse cum drapte in castris a milibus
non amplius .xii. Qua re ex compluribus cognita cum
intelligeret fugato duce altero perterreri reliquos
facile et opprimi posse magne felicitatis arbitrabatur
neminem ex cede refugisse in castra. qui de accepta
calamitate nunciumm drapti referret. Sed cum in ex
periundum periculum nullum uideret equitatum omnem
germanosq pedites summe uolocitatis homines ad cas
tra hostium premittit Ipse legionem unam in trina cas
tra distribuit alteram secum expeditam ducit cum
propius hostes accessisset ab exploratoribus quos premise
rat / cognoscit castra eorum ut barbarorum fert consuetu
do relictis locis superioribus ad ripas fluminis esse di
missa. At germanos equites in prudentibus hominibus
de impulso aduolasse prelium commisisse. Qua re
cognita legionem armatam structamq educit
ita repente omnibus ex partibus signo data loca su
periora capiuntur quod ubi accidit germani equi
tes signis legionis uisis uehementissime preliantur
Confestim cohortes undiq impetum faciunt. omnibusq

aut interfecti aut capti magna preda potiuntur. capit
ipse eo prelio Draptes Caninius re felicissime gesta sine
ullo pene militis uulnere ad obsidendos oppidanos re
uertitur. Externoque hoste deleto cuius timore pre
sidia diuidere et munitione oppidanos circumdare
prohibitus erat opera undique imperat administrari.
Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius
partemque oppidi sumit ad obsidendum. Cesar interim
M. Antonium questorem cum cohortibus xvi in Bello
uacis reliquit ne qua rursus nouorum consiliorum
ad capiendum bellum daretur facultas. Ipse re
liquas ciuitates adit obsides plures imperat timen
tium omnium animos consolatione sanat. Cum in carnu
tes uenisset quorum consilio ciuitate comentario su
periore Cesar exposuit initium belli esse ortum quod pre
cipue eos propter conscientiam facti timere animaduertebat quo
celerius ciuitatem metu liberaret principem sceleris
illius et belli concitatorem Gutruatum ad supplicium
depoposcit. Qui etsi nec ciuibus se committebat
tamen celeriter omnium cura quesitus in castra perducitur.
Cogitur in eius supplicio contra naturam suam Caesar
maximo militum concursu qui ei omnia pericula et detri
menta belli in Guttuato accepta referebant adeo
ut uerberibus examinatum corpus securi ferirent. Ibi
crebris litteris Caninii fit certior que de Drapte
et Luterio gesta essent et in quo consilio permanerent

oppidani quorum etsi paucitatē cōtendebat tn̄ ptinaciā
magna pena afficiendam iudicabat ne uniuersa gal
lia nō uires sibi defuisse ad resistēdū romanis sed cō
stantiam putaret. Neue h' exemplo cetere ciuitates
locorum oportunitate fretę uindicarēt se in libertatem
cū omnibus gallis notum sciret reliquā esse unam ęstatē
puincię suę quā sustinere nullū potuissent ultra pe
riculū uerētur. Itaque Calenū legatū cū duabus legi
onibus relinquit q iustis itineribus subsequeretur.
1 Ipse cū omni equitatu quam potuit celerrime ad caninium
cōtendit Cęsar cū contra expectationē omnium Vex
lodunum uenisset oppidumque opibus clausum animaduer
teret neque ab oppugnatione recedi uideret ulla cōdi
tione posse magna aūt copia frumēti abūdare oppida
nos ex profugis cognouissent a qua phibere hostem
tentare cępit flumen infimā uallem diuidebat
quę totū pene mōtem cingebat in quo positū erat Vex
lodunū flumen auerti loci natura prruptū undique
oppidū phibebat. Sic enim imis radicibus montis
ferebatur ut nullam in ptem depressis fossis deriuari
possit. Erat aūt oppidanis difficilis et prruptus
eo descensus ut phibentibus nrīs sine uulneribus
ac piculo uite neque adire flum̄ neque arduo ascensu
recipere se possent. Qua eorū difficultate cognita
Cęsar sagittariis funditoribusque dispositis tōmentis
etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collo

catis aqua

catis aqua fluminis oppidanos phibebat quorum postea om
nis multitudo aquaturum in unum locum conueniebat. Sub
ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat ab
ea parte que fere pedum ccc. interuallo a fluminis cir
cuitu uacabat. Hoc fonte phiberi oppidanos cum optarēt
reliqui Cesar unus uideret e regione eius uineas agere con
tra montem et aggeres struere cepit cum magna et con
tinua dimicatione. Oppidani enī loco supiore decurrētes
sine periculo preliebantur. Multosq; pertinaciter succeden
tes uulnerabant. Vt tamē milites nrī nō terrerentur
uineas pferre atq; opibus uincere locorum difficultates.
Eodem tempore tectos cuniculos crate et uineas agūt
ad caput fontis quod gen' opis sine ullo piculo et sine
suspitione hostium facere licebat. Extruitur agger
in altitudinem pedum sex collocatur in eo turris .x. ta
bulatorū. que menib; adequaretur. id enim nullis
opibus effici poterat. sed que superare fontis fastigiū
possit ex ea cum tela tormētis iacerent ad fontis adit'
ne sine piculo oppidani adaquarētur nō tantū peco
ra atq; iumenta sed etiā hominū multitudo siti
cōsumebatur. Quo malo territi oppidani cuppas
sepo pice scandulis completas et ardētes in opere
puoluūt. Eodem tempore acerrime pliantur. et ab ī
cēdio restinguēdo dimicatione & piculo romani de
terrentur. magna repēte in ipsis opib; flamma extitit
Quecumq; enim p locum pcipitem missa erant ea uineis
& aggere suppressa cōprehendebant. id ipm quod mo
rabatur. Contra milites nrī qq; periculoso genē prelij
locoq; iniquo pmebantur. tamē omnia fortissimo aīo
sustinebant. Res enim gerebatur excelso loco

incōspectu exercit' nr̄i magnusq utrinq clamor ori
ebatur. Ita ut quisq poterat max insignis que noti
or testatiorq uirtus eē esset telis hostium flammisq
se offerebat. Cesar cum cōplures suos uulneratos
uideret ex omīb ptibus oppidi cohortes montem
ascendere et simulatione menuū occupandorū clamo
rem undiq iubet tollere. Quo facto pterriti op
pidani cū quid ageretur in locis reliquis eent igna
ri et suspensi reuocāt ab impugnādis opib armatos
murisq disponunt. Ita nr̄i fine prelij facto celeri
ter opa flāma cōphensa partim restingunt ptim
interscindūt. Cum ptinaciter resisteret oppidani ma
gna eē pte amissa sui suorū insentētia permanebāt.
Ad postremum cū cuniculis uene fontis intercise sī
atq auerse. Quo facto repente fons pennis exhaust'
tantam attulit oppidanis salutis despatione ut id nō
hominū consilio sed deoꝝ uoluntate factū putarēt
Itaq necessitate coacti se tradiderunt. Cesar cū suā
lenitatē cognitam omīb sciret nec uereret neq cru
delitate nature uideretur asperius fecisse neq exi
tum cōsilij sui aīaduerteret si tali ratione diuer
sis in locis plures rebellare cepissent exemplo sup
plicij deterrendos reliquos existimauit. Itaq omēs
mib q arma tulerāt man' precedit uitam cōcessit q
testatior eēt pena impborum. Drapes quē cap
tus a Canīo docui siue indignitate uinculorū siue
timore grauioris supplicij paucis dieb cibo abstinu
it atq ita interijt. Eodem tempore Lucterius quē
pfugisse explio scripsi cū inpotestatē uenissz ex
Epasneti aruerni crebro enim mutandis locis mul-

torum fidei se cõmittebat quod nusq̃ diuti' sine piculo commoraturus uidebatur cũ sibi conscius eẽt q̃ inimi cum haberet Cesarem hunc Epasnetus Aruernus ami cissimus . po . ro . sine ulla dubitatione uinctũ ad Cesa rem de duxit Labien' interim intreuiris equestre pre lium secundum fecit compluribꝫ Treuiris interfectis et germanis q nullis aduersus romanos auxilia de negabant principes eorũ uiuos redegit ĩ suaz potesta tem atq̃ in his Surum heduũ q & uirtutis et gene ris summam nobilitatẽ habebat solusq̃ ex heduis ad id temp' pmanserant in armis . Ea re cognita cum in omnibꝫ gallie ptibus Cesar bene res gestas uide ret iudicareq̃ supioribus estiuis galliam deuictam et subactam esse Aquitaniã ipse nũq̃ adisset . sed p P. Crassum quadam ex parte deuicisset . Cum duabus legionibꝫ in eam ptem pfectus est ut extremũ tẽp' estiuorũ cõsumeret . Quamrez sicuti cetera cele ritater feliciterq̃ confecit . Namq̃ omẽs Aqtanie ciuitates legatos ad eũ miserũt obsidesq̃ ei dederũt . Quibus rebꝫ gestis ipse cum presidio eqtum Narbonã pfect' est . Exercitum p legatos ad hyberna dedu xit quattuor legiones in belgio collocauit . Cũ M . Antonio & C . Trebonio . & P . Vatinio Tullio legatis duas ĩ heduos cõstituit . Quantũ ĩ omĩ gallia summam auctoritatẽ eẽ sciebat duas ĩ Turones ad fines car nutuz posuit que omẽz illam regionez cõiunctam oce ceano cõtineret . duas reliquas legiones ĩ lemonitũ fines rio longe ab Aruernis nequã pars gallie uacua ab exercitu esset . Ipse paucos dies in prouincia mo ratus . Cum celeriter omẽs cõuentus percũrisset pu

blicas cōtrouersias cognouisset benemeritis pmia tribuisset cognoscendi enim maximã facultatem habuerat qualis quisq; in Re. pu. fuisset totius gallie defectione quaz sustinuerat fidelitate atq; auxilijs puincie illi⁹. His rebus confectis ad Legiones se in Belgium recepit hybernauitq; Nemotecenne. Ibi cognoscit Commiũ atrebatem preliũ cum eqtatu suo contendisse. Nam cũ Antonius in hyberna uenisset ciuitasq; attrebatum in officio maneret Cammius qui post illam uulnerationem quam supra cōmemorauim⁹ semp ad omes motus paratus suis ciuib; ee consuesset ne consilia belli querētib; auctor armoꝝ duxq; deesset parente romanis ciuitate cum suis eqtib; se suosq; latrocinijs alebat infestisq; itineribus cōmeatus complures qui comportabantur i hybẽna romanorũ intercipiebat. Erat Altribut⁹ Antonio pfectus eqtum qui cum eo hyemaret. C. Volusenus quadrat⁹: Hunc ad persequendũ hostium eqtatũ mittit uolusen⁹ ad eam uirtutẽ que singularis erat in eo magnũ odium Cōmij adiungebat quo libentius id faceret quod imperabat. Itaq; dispositis insidijs sepe equites eius aggressus secunda p̄lia faciebat. Nouissime cũ uehementi⁹ cōtenderetur atq; Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate ptinacius eum cũ paucis insecut⁹ eet Ille autẽ fuga uehemẽti uolusenũ pduxisset lōgius inimicus hōmini repente omniũ suoꝝ iuocat fidẽ atq; auxilia ne sua uulnera pfidia intposita mlta paterẽtur conuersosq; eque se a ceteris incautius permittit inprefectum faciuit idem omis eius

equites paucosque nostros conuertunt et insecuntur. Comius in
tensum calcaribus equum coniungit equo Quadrati lanceaque
infesta medium femur eius magnis uiribus traiecit. Praefecto uul
nerato non dubitant nostri resistere & conuersis equis hostem
repellere quod ubi accidit complures hostium magno no
strorum impetu perculsi uulnerantur & partim fuga proteruntur
partim intercipiuntur quod malum ubi dux equi uelocita
te uitauit grauiter uulneratus praefectus esset ut uite pericu
lum aditurus uideretur refertur in castra Commius autem
siue expiato dolore suo siue magna parte suorum amissa
Legatos ad Antonium mittit. Seque ibi futurum ubi per
scripserit et ea facturum que imperarit obsidibus datis
firmat. Illud unum orat. ut timori suo concedatur. ne in
conspectum ueniret cuiusquam romani quam postulationem An
tonius cum iudicaret a iusto nasci timore ueniam pete
ti dedit. obsides accepit. Scio Cesarem singulorum anno
rum singulos comentarios fecisse quod ego non existimaui
mihi esse faciendum quod insequens annus. T. Paulo. &
C. Marcello cons. nullas habet gallie res magnopere gestas. ne
quis tamen ignoraret quibus in locis eo tempore Cesar exerci
tusque fuisset cum scribenda iungendaque huic comentario
statui. Cesar cum in belgio hyemaret unum illud propositum
habebat continendi in amicitia ciuitates nulli spem aut
causam dare armorum nihil enim minus uolebat. quam sub
decessum suum necessitatem aliquam sibi imponi belli
gerendi ne cum exercitum deducturus esset bellum
aliquod relinqueretur. Quod omnis gallia libenter
sine presenti periculo susciperet. Itaque honorifice ciuita
tes appellando principes maximis preliis afficiendo
nulla onera noua imponendo defessam tot aduersis

prelys galliam conditione parendi meliore facile ip̄te
cōtinuit. Ip̄e hybernis p actis cōtra cōsuetudinē i Itali
am q̄ꝫ maximis itineribꝫ est pfectus ut municipia et
colonias appellaret. Quibus. M. Antonij questoris sui
cōmendaret sacerdotij petitione cōtendebat enīz gratia
cū Libenter pro homine sibi coniuntissimo quem paulo
ante premiserat ad petitionem, tum acriter contra fac
tionem et potentiam paucorū qui. Antonij repulsa Ce
saris recedentis grām conuellere cupiebat. Hunc et
si augurem prius factum q̄ꝫ Italiam contingeret
in itinere audiuit. tām non minus iustam sibi ca
usam municipia et colonias abeundi existimauit.
ut his grām ageret ut frequētiam atq̄ꝫ officiū suū
Antonio prestitissent. Simulq̄ꝫ se et honorē suūz
insequentis anni cōmendaret petitione propterea
quod īsolenter aduersarij sui gloriarētur. Lentum
et Marcellum consules creatos. q omnē honorem
et dignitatē Cesaris spoliarent. Ereptū Sergio
galbe consulatū. Cum is multo plus grā ualuissꝫ
quod sibi coniunctus & familiaritatē et consuetu
dine Legationis esset. Exceptus Cesaris aduent
ab omnibus municipijs et colonijs incredibili ho
nore et amor. Tum pmum enim ueniebat ab illo
uniuerse gallie bello nihil relinquebatur quo ad
ornatum portarū itinerum Locorum omniū qua
Cesar iturus esset excogitari poterat omnis mul
titudo obuiā iam pcedebat. cum liberis omnibꝫ
locis hostie imolabantur triclinijs stratis fora tē
placq̄ꝫ occupabant. Vt uel expectatissimi triumphi
Letitiam pcipi posset tanta erat magnificētia apud

opulētiores cupiditas apud humiliores. Cuꝫ om̄es re
giones Gallię togatę Cęsar pcurrisset summa cū cele
ritate ad exercitū Nemetocennam redit. Legioni
busq; ex om̄ibꝫ hybernis ad fines treuerorū euocatis
eo pfectus est. ibiq; exercitum lustrauit. T. Labi
enum. Gallię togatę prefecit quo maiore cōmendati
one cōciliaretur ad cōsulatus petitionē. Ipē tantuꝫ
itinerum faciebat quantū satis eēt ad mutationem
locorū pp salubritatem existimabat. Ibi q̄q; crebro
audiebat Labienū ab inimicis suis solicitari. cētiorq;
fiebat tam̄ neq; de Labieno credidit q̄cq̄. neq; contra
Senat' ut aliquid faceret potuit adduci iudicabat em̄
liberis sententiis patrum cōscriptorū causam suam fa
cile obtinere. Nam cum C. Curio tribun' plebis cum
Cęsaris causam dignitatēq; defendendam suscepisset
sepe erat sanatus pollicit' si quem timor armorum
Cęsaris lederet. & quoniā pompei dominatio atq;
arma nō minimū terroreꝫ foro inferrent disce
deret uterq; ab armis exercitusq; dimitteret. fore
quo facto liberā et sui iuris ciuitatē. Neq; hoc
tantum pollicit' est. sed etiam p se discessioneꝫ fa
cere cepit. Quod ne fieret om̄es. amiciq; Pom
pei iusserunt. atq; ita rem moderando discesserūt
Magnū hoc testimoniū Senat' erat uniuersi con
uenie(n)sq; supiori facto. Nam Marcellus pximo
anno cū repugnaret Cęsaris dignitatē contra
Pompei et Crassi legem retulerat ante tempus
ad senatum de Cęsaris puinciis sententiisq; dictis
discessioneꝫ faciente Marcello. qui sibi omnem
dignitatem ex Cęsaris inuidia querebat frequens

Senatus in alia omnia transit quibus non frangebantur animi inimicorum Cesaris. Sed admonebantur quo maiores pararent necessitudines / quibus cogi posset Senatus id probare quod ipsi constituissent. Fit denique Senatus consultum ut ad parthicum bellum Legio una a Pompeio altera a Cesare mitteretur. neque obscure he due legiones Cesari detrahuntur. Nam Pompeius legionem primam quam ad Cesarem miserat confectam ex delectu provincie Cesaris eam tamquam ex suo numero dedit Cesar tamen cum de uoluntate aduersariorum se spoliari nemini dubium esset. Cn. Pompeio Legionem remisit et suo nomine xi quam in gallia citeriore habuerat ex S. C. iubet tradi in eius locum xiii / in Italiam mittit que presidia tueatur ex quibus presidiis .xv. ducebatur. Ipse exercitum distribuit in hyberna. C. Trebonium cum legionibus quattuor in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduis deducit. Sic enim existimabat duci tutissimam esse galliam si Belge quorum maxima uirtus. et Hedui quorum summa esset auctoritas exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. Quo cum uenisset cognoscit. per C. Marcellum consulem Legiones duas ab se missas. que ex S. C. deberent ad bellum parthicum duci. Pompeio traditas. atque in italia retentas esse. Hoc facto quamquam nulli erat dubium quin arma contra Cesarem pararentur. Tamen eo Cesar omnia patienda esse statuit. Quo ad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius defendendi disceptandique quam belligerandi.

Comentariorum C. Iulii Cesaris de bello ciuili Pompeiano Liber primus Iulius Celsus Constantinus V. C. Emendauit Fe li ci ter.

LITTERIS A FABIO C. CESARIS CONsulibus traditis Egre ab his impetratum est summa tribunorum contentione plebis ut in senatu recitarentur. ut uero ex litteris referretur ad Senatum impetrari non potuit. Referunt consules de r. p. in ciuitate L. Lentulus consul Senatui reique p. se non defuturum polliceretur. Si audacter aut fortiter sententias dicere uelint. Sin Cesarem respiciant atque eius gratiam sequantur ut superioribus fecerint temporibus. se sibi consilium capturum. neque senatus auctoritati optemperaturum habere se quod ad Cesaris gratiam atque amicitiam receptum in eandem sententiam loquitur Scipio Pompeio esse in animo. R. P. non deesse si Senatus sequatur. si cunctetur aut agat Lenius neque eius auxilium si postea uelit Senatus imploraturum. Haec Scipionis oratio quod Senatus in Vrbe habebatur. Pompei que aderat. ex ipsius ore pompeii mitti uidebatur. Dixerat aliquis Leniorem sententiam ut primo Marcellus ingressus in eam orationem non oportere ante de ea re ad Senatum referri quam delectus tota italia habiti exercitus conscripti essent. Quo presidio tute et libere Senatus que uellet decernere auderet. ut M. Calidius qui censebat ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur neque esset armorum causa timere Cesarem correptis

ab eo duabus legionibus periculum reseruare & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur: ut M. Rufus qui sententia Calidii pronunciaturum se omnino negauit paucis fere mutatis rebus sequebatur. Hi omnes conuicio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negauit Marcellus perterritus conuitiis a sua sententia discessit. Sic uocibus consulis terrore presentis exercitus minis amicorum pompei plerique compulsi multi & coacti Scipionis sententiam sequuntur. Uti ante certam diem: Cesar exercitum dimittat. Si non faciat eum aduersus rem publicam facturum uideri intercedit. M. Antonius Q. Cassius tribunus plebis refertur confestim de intercessione dicuntur sententie graues ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit. Ita quam maxime ab inimicis Cesaris collaudatur. Misso aduesperum senatu omnes qui sunt eius ordinis a pompeio euocantur Laudat Pompeius atque imposterum confirmat seniores castigat atque incitat. Multi undique ex ueteribus Pompeii exercitibus spe premiorum atque ordinum euocantur. Multi ex duabus legionibus que sunt tradite a Cesare arcessuntur completur urbs & ius comitiorum tribunus plebis centurio euocat. Omnes amici consulum necessarii Pompeii atque eorum qui ueteres inimicicias cum Cesare gerebant in Senatum coguntur. Quorum uocibus et concursu terrentur infirmiores dubii confirmantur plerisque uero libere decernendi potestas eripitur Pollicetur. L. Piso sese iturum ad Cesarem, L. Rosius Item pretor qui de his rebus eum doceant. Sex dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur et a non nullis sententie ut Legati ad Cesarem mittantur qui

uoluntatem Senat' ei pponant. Omib; his rebus resistit
Omibusq; oratio consulis scipionis. & Catonis opponitur
Catonem ueteres inimicicie Cesaris incitant et dolor re
pulse. Lentulus eris alieni magnitudine et spe exercit'
ac puinciarum et regum appellandorum largitionibus
mouetur. Seq; alterum fore Sullam inter suos glo
riatur. ad quem summa imperij redeat Scipionem
eadem spes puincie atq; exercituum impellit quos se
pro necessitudine pertiturum Pompeio arbitratur. simul
iudiciorum metus adulatio atq; ostentatio sui et
potentium qui in re. pu. iudicijsq; tum plurimum
pollebant. Ipse Pompeius ab inimicis Cesaris incitat'
et quod neminem dignitate secum exequari uole
bat. Totum se ab eius amicicia auerterat et cum
comunibus inimicis in gratiam redierat quorum ipse ma
gnam partem illo affinitatis tempore iniunxerat
Cesari simul infamia duarum legionum pmotus quas
ab itinere Asye Syrieq; ad suam potentiam domi
natumq; conuerterat rem ad arma deduci stude
bat. his decausis aguntur omia raptim atq; turba
te. n Neq; docendi Cesaris ppinquis eius spatium
datur nec ppinquis trib. ple. sui periculi depcandi
neq; ii extremi iuris intercessione retinendi quod
L. Sylla reliquerat facultas tribuitur. Sed de
sua salute septimo die cogitare coguntur. Quod
illi turbulentissimi superioribus temporibus. tr. pl.
Octo denique mensis suarum actionum respicere ac timere
consuerant. Decurritur ad illud extremum atq; vlti
mum. S. C. quo nisi pene in ipso urbis incendio atq;
in desperatione omnium salutis Latorum audacia nunquam

ante discessum est. Dont operam consules. pr. tr. pl. quicqꝫ consules sunt ad urbem nequid detrimenti r. pu. capiat. Lex tum pscribitur ad vij. ydus Ianuar. atqꝫ v. primis diebus quibus haberi senatus potuit. Qua ex die cõsulatum iniit Lentulus biduo excepto comitiali & de imperio Cesaris et & de amplissimis uiris tr. pl. grauissime acerbissimeqꝫ decernitur. Profugiũt statim ex urbe. tr. pl. seqꝫ ad cesarem cõferunt. Is eo tempor̃ erat Rauẽne expectabatqꝫ suis leuissimis postulatis responsa. Siqua hominũ equitate res ad ocium de duci posset proximis diebus habetur extra urbem Senatus Pompeii eadem que p Scipionem ostenderat agit Senatus uirtutem constantiamqꝫ collaudat copi asqꝫ suas exponit Legiones sese hr̃e paratas. x. pre terea cognitum compertumqꝫ sibi alieno ee aĩo ĩ Cesarez milites. neqꝫ is posse psuaderi uti eum defendant atqꝫ sequantur saltim de reliquis rebꝫ ad Senatũ refer tur. tota italia ut delectus habeatur Faust' Sylla. ppere in mauritaniam mittit̃ pecunia uti ex erario Pompeio detur refertur et de Rege Iuba ut socius sit atqꝫ amic'. Marcellus uo ĩ pñ̃sentia passurũ negat De fausto impendit Philipp' tr. pl. De reliquis rebus. S. C. prescribuntur puincie priuatis decernuntur due consulares reliquę pretorię Scipioni obuenit Syria L. Domitio gallia. Philipp' et Cotta puato consilio pre tur neqꝫ eorũ sortes deiciuntur In reliquas p uincias pretores mittuntur neqꝫ expectant quod su perioribus annis acciderat ut de eorum imperio ad populum ferat paludatiqꝫ uotis nũcupatis exeunt cõ sules ante id temp' accidit / nũq̃ ex urbe profici

scuntur Lictoresq̃ hn̄t in urbe ex capitolio privatim cõtra omnia uetustatis ex tota italia delectus habentur arma imperantur pecunie a municipiis exigunt̃ e fanis tolluntur omnia diuina humanaq̃ iura pmiscentur.

Quibus rebus cognitis Cesar apud milites concionatur omnium temporum iniurias inimicorũ inse cõmemorat a quibus deductum ac deprauatum pompeium queritur inuidia atq̃ obtrectatione laudis sue cuius ipse honori et dignitati semp fauerit adiutorq̃ fuerit nouum i re. pu. introductum exemplum queritur ut tribunitia intercessio armis notaretur atq̃ oppremeretur que superioribus annis eēt restituta. Syllam nudatas omni tribunitia potestate tamen intercessionem liberam reliquisse Pompeium qui amissa restituisse uideatur dona et que ante habuerint ademisse. Quocienscumq̃ sit decretum darent magistratus operam ne quid. r. p. detrimenti caperet qua uoce & quo. S. C. po. ro. ad arma sit uocat᷒. Factum in perniciosis legibus in ui tribunitia in secessione ppli templisq̃ editioribus occupatis. Atq̃ hac superioris etatis exempla expiata Saturnini atq̃ Grachorum casibus docet quarũ rex illo tẽpore nihil factum atq̃ cogitatum quidem nulla promulgata lex nõ cum populo agi ceptum nulla secessio facta hortatur. Cui imperatoris ductu viiij annis Rem pu. felicissime gesserint plurimaq̃ prelia secunda fecerint. Omnem galliam germaniamq̃ pacauerit ut eius estimationem dignitatemq̃ ab inimicis defendant Conclamant legionis. xiiij que aderat milites hanc enim initio tumultus

euocauerat relique nō dum conuenerant sese parato esse imperatoris sui tribunorūq; plebis iniurias defendere. Cō gnita militum uoluntate ariminū cum ea legione pro ficiscatur: ibiq; tr. pl. qui ad eum confugerant reliq̄s Legiones ex hibernis euocat & subsequi iubet. Eo L. Cesar adolescens uenit cui p̄r cesaris erat Legatus. Is re liquo sermone cōfecto cuius rei causa uenerat hr̄e se ad eum priuatim offitium mandata demonstrat uelle.
Pompeium se Cesari purgatum ne ea que res pu egerit in suam cōtumeliam conuertat semp̄ se in r. pu. cōmoditā a p̄uatis necessitatibus habuisse potiora Cesarē quoq; p̄ sua dignitate debere & studium & iracundiam sua r. p. dimittere / neq; adeo grauiter irasci inimicis cum illis nocere se speret r. p. noceat pauca eiusdem gn̄is addit cum excusatione. Pompeis coniuncta eadem fere atq; eisdem rebus pretor Rosius ait cū pretor Cesare sibiq; Pompeium cōmemorasse demonstrat. Que res & si nihil ad leuandas iniurias ptinere uidebant̄. Tam̄ idoneos nactus homines p quo ad ea que uellet ad eū per ferrentur petit ab utroq; quoniam. Pompei mandata ad se tulerunt ne grauent̄ sua quoq; ad eum postulata deferre si puo labore magnas controuersias toller̄ atq; omēs italiam moetu liberare possint. Sibi semp̄ p̄mam fuisse dignitatē uitaq; potiorē doluisse se quod p̄benefitio sibi cōtumelia ab inimicis torqueret̄. ereptoq; se mestri imperio in urbem retraheret̄ cui rationem hr̄e pximis comitiis populus iussisset. tam̄ hanc iactu ram honoris sui r. p causa equo animo tulisse cum lit teras ad Senatū miserit ut omēs ab exercitib; disce derent ne id quidem impetrauisset tota italia delect̄

haberi retineri legiones duas que ab se simulatione parthici
belli sint abducte ciuitatem ēē in armis. Quonam hec oīa
nisi ad suam pniciem ptinere. Sed tām ad oīa se descen
dere paratum atq3 oīa pati r. p. causa. Proficiscat̄ Pom
peius in suas puincias. Ipi exercitus dimittāt discedant
oēs in Italia ab armis metus e ciuitate tollat̄ libe
ra comicia atq3 oīs. r. p. Senatui populoq3. ro. pmittat̄
Haec quo facili certisq3 conditionib3 fiant et iure iurādo
sanciantur aut ipe ppius accedat aut se patiatur acce
dere fore ut p colloquia ut oēs controuersie cōponātur.
Acceptis mandatis Rosius. L. Cesare Capuam peruenit ibiq3
cōsules pompeiumq3 inuenit postulata Cesaris renuntiat
Illi deliberata respondent scriptaq3 ad eum mandata
p eos remittunt. Quorum hec erat sūma Cesar ī galliam
reuerteretur Arimino excederet exercit' dimitteret
Que si fecisset Pompeium in Hispaniā iturum interea quo
ad fides ēēt data Cesarem facturum que polliceretur
& nō intermissuros consules Pompeiumq3 delect'. Erat ini
qua conditio postulare ut Cesar arimino discederet atq3
in puinciam reuerteretur. Ipum et prouincias et legio
nes alienas tenere exercitum Cesaris uelle dimitti de
lect' hr̄e polliceri magnam pacis desperationē afferebat
se in prouinciam iturum neq3 ante quem diem iturus sit
diffinire ut pacto Cesaris consulatu. Pompei' pfectus non
ēēt nulla tām mendacii religione obstrictus uideretur.
Temp' uero colloquio nō dare neq3 accessurum polliceri
magnam pacis desperationē afferebat. Itaq3 ab Arimino
M. Antonium cū cohortibus Aretium mittit. Ipe arimini cum
duabus legionibus subsistit ibiq3 delectum hr̄e īstituit
Pisaurū fanū Anconam singulis cohortibus occupat. Inte

rea certior factus Tiginum Therinum pr cohortibus
quinque oppidum tenere ac munir̃ omniumque esse Tiguinorum
optimam erga se uoluntate Curionem cum trib; cohor
tibus quas pesauri & Arimini habebat mittit. Cuius
aduentu cognito diffisus ciuium uoluntate Therinus
cohortes ex vrbe reducit & pfugit. Milites in itiner̃
ab eo descendunt & domum reuertũtur. Curio om
nium summa uoluntate Tiguinũ recepit. Quib; rebus
cognitis confisus municipiorũ uoluntatibus Caesar
cohortes Legionesque xiij ex presidiis deducit Auxi
mũque proficiscitur quod oppidum Acti' cohortib; intro
ductis tenebat delectumque toto piceno circũmissis se
natorib; habebat. aduẽtu Cesaris cognito decuriones
Auximi ad Actium uarum frequentes conueniunt
docet sui iudicij rem non ẽe neque se neque reliquos mu
nicipes pati posse. C. Cesarem imperatorem bene de
re pu. meritũ tantis rebus gestis oppido moenibusque
phiberi. Pro inde habeat rationem posteritatis &
piculi. Quorũ oratione pmotus varus presidium
quod introduxerat & oppido educit ac profugit. Hũc
ex pmo ordine pauci Cesaris consecuti milites consi-
stere coegerunt. Cõmisso prelio a suis deseritur
V arus nõ nulla ps militum domum discedit. Reliq
ad Cesarem perueniunt. Atque una cum his depre-
hensus L. Pupius primipili Centurio adducitur
qui hunc eundem ordinem in exẽcitu Gn. Pompei
duxerat ante. At Cesar milites actianos collaudat
P upium dimittit Auximatibus agit grãs seque eorum
facti memorem for pollicetur. Quib; rebus Romam
nunciatis tantus repente terror inuasit vt cum Len

tulus ad aperiendum erarium uenisset ad pecuniam
Pompeio ex. S. C. pferendam protinus aperto sanctiore
erario ex urbe profugeret. Cesar. n. aduentare. iamiamque
ad esse eius equites falso nunciabantur. hunc Marcel
lus collega & pleriq3 magistratus consecuti. Cn. Pompei'
pridie eius diei ex urbe pfugeret Cesar. n. aduentare
fectus iter ad Legiones habebat quas a Cesare accep
tas in epulia hibernorū causa disposuerat delectus
contra urbem intermittūtur nil citra Capuam tutū
ēē omib; uidetur capue pmū ee confirmat et colligūt
delectumq3 colonorū. qui Lege Iulia Capua deducti
erant hic instituunt gladiatoresq3 quos ibi Cesar in
Ludum habebat ad forum productos. Lentulus liber
tatis cōfirmat. atq3 his equos attribuit & se sequi
iussit. quos postea monitus ab suis quod ea res omnium
iudicio reprehendebatur circum familiares conuentus
campanie custodie causa distribuit. Maximo Cesar
pgressu omem agrum picenum pcurrit cuncte earum
regionum prefecture Libentissimis animis eū reci
piunt exercitumq3 eius omib; rebus iuuant. Etiā qd
cingulum oppidum Labienus constituerat suaq3 pe
cunia ex edificauerat ad eum Legati ueniūt q3 impe
rauerit se cupidissime facturos pollicentur milites
imperat mittunt Interea Legio .xii. Cesarem consequit
cum his duabus Asculum Picenum pficiscitur. Id op
pidum Lentul' spinter .x. cohortibus tenebat q
Cesaris aduētu cognito pfugit ex oppido cohortesq3
secum adducē conat' magna pte militum deseritur
relictus in itinere cum paucis incidit in Bibulū
Ruffum missum a Pompeio in agrum picenū cōfir

mandorũ cã hominum a quo fact' certior Bibulus que
res in piceno gererẽtur milites ab eo accepit ipsum dimit
tit. Item ex finitimis regionibus quas pot contrahit co
hortes ex delectibus pompeianis in his Camerinũ fugi
entẽ vi llium Hyrrim cum sex cohortibus quas ibi in
presidio habuerat excipit. Quibus coactis xiii effecit
cum his ad Domitium enobarũ corfiniũ magnis itine
ribus puenit Cesareq ad esse cum legionibus duabus
nitiat. Domiti' p se circiter cohortes xx. Alba et Mar
sa et pelignis & finitimis regionibus coegerat. Recep
to Asculo expulsoq Lẽtulo Cesar conqri milites q
ab eo discesserant delectumq institui iubet. Ipẽ unũ
diem ibi rei frumentarie cã morat' Corfiniũ contẽdit
eorum uenisset cohortes v pmisse a Domitio ex oppido
põtem fluminis interrumpebant qui erat ab oppido
milia passuũ circiter iii. Ubi cũ ãncursoribus Cesaris
plio cõmisso celeriter domitiani a põte repulsi se in
oppidum receperũt. Cesar legionibus traductis ad
oppidum constitit iuxtaq murum castra posuit. Re cõ
gnita Domiti' ad Pompeiũ in Apuliã pitos regionum
magno pposito pmio cum litteris mittat q petant atq
orent ut sibi subeniat. Cesar duabus exercitibus
et locorum angustiis facile intercludi posse frumentoq
phiberi quod nisi fecerit se cohortes que ampli' xxx
magnũq num senatorum eqtumq r in periculum ẽe
uenturum. Interim suos cohortat' tormenta in mu
ris disponit certas cuiq partes ad custodiam urbis
attribuit militibus in contione agros ex suis possessio
nibus pollicet' xl in singulos iugera et pro rata
pte centurionibus euocatisq. Interim Cesari nũciat'

Sulmonẽses qđ oppidum a Corfinio vij milium iter
uallo abest cupere ea facere que uellet sed a Q. Lu
cretio Senatore & Actio peligno phiberi qui ad op
pidum vij cohortium presidio tenebant. Mittit eo M
antonium cum Legionib; viij. cohortibus quos Sulmonẽses
simul atq; signa uiderant uña portas apuerunt uni
uersiq; et oppidani et milites gratulantes exiere. An
tonio Lucreti' et actius se de muro eiecerunt. Actius ad
Antonium deduct' petit ut ad Cesarem mitteret. An
toni' cum cohortib; et actio eodem die quo profectus
erat reuertitur Cesar eas cohortes cum exercitu
suo cõiunxit. Actiumq; ĩcolum dimisit. Cesar pmus
dieb; castra magnis operib; finire et ex finitimis
municipijs frumtum comparare reliquasq; copias expectar
instituit eo triduo Legio viij. ad eum uenit cohortesq;
ex nouis gallie delectib; . xxij. equitesq; ab rege no
rico circiter. ccc. quorũ aduentu altera castra ad al
teram oppidi ptem ponit. his Curionem pfecit reliqs
diebus oppidum uallo castellisq; circũuenire instituit
cui' opis maxa pte effecta eodem fere tempore mis
si ad pompeium reuertunť Lris plectis domiti' dissi
mulans in cõsilio pnuntiat. Pompeiũ celeriter subsi
dio uenturum hortaturq; eos ne aĩos deficiant. queq;
usui ad defendendum oppidum parent. Ips arcane
cum paucis familiaribus suis cõloquitur consiliumq; fuge
capere constituit. cum vulgus Domitij orone nõ consen
tiret atq; omia trepidantius timidiusq; ageret q̃ su
perioribus dieb; cõsuesset multumq; cum suis consilian
di cã secreto pter cõsuetudinem colloqueret cõcilia
cõuentus & hominum fugeret res diutius tegi

dissimulari nõ potuit · Pompeius enim scripserat sese rem ĩ
sumum piculum deducturũ non ẽẽ neq3 suo consilium aut
uoluntate Domitiũ se in oppidum corfinium contulisse pro
inde siqua fuisset facultas ad se cum omibȝ copiis ueni
ret · id ne fieri posset obsidione atq3 oppidi circumuitione
fiebat · Diuulgato Domitij cõsilio milites qui erant Cor
finij pma uesperi secessionem faciunt atq3 ita intersse
tribunum militum atq3 honestissimos sui gñis colloquũt
obsideri se a Cesare opa munitionesq3 prope ẽẽ pfectas
ducem suum Domitium cui' spe atq3 fiducia pmanserĩt
p iectis omibȝ fuge capere consilium debere se salutis ra
tionem habere · Ab his primo · marsi dissentire incipi
unt eamq3 oppidi ptem que munitissima uideretur
occupant · tantaq3 inter eos dissentio existit ut manũ
cõserere atq3 armis conantur · Post paulo intnũcius
ultro citroq3 missis que ignorabant de · L · Domitij fuga
cognoscunt · ita omẽs uno consilio domitium pductũ
in publicum circũsistunt et custodiunt Legatos ex suo
nũo ad Cesarem mittunt sese paratos portas ẽẽ apire
queq3 impauerit facere et · L · Domitium uiuum in eius
potestatem tradere · Quibȝ rebȝ cognitis cesar et si
magni interesse arbitrabat̃ quãprimũ oppido potiri
cohortesq3 ad se in castra traducẽ nequa aut largitio
nibȝ aut aĩ confirmatione aut falsis nuncijs mutatio
fieret uoluntatis qd sepe in bello paruis momẽtis mag
casus intercederent tam ueritus ne militum introitu
& nocturni tpis licentia oppidum diriperet eos qui
uenerãt collaudat atq3 atq3 in oppidum dimittit · Põtas
murosq3 obseruari iubet · Ipẽ his operibus que instituerat
facere milites disponit nõ certis spatijs intermissis ut

erat superiorum dierum consuetudo sed perpetuis vigiliis stationibusque ut contingant inter se omnem munitionem expleant. tr. mil. & prefectos circummittit atque hortatur ab eruptionibus caveant sed etiam singulorum hominum occultos exitus observent. neque eo tam remisso ac languido animo quisque fuit qui ea nocte conquieverit tanta erat summa rerum expectatio ut alius in aliam partem mentem atque animo traheret. Quid ipsis corfiniensibus. quid Domitio. quid Lentulo. quid reliquis accideret quid quosque eventus exciperent. Quarta vigilia circiter Lentulus spinter de muro cum vigiliis custodibusque nostris colloquitur velle si sibi potestas fiat

Cesarem convenire. Facta potestate ex oppido mittitur. neque ab eo prius Domitiani milites discedunt quam in conspectum cesaris ducatur cum eo de salute sua orat atque obsecrat ut sibi parcat. veteremque amiciciam commemorat Cesarisque in se beneficia exponit que erant maxima quod per eum in collegium pontificum venerat. quod provinciam Hispaniam ex pretura habuerat quod in petitione consulatus erat sublevatus. Cuius orationem Cesar interpellat se non maleficii causa ex provincia egressum se uti se a contumeliis inimicorum defenderet ut tr. pl. in ea re ex civitate expulsos in suam dignitatem restitueret. ut se et populum romanum factione oppressum in libertatem vindicaret. Cuius orationem confirmatus Lentulus ut in oppidum reverti liceat petit quod de sua salute impetraverit fore etiam reliquis ad suam spem solatio adeo esse perterritos non nullos ut sue vite durius consulere cogantur facta potestate discedit.

Cesar ubi illuxit omnes Senatores, Senatorumque liberos tribunos militum equitesque romanos ad se produci iubet

Erant quinquaginta ordines. L. Domitius. Lentulus spinter

Rufus · Sextus quintili͛ uarus questor L · Rubrius · Prete
rea filius domitii aliiq͛ complures adoloscentes et magn͛
nus equitum romanorũ & decurionum quos ex municì
piis Domitius euocauerat · Hos omes pductis a contume
liis militũ conuitiis phibet pauca apud eos loquitur
quod sibi apte eorũ grã ; relata nõ sit p sua in eos officiis
in eos maximis bñficiis dimittit in eos omes icolu
mes aurum quod aduexerat domitius atq͛ i publico
d'posuerat allatum ad se ab iiis uiris corfiniensibus
Domitio reddidit ne continẽtior iuita hoĩum q͛ in
pecunia fuisse uideatur · & si eam pecuniã publicam
esse cõstabat · Datamq͛ a pompeio instipendium mi
lites domitianos sacramentum apud se iubet dicẽ atq͛
eo die castra mouet iustumq͛ iter conficit · Septẽ
omĩo dies corfinio commorat͛ et pfines Marrucini
norum frentanorũ Larinatium in apuliam peruenit ·
Pompeius his rebus cognitis · que ad corfiniũ erãt
geste Luceriam pficiscitur Carnusium atq͛ inde
Brundusium copias undiq͛ ex nouis delectib; omẽs
ad se cogi iubet seruos pastores armat atq͛ his equos
attribuit ex his circiter · ccc · equites conficit · L · mã
lius pretor · Albam cum cohortib; sex profugit Ru
tilus Lupus pretor · Terracinã cum tribus q̃ pcul
equitatum · Cesaris conspicate cui preerat Biuius
Curi͛ relicto pretore signa ad Curium transferũt
atq͛ ad eũ transeunt · Item reliquis itinerib; nõ nlle cohor
tes i agm̃ Cesaris · alie in equites incidunt · Reduci
tur ad eum depḣensus ex itinẽ · CN · magius Cremona
p · f · fabrum · CN · Põpeii quẽ Cesar ad eũ remittit cũ man
datis qm̃ ad id temp͛ facultas colloquẽdi nõ fuit atq͛

ad se Brundusium sit uētur᷒ interesse · r · p · ut cōmunis
salutis se cū Pompeio colloqui · Neq; uō idē pfici Longo
itineris spatio cum p alios conditiones ferāt ac si corā
de omib; conditionib; disceptetur · His datis mandatis
Brundusium cum Legionibus sex puenit ueteranis tbus
At reliqs quas ex nouo delectu confecerat / atq; initinē
côpleuerat · Domitianas xx · cohortes ptinus a Corfinio
in ei Siciliam miserat reprit cons · Dirchachium pfectos
cum magna pte exercit᷒ Pompeium remanere brundu
sij cum cohortibus · xx · neq; certum îueniri pote
rat obtinendi ne Brundusij cā ibi remansisset ꝙ
facilī omē adriaticum mare extremis italię ptib;
regionib;q; grecię inpotestatē hrēt atq; ex utraq;
pte bellum administrar̄ posset · an îopia nauium
ibi restitisset · Veritusq; ne ille italiam dimittendâ
nō existimaret exitus administrationesq; Brundu
sini pōtus impedire instituit · Quorū opum hec erat
ratio qua fauces erant angustissime portus moles
atq; aggerem ab utraq; pte Littoris iacebit qđ his
Locis erat uadosum mare lōgius pgressus cum alti
agger altiore aqua contineri nō posset rates duplices
qūoquo uersus pedes p xxx · e regione molis collo
cabat has quaternis anchoris ex quattuor angulis
destinabat ne fluctibus mouerēt᷒ his pfectis collocatisq;
alias de inceps pari magnitudine rates iungebat · Has
terra atq; aggere îtegebat adit᷒ atq; îcursus adde
fendēdum impediret · A fronte atq; ab utroq; latere ·
crateis ac pluteis protegebat î quarta quaq; earꝝ
turres binorꝝ tabulatorꝝ excitabat quo cômodī ab
impetu nauiū incēdijsq; defenderet · Côtra hec Pom

poius naues magnas onerarias quas in portu brundisino d
prehenderat adornabat ibi turres cum ternis tabulatis eri
gebat easque multis tormentis et omni genere telorum comple
tas ad opera Cesaris appellabat ut rates perrumpet atque
opera disturbaret sic quottidie utrinque emin fundis sa
gittis reliquisque telis pugnabatur. Atque hec ita Cesar ad
ministrabat ut conditiones pacis dimittendas non existima
ret. ac tam et si magnopere admirabatur. Magium quem
ad Pompeium cum mandatis miserat ad se non remitti
Atque ea res sepe tentata et si impetus eius consiliaque tar
dabat tamen omnibus rebus perseuerandum in eo putabat.
Itaque Caninium Rebillum legatum familiarem necessarium
Scribonium liboni mittit ad eum colloquii causa man
dat ut Libonem de conciliandia pace hortetur. Inpri
mis ut ipse cum Pompeio colloqueretur postulat ma
gnopere se se confidere demonstrat si eius rei sit potestas
facta fore ut equis conditionibus ab armis discedatur
cuius rei magnam partem laudis atque existimationis
ad Libonem peruenturam si illo auctore atque agente
ab armis sit discessum Libo a colloquio Caninii
digressus ad Pompeium proficiscitur. Paulopost renuntiat
quod consules absint sine illis non posse agi de compositione
Ita sepius frustra rem tentatam Cesar aliquando dimittendam
sibi iudicabat et de bello agendum prope dimidia parte
operis a Cesare effecta diebusque in ea re consumptis
viiii. naues a consulibus Dirchachio remisse que priorem
partem exercitus eo deportauerant Brundusium reuertun
tur pompeium siue opibus Cesaris permotus siue et quod ab ini
tio Italia excedere constituerat aduentu nauium profecti
onem parare incipit et quo facilius impetum Cesaris tardaret

ne sub ipā profectione milites oppidum irrumperēt portas
obstruit uicos plateasq́ƺ in edificat ac fossas transuersas
uiis ꝑducit atq́ƺ ibi sudes stipitesq́ƺ pacutos defigit. hec le
uib ƺ cratibus terraq́ƺ in equat. aditus aūt atq́ƺ itinera
duo que extra murum ad portū maximis defixis trabi
bus atq́ƺ eis preacutis ꝑsepit. His paratis reb ƺ milites silē
tio naues conscēdere iubet expeditos aūt ex euocatis sa
gittariis funditorib ƺ q́ƺ raros inmuro turrib ƺ q́ƺ disposuit.
Hos certo signo reuocare constituit cum omēs milites na
ues conscendisset. atq́ƺ his expedito loco actuaria nauigia
reliq̄t Brundusini Pompeianoꝝ militū iniuriis atq́ƺ ipi
Pompeii contumeliis pmoti Cesaris rebus fauebant. Itaq́ƺ cogta
Pompeii ꝓfectione cōcursantibus illis atq́ƺ inea re occupatis uul
go extectis significabant p quos re congita Cesar scalas
parari militesq́ƺ armari iubet ne q̄ua rei gerēde facultatem
dimittat. Pompei9 sb noctē naues soluit q̄ erant inmuro cu
stodie causa collocati eo signo quod conuenerat reuocāt
notisq́ƺ itinerib ƺ ad naues decurrunt milites positis
scalis muroꝝ ascendunt sed moniti a brundusinis ut
uallum cecum fossasq́ƺ caueant subsistūt et longo itinē
ab his circūducti adportum puenīūt. duasq́ƺ naues cū
militib ƺ que ad moles adheserant Cesaris scaphis lintrib ƺ
q́ƺ rephendunt rephensas excipiunt. Cesar et si ad
spem cōficiēdi negocii maxē pbabat cohactis nauib ƺ
mare transire et Pompeiū sequi priusq́ƺ ille se se trans
marinis auxiliis cōfirmaret. Tam ei9 rei morā temporisq́ƺ
lōginquitatem timebat quod omib ƺ coactis nauib ƺ Pom
pei9 ꝑsentē facultatē insequendi sui ademerat relique
batur ut ex Longinquorib ƺ regionibus gallie Piceniq́ƺ
et a freto naues eēnt expectande id pp anī temp9 lōgū

atq impeditum uidebatur. Interea ueterem exercitum
duas hispanias cōfirmari quarū erat altera maximis bene
ficiis pompeii deuincta auxilia equitatū parari. Galliam
Italiamq tentari se absente nolebat. Itaq impresentia se
quendi pompeii rationem omittit. In Hispaniā proficisci
cōstituit duumuiris municipiorū omnium imperat ut
naues conquirāt Brundusiumq deducēdas curēt mittit
in Sardiniam cū Legione una Valerium Legatū in Siciliā
Curionem p. pr. cum Legionibus tribus. eundem cum
Siciliam recepisset ptinus in Aphricam transducere
exercitum iubet. Sardiniam obtinebat. M. Cotta. Sici
liam. M. Cato Aphricam sorte Tubero obtinere debebat.
Caralitani adse simul Valerium mitti audierunt nō dū
ex Italia profecto sua sponte Cottam ex oppido eiciunt.
Ille pteritus qd omnem puinciam consentire itelligebat
ex Sardinia in Aphricam pfugit. Cato in Sicilia na
uis Lōgas ueteres reficiebat. nouas ciuitatib; impe
rabat. Hec magno studio agebat in Lucanis brutiisq p
Legatos suos ciuium romanorū delectus habebat eqtum
peditumq cētū nūm a ciuitatib; Sicilia exigebat. qb;
reb; pene perfectis aduentu curionis cognito qritur
incōtione sese pditum ac proditum a Cn. Pompeio qui
omnibus rebus imparatissimus nō necessariū bellum
suscepisset & ab se reliquisq in Senatu interrogatus
oīa sibi ad bellum ēē apta ac parata cōfirmasset. Hec ex
contione questus ex puincia fugit nacti uacuas ab impe
riis Sardiniam Valerius Curio Siciliam cum exercitib;
eo puenunt. Tubero cum in Aphricam uenisset iuenit in p
uincia cum imperio Actium Varū q ad Auximū ut supra
demonstrauimus amissis cohortib; ptinus ex fuga in Aphri

cam puenerat · atqꝫ eam sua spōte uacuā occupauerat ·
delectuqꝫ habito duas legiones effecerat hoīum et lo
corum notitia & usus ei puincię nact' adit' ad ea co
nanda quod paucis an̄ annis expretura eam prouinci
am obtinuerat · Hic uenientem uticam cum nauib; tube
ronem portu atqꝫ oppido phibet neqꝫ affectum ualitu
dine filium exponere iterra patitur · sed sublatis anco
ris excedere ex loco cogit · His rebus confectis Cesar
ut reliquū temp a labore intermitteretur · milites ex
pxima municipia deducit · ipe ad Vrbem proficiscitur ·
Coacto senatu in iurias inimicoꝝ cōmemorat · docet se nul
llum extraordinarium honorē appetisse · sed expectato
tempore legitimo consulat' eo fuisse contētus qđ omnibus
ciuibus pateret latum ab · x · tr · pl · contradicentibus
inimicis · Catonē uero acerrime repugnātem et pstina
consuetudine dicendi in ora dies extrahentē ut sui
ratio haberetur ipō consule Pompeio qui si improbasset
cur fieri passus ēēt et si pbasset cur suo uti populi
bn̄ficio phibuisset patientiam proponit suam cum
de exercitib; dimittēdis ultro postulauisset in quo
iacturam dignitatis atqꝫ honoris ipe factur' ēēt Acerbi
tatem inimicoꝝ docet · Quid quod ab altero nō
postularēt in se recusarēt atqꝫ om̄ia pmisceri mallēt
q̄ imperiū exercitusqꝫ dimittere īiuriam in eripien
dis legibus pdicat crudelitatē & insolentiā in cir
cūscribendis · tr · pl · conditiones a se latas expedita
colloquia & denegata cōmemorat p quib; reb; orat
at postulat ut · r · p · suscipiant atqꝫ una secum admi
nistrēt sin timore defugiant illis se oneri nō futurū
et p se · r · p · ad ministraturum · Legatos ad Pompeium

de compositione mitti oportere. Neqꝫ se reformidare qd
Pompei᷒ paulo ante ĩsenatu dixisset ad quos legati mitte
rentur. His auctoritatem attribuit timoreqꝫ eoꝝ q mitte
rent significari. tenuis atqꝫ infirmi hec animi uideri.
Si uero ut opibus ante ire studuerit, sic iustitia et eqtate
uelle superare. Probat rem senat᷒ dimittendis legatis sed q
mitterent nõ repꝛehebantur maximeqꝫ timoris cã pro se
quisqꝫ id mun᷒ legationis recusabat. Pompei᷒ n ab urbe
discedens in senatu dixerat eodem se habiturũ loco
qui rome remansisset & qui in castris Cesaris fuisset
sic triduum disputationibꝫ excusationibusqꝫ extrahitur.
Subicitur et. L. Metellus. tr pl. ab inimicis Cesaris qui
hanc rem distrahat. Reliquasqꝫ res quascũqꝫ agere ĩ
stituerit impediat. Cui᷒ cognito consilio Cesar frustra
diebus aliquot cõsumptis ne reliquũ temp᷒ omittat. In
fectis his que agere destinauerat ab urbe pficiscitur
atqꝫ in ulteriorem galliam puenit. Quo cum uenisset
cognoscit missum a Pompeio Iubellium Rufum quem
paucis an diebꝫ Corfinio captum ipe dimiserat pre
fectuz. Item Domitium ad occupandam Massiliam na
uibus actuariis. vii. quas Sicilie Sardinie a puatis
coactis seruis libertisqꝫ colonis suis compleuerat pre
missos et legatos Massilienses domũ nobiles adulescẽ
tes. Quos ab urbe discedens Pompei᷒ erat ad hortatus
ne noua Cesaris offã uenturũ suoꝝ beneficiorum
in eos memoriam expellerent quibus mãdatis acceptis
Massilienses portas Cesari clauserant Albicos barba
ros homines q in eoꝝ fide antiquit᷒ erant mõtesqꝫ su
pra massiliam incolebant ad se uocauerũt frumentũ
ex finitimis regionibus atqꝫ omibꝫ castellis ĩurbẽ con

uexerant armorum officinas in urbe instituerat muros
et portas reficiebant. Euocat ad se Cesar Massiliam .xv.
primos cum his agit ne initium inferendi belli ab mas
siliensibus oriatur debere totius eos Italie
auctoritatem sequi potiusquam unius hominis uoluntati obtempe
rare. reliquaque ad eorum sanandas mentes pertinere arbi
trabatur. Cuius orationem legati domum referunt atque ex
auctoritate hec renuntiant Cesari intelligere se diuisum
esse populum in partes duas neque sui iudicii neque suarum esse
uirium discernere utra pars habeat iustiorem causam
principes uero esse earum partium Gn. Pompeium et C. Ce
sarem patronos ciuitatis quorum alter agros uulgarum
arecomicorum & heluiorum publice iis concesserit alter bello uic
tas Gallias attribuerit uectigaliaque auxerit. Quare
paribus eorum beneficiis parem se quoque uoluntatem tribuere
debere, et neutrum eorum contra alium iuuare aut urbe
aut portibus recipere. Haec dum inter eos aguntur
Domitius nauibus Massiliam peruenit atque ab his receptus urbi pre
ficitur summa ei belli administrandi permittitur. eius
imperio classem quoquo uersus dimittunt onerarias na
ues quas ubique possunt deprehendunt atque in portum dedu
cunt. Parum clauis aut materia atque armamentis instruc
tis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur. Frumenti
quod inuentum est in publicum deferunt. reliquas merces commeatusque
ad obsidionem urbis accidant reseruant quibus iniu
riis permotus Cesar legiones tres Massiliam adducit
turris uineasque ad oppugnationem urbis agere naues
longas arelate numero .xii. facere instituit quibus effectis
armatisque diebus .xxx. a qua die materia cesa est
adductisque Massiliam his Q. Brutum prefecit. C. Trebonium

um Legatū ad oppugnationē Massilię reliquit. Hec dū parat atq ad ministrat. C. Fabium Legatū cum legionib; trib; quas narbone circūq ea loca hymandi causa dis posuerit. in Hispaniā pmittit. celeriterq salt' pyre neos occupari iubet q eo tempore ab. L. Afranio Lega to psidijs tenebant. reliq̃s Legiones que Longi' hymabāt subsequi iubet Fabius ut erat imperatū adhibita cele ritate psidium ex saltu deiecit. magnisq itinerib; ad exercitum afranij contendit. Aduentu L. uibilij ru fi quē a pompeio missum in hispania demonstratum ē.

Afrani' petreius & Varro legati Pompeij quor; uni' his paniā citeriorē a saltu Castulonēsi ad Anam duab; Legionibus. Terti' ab Ana Beitoniū agrum Lusitaniāq pari nūo Legionū obtinebat officiā inter se patiūt uti Petrei' ex Lusitania p Veietones cum omibus co pijs ad Afranium proficiscatur. Varro cū his quas habebat Legionib; omem ulteriorē hispaniā tueatur.

His rebus constitutis eqtes auxiliaq totius Lusitanię a Petreio celtiberię Cantabris barbarisq omibus qui ad occeanū ptinēt impant ab Afranio qbus coactis celeriter Petrei' p Veitones ad Afranium puenit. con stituūtq comuni consilio ad Ilerdam bellum pp. ipsius loci oportunitatē gerere. Erant ut supra demonstra uimus Legiones tres Afranij et Petreij duę pterea scutatę citerioris puincie & cetatrę ulterioris hispa nię cohortes circiter LXXX. equitūq utriusq puincie circiter. V.^m Cesar in hispaniā Legiones pre miserat ad sex milia auxilia peditum nīlia eqtū tria milia habuerat omib; superiorib; bellis et parē ex Gal lia nūm quam ipse pacauerat nōiatis ex omib; ciuitatib;

nobilissimo quoquo euocato huic optim gnis hominum
ex Aqtanis Montanisq qui galliam puicia attingut.
A udierat Pompeiu p mauritaniam cu legionib iter in His-
pania face. Confestimq ee ueturu simul a tribunis
militum ceturionibq mutuas pecunias sumpsit has
exercitui distribuit. Quo facto duas res consecut est qd
pignore aios ceturionu couixit & largitione militu uolun
tates redemit. Fabius finitimaru ciuitatu aios litteris nuntiisq
tentabat in Sicore flumine pontes effecerat duos distates
inter se milia passuum quattuor. His pontib pabulatu mit
tebat qd ea que citra flumen fuerant supiorib dieb
consumpserat. hoc ide fere atq eadem de causa pompe
iani exercitus duces faciebant / crebroq inter se eques
trib plys cotendebant. Huc cum quotidiana cosuetudine
cogresse pabulatoribus presidio pprio fabiane Legiones
due flum transissent impedimentaq et omes eqtat seqret
subito uentorum & aque magnitudine pons est iterrupt
et reliqua eqtum multitudo interclusa. Quo cognito
a Petreio et Afranio ex aggere atq cratibus qui flumine
ferebant celeriter suo ponte Afrani que oppido castrisq
coniunctum habebat Legiones quattuor eqtatuq omes tra
iecit duabq fabianis occurrit Legionib. Cui aduetu
nuciato. L. Planc qui legionib perat. re necessaria coac
tus locu cepit supiorem diuersamq aciem i duas ptes
costituit ne ab eqtatu circuueniri posset. Ita congressus
impari nuo magnos impet Legionuq sustinet. Comisso
ab eqtib prelio signa legionu duaru pcul ab utrisq
conspiciuntur quas. C. Fabius ulteriore ponte subsidio
nris miserat cospicat fore id quod accidit ut duces
aduersarior occasione & beneficio fortune ad nros

opprimendos uterêtur. Quarum aduêtu prelium dirimitur ac suas uterque Legiones reducit ícastra. Eo dubio Cesar cũ eqtibus .cccc. quos ibi in psidio reliquerat í castra puenit Pons qui erat tempestate interrupt' pene erat refectus. hunc noctu pfici iussit. Ipe cognita Locorum nãa ponti castrisque psidio ix. cohortes relinqt atque oĩa impedimita & postero die omib; copiis triplici instructa acie ad Ilerdam pficiscit' et subcastris Afrany constitit et ibi paulisper sub armis morat' facit equo Loco pugnandi potistatẽ. Potestate facta Afrani' copias educit et í medio colle sub castris côstituit. Cesar ubi cognouit Afranium stare quo mim prelio dimicaret' ab infimis radicib; môtis inintermissis circiter passib; cccc. castra facere côstituit / & ne in opere faciendo milites repentino hostium ícursu exterrerêtur / atque ope phiberentur. Vallo muniri uetuit quod eminere et peul uidere necesse erat. Sed a fronte contra hostem castra pedum xv. fossam fieri iussit / Prima et secunda acies in armis ut ab initio constituta erat pmanebat. Post hoc op' in occulto a tertia acie fiebat sic omẽ prius est pfectum qm intelligeretur ab Afranio castra muniri sub uespere Cesar intra hanc fossam Legiones reducit. atque ibi sub armis pxima nocte côquiescit. Postero die omẽm exercitum intra fossam côtinet et quod lôgius agger petend' inpresentia similem rationẽ opis ístituit singulaque latera castrorũ singulis attribuit Legionib; muniẽda fossasque ad eandem magnitudinẽ pfici iubet. Reliquas Legiones inarmis expeditas côtra hostem côstituit Afrani' Petreiusque terrendi cã atque impediendi opis copias suas ad infimas montis radices

pducunt & prelio lacessunt. neq; id circo Cesar opus intermittit cõfisus presidio legionũ triũ et munitione fos se. Illi nõ diu cõmorati nec longi' ab infimo colle pgressi copias in castra reducũt. Tertio die Cesar uallo castra communit. Reliquas cohortes quas in superioribus cas tris reliquerat impedimentaq; ad se traduci iubet. Erat ĩ oppido Ilerda et pximo colle ubi castra Petrei atq; afra nius habebant planicies circiter passuum ccc. atq; in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior. quem si occupauisset Cesar et communiuiss& ab oppido et ponte & comeatu omi que in oppidum contulerat se interclu surum aduersarios cõfidebat. Hoc sperãs Legiones tres ex castris educit acieq; in locis idoneis structa uni' Legionis ante signa nos' pcurrere. atq; eũ tumulum oc cupare iubet. Qua re cognita celeriterq; que in statione pcastris erant Afranij cohortes breuiore itiner' ad eum dem occupandum Locum mittuntur. Contẽditur plio & quod prius ĩ tumulũ Afraniani uenerãt nri repellunt. Atq; alijs submissis subsidijs terga uerterũt seq; ad si gna Legionũ recipere coguntur. gen' erat pugne militũ illorum ut magno impetu pmo concurrerẽt. audacter lo cũ caperent ordines suos nõ magnopere seruarẽt rari dis psiq; pugnarent si pmerentur pedem referre & loco excedere nõ turpe existimarẽt eum Lusitanis reliquisq; barbaris gñe quoddam pugne assiefacti quod fere sit qbus quis in locis miles inueterauerat et mlt; parx regionũ cõsuetudine moueat. Hec tam nõ nros pturbauit insuetos hui' gñis pugne. Circuiri .n. sese ab apto latere pcurrẽtib; singulis arbitrabãtur. Ipsi aũt suos ordines seruare neq; ab signis discedere neq; sine

grauiter cum locum quē ceperant dimitti consuerat opor
tere. itaque pturbatis antesignariis legio que in eo cornu
constiterat locum cōtinuit atque in proximum colle sese re
cepit. Cesar pene omni acie perterrita quod preter opinionem
consuetudinemque acciderat cohortatus suos legionem nonam
subsidio ducit hostem insolenter acriterque nostros insecutus
supprimit. Rursus que terga uerterūt seque ad oppidum
Ilerda recipere & sub muro cōsistere cogit. Sed none
legionis milites elati studio dum sarcire acceptum
detrimentum uolunt temere insecuti longius fugientis in
locum iniquum progrediunt et sub montem in quo erat oppidū
positum Ilerda succedūt. Hinc se recipere cum uellent
rursus illi uellent rursus illi ex loco superiore nostros pre
mebant. Præruptus locus erat ex utraque parte directus
ac in tantam in latitudinē patebat ut tres instructe cohortes
eum locū explerēt. ut neque subsidia a lateribus submitti
neque equites usui esse possēt laborantibus. Ab oppido aūt de
cliuis locus tenui fastigio uergebat in longitudinē pas
suum circiter. cccc. Hac nostris erat receptus quod eo inci
tati studio inconsultius processerāt. hic pugnabatur loco &
pp angustias iniquo. & quod sub ipsis radicibus montis cō
stiterānt ut nullum frustra telum in eos mitteretur. Tamen
uirtute & patientia nitebantur. atque omnia uulnera susti
nebant. Augebantur illis copie atque ex castris cohor
tes per oppidum crebro submittebantur ut integri defes
sis succederēt. Hoc idem Cesar facere cogebatur ut sub
missis in eundem locū cohortibus defessos reciperet. Hoc
modo cum esset pugnatū cōtinenter horis quinque nostrique gra
uius a multitudine premerentur cōsumptis telis omnibus
gladiis districtis impetum aduersus mōtem in cohortis

faciunt · paucisq; deiectis reliquos sese conuertere cogunt.
S ūmotis submurū cohortibus ac nō nulla pte pp terrorem
in oppidū cōpulsis facilis ē nris recept' datus · Eqtatus
aūt nr' abutroq; Latere & si disiectis atq; inferioribus
Locis constiterat tam summū iugum uirtute conicitur · Atq;
interduas acies p equitans commodiorē ac tutiorem
nris receptum dat · Ita uario certamine pugnatū est ·
Nostri inprimo cōgressu circiter LXX · ceciderunt · ex quibus
Q · fulginii ex pmo hastato legionis XIIII · qui pp eximiā uirtu
tem ex inferioribus ordinibus in eum Locum puenerat uul
nerantur amplius · dc ex Afranianis interficiunt · T · Ce
cilius pmipili cēturio · & pter eum cēturiones quattuor ·
M ilites ampli' cc · Sed hec ei' diei pfertur opinio ut se utrq;
supiores discessisse existimarēt Afraniani qd cū omnium
iudicio īferiores esse uiderent comin' · Tam diu stetissēt
et nroꝝ impetum substinuissent & initio Locum tumu
lumq; tenuissent · que pugnandi cā fuerat et nostros
pmo congressu terga uertere aduersarios coegissent ·
N ostri aūt qd iniquo Loco atq; impari cōgressi nūo quod
qnq; horis prelium sustinuissent quod mōtem gladiis
districtis ascendissent · quod ex loco superiore terga uētere
aduersarios coegissent · atq; in oppidū cōpulissent · illi eum
tumulum p quo pugnatū ē magnis opibus muniuerunt ·
psidiumq; ibi posuerūt · Accidit igitur repentinū ī comodū
biduo quo hec gesta sunt · Tanta n tempestas cohorit' · ut
nunq̄ illis locis maiores aquas fuisse constaret · Cū aūt
ex omībus montibus nix pluit ac summas ripas fluminis
supauit · pontisq; ambos quos · C · Fabius fecerat uno die
interrupit · Que res magnas difficultates exercitui Ce
saris attulit Castra n ut supra demōstratum est · cum

erant inter flumina duo Sicoris & Cingam spatio milium
XXX. neutrū horū transiri poterat. necessarioqꝫ omēs his
angustiis cōtinebantur. Neqꝫ ciuitatesqꝫ q̄ ad Cesaris amici
ciam accesserant frumentum supportare neqꝫ hi qui pabulatū
longi ꝓgressi erant interclusi fluminib; reuerti neqꝫ ma
ximi comitatꝰ. qui ex italia Galliaqꝫ ueniebant in castra
ꝑuenire poterant. Tempꝰ aūt erat difficilimū quo neqꝫ fru
mēta in hibernis erant neqꝫ multū a maturitate aberāt ac
ciuitates exinanire quod Afraniꝰ pene omē frumētis añ
aduētum Cesaris Ilerdam cōuexerat reliqui siquid fu
erat supiorib; diebus Cesar consumpserat pecora q̄ secund
poterat ēē in ope subsidiū. ꝑꝑ bellum finitime ciuitatis
longi remouerant q erant pabulandi frumētandiue cā
progressi. Hos leuis armature Lusitani peritiqꝫ eorū regionū
certati citerioris hispanie cōsectabantur. quib; erat
ꝑclive. Tranare flum̄ quod consuetudo eorū omniū est
ut sine utrisqꝫ ad exercitū nō erant. At exercitus
Afranii omnium rerū abundabat copia. multū erat fru
mentū preuisum et cōuectum supiorib; temporib; mul
tū ex omī ꝓuincia cōportabatur magna copia pabuli
suppetebat. Harum omnium rerū facultates sine ullo pe
riculo pons Ilerde prebebat. & loca trans flum̄ integra
quo oīo Cesar adire nō poterat. Hac ꝑmanserunt aque
dies q̄ plures conatꝰ ē Cesar reficere pontes sed neqꝫ
magnitudo fluminis ꝑmittebat. Neqꝫ ad ripas disposite
cohortes aduersariorum ꝑfici patiebantur qđ illis ꝓhiberi
erat facile tum ipsius fluminis nāe atqꝫ aque magnitu
dine. tū qđ ex totis ripis in unū atqꝫ angustum locum
tela iaciebantur atqꝫ erat difficile eodem tp̄e rapidissi
mo flūie opa ꝑficere et tela uitare nūtiatur. Afranio

magnos comitatus qui iter habeant ad Cesarē ad flumen
cōstitisse. Venerāt eo sagittarij ex rutenis ex gallia cum
mltis carris magnisq; impedimentis ut fert gallica cōsuetu
do. Erat preterea cuiusq; gn̄is hoīz milia circiter .vj. cum
seruis liberisq; sed nullus ordo nullm imperium certū cū
suo quisq; consilio uteret. atq; omēs sine timor iter facerēt
usu superiorum temporū atq; itiner licētia. Erant cōplures
honesti adolescentes senator filij & equestris ordinis
erant Legationes ciuitatū erant Legati Cesaris. hos omēs
flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omi equi
tatu tribusq; Legionib; Afrani de nocte proficiscitur im
prudentes āmissis eqtibus aggreditur. celeriter tn̄
sese galli equites expediūt prelīuq; cōmittūt. Hi duz
pari certamine res geri potuit magnū hostiū nūm
pauci sustinuē. Sed ubi signa legionū apppinquare ce
perunt paucis amissis sese in mōtem cōferunt pximos
Hoc pugne temp' magnū nris attulit ad salutem mom
tum nacti enim spatiū se in loca superiora receperunt
desiderati sunt eo die sagittarij circiter. cc. equites pa
uci colonum atq; impedimitorum magnus nūs. his tam omnibus
annona creuit q̄ res nō solum inopia pn̄tis, sed et futuri tp̄is
timore ingrauescere consueuit. Iamq; ad xl. in singulos
modios annona peruenerat & militis uires īopia frumēti
diminuerat. atq; īcommoda īdies augebant & tam paucis
diebus magna. erat rer fcā cōmutatio ac se fortuna īclina
uerat ut nri magna īopia necessariarū rer cōflictarētur.
Illi omib; abūdarent rebus superioresq; haberentur. Cesar
his ciuitatibus q̄ ad ei' amiciciā accesserant. quo minor
frumēti copia fuerat pecus imperabat Calones ad Lōgin
quiores ciuitates dimittebat. Ipē pn̄tem īopiam quibus

poterat subsidiis tutabatur. Hec afranius petreiusque et eorum amici pleniora et atque uberiora Romam ad suos perscribebant Multa rumor fingebat ut pene bellum confectum uideretur. quibus litteris nunciisque Romam perlatis magni domum concursus magna ad Afranium magneque gratulationes fiebant. Multi ex Italia ad CN. Pompeium proficiscebantur. Alii ut principes tales nuncium attulisse. Alii ne euentum belli expectasse ut ex omnibus nouissimi uenisse uiderentur. cum in his angustiis res esset atque omnes uie ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur. nec pontes effici possent imperat militibus. Cesar ut naues faciant cuius generis eum superioribus annis usus Britannie docuerat Carine ac primum statumine et leui materia fiebant. reliquum corpus nauium uiminibus intextum coriis integebatur. Hasque perfectas carris iunctis deuehit noctu passuum milia a castris .XXII. militesque in his nauibus flumen transportat continentemque ripe collem improuiso occupat hunc celeriter priusque ab aduersariis sentiatur communit Huc postea legionem transiecit atque ex utraque parte pontem institutum biduo perficit. Ita et commeatus et qui frumenti causa processerant tuto ad se recepit. Rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem traiecit qui inopinantes pabulatores et sine ullo timore dispersos aggressi quam magnum numerum iumentorum atque hominum intercipiunt cohortibusque centuriatis missis subsidio scienter in duas partes sese distribuunt. Alii ut prede presidio sint. Alii ut uenientibus resistant atque eos propellant. vnamque cohortem que temere ante ceteras extra aciem procurrerat seclusam ab reliquis circumueniunt atque interficiunt incolumesque cum magna preda eodem ponte in castra reuertuntur. Dum Haec ad Ilerdam geruntur Massilien

seq usi. L. Domitij consilio naues longas expediunt nũo xvij
quarũ erant xi tecte. multa huc minora nauigia addunt
ut ipsa multitudine in nrã classis terreat magnũ nũm sa
gittariorũ magnũ albicorũ de quibus supra demonstratũ
est imponũt atq; hos premijs pollicitationibusq; incitant. cẽ
tas sibi deposcit naues Domitius atq; has colonis pasto
ribusq; quos secũ adduxerat complet. Sic omnibus rebus
instructa classe mag. fiducia ad nrãs naues procedũt.
quibus preerat. Q. Brut. hic ad insulam que ẽ contra Massiliã
stationes obtinebat. erat mlto inferior nũo nauiũ Bruto
sed electos ex omibus legionibus fortissimos uiros antesig
nos cẽturiones. Cesar ei classi attribuerat qui sibi id
muneris causa depoposcerant. Hi manus ferreas atq; ar
pagones pparauerant magnoq; pilorũ nũo tragularũ
reliquorũq; telorum se instruxerant. ita cognito hostiũ
aduentu suas naues ex portu educũt cum Massiliensib.
confligunt. Pugnatũ ẽ utrinq; fortissime. atq; acerrime
neq; mltũ albici nris uirtute cedebant hoies asperi et mõ
tani et exercitati in armis atq; hi mõ digressi massilie
sibus recẽtem eorũdem pollicitationẽ animis cõtinebat
pastoresq; idomiti spe libertatis incitati sub oculis Domitij
suam probarẽ opam studebant cũ Massilienses et celeri
tate nauium et sciẽtia gubernatorũ cõfisi nros claudebãt
impetũq; eorũ excipiebãt et quo adlicebat latiore
ut spatio pducta longiore acie circumuenirẽ nros aut pl
ribus nauibus adoriri singulos et remos transcurrentes
detergere si possent cõtendebant. Cum propius erat neces
sario uẽtum ab sciẽtia gubernatoris atq; artificis ad uir
tutẽ mõtanorũ refugiebant q nrĩ exercitatis remigibus
minusq; pitis gubernatoribus utebantur q repente ex

onerariis navibus erant pducti. neq dum et vocabulis armamentorum cognitis tum et gravitate et tarditate navium impediebant. facte n subito ex humida materia non enim eundem usum celeritatis habuerant. Itaq cum loc' cois pugnandi daret' equo animo singulas binis navibus obiciebant. atq iniecta manu ferrea & retenta utraq nave diversi pugnabant atq in hostium naves transcendebant et magno nuo albicorum et pastoru interfecto ptem navium depmut. non nullas cum hominibus capiut reliqs in portum compellunt. Eo die naves massiliensiu cu his que sunt capte intereunt novem. Ho pmu Cesari ad Ilerdam nuntiat' simul pfecto ponte celeriter fortuna mutatur. Illi pterriti virtute equitu nrui' libere minus audacter vagabantur. Alii non longe a castris progressi spacio celerem ut haberet receptu angusti depopulabat'. Alii longiore circuitu custodias stationesq equitu vitabant. aut aliquo accepto detrimento aut pcul eqtatu viso ex medio itinere proiectis sarcinis fugiebant. Postremo & plures intermitte dies et pter cosuetudine omnium noctu costituerant pabulari. Interim oscenses et Calagurritani q erant cu oscensibus contributi mittut adeum legatos seseq impata facturos pollicetur. Hos taraconenses et lacetani et ausetani. & paucis post diebus Illurgavonenses qui flum Iberu attingunt insequut'. Petit ab his omnibus ut se frumento iuvet. Pollicent' atq omnibus undiq conquisitis iumentis in castra deportant. Transit et cohors Illurgavonensis ad eum cognito civitatis cosilio et signa e statione transfert. Magna celeriter comutatio rerum. pfecto ponte magnisq civitatibus ad amicicia adiunctis expeditare frumentaria extinctis rumoribus d'auxiliis Legio

num que

num que cũ Pompeio p mauritaniá ueniri dicebatur.
Multe lõgingores ciuitates ab Afranio discescit et Cesaris
amiciciã sequit. Quibus rebꝫ pterritis aīs aduersariorum
Cesar ne semp magno circuitu p põtem eqtatus eet mittēdus
nact' idoneum locum fossas pedũ xxx. in latitudinem
complures facer̃ instituit. quibus partẽ aliquã Sicoris
auerteret uaduq; in eo flumine efficeret. His pene ef
fectis magnũ ĩ timorẽ Afrani Petreiusq; puenunt ne oĩo
frumto pabuloq; interclude rētur qd multũ Cesar eqtatu
ualebat. Itaq; constituũt ijs locis excedere et in celtibe
riam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur et
illa res q̄ ex duobꝫ contrarijs gñibꝫ q̄ supiore bello cũ
L. Sertorio steterit ciuitates uincte nom atq; imperium
absentis timebant que ĩ amicicia manserant Pompeij ma
gnis affecte beneficijs eum diligebant. Cesaris aũt
erat in barbaris nom obscuri. Hic magnos eqtat' ma
gna auxilia expectabant et suis locis bellum ĩ hyemem
ducẽ cogitabant. Hoc inito cõsilio toto flumine Ibero
naues conquirer octogessima adduci iubent id erat
oppidũ positum ad Iberum milia quinq; passuũ a castris
aberat xx. ad eum locũ fluminis nauibus iunctis pon
tem imperant fieri Legionesq; duas flum Sicorũ trans
ducant castra muniunt uallo pedum xij Qua re p
exploratores cognita sũmo labore militũ Cesar continu
ato diem noctemq; ope et flumine auertẽdo. Huc iam
reduxerat rem ut equites et si difficulter atq; egre
fiebat. Possent tñn et auderẽt flum transire pedites
uo tãtumõ humeris ac summo pector extare et cum alti
tudine aque tum et rapiditate fluminis ad trãseũdum
nõ impedirẽtur. Sed tñn eodem fere tpe pons ĩ Ibero

.ppe esset nuntiabatur et in sicori uadum reperiebatur. Iam uo magis illi maturādū iter existimabant. Itaq duab auxiliarib cohortib Ilerde psidio relictis omnib copiis Sicorā transeūt & cū duab legionib quas supiorib diebus traduxerant castra coniungūnt. Reliquebat Cesari nihil nisi equitatu uti agm aduersariorum male hrēt et caperet post se ipsius magnū circuitū hēbat ut multo breuiore itinere illi ad Iberum puenire possēt. Equites ab eo missi flum transeunt & cum de tertia uigilia Petrei atq Afrani castra mouissent repente se se ad nouissimū agm ostendunt et magna multitudine circūfusa morari. atq iter impedire incipiūt. Prima luce ex supioribus locis. Que Cesaris castris erant coniūcta cernebantur equitatus nrī prelio nouissimos illorū premi uehemēter ac nunq sustineri extremū agm. atq interrūpi alas inferri et signa et uniūsarū cohortiū impetum nros ppelli. De inde rursus conuerso inseq. Totis uo castris milites cōturbari et dolerē hostē ex manibus dimitti bellum necessario oib longi duci cēturiones tribunosq militum adire atq obsecrarē. ut p eos cesar certior fieret neu labori suo neu piculo pceret paratos ēē se se posse et auderē transirē flum qua traduct ēēt equitat. Quorū studio et uocibus excitat Cesar etsi timebat tāte magtudinis fluminis exercitū obicerē conand tn atq experiendum iudicat. Itaq īfirmiores milites ex oib cēturiis deligi iubet quorū aut aīus aut uires uidebantū sustinere non posse. Hos cum legione una psidio castris reliquit reliquas legiones expeditas educit magnoq nūo iumētorum īflumine supā atq infra cōstituto traducit exercitū. Paucis ex his militib arma īflum ab eqtatu

excipiunt ac subleuant. interit tn̄ nemo Traducto i
columi exercitu copiasq instruit tplicez aciē ducē icipit.
Ac tātum fuit imilitib studii ut mi. sex ad iter addito
ad uadum circuitu magnaq fluminis mora eos q de tertia
uigilia exisset an horā diei nonā consequerētur. Quos
ubi Afranius pcul uisos cū Petreio cōspexit noua re pte
ritus superiorib locis constitit aciemq instruit. Cesar
in campis exercitum refecit nedefessum plum obiciat
rūsus conātis pgredi insequitur et moratur. Ille necessario
maturi q cōstituerāt castra ponūt suberāt v. mōtes atq
milibus passuum quq itinera difficilia atq angusta
excipiebant. Hos montes itrase recipiebāt ut eqtatum
effugerēt Cesaris psidiisq in angustiis collocatis exer
citum itinere phiberet. Ipi sine timore ac piculo Iberiū
copias traducerēt qd fuit illis conandū atq omni rōe
efficiēdum ut toti diei pugna atq itineris labore de
fessi rem i posterū diem distulerūt. Cesar q inmedio
colle castra ponit. Media circiter nocte his q ad aquādi
cā lōgius a castris pcesserant ab eqtib correptis. fit ab
his certior Cesar duces aduersariorū copias silentio castris
educere. Quo cognito signū dari iubet et uasa militari
more cōclamari. Ille exaudito clamore ueriti ne nocte
impediti sb onere cōfligere cogerētur aut ne ab eqtatu
Cesaris i angustiis tenerēt iter sbprimūt copiasq i castris
continēt. Postero die Petreius cū paucis eqtib occulte
ad explorāda loca pficiscitur. Hi idem fit ex castris Cesa
ris. Mittitur L. Decidius saxa cū paucis qui loci nām per
spiciat. Vterq idez suis renūtia. v. milia passuū pxima
intercedere itineris cāpestris inde excipere loca aspera
& montuosa qui pius has angustias occupauerat ab hoc

hostem phibere nihil ēē negocij · Disputat' in cōsilio a Petre
io et Afranio & temp' pfectionis plerioꝫ censebant ut noctu
iter face posse prius ad angustias puenire q̄ sentiretur.
Alij quod pdie noctu cōclamatū ēēt a Castris Cesaris argu
mēti sumebant loco nō posse exiri clam circumfundi
noctu eqtatum Cesaris atqꝫ oīa loca et itinera obsi
deri nocturnaqꝫ plia ēē uitanda qd pterritus miles
in ciuili dissentione timori magq̄ religioni cōsulere
consueuerit Ad lucē mtm p se pudorem omium oculis
mtm & tribunoꝝ militū et Cēturionū psentiā afferre.
Quibus rebus coercem milites et in officio cōtineri so
leant quare omi rōe esse interdiu prumpendum
& si aliquo accepto detrimēto tam sūma exercit' salua
locum que petant capi posse. Hec euicit in consilio
sñia & pma luce postridie cōstituūt pficisci. Cesar
exploratis regionibus albente Celo omes copias castris
educit magnoqꝫ circuitu nullo certo itinē exercitū
educit. nanqꝫ ad itinera ad Iberū atqꝫ octogesam
ptinebant castris hostiū oppositis tenebant. Ipsi erant
transcēdēde ualles maxe ac difficilime saxa multis locis
prupta iter ipediebat arma pman' traderēt militesqꝫ
inermi subleuatiqꝫ alia ab alijs magnā ptem itineris con
ficerēt sed hunc laborem recusabat nemo. q cū omium
laborū finē fore existimabant. si hostem ibero et inter
cludere et frumto phibere potuissent. Hac pmo Affranij
milites uisendi causa leti ex castris pcurrebant cōtu
meliosis qꝫ uocibꝫ psequebantur. nos nec necessarij uict'
in opia coactos fugere atqꝫ ilerdam reuēti. Erat n.
iter a pposito diuersum contrariaqꝫ inptem iri uideba
tur. duces uō eoꝝ cōsilium suum laudibꝫ ferebant qd se

castris tenuissent multūq; eorū opinionē iuuabat q̄ sine iumentis impedimentisq; ad iter profectos uidebant. ut nō posse ī opiam diuti sustinē cōfideret sed ubi paulatim retorqueri agmi ad dextrā cōspexere iamq; p̄mos supare regionē castrorū. aiaduerterūt. Nemo erat adeo tardus aut fugiens laboris qn statim castris exeundum atq; occurrendum putaret cōclamat ad arma atq; omēs copie paucis p̄sidio relictis cohortib; exeunt rectoq; itinere ad Iberum cōtendūt. Erat inceleritate omē positum certamē ut p̄us angustias mōtesq; occuparēt. Sed exercitū Cesaris uiarū difficultates tardabant. Afranij copias eqtat Cesaris insequēs morabat res. tn̄ ab Afranijs huc erat necessario deducta ut si p̄ores montes quos petebant attigissent ipi periculū uitarēt. Impedimēta toti exercit cohortesq; in castris relictas seruar nō possent. Quibj interclusis exercitus Cesaris auxiliū ferri nulla rōe poterat. Confecit p̄or iter Cesar atq; ex magnis rupibus nactus planiciē in hac cōtra hostem aciē instruit. Afrani cū ab eqtatu nouissimū agm̄ p̄meret ān se hostem uideret collem quēdam nactus ibi consistit. Et eo loco quattuor Cetratorū cohortes ī montē qui erat in conspectu omnūi excelsissim mittit. Huc magno cursu cōcitatos iubet occupare eo cōsilio uti ipe eodem omib; copijs contenderet et mutato itiner iugis octogesima p̄uenirct. Hunc cū obliquo itinere cetrati peterent conspicat eqtatus Cesaris in cohortes impetū facit nec minimā p̄tem temporis eqtū ui cetrati sustinē potuerūt. omēs q ab eis circumuēti in cōspectu utriusq; exercitus interficiunt. Erat occasio bene gerende rei neq; uō idē Cesarem fugiebat tanto sub oculis accepto detrimēto p̄teritum exercitū sustinere non

posse p̄sertim circumdatum undiq; eq̄tatu cum in loco
equo et apto confligeret̄ id q; ab omib; ptibus ab eo
flagitabat. Concurrebant Legati Centuriones tribuniq;
militum ne dubitaret p̄liū cōmittē omnium esse para
tissimū aīos. Afranios cōtra multis reb; sui timoris signa
misisse q̄ suis nō subuenisset quod de colle nō recederent
qd̄ uix suoꝝ eq̄tuū incursum sustinerēt. collocatisq; ī unum
locū signis refecti neq; ordines neq; signa sēuarēt. Quod
si iniquitatē loci timerēt datum iri tamē aliquo loco
pugnandi facultatē q̄ certe inde decedēdū eēt. Afranio
nec sin aqua pmanere poss;. Cesar in eam spem uene
rat se sine pugna et sine uulnere suoꝝ rē conficere
posse qd̄ rē frumētaria aduersarios interclusiss; cur et
secundo p̄lio aliquos ex suis mitteret cur uulnerari pa
teret̄ optime meritos de se milites. Cur denīq; fortunam
periclitaret̄ p̄sertim cū nō minꝰ eēt imperatoris cōsilio
supare q̄ gladio. Mouebat̄ et misericōdia ciuiū quos in
terficiēdos uidebat. qbus saluis atq; incolumib; rē obtinē
malebat Hoc consiliū Cesaris plerisq; nō probabat̄. Milites
uō inter se loquebātur q̄m talis occasio uictorie dimitteret̄.
Etiam cū uellet Cesar sese nō eē pugnaturos. Ille in sua
sentētia p̄seuerat et paulū ex eo loco digreditur ut timo
rem aduersariis minua. Petreiꝰ atq; Afraniꝰ oblata facul
tate in castra sese referunt. Cesar p̄sidio montib; dis
posito omī ad Iberū intercluso itiner̄ q; p̄xime potest
hostium castris castra cōmunit. Postero die duces aduer
sariorum pturbati qd̄ omēm rei frumētarie fluminisq;
Iberi spem dimiserāt. de reliquis reb; cōsultabāt. Erat
unū iter Ilerdam si reuerti uellēt. Alterū si Taraco
nē peterēt. Hec consultantib; eis nūciatur aq̄tores

ab equitatu p̄mi nr̄o· Quare cognita crebrus stationes
eqtū disponit cohortiū alariarum Legionarias interyciūt
cohortes uallumq; ex castris ad aquā ducere incipiūt ut ī
tra munitionē et sin̄ timor̄ et sin̄ stationib; aquari possent.
I d opus inter se Petrei atq; Afranii patiuntur lpiq; pfi
ciundi opis cā· lōgius pgrediuntur. Quorū discessu li
beram nacti milites colloquiorū facultatem uulgo pro
cedunt· et quisq; in castris notū aut municipem habe
bat cōquirit atq; euocat· Primū agunt grās om̄es om̄ibus
q sibi pterritis pridie pepercissent eorx se bn̄ficio uiuer.
D e in̄ imperatoris fidem querūt recte ne se illi sint cō
missuri et q nō ab initio fecerit arma· et q cum ho
minib; necessariys et cōsanguineis cōtulerint queruntur
His puocatis sermonib; ab imperatore d' Petrei et Afranij
uita petūt ne quod ī se scelus concepisse neu suos pro
didisse uiderētur· Quib; confirmatis rebus se statim
signa translaturos cōfirmāt· Legatosq; de pace p̄morx
ordines cēturionū ad Cesarem mittūt· Interī aly suos
in castra inuitandi cā adducūt· Aly ab suis abdu
cūtur adeo ut una castra facta ex binis uiderentur
C omplurēsq; t'bunimilitū cēturionesq; ad Cesarē ueniunt·
seq; ei cōmendant Idez hoc fit a pncipib; Hispanie quos
illi euocauerat et secū in castris hēbant obsidū Loco·
H i suos notos hospitesq; q̄rebant p quē q̄sq; eorx aditum
cōmendationis hrēt ad Cesarē· Afranij etiā filius adole
scens de sua ac parētis sui salute cum Cesare per
Sulpiciū Legatū agebat· Erāt plena letitia et gratulationū oīa
eorx q tāta picula uitasse et eorx q sin̄ uulnere tātas
res cōfecisse uidebātur· magnūq; fructu sue pstine
Lenitatis omniu; iudicio Cesar ferebat cōsiliumq;

eius a cunctis pbabatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio ab
instituto ope discedit sese in castra recepit. Sic parat ut uide
batur ut qcuq accidisset casus hunc quieto et eq aio ferret.
P etrei uo non deserit sese armat familiã. Cum hac et pto
ria cohorte Cetratorum barbarisq eqtibus paucis benefi
ciariis suis quos sue custodie cã habere cõsuerat iprouiso
ad uallum aduolat colloquia militũ interrumpit nros repel
lit a castris. quos dephendit interficit. reliq coeũt interse
et repẽtino piculo exterrita. sinistras Sagis inuoluũt
gladiosq distringunt. Atq ita se a Cetãtris eqtibusq defen
dunt castrorũ propinqtate confisi seq in castra recipiũt
et ab his cohortibus que in stationes erant apud portas
defendunt. Quibus rebus confectis flens Petreius manipu
los circuit militesq appellat. neu se neu Pompeiũ absen
tem Imperatorẽ suũ aduersariis ad suppliciũ tradat ob
secrat. Fit celeriter cõcursus in pretoriũ. Postulant
ut iurẽt omes se exercitũ ducesq nõ deserturos neq
prodituros neq sibi sepatim ab reliqs cõsiliũ capturos.
P rinceps in hec uerba iurat. Ipẽidẽ iusiurãdum adigit.
A franiũ sbsequitur tribuni militũ Centurionesq & Cen
turiatim pducti milites idem iurãt educũt penesquẽ
qsq sit Cesaris miles ut pducat. pductos palam in pre
torio interficiunt. Sed plerisq quos ceperãt. L. celant
noctuq p uallum emittũt. Sed terrore sublato a ducibus
crudelitas in supplicio noua religio iurisiurãdi spẽ pntis
deditionis sustulit. mẽtesq militum puertit et rẽ ad
pstinã belli rõez redegit. Cesar milites aduersariorũ
q in castra p temp colloquii uenerant sũma diligẽtia
cõqueri et remitti iubet. Sz ex nũo tribunorũ militũ
centurionũq non nulli sua uoluntate apud eum remãse

runt quos ille postea magno in honor' hūit. Cēturiones in pliores ordines. eqtes Romanos in tribunitiū restituit honorē.
Premebatur afraniam pabulatione aquabantur eque eqre frumenti copiam Legionarij nō ulli hēbant. q' dierx xxij ab Ilerda frumentū iussi erant efferre. Cetrati auxiliaresq͂ nullam quorx erant facultates ad pirandiū ex igne & corpora insueta ad onera portanda. Itaq͂ magnus eorx quotidie nūs ad Cęsarem pfugiebat. in his erat angustus res. Sed ex propositis consilijs duob' explicitis uidebat Ilerda reuerti qd ibi pabulum frumenti reliquerāt. Ibi se reliquū consilium explicaturos confidebant Tarraco aberat longius quo spatio plures rem posse casus recipe' intelligebant. Hoc probato consilio ex castris proficiscunt. Cęsar eqtatu pmisso q nouissimū agm caperet atq͂ impediret.
I pē cum Legionib' subsequit'. nullum intercedebat temp' quē extremi cum eqtib' pliarētur. Gen' erat hoc pugnę expedite cohortes nouissimū agm claudebāt. pluresq͂ in locis campestrib' subsistebant si mōs erat ascendēdus facile. Ipa Loci nā piculum repellebat. q' ex locis supiorib' q ancesserant suos ascēdentes protegebant. cum uallis aut loc' decliuis suberat. neq͂ hi q ancesserāt morantib' opem ferre poterant. Eqtes uō ex loco supior' i aduersos tela coyciūt. Cū mag erat in piculo res tū inqrebāt. et cum huiusmoi locis eēt appropinquatū Legionum signa cōsister' iuberet magq͂ impetu eqtatum repellerēt.
E o submoto repente incitati cursu sese in uallis uniuēsi dimitterēt atq͂ ita transgressi rursus in Locis supioribus consisterent. Nam tm̄ ab eqtum suorx auxilijs aberant. quorx nūm habebant magnum ut eos supiorib' pterritos prelijs imedium reciperēt agm ultroq͂ eos tuerētur.

Quorum nulli ex itinere excedere licebat quin ab equitatu Cesaris exciperetur. Tali dum pugnatur modo lente atque paulatim proceditur crebroque ut sint auxilio suis subsistunt. Ut tum accidit milia progressi quattuor uehementiusque peragitati ab equitatu montem excelsum capiunt ibique una fronte contra hostem castra muniunt neque iumentis onera deponunt. Ubi Cesaris castra posita tabernaculaque constituta et dimissos equites pabulandi causa animaduerterunt subito prorumpunt. hora circiter sexta eiusdem diei et spem nacti more discessu nostrorum equitum iter facere incipiunt. Quare animaduersa Cesar relictis legionibus subsequitur presidio impedimentis paucas cohortes relinquit. Hora x. subsequi pabulatores equitesque reuocari iubet celeriter equitatus ad quottidianum itineris reuertitur officium pugnatur acriter ad nouissimum agmen adeo ut pene terga conuertant compluresque milites et non nulli centuriones interficiuntur.
Instabat agmen Cesaris atque uniuersum iminebat. Tum uero neque ad explorandum idoneum locum castris neque ad progrediendum data facultate consistunt necessario et procul ab aqua et natura iniquo loco castra ponunt. Sed hisdem de causis Cesar que supra sunt demonstrate prelio non lacesset et eo die tabernacula statui passus non est quo paratiores essent ad insequendum omnes siue noctu siue diu erumperent. Illi animaduerso uitio castrorum tota nocte municiones proferunt castraque castris conuertunt.
Hoc idem postero die prima luce faciunt totumque in ea re diem consumunt. sed quantum opere processerant et castra protulerant tanto aberant ab aqua longius et presenti malo aliis malis remedia dabant. Prima nocte aquandi causa nemo egreditur castra proximo die presidio in castris relicto

uniuersasq ad aquã copias educunt pabulatum emittit. Nemo
his supplices malus Cesar necessariam subire deditionẽ q̃ p̃
lio decẽtare malebat. Conat tam eas uallo fossaq circũmu
nire ut q̃ maximas eorꝝ repẽtinas eruptiones demoretur
quo necessario descensuros existimabat. Illi et inopia pa
buli adducti & quo eẽnt ad id expeditiores oĩa iumenta
ria iumẽta interfici iubet. In his operib consiliisq bi
duum cõsumit. Tertia die iam magna pars operis Cesa
ris processerat. Illi impediende rei que munitionis cã
fiebat hora circiter ix signo dato legiones educunt acieq
sub castris instruũt Cesar ab opere legionis reuocat eq
tatum omẽ conuenire iubet. Aciem instruit contra
opinionem enim militum famamq omniũ uideri p̃
lio diffugisse magnũ detrimẽtum afferebat. Sed eisdẽ
de causis que sunt cognite quo minus uellet dimicare
mouebatur. Atq hoc et magis q̃d spatii breuitas etiã
in fugam cõiectis aduersariis non multum ad summã
uictorie iuuare poterat. Non enim amplius pedum milib
duobus ab castris castra distabant. Hinc duas ptes acies
occupabant due. Tertia uagabatur ad incursum atq ad
impetum militum relicta. si p̃lium cõmitteretur ppĩqtas
castrorꝝ celerẽ superatis ex fuga receptum dabat. Hac d
cã constituerat signa inferẽtibus desistere por p̃lio
nõ lacessere. Acies erat Afraniana duplex legiones v.
Tertia in subsidiis locum alarie cohortis obtinebat Ce
saris triplex. Sed primam aciem quaterne cohortes
ex v. legionibus tenebant. Has subsidiare terne &
rursus alie totidem cuiusq legionis subsequebantur
sagittarii funditoresq media cõtinebãtur acie eqtat
latera cingebat. Tali instructa acie tenẽ uterq ppositum

uidebatur. Cesar nisi coact⁹ prelia nō committere. Ille ut opa
Cesaris impediret. pducitur tam̄ res aciesq; ad solis occasum
cōtinētur. Inde utq; incastra discedunt. Postero die munitio
nes institutas Cesar parat pficere. Illi uadum fluminis Si
coris tentar̄ si transire possent. Quare aīaduersa Cesar Ger
manos leuis armature eqtumq; ptem flum̄ traicit. cre
brasq; in ripis custodias disponit. Tandem omib; rebus
obsessi quartum iam diem sine pabulo retētis iumentis
aque ligni frumti inopia colloquiū petūt. et id si fieri
possit semoto a militib; loco. Ubi id a Cesare negatum &
palam si colloq uellēt concessum ē. Datur obsidis loco Ce
sari filius Afranij uenit in eum locum quem Cesar dele
git. audiente utroq; exercitu loquit̄ Afrani⁹ nō ēē aut ipi
aut militibus succensendum q fidem erga imperatorem
suum. GN. Pompeiū conseruare uoluerint. Sed satis iā fecis
se offo suo satisq; supplicij tulisse ppessos omniū rerum
iopiā. nūc uō pene ut feminas circūmunitos phiberi aq
phiberi ingressus. neq; corpor̄ dolorē neq; aīo ignominiā
ferre posse. itaq; se uictos confiteri orare atq; obsecrare
si q loc⁹ misericodie relinquatur. ne adultimū suppli
cium pgredi necesse sit. hec q̄ pōt dimississime subiectis
simeq; exponit. Ad ea. Cesar respondit nulli horum has
ptes uel querimonie ut miserationis min⁹ conuenisse.
Reliquos .n. omes offm suum pstitisse qui ēt bona condi
tione et loco et tpre equo cōfligere noluerint ut q̄
integerrima eēnt ad pacem omia exercitū suū qui
iniuria ēt accepta suisq; interfectis quos insua po
testate habuerit cōseruarit et texerit. Illius dniq;
exercit⁹ milites qui p se de conciliando pace egerit
qua in re omniū suoꝝ uite consulendū putarint. Sic

omnium ordinumque partis in misericordia constitisse ipsos duces
a pace abhorruisse eos neque colloquii neque indutiarum iura seruasse
et homines imperitos et per colloquium deceptos crudelissime inter
fecisse. Accidisse igitur his quod plerisque hominibus nimia
pertinacia atque arrogantia accidere soleat uti eo recur
rant et id cupidissime petant quod paulo ante contempserit
neque nunc se illorum humanitate neque aliqua temporis
oportunitate postulare. Quibus rebus augeantur opes sue
sed eos exercitus quos contra se multos iam annos aluerint
uelle dimitti neque enim sex legiones alia de causa missas in
Hispaniam septimamque ibi conscriptam neque tot tantasque
classis paratas neque submissos duces rei militaris
peritos nihil horum ad pacandas hispanias nihil ad usum
prouincie prouisum quod propter diuturnitatem pacis nullum auxi
lium desiderarit omnia hec iam pridem contra se parari
in se noui generis imperia constitui ut idem ad portes presidia
urbanis rebus et duas bellicosissimas prouincias absens tot
annos obtineat in se iura magistratuum commutari ne ex pre
tura aut consulatu ut semper sit per pauci probati et electi in
prouincias mittantur in se etatis excusationem nihil ualere
quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocen
tur in se uno non seruari quod sit omnibus datum semper impera
toribus ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo
aut certe sine ignominia domum reuertantur exerci
tumque dimittant que tamen omnia et se tulisse patienter
et esse laturum. Neque nunc id agere ut ab illis exerci
tum abductum teneat. ipse tamen quod sibi difficile non sit
Sed ne illi habeant contra se uti possent proinde ut esset
dictum prouinciis excederent exercitum dimitterent. sed
si id factum se nociturum nemini hanc unam atque extremam

pacis et condicionē Id uo militibus fuit p gratū &
iucundū ut ex ipa significatione cognosci potuit ni q
meti incōmodum expectauissent ultro premiū mis
sionis ferrēt. Nam cū de loco et tpre eī rei cōtro
uēsia inferretur et uoce & manibus uniuersi ex
uallo ibi constiterant significare ceperūt ut statim di
mitterentur neqꝫ enim interposita fide firmū ēē
posse si in aliud temp differretur. Paucis cū ēēt
in utramqꝫ ptem uerbis disputatū res huc dedu
citur ut hi qui habeant domicilium aut possessio
nem in Hispaniam statim reliqui ad Varū flumen
dimittātur ne quid eis noceatur. neu quis īuitus
sacramēto dicerē cogatur a Cesare. Cauet Cesar ex eo tpre
dum ad flum̄ Varū ueniatur si frumētum daturū
pollicetur. Addit ēt ut quid quisquis eorꝫ ī bello
amiserit que sint penes milites suos his qui amiserint
restituit. Militibꝫ equa facta extimatione pecuniam
p his rebus dissoluit. Quascumqꝫ postea cōtrouersias
inter se milites haberunt sponte sua ad Cesarem intus
adiere. Petreī atqꝫ Afranī cum stipendiū ab legioni
bus pene facta seditione flagitaretur. Cuius illi
diem non dum uenisse dicerent. Cesar ut cognosceret
postulatum ē eo qꝫ utriqꝫ quod statuit contenti fue
runt parte circiter tertia. exercitus eo biduo dimis
sa duas legiones suas antecedere reliquas subsequi
iussit ut nō longo inter se spatio castra facerent.
Eiqꝫ negocio .Q. Fusium calonum legatum pfecit.
Hoc eī pscriptio ex Hispania ad Varum flum̄ est iter
factum. Atqꝫ ibi reliqua ps exercitus dimissa
est:

Commentarior C. Iulij Ces. de bello ciuili Pompeiano Liber Secundus Iulius celsus Constantinus. V. C. Emendauit. fe li ci ter.

CVM hec in hispania geruntur. C. Trebonius Legatus qui ad oppugnationem Massilie relictus erat duabus ex partibus aggeres uineas turresque ad oppidum agere instituit una erat proxima portui nauibusque altera ad partem que est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare quod adigit ad hostium Rhodani Massilia uero fere ex tribus oppidi partibus mari alluitur Reliqua quarta est que aditum habeat a terra. Huius quoque spatii pars ea que ad arcem pertinet Loci natura & ualle altissima munita longam et difficilem habet oppugnationem ad ea perficienda opera. C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat uimina materiamque comportari iubet. Quibus comparatis rebus aggerem in altitudinem in pedum LXXX. extruit. Sed tanti erat antiquitus in oppido omnium ad bellum rerum apparatus tantaque multitudo tormentorum ut eorum uim nulle contexte uiminibus uinee sustinere possent. Asseres enim pedum XII. cuspidibus prefixi atque hi maximis hastis missi per quattuor ordines cratium in terram defigebantur. Itaque pedalibus lignis conuinctis inter se porticus integebatur. Atque hac agger inter manus proferebatur antecellebat testudo pedum sexaginta. equandi Loci causa facta Item ex fortissimis lignis euoluta omnibus rebus quibus ignis iactus aut lapides defendi possent. sed magnitudo operum altitudo muri atque turrium multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. Crebre tamen per Albicos eruptiones fiebant

Ex oppido ignesque aggeri et turribus inferebantur que facile
nostri milites repellebant. magnisque ultro illatis detrimentis
eos qui eruptionem fecerant in oppidum reiciebant. Inte
rim L. Masidius ab CN. Pompeio cum classe navium XVI.
ex quibus pauce erant erate L. Domitio Massiliensibusque
subsidio missus freto Sicilie imprudente atque inopinante
Curione pervehitur. Appulsisque Messanam navibus atque in
propter repentinum terrorem principum ac Senatus fuga facta
ex navalibus eorum deducit. Hac iuncta ad reliquas
naves cursum perfecit premissaque clam navicula Domi
tium Massiliensesque de suo adventu certiores facit eosque
magnopere hortatur ut rursus cum bruti classe additis
suis auxiliis confligant. Massilienses post superius
incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus
productas naves refecerant summaque industria arma
verant remigum gubernatorumque magna copia suppetebat
piscatoriasque adiecerant atque contexerant ut essent ab ictu
telorum remiges tuti. Has sagittariis tormentisque compleverunt.
Tali modo instructa classe omnium seniorum matrum familie
virginum precibus et fletu excitati extremo tempore
civitati subvenirent non minore animo ac fiducia quam ante
dimicaverant naves conscendunt. Communi enim fit vitio
nature ut invisis latitatis atque incognitis rebus magis
confidamus vehementiusque exterreamur ut tum accidit.
Adventus enim L. Nasidii summa spe et voluntate civitatem
compleverat. Nacti idoneum ventum portum exeunt. Et Ta
uroenta quod est castellum Massiliensium ad Nasidium
perveniunt ibique naves expediunt rursusque se ad confligen
dum animo confirmant et consilio communicant dextra
pars Massiliensibus attribuitur sinistra Nasidio eodem

Brut' contendit aucto nauium nũo. nam ad eas que facte
erant arelate p Cesarẽ captiue Massiliensibus accesserant
sex has superioribus dieb; refecerat. atq; omib; reb; istruxe
rat. Itaq; suos cohortat' quos integros superauissẽt ut uictos
cõtemnerẽt plen' spei bone. atq; animi aduersus eas pficiscit
Facile erat ex castris. C. Trebonij atq; omib; superioribus locis
pspicere in urbem ut om̃is iuuent' que in oppido remanserat
om̃esq; superiores etatis cum liberis atq; uxorib; publicis cu[s]
todibusq; aut muro ad celum man' tenderent. aut templa
deorũ immõtalium adirent & ante simulacra proiecti uic
toriam abdijs exposcerẽt. Neq; erat qsq; om̃iũ q non ei'
diei cãu suar omĩũ fortunar euẽtum cõsistere existimarit
Nam et honesti ex iuuẽtute et cuiq; etatis amplissima nõia
tim euocati atq; obsecrati naues conscendere ut si qd aduer
si accidisset ne ad conandum sibi quidẽ qdq reliq uide
rent fore. Si supauissent ut domesticis opibus ut ex
ternis consilijs de salute urbis confiderent. Cõmisso
prelio massiliẽsibus res nulla ad uirtutẽ defuit. Sed
memores eor pceptorum q̃ paulo añ ab suis acceperant.
Hoc aĩo decertabant ut nllm aliud temp' ad conandum
habituri uiderẽtur. et quib; impugnãdo uitẽ piculum
acciderat. Non ita multo se reliquor ciuiũ fatũ ante
cedere existimarẽt. qbus urbe capta eadem eẽt belli
fortuna patienda. Deductisq; paulatim nr̃is nauibus
& artificio gubernatorum nobilitati nauiũ loc' dabat.
Et si qñ nr̃i facultatem nacti ferreis manib; in iectis na
uem religauerant undiq; suis laborantibus succurrebant.
Neq; enim cõiuncti Albicis comin' pugna deficiebant. neq;
multum cedebant uirtute nr̃is. simul ex minoribus
nauib; magna uis eminiñ missa telorũ multa nr̃is de-

impulso imprudentib; atq; impeditis uulnera inferebant.
conspicataeq; naues triremes due nauē Q. Bruti q̄ ex signo
facile cognosci poterat duab; ex ptibus sese ī eam incitaue
rant. Sed tm̄ re puisa Brut' celeritate nauis enisus ē
ut puo momēto anteciderat. Ille adeo inter se cōcitate
conflixerūt ut uehemētissime utreq; ex concursu labo
rarent. Altera uō pfracto rostro tota collabefieret. Quār
aīaduerse pximę q̄ ei loco ex Bruti classe naues erant
in eas impeditas impetum faciunt. Celeriterq; ambas
depmunt. Sed Nasidiane naues nullo usui fuerunt.
Celeriterq; pugna excesserunt. Non enim has cōspectus
priē aut ppinquorꝝ pcepta ad extremū uite piculum
adire cogebant. Itaq; ex eo nūo nauium nulla desid'
rata est. Ex Massiliensium classe. v. sunt depressę.
iiii^or. capte. Vna cum nasidianis profugit. que omes ci
teriorem Hispaniam petiuerūt. At ex reliqs una pmissa
Massiliam huiꝰ nūcij pferendi grā. Cum iam appropin
quaret urbi. omīs sese multitudo ad cognoscēdum effu
dit. Et re cognita tantꝰ luctus excepit ut urbs ab hos
tib; capta eodem uestigio uideretur. Massilienses tamen
nihilo secius ad defensionem urbis reliqua apparare
ceperunt. Aīaduersum ē aūt ab legionarijs q̄ dextera
ptem opis administrabant ex crebris hostium eruptio
nibus magno psidio sibi posse si pro castello ac recepta
culo turrim ex latere sub muro fecissent quā pmo ad
repentinos incursus humilem puamq; fecerunt. Huc se
referant huc siqua maior oppresserāt uis ppugnabant.
Hinc ad repellendum hostē et psequendum procurrebant.
Patebat hec quoq; uersus pedes xxx. sed parietū crassi
tudo .v. pedes. Postea uō ut est rerꝝ omnīū magr usus

homunū adhibita solertia inuentū est magno ēe usui
posse si hec eēt in altitudinē turris elata. Id hac rōē
pfectum ē. Ibi turris altitudo ducta est id contabulatio
nis causa inparietes instruxerunt ita ut capita tignorū
extrema parietum structura tegerētur nequid emine
ret ubi ignis hostium adheresceret. hanc insup cōtigna
tionē quantum tectum plutei ac uinearum passum ē lateri
culo astruxerunt. Supraq3 eum locū duo transuersa tigna
iniecerūt ut nō longe ab extremis parietibus quibus
suspenderent eam contignationē q̄ turri tegmto eēt futura.
Supraq3 ea tigna directa trāsuersasq3 trabes iniecerunt
easq3 axib3 religauerūt. Has trabes paulo longiores atq3
eminētiores q̄ extremi parietes erant effecerunt ut eēt
ubi tegmta pꝑedere possent ad dfēdendos ict9 ac repellēdos.
Cum inter eam cōtignationem parietes extruerent eamq3
cōtabulationē summaq3 lateribus lutoq3 constrauerūt neqd ignis
hostium nocē posset centonesq3 insup iniecere. ne aut tor
mentis tela missa tabulationē pfringerēt aut saxa ex
catapultis litteritum discuterent. Scortias aut ex funib3
ancorariis iiii in longitudinem parietū turris latas iiii or
pedes fecerunt. easq3 ex tribus ptibus que ad hostes
uergebant eminētib3 trabibus circum turrim pꝑendētes
religauerat quod unū gentis tegmenti aliis locis erāt
expti. nullo telo neq3 tormto traiici posse. ubi uero
ea pars turris que erat pfecta tecta atq3 munita
est ab omi ictu hostium pluteos ad alia opa abdu
xerunt turris tectum p seipsum pressionibus ex con
tignatione pma suspendere ac tollere ceperūt. ubi
quātum storiarum dimissio patiebat tantum eleuabāt.
Inter hec tegumta abditi atq3 muniti parietes lateribus

Scorie

extruebant rursusq; aliā pͥsionem ad edificandū sibi
locū expediebant. Vbi temp' alterius consabulationis ui
debatur ut tigna item pͥmo tecta extremis lateribus i
struebant exq; ea contignatione rursus summā cōtabula
tionem storias eleuabant ita tuto ac sine ullo uulnere
ac picūlo ui tabulata extruxerunt fenestrasq; quibus
locis usum ē ad tormenta mittenda instruendo reliq
runt. Vbi ex ea turri que circum ent̄ opera tutari se
posse sunt confisi musculum pedū .lx. longū ex mate
ria bipedali q̄ a turri lateritia ad hostium turrim
murūq; pduceret facere instituerūt. Cui musculi hec
erat forma. due pͥmum trabes in solo eque longe distā
tes inter se pedes iiii collocant̄ inq; eis colūnelle ī alti
tudinem pedum v. defigūtur. Has inter se capriolis molli
fastigio coniungūt ᵘ̄ tigna que musculi tegendi causa ponāt
collocentur. Eo suptigna bipedalia inyciunt eaq; laminis
clauisq; religant ad extremū musculi tectum trabesq;
extremas quadratas tegulas iiii patentes digito defigūt
que lateres qui sup musculū statuantur contineant. Ita
fastigiato atq; ordinatim structo ut trabes erant i capo..
collocate in lateribus luto musculus ut ab igni q ex mu
ro iaceretur tutus eēt contegitur. Super lateres coria
inducūtur ne canalib; inmissa lateres diluē possēt. Coria
aūt ne rursus igni ac lapidibus rumperētur cētonibus cō
tegunt̄. Hoc op' ōme tectum uīcis ad ipām turrim pficiut.
Subitoq; in oppinatibi hostibi machinatione nauali phalangis
sbiectis hostium ad turrim admouēt ut edificio iungatur.
Quo malo perterriti subito oppidani saxa q̄ maxͣ possunt
uectibus promouent pcipitata muro i musculū deuoluunt.
[T]ectum firmitas materie sustinet et quicq̄ incadit fastigio

musculi

musculi elabitur. Id ubi uident mutat̃ consiliũ · cupas teda
ac pici refẽctas, incẽdunt easq; de muro in musculũ inuoluũt
inuolute labuntur de lapse a laterib' longuribus furcisq; ab
ope remouentur. Interim sub musculo milites uectib; ima
saxa turris hostium quibus fundamta cõtinebant couellut.
Musculus ex turri lateritia a nris telis tormtisq; defenditur
Hostes ex muro ac turribus submouẽtur. nõ dat libera muri
defendẽdi libertas, cum plurib; iam lapidib; ex illa que sube
rat turri repentina ruina ps ei' turris concidutur. Pars
reliqua consequẽs pcumbebat · Cum hostes urbis direptione
pterriti in ermes cum infulis se porta foras uniuẽsi pripiũt
ad legatos atq; exercit' supplices man' tendunt. Quare noua
oblata omis administratio belli cõsistit militesq; a uersti
a pℓio ad studiũ audiendi & cognoscendi ferunt Ubi hos
tes ad legatos exercitumq; puenerũt uniuẽsi se ad pedes pro
iciunt orant ut aduentũ Cesaris expectetur captã suam
urbem uider opa pfecta turrim subrutã · Itaq; & defẽsione
desistere exoriri moram posse · quo mini' cũ uenisset si impe
rata nõ faceret ad nutum e uestigio diriperẽtur. docẽt
si omio turris concidisset nõ posse milites contine qn
se pde in urbem irrumperẽt urbemq; delerẽt · Hec
atq; eidem gnis complura ut ab hoib; doctis magna cum
misericordia fletuq; pronũtiant · Quib; reb; commoti
Legati milites ex ope diducũt oppugnatione desistunt ·
Operibus custodias relinquũt indutiarũ quodã gne mise
ricõdia fcõ aduentus Cesaris expectatur / nullũ ex muro
nũlm a nris mittitur telum ut re confecta omes curam &
diligẽtiam remittũt Cesar cum p lr̃as Trebonio ma
gnope mãdauerat ne p uim oppidum expugnari pateret
ne graui' pmoti milites et defectionis odio et conten

tione sui et diutino labore omēs puberes interficerent.
qd se facturos minabant. Egreq; tunc sunt retenti ne oppi
dum irrumperēt grauiterq; eam rē tulerūt q̄d stetisse p
Trebonium quo minus oppido potirētur uidebat. At hostes sine
fide temp' atq; occasionem fraudis ac doli querūt inter
iectisq; aliquot diebus nris languentib; atq; aīo remissis
subito meridiano tpre cū alius discessisset alius diu
tino labore in ipsis opibus quieti se dedisset arma uero
omia reposita cōtectaq; eēnt. portis se foras irrumpūt.
Secundo magnoq; uēto ignem opis inferunt. Hunc sic dis
tulit uētus, ut uno tpe agger plutei testudo turris tor
mēta flāmam conciperent. et prius hec omia consumerēt
q̄ quenamodum accidisset aiaduerti posset. Nostri repē
tina fortuna pmoti arma que possunt arripiunt alij ex
castris se se incitant. Fit in hostes impet' eorum sed muro sa
gittis tormētisq; fugiētes psequi phibentur. Illi sub murum
se recipiunt ibiq; musculum turrimq; lateritiā libere in
cendunt. Ita multorum mēsium labor hostiū pfidia et ui
tempestatis puncto tpis interijt. Tentauerūt hoc idem
Massilienses postero die eundem nacti tempestatē maiori
cū fiducia ad alterā turrim aggerēq; eruptione pugna
uerunt multumq; ignemq; intulerunt. Sed ut superioris
tpis contētionē nri omem remiserant. Ita proxime diei
cāu admoniti omia ad defensionē parauerāt. Itaq; mul
tis interfectis reliquos infecta re ī oppidū reppulerūt.
Trebonius ea q̄ sūt amissa multo maiore militū studio ad
ministrarē et reficerē instituit. Nam ubi tantos suos la
bores & apparat' male cecidisse uiderit. inducijsq; p
scelus uiolatis suam uirtutē irrisui fore pdoluerunt
q̄ uñ agger omnio comportari posset nil erat reliquum

omib; arborib; Longe Lateq; in finibus massiliensium excisis et conlectis aggerem noui gnis atq; inauditū ex lateribus duob; muris semipedū crassitudine atq; eo℞ muro℞ contignationē fecerunt et facē instituerunt equa fere Latitudine. Atq; ille congest ex materia fuerat agger. V aut spatium intermuros aut ī becillitas materie postulare uideretur pila interponūtur transuersaria signa uinciūtur q firmamento eē possint. At quicquid ē cōtignatum cratibus cōsternitur crates Lutoq; integuntur. Subtecto miles dextra sinistraq; muro tectus aduersus plutei obiecto opi queauiq; sint usui sine piculo subportat. Celeriter res administratur diuturni Laboris detrimēto solertia et uirtute militum breui reconciliat.
Porte qbus locis uidetur eruptionis cā īmuro relinquūtur. Quibus ū hostes uiderūt ea q diu Longoq; spatio refici nō posse sperassēt paucor℞ dier℞ opa & Labore ita refecta ut nulli pficia neq; eruptioni Loc eēt neq; quicq; omīo relinqueretur qua aut eis militib; aut igni opibus noceri posset. Eodemq; exemplo sentiunt totam urbem qua sit additus ab terra muro turribusq; circuiri posse. Sic ut ipsis cōsistendi ī suis munitionibus locus nō eēt cum pene inedificata inmuris ab exercitu nr̄o moenia uiderētur ac telum manu colliceretur suorūq; tormētorū usu qbus ipsi magna sperauissent spatio propinqtatis interire pariq; condicione exmuro ac turribus bellandi data se uirtute nr̄is adequare nō posse intelligunt ad eas dem deditionis condicione recurrunt. M. Varro in ulteriore hispania initio cognitis his rebus q sunt

in Italia geste diffidens pompeianis rebus amicissime de
Cesare loquebatur preoccupatum sese legatione ab Cn. Pom.
teneri obstrictum fide necessitudinem quidem sibi nihilo mi
norem cum Cesare intercedere neque se ignorare quod esset officium
legati qui fiduciariam fidem obtineret que uires sue que
uoluntas sua erga Cesarem totius prouincie. Hec omnibus fe
rebat sermonibus. neque se in nullam partem mouebat. Postea
uero quod cognouit Cesarem ad Massiliam detineri copias. Pe
treii cum Afranii esse coniunctas magna auxilia conuenisse
magna esse in spe atque expectari & consentire omnem pro
uinciam citeriorem queque post acciderant de angu
stiis ad Ilerdam rei frumentarie accepit Atque hec ad
eum latius atque inflatius Afranius perscribebat Se quoque
ad motus fortune mouere cepit delectum habuit tota
prouincia legionibus completis .II. cohortes circiter .XXX.
alarias addidit. Frumenti magnum numerum coegit quod mas
siliensibus item quod Afranio Pompeioque mitteret naues lon
gas .X. Gaditanis ut facerent imperauit complures pre
terea in Hispali faciendas curauit pecuniam omnem omniaque
ornamenta ex phano Herculis in oppidum gades con
tulit. Eo sex cohortes presidii causa ex prouincia misit.
C. que gallonium equitem romanum familiarem Domitii qui eo pro
curande hereditatis causa uenerat missus a domitio op
pido gadibus prefecit arma omnia priuata ac publica in do
mum gallonii contulit. Ipse habuit graues in Cesarem
contiones. Sepe ex tribunalibus predicauit Cesarem
aduersa prelia fecisse. magnum numerum ab eo militum
ad Afranium perfugisse. Hec se certis nunciis certis aucto
ribus comperisse. Quibus rebus perteritos ciues Romanos
eius prouincie sibi ad r. p. administrandam cohortes. CLXXX.

& argenti pondus xx^m^. tritici modios cxx milia polliceri
coegit. quas Cesari amicas esse ciuitati arbitrabat. his gra
uiora onera iungebant. p̄sidiaq; eo deducebat et iudi
cia in p̄uato reddebat. qui uerba atq; orones ad uersus r.
.p. habuissent eorũ bona in publicũ adducebat. p̄uinciam
omez in suam atq; Pompeij uerba iusiurandum adigebat.
Cognitis his rebus que geste sunt in citeriore Hispania bel
lum parabat. Ratio autem hec erat belli ut secum duab;
legionib; Gadis cõferret. Naues frumẽtuq; omẽ contineret
ibi p̄uinciam .q. n. omẽm Cesaris rebus fauere cognouerat
in insula frumẽto nauibusq; comparatis bellum duci nõ dif
ficile existimabat. Cesar et si multis necessariisq; reb;
in Italia reuocabatur tñ constituerat nullam p̄tez belli
in hispaniis relinquere quod magna ẽẽ bñficia Pompeij
et magnas clientelas in citeriore p̄uincia sciebat. Itaq; du
abus legionib; missis in ulteriorem Hispaniã. cũ Q. Cassio
Tribuno plebis. ipẽ cum de equitib; magnis itineribus
progreditur edictumq; p̄mittit ad quã diem magistrat;
principesq; omniũ ciuitatũ sibi presto ẽẽ Cordube uel
let quo edicto tota prouincia promulgato nulla fuit
ciuitas que ad id temp; p̄tem Senat; Cordube mitteret
Non ei; r. paulo notior quin ad diem conuenirret simul
ipẽ Cordube conuẽtus p se portas uarroni clausit custo
dias uigiliasq; in turrib; muroq; disposuit cohortes duas
q̄ colonice appellabant̃ cum eo casu uenissent tuendi
oppidi causa apud se retinuit. Hisdem diebus Carmo
nenses que est longe firmissima toti; p̄uincie ciuitas d;
ductis tribus in arce oppidi cohortibus .a. Varrone p̄
sidio p se cohortes eiecit portasq; preclusit. Hoc ma
gis preparauit Varro ut cũ legionib; q̄ primum Gadis

contēderet ne mitinerē aut traiectu intercluderetᷣ. Tanta ac tam secunda in Cesarem uoluntas repꝑebatur prouincię pgresso eo paulo longiꝰ lr̄e Gadibus reddunt simul atqꝫ fit cognitū de edicto Cesaris cōsensisse Gaditanos princi pes cum tribunis cohortū q̄ erāt ibi inpresidio ut Gallonium ex oppido expellerēt Urbem insulamqꝫ Cesari seruarēt. Hoc inito cōsilio denūtiauisse Gallonio ut sua sponte dū sine periculo liceret excederet Gadibꝫ si id nō fecisset ibi consilium capturos hoc timore adductū gallonium gadibꝫ excessisse. His cognitis rebꝫ altera ex legionibus que uernacula appellabatᷣ ex castris uaronis astāte & inspectante ipo signa sustulit seseqꝫ hispali recepit atqꝫ in foro & porticibꝫ sine maleficio cōsedit. Qd̄ factum ei conuēt ci ro cum pbauerūt ut domū ad se quisqꝫ hospicio cupidissime reciperet. Quibꝫ rebus pterritꝰ Varro cum itinere conuerso sese Italiam uēturum pmisisset cetior ab suis factus ē portas ēē preclusas. Tum uō oī interclusus itinē ad Cesarem mittit paratū se ēē legionē cui iussserit tradere. Ille ad eum sextum Cesarem mittit atqꝫ huic tradi iubet tradita legione Varro Cōdubā ad Cesarē uenit. Relatis ad eū publicas cōsiderationibꝫ q̄ penes eū ē pecunię tollit et q̄ ubiqꝫ frumēti habeat ac nauium ostendit. Cesar contione habita Cordube omībꝫ grās agit generatim ciuibꝫ ro. q̄ oppidum ī sua potestate studuissēt hre. Hispanis quod psidia attulissent gaditanisqꝫ co natꝰ aduersarioꝝ infregissēt seqꝫ in libertatē uindicassent tr. militū cēturionibꝫqꝫ q̄ eo psidij cā uenerūt q̄ eorū consilia sua uirtute confirmassent. Pecunias que erant inpublico Varroni a ciuibus ro. pollicite remittit bona restituit eis quos liberiꝰ locutos hanc

poenarum to tulisse cognoverat tributis quibusdam populis publicis privatisque
premiis reliquos in posterum bona spe complet biduoque Cordube
commoratus Gadis proficiscitur. Pecunias monumentaque que
ex fano Herculis collata erant in privatam domum referri
in templum iubet provincieque praefecit Cassium huic iiii legio
nes attribuit. Ipse his navibus quas M. Varro quasque Gadi
tani iussu Varronis fecerant Tarracone paucis diebus per
venit. Ibi fere totius provincie citerioris Legationes Cesaris
adventum expectabant eam ratione privatim ac publice quibusdam
civitatibus habitis honoribus Tarracone discedit pedibusque
Narbonem atque inde Massiliam pervenit. Ibi Legem de dictatore
latam seque dictatorem dictatorem dictum a M. Lepido
cognoscit pretore. Massilienses omnibus defessi rebus rei fru
mentarie ad summam inopiam adducti bis prelio navali
superati crebris eruptionibus fusi. gravi et pestilentia
conflictati ex diutina conclusione et mutatione victus
panico enim vetere atque ordeo corrupto omnes alebantur.
quod ab huiusmodi casus antiquitus paratum in publicum contule
rant deiecta turri Labefacta magna parte muri auxi
liis provinciarum et exercituum desperatis quos in Cesaris potesta
tem venisse cognoverant se se dedere sine fraude constituunt.
Sed paucis ante diebus L. Domitius cognita massiliensium vo
luntate navibus iii comparatis ex quibus duas familiaribus
suis attribuerat unam ipse conscenderat nactus turbidam
tempestatem profectus. Hunc conspicate naves que iussu
Bruti consuetudine quottidiana ad portum excubabat
sublatis ancoris sequi ceperunt ex his unum ipsius navi
gium contendit et fugere perseveravit. auxilioque tempesta
tis ex conspectu abiit. duo perterrita concursu nostrarum navi
um se se in portum receperunt Massilienses arma tor

mentaq; ex oppido ut ē imperatum pferunt naues ex portu naualibusq; educunt pecuniam ex pu° tradunt. Quibus rebus confectis Cesar mag' eos ex noie et uetustate q̃ pmeritis mſe ciuitatis cōseruauit duas ibi legiones pſidio relīqt ceteras in Italiam mittit. Ipe ad urbem pficiscit'. Hisdē temporib; C. Curio in Africam profect' ex Sicilia etiam ab initio copias P. Attij vari despiciēs duas legiones ex IIII. quas acceperat a Cesare .d. equites transportabat biduoq; et noctibus tribus ex nauigatione cōsumptis appellit ad eum locū qui appellat' Anguillaria hic loc' abest a clupeis passuum milibus xxij. Habetq; nō incomoda estate stationes & duob; eminētib; p montorijs cōtinetur. Hui' aduētum. L. Cesar filius cū x nauib; longis ad clupea pstolans quas naues utice ex pdonū bello subductas. P. Actius reficiēdas ca hui' belli cura uerat uerit' q̃ nauiū multitudinem ex alto refugeret appulsaq; ad proximū lit' trireme costrata et ī litore relicta pedibus Adrumitum profugerat id oppidū
C. Cōsidius Long' uni' legionis pſidio tuebat' reliquę Cesaris naues ei' fuga se Adrumitum receperūt. Hunc secut'
M. Rufus questor nauib; xij. quas pſidio onerarijs nauibus ex Sicilia Curio eduxerat. Postq; in littore relictam nauē conspexit hanc remulco abstraxit. Ipe ad C. Curionem cum classe redit. Curio martiū vticam nauib; pmittit.
Ipe eodem cum exercitu proficiscitur biduoq; iter progressus ad flum̄ Bagradam puenit. Ibi C. Caniniū rebilum legatū cum legionibus reliquit. Ipe cum equitatu antecedit ad castra exploranda Carneliana quod his loc' pidoneus castris habebatur. Id aūt est iugū directū eminens ī mare utraq; expte pruptum atq; asperū. Sed paulo tn̄ lenior

fastigio ab ea pte que ad Vticam pgit. abest derecto iti
nere ab Vtica paulo ampli' passuu mille. Sed hoc itiner
e fons. quod mar succedit Longi' lateq3 is loc' restagnat
que siq. tutar uoluerunt sex milium circuitu in oppidu
ueniut. Hoc exploruto loco Curio castra Vari conspicit
muro oppidoq3 coniucta ad ptem que appellatur bellica
admodum munita na Loci una ex parte ipo oppido
Vtica Altera a theatro quod erat rite oppidum substructio
nibus ei' opis maximis aditu ad castra difficili et angu
sto Simul aĉaduertit multa undiq3 portari atq3 agi plenissi
mis uijs q repentini tumult' ex agris in urbem conferunt
Huc equitatu mittit ut diripet atq3 hret loco fols. Eodeq3
tpre his reb; subsidio dc equites Numidie ex oppido pe
ditesq3 cccc. mittunt. a Varo quo auxilij ca Rex Iuba
paucis dieb; ante Vticam miserati. Huic et paterna hospi
cium cum Pompeio et simultas cum Curione itercedebat
qd tr. pl. Legem pmulgauerat qua lege regnu Iube
publicauerat concurrunt equites inter se neq3 uo pmum
impetu nror Numide ferre potuerut. Sed interfectis
circiter. C.xx. reliq se in castra ad oppidum recepunt.
Interim aduentu longar nauium Curio pronunciare
onerarijs nauibus que stabant ad Vticam nuo circiter. cc
se inhostium habituru loco qui no e uestigio ad Corneliana
castra uela duxisset. Qua pronutiatione fca tpis puncto
sublatis ancoris omes Vtica relinquut et quo impatu e trã
seu que res omiu rer copia compleuit exercitu. His reb;
gestis Curio se incastra ad bagradru recepit. atq3 uniue
si exercit' toclamatione Imperator appellatur postero q3
die exercitum ad Vticam ducit et prope oppidu castra
ponit no dum op castroru pfecto equites ex statione

nuntiant mag^a auxilia eqtuz peditūq; ab rege missa.
Vticam uenire. Eodemq; tpre uis magna pulueris cernebatur
et uestigio tpris primum agm erat in conspectu nouitate
rei Curio pmot pmittit eqtes q pmus impetu sub
stineant ac morent. Ipse celeriter ab opa deductis
legionibus aciem instruit equitesq; cōmittūt plum
& priusq; plane legiones explicari et consister possēt
tota auxilia regis impedita ac pturbata. qd nullo
ordine & sine timore iter fecerant infugam se coici
unt / equitatuq; fere oi incolumi quod se p littora ce
leriter in oppidum recepit magnum peditū nūm
īterficiunt. Proxima nocte Cēturiones marsi duo ex
castris Centuriones cum manipularijs suis. xxij. ad
Actium Varum pfugiunt hi ... ue qua habuerat opinio
nem ad eum pferunt siue et auribus Vari seruiunt
Nam q uolum et credim libenter et q sentim ipe reli
quos speram sentire. Cōfirmāt qdem certe totius exē
cit aios alienos ee a curione maximeq; op ee in con
spectu exercitū uenire et colloquendi dare facul
tatem. Qua opinione adduct Varus Postera die ma
ne Legiones excastris educit. fac idem Curio atq;
una ualle nō magna īteiecta suas utēq; copias īstruit.
Erat in exercit vari. Sext quintili varus que fuisse
Corfini supra demōstratum ē. Hic dimissus a Cesare
in aphricam uenit Legionesq; eas trāsduxerat quas
Curio supioribus temporib; corfinio receperat. Cesar
adeo ut paucis mutatis Centurionibus eidem ordines
manipuliq; constaret. Hanc nactus appellationis cām
Quintili circumire aciē curionis atq; obsecrar milites
cepit ne pma sacramti qd apud Domitium atq; apud

se questore dixissent memoriam deponerent. Neu contra eos arma ferret qui eadem essent usi fortuna eademque in obsidione p pessi. neu pro his pugnaret a quibus contumelia pfuge appellarent. his pauca ad spem largitionis addit. que ab sua liberalitate se se atque actum secuti essent expectare deberet. Hac oratione habita nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio atque ita suas uterque copias reduxit atque in Curionis castris magnus omnium incessit timor. Nam is uariis in hominum sermonibus celeriter augetur. Vnusquisque n opinione fingebat et ad id quod ab illo audiuerat sui aliquid timoris addebat. Hoc ubi uno auctore ad plures pmanauerant atque alii aliis tradiderant plures auctores eius rei uidebantur. Ciuile bellum genus hominum quod liceret libere facere et sequi quod uellet Legiones he que paulo ante apud aduersarios fuerunt. Nam etiam Cesaris beneficium mutauerat consuetudo qua offerentur municipia etiam diuersis ptibus coniuncta neque enim ex marsis pelignisque ueniebant ut qui insuperiore nocte in contuberniis commilitesque non nulli grauiores sermones militum dubia uulgo durius accipiebant. Non nulli etiam ab his qui diligentiores uideri uolebant fingebantur. Quibus de causis concilio conuocato de summa rerum deliberari incipit. Erant sententie que conandum omnibus modis castraque Vari oppugnanda censerent. quod huiusmodi consiliis militum ocium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo prestare dicebant per uirtutem in pugna belli fortunam experiri quam desertos et circumuentos a suis grauissimum supplicium perpeterentur que censerent de proxima uigilia in castra corneliana recedendum ut maiore spacio temporis interiecto militum mentes sanarentur. Simul

siquid grauius accidisset magna multitudine nauium et tu
tius & facilius in Siciliam receptus daretur Curio utrumque
improbans consilium quantum alteri sententie deesset animi
tantum alteri superesse dicebat. Hos turpissime fuge rationem
habere: illos etiam in quo loco dimicandum putarent. Qua inquit
fiducia et opere et natura loci munitissima castra expugnari
posse confidimus. aut uero quid proficimus si accepto magno
detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus. quasi non &
felicitas rerum gestarum exercitus et beniuolentiam imperato
ribus et res aduerse odia concilient. castrorum autem muta
tio quid habet nisi turpem fugam et desperationem omnium
et alienationem exercitus. Nam neque prudentis suspicari
oportet sibi parum credi neque improbos scire sese ti
meri. quod illis licentiam timor augeat nostris studia di
minuat. quod si iam inquit explorata habeamus que de ex
ercitus alienatione dicuntur. Que quidem ego aut omnino
falsa aut certe minora opinione esse confido. Quanto hec
dissimulari et occultari quam per nos confirmari prestet.
An uero uti corporis uulnera ita exercitus incommoda sunt
tegenda ne spem aduersariis augeamus aut etiam media
nocte proficiscamur. Addunt quo maiorem credo habeant
licentiam qui peccare conentur. Nanque aut pudore aut
metu huiusmodi res tenentur. Quibus rebus nox maxime
aduersaria est. Quare nec tanti sum animi ut sine spe
castra oppugnanda censeam nec tanti timoris ut ipse de
ficiam atque omnia prius experienda arbitror magna ex parte
iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido.
Dimisso consilio contionem aduocat militumque studia come
morat quo sit eorum studium ad Corfinium Cesar ut ma
gnam partem Italie beneficio atque auctoritate eorum suam fecerit

Vos .n. utrunque urm factum inquit omia de incepis muni cipia sunt secuta neque sine cã & Cesar amicissime d'uobis et illi grauissime iudicauerunt. Pom. cum nullo prelio pulsus uri facti preiudicio demotus Italia excessit. Cesar me quem sibi carissimu habuit prouinciã Siciliam atque aphricam sine quib; vrbê atque Italiam tueri nõ pot urẽ fidei cõmisit. Adsunt q hortent ut a nobis decisatis. Quid .n. illis ẽ optati q uno tpre & nos circumuenirẽ et nefario scelere obstringere. Aut quid irati grauius de uob' sentire possunt q ut eos probitis q omia se d'bere uobis iudicantur in eorx potestatẽ ueniatis qui se per pyse existimant. An uõ in Hispanias res gestas Cesaris nõ audistis duos superatos duces uel duos pulsos exercit duas receptas puincias. Haec acta diebus xl qbus in conspectu aduersariorũ uenerit. Cesar an qui incolu mes resistere nõ potuerint pditi resistant. Vos aũt Cesarem certa uictoria secuti diiudicata iam belli fortuna uictũ sequamini cum urĩ offi pmia recipe debeatis. desertos .n. ac se proditos a uobis dicunt & prioris sacramenti mẽtionem faciunt. Vos ne uõ L. Domitiũ deseruistis an uos L. Domiti' deseruit nõ ne extremã pati fortunam paratos proiecit ille non sibi clam uobis salutẽ fuga petiuit nõ prodit p illum Cesaris bñficio estis cõseruati sacramto qdem uos tenere q potuit cum proiectis fascib; & deposito imperio priuat' & captus ipse in alienã uenisset potestatem. Relinqtur noua religio ut eo neglecto sacramento quo tenemini respiciatis illud q de dictione ducis et capitis diminutione sublatum ẽ. Ac credo si Cesarẽ approbatis me offendatis iam qui de meis in uos meritis predicatur nõ sum. que sunt adhuc et mea uo

luntate & unu expectatione lemora sed tam sui labori
milites semp aduentu belli premia petiuerunt qui qualis
sit futur ne uos quidem dubitatis diligentia qdez mum
aut que adhuc adfinem res processit fortunam cur pre
teream An penitet uos q saluum atqz incolumi exercitu
nulla omnio naue desiderata traduxerim quod classe
hostium primo impetu adueniens profligauerim q bis
p biduu equestri prelio. supauerim qd exportu
sinuqz aduersar. cc. naues oneratas abduxerim
eoqz illos compulerim ut neqz pedestri itiner neqz na
uibus comeatu iuuari possint. Hac uos fortuna his ducibus
repudiatis. Corfiniensem ignominiam in Italie fuga.
an Hisponiarum deditionem in Aphrica belli preiudi
cia sequimini si uos penitet uestrum uobis benefici
remitto. cui equidem me Cesaris militem dici uolui uos
me imperatoris noie appellastis mihi meum restitu
nom ne ad contumelia honorem dedisse uideamini.
Qua oratione pmoti milites crebro et dicente inter
pellabant magno cum dolore ne infidelitatis suspi
tionem sustinere uiderentur discedentez excontio
ne uniuersi cohortant magno sit animo ne ubi dubi
tet plium comittere et suam fidem uirtutemqz ex
periri. Quo facto comutato omniu uoluntate et op
pinione co sensu constituit. Curio cum sit primu data
potestas plio rem comittere et sua fidem uirtutemqz
experiri posteroqz die pductos eodez loco quo sup
ioribus diebus constiterat in acie collocat ne Va
rus quidem Actius quidubitat copias pducere sue
equo loco dimicadi det occasio ne facultate ptermittat
Erat uallis interduas acies ut sup demostratu e no ita

magno aut difficili et arduo ascẽsu. Hanc uterq; se ad
uersariorũ copiæ transire conarẽtur expectabat quo
equiore loco plium committeret simul ab sinistro cornu
P. Actij equitatus omis & una leuis armatura et interiecti
cõplures cũ se in uallem dimitterẽt cernebant. ad eos
Curio equitatũ et duas marrucinorũ cohortis mittit quorũ
primum impetum equites hostium nõ tulerũt s; amissis
equis ad suos refugerunt relicti ab his qui una procur
rerẽt leuis armaturæ circũueniebant atq; interficiebãtur
a nris. Huc tota Vari cõuersa acies suos fugere et con
cidi uidebat. Tum Rebilus legat̃ Cesaris quẽ Curio
secum ex Sicilia duxerat quod magnũ hr̃e usum ĩ re
militari sciebat pterritũ inquit. Hostem uides Curio
quid dubitas uti temp̃ oportunitate. ille unũ elocutus
ut memoria tenerẽt milites ea quæ sibi pdie cõfirmas
sent sequi sese iubet et pcurrit añ omẽs. Adeoq; erat
impedita uallis ut in ascensu nisi subleuati a suis
primi nõ facile eniterẽtur. Sed preoccupatis animis
actianorũ militum timore fuga et cede suorũ nihil de
resistendo cogitabant omnesq; iam se ab eqtatu circũ
ueniri arbitrabantur. Itaq; priusq; abici possit a
nris pprius accederẽt omis Vari acies terga uertit
seque in castra recepit. Qua ĩ fuga Fabi͂ pelign͂ qdam
ex ĩfimis ordinibz d' exercitu Curionis primũ agm̃ fugi
entiũ consecut̃ mag͂ uoce Varũ nõie appellans re q
rebat uti unus ex militibus eius & monere aliqd
uelle ac dicere uideret. Vbi ille sepius appellatus
aspexit ac restitit & qs eet aut qd uellet q̃siuit hu
merũ aptũ gladio appetit paulumq; absfuit quin
Varũ intẽficeret qd ille periculum sublato ad ei͂ co

natum scuto uitauit. Fabius a proximis militib; circũuẽtus
interficitur. At fugientiũ multitudine ac turba porte cas
troꝝ occupant᷑ atq; iter impeditur pluresq; in eo loco sine
uulner᷑ q̃ impretio aut fuga intereunt neq; mitem affuit
quin et castris repellerent. Ac nõ nulli ptinus eodem
cursu inoppidum cõtẽderũt. Sed cum loci natura &
munitio castrorũ adiri tunc nõ poterat q; adprelium
egressi curionis milites his rebus indigebant q̃ ad op
ppugnationẽ castroꝝ erant usui. Itaq; Curio exercitum
incastra reducit. suis omib; preter Fabium ĩ columini
bus ex nũo aduersariorũ circiter. dc. interfectis ac
.cc. uulneratis q̃ omẽs discessu curionis multiq; prete
rea p simulatione uulnerum incastris in oppidũ pp
timorem recipiũt se se. Qua re animaduersa Var' et ter
rore exercitus cognito buccinatore incastris et paucis
ad spem tabẽrnaculis relictis de tertia uigilia silentio
exercitũ in oppidum reducit. Postero die Curio obsider᷑
Vticam valloq; circũmunire instituit. Et in oppido multi
tudo insolens belli diuturnitate ocii Vticẽses p quibus
dam Cesaris in se beneficiis illi amicissimi cõuent' si qui
ex uariis et generib; constaret tẽrror ex supiorib; preliis ma
gnus. Itaq; deditione omẽs palam Loquebantur et cum
P. Atio agebant ne sua pertinacia omiũ fortunas pturbari
uellet. Hec cum agerẽtur nũcii pmissi ab Rege iuba uene
rũt. qui illum adesse cũ magnis copiis dicerẽt et de
custodia a defẽsione urbis hortarentur. Que res pteritos
toꝝ aĩos confirmauit. Nũtiebatur hec eadẽ Curioni sed
aliquãdiu fides fieri nõ poterat. tantã habebat suaꝝ reꝝ
fiduciam. Iamq; Cesaris ĩ Hispania res secũde nuncis in
Aphricã ac lr̃is proferebantur. Quibus reb; omib; sublat'

nihil contra se regem insurũ existimabat. Sed ubi certis auc
toribus mm' comperit. v & xx milib; longe ab utica eius
copias abe[ss]e relictis munitionibus se se in castra corneliana
recepit. Huc frumentum comparare castra munire materiam
cõferre cepit. Statimq; in Siciliam misit uti due Legiones
reliquusq; equitat' ad se mitteretur castra erant adbellum
ducendum aptissima na & loci munitione & maris ppinq
tate et aque et salis magna copia cui' magna uis iam exproxi
mis erat salinis cogesta nõ materia multitudine arbor;
nõ frumentum cui' plenissimi erant agri deficere poterat. Itaq;
omnium suor; consensu Curio reliquas copias expectare
& bellũ ducẽ parabat His cõstitutis rebus pbatisq; consiliis
ex pfugis quibusdam oppidanis audit Iubam reuocato
finitimo bello & contrauersiis leptitanorũ restitisse i re
gno Saburram ei' pfectum cũ mediocrib; copiis missũ. Vti
cę appropinquar'. His auctorib; temere credẽs consilium
cõmutat. & plio rem cõmittere constituit. Multum ad
hanc rem pbandam adiuuat adolescentia magtudo superi
oris temporis puentus fiducia rei bñ gerende. His re
bus impulsus equitatum omnem prima nocte ad hostium
castra mittit. ad flum Bagradam quibus pererat Saburra de
quo erat ante auditũ. Sed Rex cum omib; copiis seque
batur et sex miliũ passuum aberat interuallo ab Sabur
ra consederat. Equites missi nocte iter conficiunt impru
dentes atq; inoppinãtes hostes aggrediuntur. Numide
n quadam barbara consuetudine nullis ordinib; passim
cõsederant. Hos oppressos somno et dispersos adorti
magnũ nũm interficiunt. Multi eor; pterriti pfugiũt.
Quo facto equites ad Curionẽ reuertũtur captiuosq; ad
eũ reducunt. Curio cum omibus copiis quarta uigilia

exierat cohortibus quinque castris presidio relictis. Progressus milia passuum sex milites equites convenit rē gestā cognoscit ex captivis querit quis castris ad Bagradam psit respondet Saburram. Reliqua studio itineris faciundi querere ptermittit. pximaque respiciens signa. Videtis ne inquit milites captivorum orationē cū pfugis convenire Abesse regem exiguas ēē copias missas que paucis equitibus pares ēē non potuerint. Pro m̄ ad predā ad gloriam properate ut iam de premiis vr̄is et de referenda grā cogitare incipiam. Erant p se magna q̄ gesserāt equites psertim cum exiguus eorum nūs cum tanta multitudine numidarum cōferret. Hec tam ab ipsis cōflati cōmemorabantur. ut de suis hoies laudibus libēter predicant multa pterea spolia pferebantur. capti homines equitesque pducebantur ut quicquid intercederet temporis hoc omēm victoriā maiori videretur. Ita spei curionis militū studia nō deerant. equites sequi iubet sese iterque accelerat ut q̄ maxime ex fuga pterritos adoriri posset. At ille itinere totius noctis cōfecto subsequi nō poterant atque alii alio loco resistebant.

Ne hec quidē res curionē ad spem morabatur Iuba certior factus a Saburra de nocturno plio duo milia Hispanorum et gallorum equitū quos custodie causa circum se hrē consueverat et peditum eam ptem cui maxime cōfidebat Saburre submittit. Ipse cū reliquis copiis elefantisque lx lēti subsequitur pmissis equitibus ipm adfore Curionem. Saburra copias equitū peditūque instruit atque his impat ut simulatione timoris paulatim cedāt ac pedē referant sese cum opus ēēt signū plium daturum et quod rem postulare cognovisset impaturum. Curio ad supiorē spem

addita pri̅tis t̅pis opinione hostes fugere arbitrat' co
pias ex locis superiorib; in campum deducit. Quib; ex locis,
cu̅ longi' e̅e̅t progressus co̅fecto ia̅ labore exercitu̅ .xv.
miliu̅ spatio constitit dat signu̅ suis Saburra acie̅ co̅stitu
it et circuire ordines atq; hortari i̅cipit. Sed peditatu
du̅taxat p̅cul ad speciem utit̅r eqtes in acie̅ imittit. no
dee̅ negotio Curio suosq; hortat ut spem omem in uirtute
reponant. ne militib; quidez ut defessis, neq; eqtib; ut pau
cis et labore confectis studiu̅ ad pugnandu̅ uirtusq; d'erat.
Sed hi erant n̅ro cc. reliqui in itinere substiterant. Hi quacu̅q;
i̅ p̅tem impetu̅ feceru̅t hostes, loco cedere cogebant. Sed neq;
longi' fugie̅tes proseq neq; uehementius equos incitare
poterant. At equitat' hostiu̅ ab utroq; cornu circuire
aciem n̅ram et aduersos p̅terere incipit. Cu̅ cohor
tes ex acie procurrissent numide integri celeritate
impetum n̅roru̅ effugiebant. Rursusq; ad omes suos se
recipientes circuibant et ab acie excludebant. Sic neq;
in loco ordinesq; seruare neq; procurrere et casum sub
ire tutum uidebatur. Hostium copie submissis a rege au
xiliis crebro augebantur n̅ros uires lassitudine de
ficiebant. Simul h̅i qui uulnera acceperant. neq; ex acie
excedere neq; in locum tutu̅ referri poteru̅t q̅d tota n̅ra
acies eqtatu hostium circu̅data tenebatur. Hi de sua
salute desp̅antes ut extremo uite tempore ho̅ies facere
consueueru̅ aut sua mo̅tez miserabantur aut parentes
suos co̅mendabant siquos ex eo p̅iculo fo̅tuna suar̅ potuis
set. Plena era̅t omia timoris et luct'. Curio u̅ p̅territis
omnibus neq; cohortationes suas neq; preces audiri intel
ligit una̅ ut i̅ miseris reb; spez reliqua̅ salutis e̅e arbi
tratus proximos colles capere uniu̅sos atq; eo signa

inferri iubet. Hos quoque preoccupat missus a Suburra
equitatus. Tum uero ad summam desperationem nostri peruenit et par
tim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri pro
cumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius prefectus equitum cum pau
cis equitibus circumsistens ut fuga salutem petat atque in cas
tra contendat et se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio
numquam se amisso exercitu quem a Cesare fidei n cõmissum
acceperat in eius conspectum reuersurum confirmat. atque ita
prelians interficitur. Equites ex prelio perpauci se recipiunt.
Sed hi qui ad nouissimum agmen equorum reficiendorum causa
substitisse demonstratum est fuga totius exercitus procul anima
duersa sese incolumes in castra conferunt. Milites ad
unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis M. Ruf.
questor in castris relictus a Curione cohortatus suos
ne animo deficiant. Illi orant atque obsecrant ut Siciliam
nauibus reportentur. pollicetur magistrisque imperat
ut primo uesper omnes scaphas ad littus appul
sas habeant. Sed tantus fuit omnium terror ut alii ad
esse copias Iube dicerent. alii cum legionibus instare
Varum iamque se puluerem uenientium cernere. Quarum rerum
nihil omnino acciderat. alii classem hostium celeriter aduo
laturam suspicarentur. Itaque perterritis omnibus sibi quisque
consulebat. qui in classe erant proficisci properabant. horum
fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci le
nunculi ad officium imperiumque conueniebant. Sed tan
ta erat completis littoribus contentio qui potissimum ex ma
gno numero conscenderent ut multitudine atque onere non nulli
deprimerentur. Reliqui ab timore propius adire tardarent.
Quibus rebus accidit ut pauci milites patresque familie qui
aut gratia aut misericordia ualerent aut naues adnare

possent

possent recepti incolumes in Siciliam peruenirent. reliquae copiae missis ad Varum noctu legatis cum centurionibus sese ei dediderunt. Quorum cohortes postero die ante oppidum Iubam conspicatus suam esse praedicans praedam magnam partem earum interfici iussit paucos electos electos cum regnum remisit cum Varus suam fidem ab eo laedi quereretur neque resistere auderet. Ipse equo in oppidum uectus prosequentibus compluribus Senatoribus. Quo in numero erat Ser. Sulpitius & Licinius Damasippus paucis diebus quae fieri uellet Uticae constituit atque imperauit. diebus eque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

Commentariorum C. Iulii Caesaris de bello ciuili Pompeiano Liber Tertius Iulius Celsus Constantinus V. C. Emendauit feliciter.

Dictatore habente comitia Caesare. Consules creantur. Iulius Caesar & P. Seruilius. Is enim erat annus quo per legem ei consulem fieri liceret. His rebus confectis cum fides tota Italia esset angustior neque creditae pecuniae soluerentur. constituit ut arbitri darentur per eos fierent existimationes possessionum et rerum quanti quaeque earum ante bellum fuisset atque hae creditoribus traderentur. Hoc et ad timorem nouarum tabularum tollendum minuendumque qui ferre bella et ciuiles dissentiones sequi consueuit esse ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimauit. Item praetoribus tribunisque plebis rogationem ad populum ferentibus non nullos ambitus Pompeiana lege damnatos illis temporibus quibus in urbem praesidia le

gionum Pompei' habuerat. que iudicia alijs audi[en]tibus
iudicibus alijs sententiam ferentibus singulis diebus
erant pfecta in integrum restituit. Que si illi motio
ciuilis belli obtulerant si sua opa inbello uti uellet.
Pro inde extimans ac si usus eet qui suffecissent pote
statem. Statuerat prius hoc iudicio populi debere resti
tui q suo beneficio uideri receptas. ne aut igrat' in r
ferenda gra aut arrogans incipiendi populi bnficio uide
retur. His rebus et ferijs latinis comitijsq omnib
pficiundis. xi dies tribuit dictaturaq se abdicat
& ab urbe pficiscitur Brundusiumq puenit Eo legi
ones xij. equitatum omnem uenire iusserat. Sed tan
tum nauium reperit ut anguste xv. milia Legionario
rum militum. d[M] milites transportari possent. Hoc
unu inopia nauiu Cesari ad celeritatem cficiendi
belli defuit. Atq he ipe copie hoc infrequentiores mi
lites imponutur. Quod multi galli tot bellis defece
rant Longumq iter ex hispania magnu nu diminu
erat & grauis autunus in apulia circumq Brundu
sium ex saluberrimis gallie et hispanie regionib
omnem exercitu ualitudine tentauerat. Pompeius ani
ad comparandas copias nactus quod uacuum a bello
atq ab hoste ociosum fuerat. Magna ex asia cycladi
busq insulis corcyra athenis ponto Bithynia Syria
Cilicia Phenice Aegypto classem coegerat magna omnib
locis edificanda curauerat. Magnam imperata Asye
Syrie regibusq omibus & Dynastis et tetrarchis et
Liberis Achaie populis pecunia exegerat. Magnas
societates tar[um] puinciar[um] quas ipe obtinebat sibi nu
merare coegerat Legiones effecerat ciuium Romanor[um]

viiii. v. ex Italia quas traduxerat. Vnam ex Sicilia
ueteranam quã factam ex duabus gemellã appella
bat. Vnam ex Creta & Macedonia ex ueteranis mi
litibus qui dimissi a superioribus imperatoribus in his
prouinciis cõsederant duas ex asia quas Letulus
cõsul cõscribendas curauerat. Preterea magnũ nũm
ex Thessalia Boetia Achaia Epyroque supplementum
nõm in Legiones distribuerat. His antonianos milites admis
cuerat. Preter has expectabat cum Scipione ex Syria Legi
ones duas sagittarios. Creta Lacedemone ex ponte atque
ex Syria atque reliquis ciuitatibus iiim hebat fun
ditorum cohortes sex cenarias duas equitũ vii ex quibus dc
gallos deiotarius adduxerat d. Ariobazanes ex capado
cia ad eundẽ nũm Cotus ex tracia dederat et Sasalam
filium miserat ex macedonia. cc. erant quibus Rascipolis p
erat excellenti uirtute ex gabinianis Alexandria.
gallos germanosque quos ibi Gabinius presidii cã apud regem
Ptolemeum reliquerat Pompei filius cũ classe adduxerat
ccc. ex seruis suis pastorumque coegerat suorum ccc. Tar
condarius Castor Domnilaus ex gallo grecia dederãt
Horum alter una uenerat alter filium miserat cc. ex
Syria a Cõmagio Antiocho cui magnus Pompeius premia
tribuit. Missi erant in his plerique Hypptaxote. Huc Dar
danos Bessos partim mercẽnarios partim imperio aut gratia
compatos item Macedones Tessalos ac reliquarum gentium
ac ciuitatũ adiecerat atque eum quẽ supra demonstraui
mus nũm expleuerat. frumenti uim maximã ex
Thessalia Asia Aegipto creta Cirenis reliquisque regionibus
compauerat hyemare Dirachium Appollonia omnibusque
oppidis maritimis constituerat ut mare transire pro

hiberet · Cesarem omisq eiusq rei cã omi ora maritima clas
sem disposuerat Peerat Aegiptus nauib; Pompei' filius · asia
ticis · Q · lebius & C · Triarius syriacis · et C · Cassi' rodijs · C ·
Martellus cũ C · Pompeio Liburnice atq Achaice classis Cribo
nius Libo et M · octaui' toti tam officio maritimo · M · Bibul'
propositus cuncta administrabat ad hunc sũma impij
respiciebat Cesar vt Brundusium uenit cõcionat' apud mi
lites qm ppe adfinem laborũ et piculorũ puentũ esset
equo aĩo mancipia atq impedim̃ta in Italia relinquerẽt
ipi expediti naues conscenderẽt quo maior numerus mili
tum posset imponi omniaq in uictoria et ex sua libera
litate sperarent · Conclamantib; omib; imperaret quod
uellet quod cũq imparisset se equo aĩo ẽẽ facturos · ij ·
Non Ianuãr naues soluit impositę sint ut supra demonstra
tum ẽ · Legiones · vij · postridie terrã attigit Grecorum
saxa inter et alia loca piculosa quietam nact' statio
nem & port' timẽs omis quos teneri ab aduẽsarijs ar
bitrabat' ad eum locũ qui appellabat' Pharsalia omib;
nauibus ad unã incolumib; milites exposuit · Erat Lori
ci Lucretius hispulo et minutius rursus cum asiaticis
nauibus · xviij · quib; iussu · Q · Lelij perat M · Bibulus cum
nauib; C x · Corcyre · Sed neq quattuor sibi confisi ex
portu pdire sunt ausi cũ Cesar omio · xij · naues lon
gas psidio duxisset inqbus erant constructe · Illi neq
bibulus impeditis nauibus · dispsisq remigibus satis
matur' occurrit qd prius ad continẽtem usus esta Cesar
q de ei' aduẽtu omio fama in eas regiones pferretur
Expositis militib; naues eadem nocte Brundusiũ a Cesare
remittũtur · ut reliqũe Legiones eqtatusq transportari
possent · Huic officio ppositʼ erat Rufius Calen' Legatus

qui celeritatē ītrāsportandis legionib; adhiberet · sed serius a terra puecte naues neq; usę nocturna aura i redeundo offenderunt · Bibulus ex Corcyre cētior fact de aduētu Cęsa ris sperans alicui se pti onustarū nauiū occūrere posse naub; occurrit et nact circiter xxx · in eas diligentie sue ac do loris iracūdia erupit omesq; icēdit · eodemq; igne nautas dominosq; nauiū interficit magnitudine pene reliquos deter rere sperans · Hoc confecto negocio et Salonis ad oryci portus stationes littoraq; omia longe lateq; classibus occupauit custodyisq; diligenti dispositis ipse grauissima hieme in na uibus excubans neq; ullum laborem aut onus despiciēs · neq; subsidiū expectans si in Cesaris complexū uenire posset dis cessu Liburnarū ex illyrico · M · Octaui cum his quas habe bat nauibus Salonas puenit · Ibi concitatis dalmatis reliquisq; barbaris · Hissam a Cesaris amicitiā auertit conuētum Sa lonis cum neq; pollicitationib; neq; denuntiatione piculi p mouere posset oppidum opugnare instituit · Est aūt oppi dum et loci nā et colle munitū sed celeriter ciues ro. ligneis effectis turrib; his sese munierunt et cū essent infirmi ad resistendū pp paucitatē hominū crebris cōfecti uulneribus e ad extremū auxilium descēderūt seruosq; omes puberes liberauerūt et psectis omnium mulierum crinibus tormenta effecerunt · Quorū cogni ta sniā Octaui qui in castris oppidum circūdedit atq; uno tempore obsidione et oppugnationibus eos premere cepit illi omia perpeti parati max a re frumentaria laborabant · Qui remissis ad Cesarem legatis auxi lium ab eo petebāt reliqua ut poterant p se icōmoda sustinebant et longo interposito spatio cum diuturnitas oppugnationis negligentiores octauianos effecisset nacti oc

casione meridiani temporis discessu eorum pueris mulie
ribusque in muro dispositis nequid quottidiane consue
tudinis desideraretur. Et ipsi manu facta cum his quos
nuper manumissos liberauerant in proxima castra
Octauii irruperunt. His expugnatis eodem impetu al
tera sunt adorti et inde tertia et quarta et deinceps
reliqua omnibusque eos castris expulerunt et magno
numero interfecto reliquos atque ipsum Octauium in naues
confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque
hiemis appropinquabat et tantis detrimentis acceptis
Octauius desperata oppugnatione oppidi Dirracchium
sese ad Pompeium recepit. Demonstrauimus L. Bibulum
Rufum Pom. prefectum his in potestatem uenisse Cesaris
atque ab eo esse dimissum semel ad Corfinium: iterum in hispa
niam. Hunc pro suis beneficiis idoneum iudicauerat quem
cum mandatis ad CN. Pompeium mitteret. eundemque apud
CN. Pom. auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hec summa
mandatorum debere utrumque pertinacie finem facere
& ab armis discedere neque amplius fortunam periclitari.
Satis esse magna utrinque incomoda accepta que pro discı
plina et preceptis habere possent ut reliquos casus time
rent. Illum Italia pulsum amissa Sicilia et Sardi
nia duabusque hispaniis et cohortibus. Italia atque his
pania ciuium ro. C. atque XXX. morte Curionis et detri
mento africani exercitus tanto militumque deditione
ad Corciram pro inde sibi ac r. p. parceret quantum in
bello fortuna posset iam ipsi incomodi iam sui satis es
sent documento. Hoc unum esse tempus de pace agendi dum
sibi uterque confideret et ambo pares uiderentur. si uero
alteri paulum modo tribuisset fortuna non esse usurum con

ditionibus pacis eum qui superior uideretur neque fore ea pre [illegible]
tum qui se omnia habiturum confideret condiciones pacis quam antea
conuenire non potuisset Romae ab senatu et a populo peti debere
I nterea & r. p. et ipsis placere oportere. Si uterque in contione
statim iurauisset se triduo proximo exercitum dimissu
rum depositis armis auxiliisque omnibus quibus nunc confiderent
necessario populi Senatusque iudicio fore utrumque contentum
H aec quo facilius Pompeio probari possent omnes suas terrestres
urbiumque copias dimissurum. Bibulus his expositis corcyre
non minus necessarium esse existimauit de repentino Cesaris
ad uentu Pompeium Certiorem fieri uti ad id consilium
capere posset / ante quam de mandatis agi inciperet. Atque eidem
continuato nocte ac die itinere atque omnibus copiis iumenta
tis ad celeritatem iumentis ad pompeium contendit et
ad esse Cesarem nunciaret. Pompeius erat eo tempore in candauia
iterque ex macedonia in hyberna Appolloniam dirrachiumque
habebat. Sed re noua perturbatus maioribus itineribus
A ppolloniam petere cepit ne Cesar ore maritime ciuitates
occuparet. At ille expositis militibus eodem die oricum
proficiscitur. Quo cum uenisset L. torquatus qui Pompeii ius
su oppido preerat presidiumque ibi partinorum habebat cona
tus portis clausis oppidum defendere. cum grecos muris
descendere atque arma iuberet accipere. Illi autem se contra
imperium po. ro. pugnaturos negarent. Oppidani autem
sua sponte Cesarem recipere conarentur desperatis omnibus
auxiliis portas aperuit et se atque oppidum Cesari dedidit
incolumisque ab eo conseruatus est. Recepto Cesar orico
nulla interposita mora. Appolloniam proficiscitur et aduen
tu audito L. Straberius qui ibi preerat aquam in arcem
comportari atque eam munire obsidesque ab appolloniatibus

exigere cepit. Illi uero daturos negare neque portas consuli
preclusuros. neque sibi iudicium sumpturos contra id quod
omnis Italia p. r. iudicauisset. Quorum cognita uoluntate clam
profugit Appolloniam Straberius. illi ad Cesarem legatos mit
tunt oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses Ama
chini reliqueque finitime ciuitates totaque Epyros et legatis
ad cesarem missis que imperaret facturos pollicentur.

At Pompeius cognitis his rebus que erant Orici et Appollonie
geste Dirrhachio timens diurnis eo nocturnisque itine
ribus contendit simul ac Cesar appropinquare dice
batur. tantusque terror incidit eius exercitui quod properans
noctem diei coniunxerat neque iter intermiserat ut pene
omnes in Epyro finitimisque regionibus signa relique
rent complures arma proicerent ac fuge simile iter
uideretur. Sed cum prope Dirrhachium Pompeius consti
tisse castraque metari iussisset perterrito et eum exercitu

Princeps Labienus procedit iuratque eum se non deserturum
eundemque casum subiturum quem cunque ei fortuna tribui
sset. Hoc idem et reliqui iurant legati. Hos tribuni militum
centurionesque sequuntur. Atque idem omnis exercitus iurat.

Cesar praefecto itinere occupato ad dirrhachium finem pro
perandi facit castraque ad flumen Halys supponit in finibus
appolloniatum ut castellis uigiliisque bene merite ciuitates
tute essent presidio. Ibique reliquarum ex Italia legionum
aduentum expectare et sub pellibus hyemare constituit.

Hoc idem Pompeius fecit et trans flumen Tapsum positis castris
eo copias omnes auxiliaque conduxit. Calenus legioni
bus equitibusque in naues Brundusii impositis ut erat
preceptum a Cesare quantum nauium facultatem habe
bat naues soluit paululumque progressus a portu litteras a

Cesare accepit quibus est certior factus. Portus littoraque
omnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito se in
portum recipit navesque omnes revocat. Una ex his que perseveravit
neque Caleni imperio obtemperavit. quod erat sine militibus
privatoque auxilio administrabatur delata oricumque atque
a bibulo expugnata est quod de servis liberisque omnibus ad im
puberes supplicium sumit & ad unum interficit. Ita exiguo
tempore magnoque casu totius exercitus salus constitit. Bibu
lus ut supra demonstratum erat classem ad oricum &
sicuti mari portusque Cesarem prohibebat. Ita ipse omni ter
ra earum regionum prohibebatur. Presidiis enim disposita
omnia littora a Cesare tenebantur. Neque lignandi. neque
aquandi neque naves ad terram religandi potestas fiebat
erat res in magna difficultate summisque angustiis rerum
necessariarum premebantur. adeo ut cogerentur sicuti
reliquum commeatum ita ligna atque aquam Corcyram navibus
onerariis supportare. atque etiam uno tempore accidit ut dif
ficilioribus usi tempestatibus ex pellibus quibus erant
tecte naves nocturnum excipere rorem cogerentur. Quas
tamen difficultates patienter atque equo animo ferebant.
neque sibi nudanda littora et relinquendos portus existi
mabant. Sed cum essent in quibus demonstravi angus
tiis. ac se Libo cum Bibulo coniunxisset. Loquuntur ambo
ex navibus cum macilio et Statio mutreo Legatis quorum
alter oppidi muris. alter presidibus terrestribus pre
erat. velle se de maximis rebus cum Cesare loqui. si sibi
eius facultas detur. Huc addunt pauca rei confirmande
causa. ut de compositione acturi viderentur. Interim po
stulant ut sint inducie atque ab his impetrant. Magnum
enim quod afficiebant videbatur. & Cesarem id summe sciebat

cupere & pfectum aliquod ex bibuli mādatis existima
batur. Cesar eo tpre l. cū legione una pfectus ad reci
piendas ulteriores ciuitates et rem frumitariam expedi
endam qua anguste utebatur. Erat ad Butrotum op
pidum. Corcyre ibi certior a Q. Acilio et Murco p nūg
factus depostulatis Libonis et bibuli legione relinqt
et ipe oricū reuertitur. Eo cum uenisset uocatur illi
ad colloqum pdit Libo neqꝫ excusat bibulum quod is
iracundia sūma erat inimicitiasqꝫ habebat et puatas
tum Cesare ex edilitate & pretura cōceptas ob eam cām
colloquiū uitasse ne res max spei maximeqꝫ utilitatis
eius iracundia impediretur. Pompeii sententiam et ac fuisse
semp uoluntate ut componerētur atqꝫ ab armis discede
retur. Sed potestatē eis rei nullam hre. Propterea qd
de consilii sniā sūma belli rerūqꝫ omniū Pompeio pmi
serint. Sed postulatis Cesaris cognitis missuros ad Pō
peium atqꝫ illum reliqua p se acturū hortantibꝫ ipis
interea manerēt inducie dum ab illo rediri posset ne
ue alter alteri noceret. Huc addit pauca de cā et de
copiis auxiliisqꝫ suis. Quibus rebus neqꝫ tū defēden
dum Cesar existimauit neqꝫ nc ut memorie pdatur sa
tis cē putamus. Postulabat Cesar ut legatos sibi ad
Pompeium sine piculo mittere liceret. idqꝫ ipi fore re
ciperent aut acceptos p se ad eū pducerēt qd ad
inducias ptineret. Sic belli rationē eē diuisam.
Vt illi classem & naues auxiliaqꝫ sua impedirent.
Ipe ut aqua terraqꝫ prohiberet. et si hoc sibi remitti
uellent. remitterent. Ipi demaritimis custodiis. si
illud tenerent. se quoqꝫ id retenturū. Nihilominꝫ
tam agit posse de compositione ut hec nō remitterētur

Necq̃ hanc rem illis esse impedimenti Loco necq̃ Legatos Ce
saris recipere. necq̃ piculum pstare eorum. Sed totã
rem ad Pompeiũ reycer. Vnum instare de indutijs
uehementissimecq̃ cõtendere. Que ubi Cesar intelle
xit prtis piculi atq̃ inopie uitande cã omẽ orõẽ
instituisse. necq̃ ullam spem aut conditionisem pacis af
ferre ad reliquam cogitatione belli se se. recepit
Bibulus multos dies terrã prohibit' et grauior morbo ex
frigore & Labore implicitus cum necq̃ curari poss
necq̃ susceptum officiũ deserere uellet uim morbi susti
nere nõ potuit. Eo mortuo ad neminẽ unũ sũmã impe
rij redit. sed suam seperati quisq̃ classem ad arbitriũ
suũ administrabat. Vibullius sedato tumultu quẽ repen
tinus Cesaris aduentus concitauerit rursus adhibit Libone
et Lucio. Lucetio et Theophane quibs cõmunicar de ma
ximis rebus cõsuerat Pompeius demandatis. Cesaris age
re instituit quẽ ingressũ insmonẽ Pompei interpellauit
& Loq plura phibuit. Quid mihi inquit aut uite ẽ
aut ciuitate op' est quã bñficio Cesaris hre uidebor.
Cui' rei opinio tolli nõ poterit nisi cũ in Italiã ex qua
pfectus sum reductus existimabor bello pfecto.
Ab his Cesar hec dicta cognouit qui sermoni interfue
runt. Conat' tamen nichilo minus est alijs roibus
p colloquium de pace agere ut inter bina castra
pompeij et Cesaris unum flũm tm̃ Tapsus intererat
crebra inter se colloquia milites habebant. necq̃ ul
Lum interim telum p pactiones Loqntium trayciebãt.
Mittit P. Vatinũ Legatum ad ripam ipsam fluminis qui
ea que maxime ad pacem ptinẽ uiderentur ageret
& crebro magna uoce pronũtiaret Liceret ne ciui

bus ad cives de pace duos legatos mittere: quod et fugitivis de saltu pireneo praedonibusque licuisset presertim cum id ageret ne cives cum civibus arma decertarent multa suppliciter locutus ut de sua omniumque salute debebat silentioque ab utrisque militibus auditum responsum est. Ab altera parte Aulum Varronem profiteri se altera die ad colloquium venturum atque una visurum utrumque admodum tuto legati venire et quae vellent exponere possent. Certumque ei rei tempus constitutum quo cum esset postero die ventum magna utrimque multitudo convenit magnaque erat expectatio eius rei atque omnium animi intenti esse ad pacem videbantur.

Qua ex frequentia T. labienus prodit submissa voce loqui de pace atque altercari cum vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt subito undique tela immissa. quae ille obtectus armis militum vitavit vulnerantur.

Tamen complures in his Cornelius Ballus. M. Plotius. L. Tiburtius centuriones militesque non nulli. Tum Labienus desinite ergo de compositione loqui nam nobis nisi Cesaris capite relato pax nulla esse potest. Hisdem temporibus M. Celius Rufus pretor causa debitorum suscepta initio magistratus Tribunal suum iuxta. C. Trebonii pretoris urbani sellam collocavit & si quis appellavisset de extimatione & solutionibusque per arbitrum fierent ut

Cesar presens constituerat fore auxilio pollicebatur sed fiebat equitate decreti et humanitate Trebonii qui his temporibus clementer et moderata ei dicendum existimabat ut reperiri non possent a quibus initium appellandi nasceretur nam fortasse inopiam excusare et calamitatem aut propriam suam aut temporum queri et difficultates actionandi proponere: etiam mediocris est animi integras vero tenere

possessiones qui se fatere debeant fateant. Cui ai aut impudentie e. Itaque hoc qui postularet reprebatur. nemo atque ipsis ad quorum commodum pertinebat durior inuent e Celi & h ab hoc profect initio ne frustra ingressus turpem cam uideretur Legem promulgauit ut sexties sem dies sin usuris credite pecunie soluant cum restitisteret seruilius cosul reliquique magistratus et minus oppinione sua effice ad hominum excitanda studia. Sublata priore Lege duas promulgauit. Una qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit. Aliam tabularum nouarum impetuque multitudinis in C. Trebonium facto et non nullis uulneratis detribunali eum deturbauit. dequibus rebus. Seruilius cosul ad senatum retulit. Senatusque Celium ab r. p. remouendum censuit. Hoc decreto eum cons. Senatu prohibuit & concionari conantem derostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam se proficisci ad Cesarem simulauit clam nuntiis ad milonem missis qui clodio interfecto eius nomine erat damnatus. atque eo in italiam euocato quod magnis muneribus datis gladiatorie familie reliquias habebat sibi coniunxit. atque eum in Thurinum ad solicitandos pastores premisit. Ipse cum Casilinum uenisset unoque tempore signa eius militaria atque arma capue tenet com prehensa et Neapoli familia uisaque proditio oppidi appareret prefectis consiliis exclusus Capua & periculum ueritus quod conuent arma ceperat. atque eum loco hostis habendum existimabat consilio destitit atque eo itinere sese auertit. Interim Milo dimissis circummunicipia litteris ea que faceret iussu atque imperio facere. Pompeyque mandata ad se Bibulum delata erant quos ex ere alieno Laborare arbitrabatur solicitabat apud quos cum

cum proficere nihil posset quibusdam solutis ex ergastulis casam turino expugnare cepit. His cum a Q. pedio pretore cum legione lapide ictus ex muro periit & Celius profectus ut dictitabat ad Cesarem peruenit. Turios. V. cum quosdam eius municipii solicitaret equitibusque Cesaris gallis atque hispanis qui eo presidii causa missi erant pecuniam polliceretur ab his est interfectus. Itaque magnarum initia rerum que occupatione magistratuum et temporum solicitam Italiam habebat celerem & facilem exitum habuerunt. Libo profectus ab orycco cum classe cui preerat nauium L. Brundusium est occupauit quod prestare arbitrabatur unum locum qua necessarius nostris erat aggressus quam omnium littora ac portus custodia clausos tueri. Hic repentino aduentu naues onerarias quasdam nactus incendit et unam frumento onustam abduxit magnumque nostris terrorem iniecit & noctu militibus ac sagittariis in terra expositis presidium equitum deiecit et adeo loci opportunitate profecit uti ad Pompeium litteras mitteret naues reliquas si uellet subduci & refici iuberet sua classe auxilia sese Cesaris prohibiturum. Erat eo tempore Antonius Brundusii qui uirtute militum confisus scaphas nauium magnarum circiter LX cratibus pluteisque contexit eoque milites delectos imposuit atque eas in littora pluribus locis separatim disposuit nauesque triremes quas duas Brundusii faciendas curauerat per causam exercendorum remigum ad fauces portus prodire iussit. Has cum audacius progressas Libo uidisset sperans intercipi posse quadriremes V. ad eas misit. Que cum nauibus nostris propinquassent nostri ueterani in portum refugiebant. Illi studio incitati incautius sequebantur Iam ex omnibus partibus Antonianae scaphae signo dato se in hos

tes incitauerunt. primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis receperunt reliquas tur piter refugere coegerunt ad hoc detrimentum accessit ut equitibus per oram maritimam ab antonio dispositis aquari prohiberentur. Qua necessitate & ignominia permotus Libo discessit a Brundusio obsessionemque nostrorum obmisit. multi iam menses erant & hiems precipitauerat et neque Brundusio naues Legionesque ad Cesarem ueniebant. Ac non nulle ei rei pretermisse occasiones cesaris uidebantur quod sepe certe flauerant uenti quibus necessario committendum existimabat. quantoque eius amplius processerat temporis tanto erant alacriores ad custodias qui classibus preerant maioremque fiduciam prohibendi habebant et crebris Pompeii litteris castigabantur. qui primo uenientem Cesarem non prohibuissent ut reliquos eius exercitus impedirent duriusque quottidie tempus transportandum Lenioribus uentis expectabant. Quibus rebus permotus Cesar Brundusium ad suos seueri scripsit nacti idoneum uentum ne occasionem nauigandi dimitterent siue ad littora appolloniatum cursum dirigere atque eo naues eligere possent. Haec a custodibus classium Loca maxime uacabant quod se Longius portibus committere non auderent Illi adhibita audacia et uirtute administrantibus. M. Antonio et fusco Galeno multum ipsis militibus hortantibus neque ullum periculum pro salute Cesaris recusantibus nacti austrum naues soluunt atque altero die appolloniam Durrhachiumque preteruehuntur. Qui cum essent ex continenti uisi. Q. Coponius qui Durrhachii classi rhodie preerat naues ex portu educit et cum iam nostri remissiori uento appropinquassent idem auster increbuit nostrisque presidio fuit. Neque uero ille ob eam causam conatu desistebat sed labore et perseuerantia nautarum

& uim tēpestatis superari posse sperabat. Preterue etosq; ma
gna in Dirrhachium uenti nihilo secius sequebat. Hostri
usi fortune beneficio tam impetum classis timebant si fo
te uētus remisiss; nacti portū qui appellatur Nympheum
ultra lissum milia passuū tria eo naues introduxerunt
qui portus ab africo tegebatur. ab austro nō erat tut
Leuiusq; tempestatis q̄; classis piculum existimauerūt.
Quo simulat q; intus est itum incredibili felicitate auster
q per biduū flauerat in Africū se uētit. Hic subitam
commutationē fortune uidere licuit. q modo timuerāt
hos tutissimus port' reijciebat. qui nris nauibus piculū
intulerant de suo timorē cogebant. Itaq; tpre cōmutato
tempestas et nros texit et naues rhodias afflixit
ita ut ad unā omēs constrate nūo XVI eliderent' et na
ufragio interirēt et ex magno remigum ppugnatorūq;
nūo pars ad scopulos allisa intēficeretur. pars ab nris
distraheretur quos omēs conseruatos Cesar domū remisit
nrē naues due tardius cursu cōfecto ī noctem cōiecte
cū ignorarent quē locū reliquē cepissent cōtra Lysium
in anchoris constiterūt. Has scaphis minoribusq; na
uigijs cōpluribus sumptis Octacilius Crassus q lissi pre
erat expugnarē parabat simul de deditione eorū agebat
et incolumitatē deditis pollicebatur. Harū altera nauis
CC.XX. elegione tironū sustulerat. Altera ex ueterana
paulo min. CC. his cognosci licuit quantū eēt ī hoīs p.
hominibus psidij in animi firmitudine. tyrones enim
multitudine nauium pterriti et Salona Vsiaq; cōfecti
iureiurando accepto nihil his nocituros hostes se Octa
cilio dediderūt. q omēs ad eū producti cōtra religi
onem iuris iurandi in ei' conspectū crudelissime inter

ficiuntur. At veterane legionis milites idem côflictati & tempestate et sentine uitiis nô ex pristina uirtute remut tendum aliquid putauerunt sed tractandis conditionibus & simulatione deditionis extracto pmo noctis tpre guberna torem nauiû in terrâ eycer cogunt. Ipsi idoneû locum nacti reliquam ptem noctis ibi confecerunt et Luce pma mis sis ad eos aboctacilio equitibus qui eam ptem ore maritime adseruabant circiter cccc quiqꝫ eos armati expresidio secu ti sunt se defenderunt & non nullis eorꝫ interfectis inco lumes se ad nros receperût. Quo facto conuêtus ciuiû ro qui Lissum obtinebant. quod oppidum his antea Cesar attribu erat muniendumqꝫ curauerat Antoniû recepit omibꝫqꝫ re bus iuuit. Octacilius sibi timens fugit oppido et ad pom peium puenit ex omibꝫ copiis quarꝫ erat sũma uetera norû triû Legionû uniqꝫ tyronû et eqtum. dccc. pleras qꝫ na ues in italiam remittit. ad reliquos milites eqtesqꝫ trâspor tandos. Pontones quod ê gen nauiuꝫ gallicarû lissi relin quit. hoc consilio ut si forte pompei' uacuâ existimâs Ita liam eo traiecisset exercitû qͦ opinio erat edita inulgus.
Aliquâ Cesar ad insequêdum facultatê haberet nûctiosqꝫ ad eû celeriter mittit qbus regionibꝫ exercitû exposuisset.
Et quid militû transuexisset. Hec eodem fere tpre Cesar & Pompeius cognoscût. Nam preteruectas. Apolloniâ Dirr hachiumqꝫ naues uiderant ipi iter secundum eas terras direxerant. Sed quo eent he delate pmis diebus igno rabant Cognitaqꝫ re diuersa sibi ambo consilia capiut. Cesar ut qͣ pmum cû Antonio se coniugeret Pompei' ut uenietibꝫ in itinê se opponeret & si imprudentes ex insidiis adori ri posset. eodemqꝫ die uterqꝫ eorꝫ excastris statutis exflu mine Thapso exercitû educût Pompei' clam et noctu Cesar

palam atque interdiu. Sed Cesari circuitu maiore iter erat lon
gius adverso flumine ut vado transire posset Pompeius quod expedito
itinere flumen transeundum ei non erat magnis itineribus ad Antonium
contendit. atque ubi eum appropinquare cognovit idoneum locum
nactus ibi copias conlocavit suosque omnes castris continuit ignes
que fieri prohibuit quo occultior esset eius adventus. Hec ad Anto
nium per grecos deferuntur. Ille missis ad Cesarem nunciis unum
diem sese castris tenuit. altero die ad eum pervenit.
Cesar. cuius adventu cognito Pompeius ne duobus circumcluderetur
exercitibus ex eo loco discedit. omnibusque copiis ad Aspara
gum Dirrhachinorum pervenit. atque ibi idoneo loco castra ponit.
His temporibus Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum
acceptis imperatorem se appellaverat. Quo facto civitatibus
tyrannisque magnas imperaverat pecunias. Item a publi
canis sue provincie debitam biennii pecuniam exegerat
et ab hisdem insequentis anni mutuam preceperat equitesque toti
provincie imperaverat. quibus coactis finitimis hostibus Parthis
post se relictis qui paulo ante M. Crassum Imperatorem inter
fecerant et M. Bibulum in obsidione habuerant Legiones eq
tesque ex Syria deduxerat. Summaque in sollicitudine ac
timore Parthici belli in provinciam cum venisset ac non nulle mi
litum voces audirentur sese contra hostem si ducerentur
ituros. contra civem et consulem arma non laturos deduc
tis Pergamum atque in Locupletissimas urbes in hyberna le
gionibus maximas Largitiones fecit et confirmandorum
militum causa diripiendas his civitatibus dedit. Interim
acerbissime imperate pecunie tota provincia exigebantur.
Multa preterea generatim ad avaritiam excogitabantur.
In capita singula servorum ac liberorum tributum impone
batur columnaria hostiaria frumentum milites arma re

miges tormita uectare imperabantur cuimodi nomi reperiri
poterat hoc satis eet ad cogendas pecunias uidebant no solum
urbibus sed uicis castellisq pene singulis cum imperio pro
ficiscebantur qui hor qd acerbissime crudelissimeq fece
rit · is & vir et ciuis optimus habebatur · Erat plena licto
rum et imperior puincia cosferta preceptis atq exactorib
qui pter impatas pecunias suo et compendio seruiebant ·
dictitabant enim se domo patriaq expulsos omib necessa
riis egere rebus ut honesta pscriptione rem turpissima
tegerent · Accedebant ad hec grauissime usure qd in bel
lo plerumq accidere consueuit uniuersis imperatis pecuni
is · quibus in rebus prolationem diei donatione ee dicebat ·
I taq es alienu prouincie eo biennio multiplicatu est neq
mini ob eam cam ciuib ro ei prouincie sed in singulos
couentus singulasq ciuitates certe pecunie impabat
mutuasq ex illo se consulto dictitabant exigi publicanis
ut in sorte fecerant in sequetis anni uectigal pmutuo
P reterea · Ephesi a phano diane depositas antiqt pecu
nias · Scipio tolli iubebat · ceteraq ei diei statuta cu
in phano uetum eet adhibitis compluribi ordinis senatorii
quos aduocauerat Scipio lre ei redduntur a Pompeio ·
mare transisse cum Legionibus Cesare properare ad se
cum exercitu uenire omniaq postea que haberet his lris accep
tis quo euocauerat dimittit · Ipe iter i Macedonia parare
incipit · paucisq post diebus e profectus · Hec res ephesie
pecunie salute attulit · Cesar Antonii exercitu couincto
deducta origo Legione quam tuende ore maritime ca
posuerat tentandas sibi prouincias Longiusq procedendum
existimabat · & cum ad eum ex Thessalia Aetoliaq legati
uenissent q psidio misso pollicerentur earu gentium ci

uitates imperata facturas. L. Cassium Longinũ cũ legione ty
ronum que appellabat XXVII. atq3 equitibus .CC. in Thessaliam
ire. C. Caluisium sabinũ cũ cohortib3 V. paucisq3 eqtib3 in
Aetoliam misit maximeq3 eo qd erant propinque regiones
de re frumitaria ut prouiderent hortatus e. CN. Domitiuz
Coluinũ cum Legionibus duab3 XI et XII. et equitibus. D.
in macedoniam pficisci iussit. Cui' prouincie ab ea parte
que libera appellabatur Menedemus Princeps eaz legionũ
missus legatus omnium suorũ excellens studiũ profitebat.
Ex his Caluisius pmo aduẽtu sũma omniz Aetolorũ receptus
uoluntate presidiis aduersariorũ Calidone et naupacto
relictis omĩ Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum
Legione puenit. His cum eẽnt factiones due uaria uolũ
tate ciuitatũ utebatur. Egesaretos ueteris hõ potentie pom
peianis rebus studebat. Petreius sũme nobilitatis adolescẽs
suis ac suoz opibus Cesarẽ enixe iuuabat. Eodemq3 tpre
Domitius in macedoniã uenit et cum ad eũ frequentes ciui
tatum Legiones conuenire cepissent. nũtiatũ est adesse
Scipionẽ cũ Legione magna opinione et fama omniũ. Nã ple
rũq3 in nouitate fama antecedit. Hic nullo i loco Macedonie
moratus mag impetu tetẽdit ad Domitiũ et cũ ab eo mili
bus passuũ XX. abfuisset subito se ad Cassium Longinũ
i Thessaliam cõuertit. Hoc igitur celeriter fecit simul adeẽ
et uenire nũtiaretur. Et quo iter expediti' faceret M. fa
uoniũ ad flumen alemonẽ quod Macedoniã a Thessalia di
uidit cum cohortib3 VIII. psidio impedimẽtis legionis
reliqt castellumq3 ibi muniri iussit. Eodem tẽpore
equitatus regis Cocti ad Castra Cassii aduolauit qui
circum Thessaliam eẽ cõsueuerat. Tunc timore pterritus Cas
sius cognito Scipionis aduẽtu uisisq3 eqtibus quos Scipi

omis esse

omnis esse arbitrabatur ad montes se convertit qui Thessaliam
cingunt atque ex his longe Ambrachiam versus iter facere cepit.
At Scipionem properantem sequi litterae sunt consecutae a M. Favonio
Domitium cum legionibus adesse. neque se presidium ubi consti
tutus esset sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus litteris
acceptis consilium Scipio iterque commutat. Cassium sequi
destitit. Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac noc
te continuato itinere ad eum pervenit tam oportuno tempore
ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur & primi an
tecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii
Favonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio biduum
castris stativis moratus ad flumen quod inter eum et Domitii
castra fluebat Aliacmonem tertia die prima luce exercitum
vado traducit. & castris positis postero die mane copias
ante frontem castrorum instituit. Domitius tum quoque sibi
dubitandum non putavit quin deductis legionibus prelio
decertaret sed cum esset inter bina castra campus circiter
milia passuum VI Domitius castris Scipionis aciem suam sub
iecit. Ille a vallo non discedere perseveravit. At tamen coercente
tis domitianis militibus est factum ne prelio contenderet &
maxime quod rivus difficilibus ripis subiectus castris
Scipionis progressus nostrorum impediebat quorum studiumque alacri
tatemque pugnandi Scipio suspicatus fore ut postero die aut
invitus dimicare cogeretur aut magna cum infamia castris
se contineret qui magna expectatione venisset temere
progressus turpem habuit exitum et noctu neque conclamatis qui
dem vasis flumen transit atque in eandem partem ex qua ve
nerat redit. Ibique prope flumen edito natura loco castra po
suit. paucis diebus interpositis noctu insidias equitum
conlocavit. quo in loco superioribus fere diebus nostri pa

bulari consuerunt & cũ quottidiana consuetudine. Q-
V arus pfectus equitum Domitij uenisß subito illi ex insidijs
cõsurrexerunt. Sed nr̃i fortiter eoꝝ impetũ tulerunt.
C eleriterꝙ ad suas quisꝙ ordines redit. atꝙ ultro
uniuersi in hostes impetũ fecerũt. Ex his circiter. lxxx.
interfectis reliquis ĩ fugam cõiectis duob; amissis
i castra se receperũt. His rebus gestis. Domiti' sperãs
Scipionem ad pugnam elici posse simulauit se se man
gustijs rei frumẽtarie adductũ castra mouer̃ uasisꝙ mor
cõclamatis. Egressus milia passuum tria Loco idoneo &
occulto om̃ez exercitũ eqtatumꝙ collocauit. Scipio
ad sequẽdum paratus eqtatũꝙ magnãꝙ ptem ad explo
randum iter Domitij et cognoscendum pmisit. Qui cum
eent pgressi pmeꝙ turme insidias intrauissent ex fre
mitu equoꝝ illata suspitione ad suos se recipe ceperunt.
quiꝙ hos insequebantur celerem eoꝝ receptum conspica
ti restiterũ. Nostri cognitis hostiũ insidijs ne frustra
duas expectarẽt reliquias nacti turmas receperunt.
I n his fuit M. Opimius pr. eq. reliquos om̃es earũ tur
marum aut interfecerunt aut captos ad domitiũ dedu
xerunt deductus ore maritime psidijs. Cesar ut sup
demõstratũ est in cohortes. Orici oppidi tuendi causa
reliquit. Hisdemꝙ custodiam Longarũ nauiũ tradidit.
quas ex Italia traduxerat. Huic offĩo oppidoꝙ Cani
nius Legatus pferat Is naues nr̃as iteriorẽ ĩ ptem
post oppidũ reduxit. & ad alteram deligauit fau
cibusꝙ portus nauẽ onerariam sũmersam obiecit
et huc alteram cõiunxit. Sup quas turri effectam
ad ipsum introitum portus opposuit et militib; com
pleuit tuendamꝙ ad om̃es repentinos tãdidit casus.

Quibus cognitis rebus · CN · Pompei filiusq; q classi
Aegiptie p̄erat ad Orycum uenit · Submersamq; nauem
Remulco multisq; contēdens funibus abduxit · atq; alterā
nauē q erat ad custodiam ab Acilio posita pluribus
aggressus nauib; quib; ad libram fecerat turres ut
ex superiori pugnās loco integrosq; semp defatigatis
submittēs et reliquis ptibus simul ex terra scalis &
classe moenia oppidi tentans uti aduersariorū man⁹
deduceret · Labore & multitudine telorū nr̄os uicit.
Defectisq; defensoribus qui omēs scaphis excepti re
fugerūt et nauē expugnauit · Eodemq; tempor̄ et al
tera pte molem tenuit naturalē obiectamq; per
insulam oppidū effecerat quattuor biremes sbiectis
scutulis impulsas uectibus interrorē ptem traduxit.
Itaq; ex utraq; pte longas aggressas que erant deli
gate ad terrā · atq; naues quattuor ex his abduxit ·
reliquas incēdit · Hoc confecto negocio · Q. Lelium
ab asiatica classe abductum reliquit · qui comeatus
Biblide atq; Mantinea importari ī oppidum phibebat.
Ipe Lissum pfectus naues onerarias XXX · a · M · Antonio
relictas intra portum aggressus omes accendit. Lissū
expugnar̄ conat⁹ defendentibus ciuib; ro · q ei conuē
tus erant militibusq; quos p̄sidij cā miserat · Cesar
triduū morat⁹ paucis in oppugnatione omissis re īfecta
inde discessit · Cesar postq; ad Sparagiū ēē cognouit
eodē cū exercit⁹ pfectus & expugnato in itinere
oppido Partinorū in quo Pom · presidium habebat ter
tio die Macedoniā ad Pompeium puenit iuxtaq; eū
castra posuit · et postridie eductis omibus copijs acie in
structa decernendi potestatem · Pom fecit Vbi illum

suis locis tenere aiaduertit reducto in castra exercitu aliud sibi consiliu capiendum existimauit. Itaq posteroo die omnib copiis magno exercitu difficili angustoq itiner. Dirrhachium profect est sperans Pompeiu Dirrachiuq compellanti aut ab eo intercludi posse quod oe comeatu totiusq belli apparatu eo contulisset ut accidit. Pom. enim pmo ignorans ei consilium qd diuerso ab ea regione itinere profectum uidebat angustiis rei frumitarie copulsum scessisse existimabat. Postea p exploratores certior factus postero die castra mouit breuiore itiner se occurrere ei posse sperans quod fore suspicat. Cesar militesq adhortatus ut eq aio laborem ferret. Parua parte noctis intermisso itinere mane dirrhachium uenit. Cum pmum agm Pom procul cerneret tum ibi castra posuit. Pompei interclusus Dirrhachio ubi propositu tene non potuit. secundo usus cosilio edito loco qui appellatur petra adituq ht nauibus mediocrem. Atq eas a quibusdam protegit uentis castra comunit eo ptem nauiu longaru conuenire frumitu comeatuq ab Asia atq ab omnib regionib quas tenebat co portare imperat. Cesar longi bellum ductu iri existimans et de Italicis comeatib desperans. q tanta diligentia oia littora a Pompeianis tenebant classesq ipius quas hyeme in Sicilia Gallia Italia fecerant morabantur. in epiru rei frumitarie ca Q. Titulum et L. Canuleiu legatos misit. Quodq he regiones longius haberent locis certis horrea costituit uecturasq frumiti finitimasq ciuitates ib descripsit. Item lisso pthinisq omnib castellis qd eet frumiti conquiri iussit. Id erat p exiguum tum ipius agri na qr sint loca aspera ac montuosa ac plerumq frumito utitur importato tu quod Pom. hoc puidebat et supiorib diebus

prede loco parthinos habuerat frumentuq; omne coquisitu
spoliatis effossisq; eorum domibus pequites in porta compor-
tarat. Quibus rebus cognitis cesar consilium capit et loci
na. Erant enim circa castra Pompei permulti editi atq; aspri
colles hos primum presidijs tenuit castellaq; ibi comunit.
Inde ut loci cuiusq; na ferebat ex castello in castellum pro
ducta munitione circumuallare Pompeium instituit. Hec
expectans q angusta re frumentaria utebatur. Quodq;
Pompeius multitudine equitum ualebat. Quo minore
periculo undiq; frumentum commeatumq; exercitui suppor
tare posset simul uti pabulatione Pompeium prohiberet.
equitatumq; ei ad rem gerendam inutilem efficeret. Ter
tio ut auctoritatem qua ille maxime apud exteras natio
nes niti uidebatur minueret cum fama per orbem terrarum
percrebuisset illum a Cesare obsideri neq; audere prelio
dimicare. Pompeius neq; a mari Dirrhachioq; discedere
uolebat. quod omnem apparatum belli tela arma tormenta
ibi collocauerat ibi frumentumq; exercitui supportabat
nauibus. neq; Cesaris munitiones prohibere poterat
nisi prelio decertare uellet quod eo tempore non esse faciendum
statuerat. Relinquebatur ut extremam rationem belli se
quens quam plurimos colles occuparet et quam latissimas re
giones presidijs teneret. Cesarisq; copias quam latissime
posset distineret idq; accidit castellis xxiiij effectis
xv. mil. pas. circuitu amplexus. Hoc spatio pabula-
batur. Multaq; erant eum locum manu facta a quibus
interim iumenta pasceret. Atq; ut nostri perpetuas muni
tiones uidebant perductas ex castellis in proxima cas
tella. neq; loco erumperent Pompeiani. ac nostros post ter
gum adorirentur timebant. Ita illi interiore spatio

ꝑpetuas munitiones efficiebant. neqꝫ locū nr̄i intrare
neqꝫ ipōs a tergo circumuenirī posset. sed illi opibus
uincebant: q̄ et nūo militum p̄stabant et interiore
spatio minorem circuitū habebant. Que cū erant
Loca Cesari capienda et si ꝓhibere Pom. totis copiis &
dimicarī nō constituerat. tn̄ suis locis funditores sagit
tariosqꝫ mittebat q̄x magnū nūm habebat. multiqꝫ ex
nr̄is uulnerabantur: magnusqꝫ intercesserat timor
sagittarū. atqꝫ om̄es ferē milites aut ex coactis aut ex
centonibus aut ex coriis tunicas aut tegm̄ta fecerat
quibus tela uitarēt. in occupandis p̄sidiis magna ui
vterqꝫ uidebatū. Cesar ut q̄ angustissime Pompeium
contineret. Pompei ut q̄ plurimos colles q̄ maximo cir
cuitu occuparet. Crebraqꝫ ob eam cām prelia fiebant
1 in his. cum Legio Cesaris viiij p̄sidiū quoddā occupauisset
& munirī cepisset. huic loco ꝓpinquū et cōtrariū colle
P ompei occupauit. nr̄osqꝫ ope ꝓhibere cepit. et cū una
ex pte equū aditum h̄ret. ꝑmum sagittariis fun
ditoribusqꝫ circumuētis. Postea leuis armature magna
multitudinē missa tōm̄tisqꝫ platis munitiones impedi
ebat. neqꝫ erat facile nr̄is uno tp̄re pugnarī &
munirī. Cesar cū suos ex om̄ibꝫ ptibus uulnerari ui
deret. recipe se statuit & loco ex cedere. Erat
p decliue receptū. Illi aūt acriꝰ instabāt. neqꝫ regredi
nr̄os patiebātur. q̄ timorē adducti locū reliquere
uidebantur. Tūr eo tp̄re gloriās apud suos Pom. dixisse
nō recusarī se qn̄ nullius usus impator extimaretū si sine
maximo detrimēto Legiones Cesaris sese recepissēt. Inde
q̄ temerē eēnt ꝓgresse. Cesar suorū receptus timēs crates
ad extremū tumulū contra hostem ꝓferri et aduer

sas locari inter has mediocri latitudine fossam tecti mi
litib; obduci iussit Locumq; in omes ptes q͞z maxĩe impedir
i pe idoneis locis funditores istruxit ut psidio nr͞is se
recipientib' eent. His reb; completis legiones reduci iussit
Pompeiani hoc insolenti' atq; audaci' nr͞os premer͞ et in
stare ceperunt. cratesq; pmunitione obiectas ppulerũt
ut fossas transcenderent. Quod cum aiaduertisset
Cesar ueritus ne nõ reducti sed deiecti uiderentur
maiusq; detrimitum caperetur a medio uo spatio suos
p Anto. qui ei Legioni preerat quibus cohortat' tuba si
gnũ dari atq; in hostes impetum fieri iussit. Milites
Legionis none subito conspicati pila cõiecierunt et ex infe
riore loco pilum aduersus incitati cursus pcipites Pompe
ianos egerunt et terga uertẽ. Quibus ad recipiendum
crates directe longuriq; obiecti & institute fosse ma
gno impedimto fuerũt. nr͞i uo q satis habebant sine
detrimẽto discedere cõpluribus interfectis V. omniũ
suorũ amissis quietissime receperũt. Pauloq; citra eũ
locũ alijs cõprhensis collibi munitiones pfecerũt.
Erat noua et inusitata belli rõ cũ tot castellorum nũo
totoq; spatio intantis munitionib; & toto obsidionis
gñe tum et reliqs rebus. Nam qcumq; aliũ obsider
conati sunt pculsos atq; infirmos hostes adorti aut
plio supatos aut aliqua offensione pmotos cõtinue
runt. cu; ipi nũo eqtu; militũq; pstaret. Cã autem
obsidionis hec fere ẽẽ cõsueuit ut frumto hostes pro
hiberẽt ac tam integras atq; incolumes copias. Cesari
inferiores militũ nũo cõtinebat cũ illi omniũ rerum copia
abundarẽt. quottidie enim magn' undiq; nauiũ nũs cõ
ueniebat. que comeatũ supportarẽt neq; ullus flar

uentus poterat quum aliqua ex parte secundum cursum ha
beret. Ipse autem consumptis omnibus longe lateque frumentis su
mis erat in angustiis. sed tamen singulari patientia hec
milites ferebant. Recordabantur enim eandem se sup
iore anno in Hispania perpessos labore et patientia maxi
mum bellum confecisse meminerant ad Alesiam magnam
inopiam perpessos multo etiam maiore ad auaricum maximarum
se gentium uictores discessisse. non illis ordeum daretur
non legumina recusabant. Pecus uero cuius rei summa erat ex
E piro copia magno in honore habebant et genus radicis
inuentum ab his qui fuerant cum Valerio quod appellatur chara
quod admixtum lacte multum inopiam leuabat id ad simili
tudinem panis efficiebant erat eius magna copia. ex hoc ef
fectos panis cum in colloquiis Pompeiani nostris famem obiecta
rent uulgo in eos iaciebant ut spem eorum minuerent.
Iamque frumenta maturescere incipiebant. atque ipsa spes
inopiam sustentabat quod celeriter habituros copiam
confidebant. Crebreque uoces militum in uigiliis collo
quiisque audiebantur. prius se ex arboribus cortice uicturos
quam Pompeium e manibus dimissuros. Libenter etiam ex perfugis
cognoscebant equos eorum tolerari reliqua uero iumenta in
teriisse. uti autem ipsis ualitudine non bona cum angustiis
loci et odori tetro ex multitudine cadauerum et quot
tidianis laboribus insuetos operum tum aque summa
inopia affectos. omnia enim flumina atque omnes riuos qui
ad mare pertinebant Cesar aut auerterat aut magnis
operibus obstruxerat. atque erant loca montuosa et ad
speciem uallium angustie. Has sublicis in terram dimissis pre
sepserat terramque adgesserat ut aquam contineret. Ita
illi necessario loca sequi demissa ac palustria et pu

teos fodere cogebantur. atq; hunc laborem ad quottidiana
opa addebant q̄ tam fontes a quibusdā p̄sidijs habebāt lon
gius & celeriter estibus exarescebant. At Cesaris exer
cit' optima ualitudine sumaq; aque copia utebat̄. tū cōmeat'
oīm gnē p̄ter frumtū abundabat quib; quottidie meli' succe
dere tp̄us maiorēq; spem frumētorū maturitate propon
uidebant. in nouo gnē belli noue ab utrisq; bellandi rōes
repiebantur. Illi cum animaduertissent ex ignibus nocte co
hortes nr̄as ad munitiones excubar̄ silentio aggressi uni
uersam in multitudinē sagittas cōiciebant et se confestim
ad suos recipiebāt. q̄bus rebus nr̄i usu docti repebant
remedia ut alio loco ignes facerēt. Interim certior fact'
p. sylla quē discedens castris prefecerat Cesar auxilio co
horti uenit cū legionib; ii. cui' aduentu facile sunt repulsi
Pompeiani. neq; uō cōspectū aut impetū nr̄orum tulerunt pri
misq; deiectis reliq̄ se uērterūt & loco cesserūt sed inse
quētes nr̄o ne longi' p̄sequerētur. Sylla reuocauit at
plerīq; existimāt si acri' insequi uoluisset bellū eo die
potuisse finire. Cui' consilium nō rep̄hendēdum uidet̄.
Alie enim sūt legati ptes alie imperatoris. Alter agere
ad p̄scrip . Alter libere ad sumā rerum consulere debet. Sy
lla a Cesare castris relictis liberatis suis hoc fuit con
tētus. neq; p̄lio decertar̄ uoluit. que res tam aliquem
fortasse recipet casum ne impatorias sibi partes sumpsi
sse uideretur. pompeianis magna res ad receptum
difficultatē afferebat. Nam ex iniquo progressi loco
in sumo constiterant si p de cliue se recipent. nr̄os ex
supior loco insequētes uerebant̄ neq; mltm ad solis oc
casum tp̄is superat. Spe enim cōficiendi negocij prope i
noctē rē deduxerāt ita necessario atq; extempor capto

consilio Pom. tumulum quẽdam occupauit q tantũ aberat a nr̃o
castello ut telum tõmẽtũue missum adigi nõ posset hoc cõsedit
loco atq eũ cõmuniuit omẽsq ibi copias continuit. Eodem tp̃e
duob' preterea locis pugnatum ẽ. nã plura castella Pom. pari
ter destinende man' cã tentauerat ne ex pximis psidiis suc
curri posset. Vno loco Volcati' Tullus impetũ legionis sustinuit
cohortib' tb' atq eã loco depulit. Altero germani munitiões
nr̃as egressi compluribus interfectis se se ad suos icolumes
receperunt. Ita uno die sex pliis factis t'bus ad Dyrrachium
trib' ad munitiones. cũ horũ omniũ rõ haberet ad duorum
milia nr̃o ex pompeianis occidisse reppebamus. euocatosq cẽ
turiones complures. In eo fuit nr̃o. V. Flacc' L. filius eius qui
Pretor Asiam obtinuerat. signaq sunt militaria sex delata
nr̃i nõ ampl' xv. nõ ampl' omnib' sunt pliis desiderati. sed i
castello nemo fuit oĩo militum qui uulneraretur iusq ex
una cohorte centuriones oculos amiserũt. & cũ laboris
sui piculum testimonium afferre uellent milia sagitta
rũ circiter xxx. i castellũ cõiecta Cesari renũtiauerunt
scutoq relato ad eũ sceue cẽturionis inuẽta sũt in eo foramina
cc.xxx. quẽ Cesar ut erat d' eo merit' et de r. p. donatũ
milib' cc. atq ab octauis ordinib' ad pmipilũ se traducere
pnũtiauit. eius n. ope castellũ magna ex pte conseruatum
ẽẽ cõstabat cohortẽq postea duplici stipendio frumtõue &
speciariis militaribusq donis amplissime donauit. Pom.
noctu additis magnis munitionib' reliqs dieb' turres
extruxit et in altitudinẽ pedũ. xv. effectis opib' inne
is tam pãtem castrorũ obtexit. & v. intermissis dieb'
alteram noctẽ sb' nubilã nact' extructis omnib' castror.
portis ad impediẽdum obiectis. tẽtia inita uigilia
exercitũ eduxit sub silentio & se in antiquas muni

tiones recepit. Aetolia. Acarnania amphiloci p Cassium lon
ginũ & Calvisiũ Sabinũ ut demõstravim' receptis ten
tandã sibi Achaiã ac paulo longi' pgrediũdum sibi existi
mabat. Cesar itaqꝫ eo Calenum misit & Q. S. et Cassiũ
cũ cohortibꝫ adiũgit. Quorũ cognito adventu Rutili'
Lup' qui achaiam iussus a Pom obtinebat Sthmũ munir̃
instituit ut Achaia Fusium obtineret phiberet Calenus
delphos Thebas et orcomeneũ uoluntate ipãꝝ civitatũ re
cepit nõ nllas urbes p vim expugnavit. Reliquas civita
tes circũmissis Legationibꝫ amicicia Cesaris cõsiliare stu
debat in his rebꝫ fere erat Fusti' occupat'. omibꝫ deinceps
diebus Cesar aciem exercitũ ĩ aciem equũ in Locũ per
duxit si Pom. ꝑlio decẽtare uellet. ut pene castris. Pom
legiones subycer̃. tãtumqꝫ a uallo ei' pma acies aberat ut
ne telo tormẽtoue adigi posset. Pom. aũt ut famã opinio
nẽqꝫ hoĩum teneret sic p castris aciẽ instituebat ut t̃tia
acies uallũ cõtingeret oĩs qdem instruct' exercit' telis ex
uallo abiectis protegi posset. Hec cũ in Achaia durrachii
qꝫ gererẽtur. Scipionẽqꝫ in macedoniã uenisse consta
ret nõ oblit' pstini instituti. Cesar mittit sinũ atqꝫ illi'
familiarẽ clodiũ quẽ ab illo traditũ initio et cõmen
datũ suorũ necessariorũ nũo hr̃e instituerat. Huic
dat lr̃as madataqꝫ ad eũ quoꝝ hec erat sũma. sese oĩa
depace eptã nihil adhuc arbitrari uitio factũ eoꝝ quos
eẽ auctores ei' rei uoluisset q sua mandata pferr̃ nõ oppo
tuno tp̃r ad Pompeiũ uererẽtur. Scipionẽ ea eẽ auctoritate
ut nõ solum libere que pbasset exponer̃. sed et exmagna
pte cõpellare atqꝫ errantẽ regẽ posset. Pre eẽ aũt suo nõie
exercitus ut pter auctoritatẽ uires qꝫ ad cohercẽdum
hr̃et. quod si fecissꝫ quietẽ italie pacẽ puinciaꝝ salutẽ

imperio omnis acceptam relaturos. Haec ad eũ Clodi'
mandata refert. Ac primis diebus ut videbat libenter
audit'. reliqs ad colloquiũ nõ admittitur. Castigato Scipiõe
a Fauonio ut postea cõfecto bello reperiebam'. Infectaqꝫ
re sese ad Cesarem recepit. Cesar quo facili' equitatũ
pompeianũ ad Dirrhachiũ contineret et pabulatione phiberet.
Aditus duos quos angustos ẽẽ demõstrauim' magnis opibus
pmuniuit. castellaqꝫ his locis posuit. Pom ubi nihil pficẽ
equitatu cognouit paucis intermissis diebus rursus cum
nauibus ad se intra munitiones recepit. Erat summa
pabuli inopia adeo ut folijs ex arborib strictis et tene
ris arũdinum radicib contusis equos aleret. Frumenta
enim que erant intra munitiones sata cõsumpserant coge
bantur Corcyra atqꝫ Acarnania lõgo interiecto naui
gationis spacio pabulum supportare. qꝫ erat minor ei'
rei copia ordeo ad iũge atqꝫ his rationib eqtatũ tolerare.
Sed postqꝫ nõ mõ ordeũ pabulũqꝫ omnib locis herbeqꝫ desec
te. sed et fruct' ex arboribus deficiebat. cõruptis eqs
macie conandi sibi aliquid Pom de eruptione existimabat.
Erant apud Cesarẽ ex eqtũ nũo Allobroges duo. frẽs. Ron
cillus et egeus adbucilli filij q in ciuitate pncipatum
multis annis obtinuerat singulari uirtute hoies. quorũ
opa Cesar omnib gallicis rebus optima fortissimaqꝫ erat
usus. His domi ob has cãs amplissimos magistratus man
dauerat atqꝫ eos extra ordinẽ i senatũ legendos curauerat.
agrosqꝫ in gallia ex hostib captos pmiaqꝫ rei pecuniarie
magna tribuerat. Locupletesqꝫ ex egẽtibus fecerat. Hi pp uir
tutem nõ solum apud Cesarẽ in honore erãt sed apud exer
citũ cari habebãt. sed freti amicicia Cesaris stulta ac bar
bara arrogantia elati despiciebant suos stipendiaqꝫ eq

tū fraudabant & pdam omem domū auertebāt. Quibus illi rebꝫ pmoti uniuersi Cesarem adierūt palamqꝫ de eorꝫ iniuriis questi. & ad cetera addiderūt falsum ab hijs eqtū nūm deferri quorū stipendiū auerteret. Cesar neqꝫ illud temp̄ aīaduersionis ēē existimās et multa uirtuti eorū cōcedēs rem totam distulit illos secreto castigauit quod questui eqtes haberēt monuitqꝫ ut ex sua amicicia omnia expectarēt et ex preteritis suis officiis reliqua sperarēt. Magna tn̄ res hijs illis offensione et contēptione ad omes attulit idqꝫ ita ēē tum ex aliorꝫ obiectationibus tū ēt ex domestico iudicio atqꝫ aīi conscientia intelligebat. Quo pudorē adducti et fortasse nō se liberari sed in aliud temp̄ reseruari arbitrati discederē a nob̄ & nouā tētare fortunā. nouasqꝫ amicicias experiri constituerūt et cum paucis collocuti clietibꝫ suis quibꝫ tantū facinꝰ cōmittere audebant Primū conati sunt pfectū eqtū. C. Volusenū interficerēt. Postea bello cōfecto cognitū ē ut cū mune aliquo pfugisse ad Pom. uiderētur. Postqꝫ id facinus uisum ē neqꝫ facultas pficiendi dabatur qꝫ maximas potuerūt pecunias mutuati p̄ m̄ ac suis satisfacē et fraudata restituer̄ uellent multis coemptis eqs ad Pom. transierunt cum hijs quos sui consilij habebant. quos Pompeiꝰ quod honesto loco erant nacti et instructi liberaliter magnoqꝫ comitatu et multis iumētis uenerāt uiriqꝫ fortes habebant et in honorē apud. Ce. fuerūt quodqꝫ nouū et preter cōsuetudinē acciderat. omnia sua psidia circūduxit. atqꝫ ostentauit. Nam añ id temp̄ nemo aut miles aut eqs a Ce. ad Pom. transierit cū pene quottidie a pom. ad Ce. pfugerēt. Vulgo uō uniuerse in Epiro atqꝫ Aetolia conscripti milites earūqꝫ regionū oīumqꝫ a Ce. tenebātur.

Sed hi cognitis omnibus rebus seu quod immunitionibus perfectum non erat. seu quod a peritioribus rei militaris desiderari uidebatur. Temporibusque rerum et spaciis locorum in custodiarum uaria diligentia animaduersa prout cuiusque eorum qui negociis preerant. aut natura aut studium ferebat. Hoc ad Pompeium omnia detulerant. Quibus ille cognitis eruptionisque iam ante capto consilio ut demonstratum est. tegimenta galeis milites ex uiminibus facere atque aggerem iubet comportari. His paratis rebus magnum numerum leuis armature et sagittariorum aggeremque omnem noctu in scaphas et naues onerarias imponit et de media nocte cohortes LX. ex maximis castris presidiisque deductas ad eam partem munitionum ducit que pertinebant ad mare longissimeque a maximis castris Cesaris aberant. Eodem naues quas demonstrauimus aggere et leuis armature militibus completas. Quasque ad Dyrrhachium naues longas habebat mittit et quid a quoque fieri uelit percipit. Ad eas eas munitiones Cesar Lentulum Marcellinum questorem cum legione nona positum habebat. Huic quod ualitudine minus comoda ualitudini utebatur. Fuluium postumum adiutorem sibi miserat. Erat eo loco fossa pedes. xv. et uallum contra hostem in latitudinem pedum. x. tantundemque eius ualli agger in altitudinem patebat. ab eo intermisso spatio pedum dc. alter conuersus in contrariam partem erat uallus humilior paulo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cesar ne nauibus nostri circumuenirentur duplicem eo loco fecerat uallum ut si ancipiti prelio dimicaretur posset resisti. Sed operum magnitudo et continens omnium dierum labor quot milia passuum in circuitu xvii. munitiones erant complexus. ac perficiendi spatium non dabat.

I taqꝫ cõtra mar̃ transuẽrsum uallũ q̇ has duas munitiones
contingeret nõ dũ pfecerat q̃ res nota erat Pom delata
p alobroges pfugas magnũqꝫ nr̃is attulerat icomodum.
Nam ut ad mare nr̃e cohortes nona leg̃ excubauerũt ac
cessere subito pma luce Pompeiani exercit' aduẽtꝰqꝫ eorum
nouus extitit simul nauibꝫ circũuecti milites interiorem
uallum tela iaciebant. fossasqꝫ aggere complebant et legi
onarii interioris munitionis defensores scalis admotis
tormĩtisqꝫ cuiusqꝫ gñis telis terrebant. magnaqꝫ multitudo
sagittariorũ ab utraqꝫ pte circũfundebatur multu aũt
ab ictu lapidũ qꝫ unũ nr̃is erat telum uiminea tegĩnta
galeis imposita defendebãt. Itaqꝫ cũ omibꝫ rebꝫ nr̃i pmerẽt
atqꝫ egre resisterẽt aĩaduersum uitiũ munitionis qꝫ
supra demonstratũ ẽ. atqꝫ inter duos uallos qua pfec
tum op' nõ erat p mar̃ nauibꝫ expositis in adũsos nr̃os
impetum fecerunt. atqꝫ ex utraqꝫ munitione deiectos
terga uertere coegerunt. Hoc tumultu nũciato. Marcel
linus cohortes subsidio nr̃is laborantibus submittit que
ex castris fugientes suspicate. neqꝫ illos suo aduentu
cõfirmar̃ potuerũt. neqꝫ ipi hostiũ impetũ tulerunt
Itaqꝫ qdcũqꝫ addebatur subsidio id corruptũ timore
fugientiũ terrorẽ et piculũ augebat. Hominũ enim
multitudine recept' impediebatur In eo plio cũ grauj
uulner̃ eẽt effectus Aqlifer et à uiribꝫ deficere cõ
spicat' eqtes nr̃os hanc ego inquit et uiuus multos
p annos magna diligẽtia defendi. & nũc moriens
eadem fide Cesari restituto. Nolite obsecro cõmitter̃
q̃ añ in exercitu Ce. nõ accidit ut rei militaris dedec
tus admittatur incolumẽqꝫ ad eũ deferre. Hoc casu
Aquila cõseruat̃ omibꝫ pme cohortis cẽturionibus inter

fectis pter pncipē porem · Iamq Pompeiani magna cede no
strorum castris marcellini appropinquabant nō mediocri ter
rore illato reliquis cohortibus et · M · Anto · q prox mū
locū psidiorū tenebat ea re nūciata cum cohortibꝫ xii
descēdens ex loco supiore cernebatur · cui aduēt Pompe
ianos compressit · nrosqꝫ firmauit ut hi se ex max timor
colligerēt · neqꝫ multo post Cesar significatione per castella
fumo facta ut erat supioris tpis consuetudo · deductis
qbusdam cohortibꝫ ex presidiis eodem uenit · Qui cognito
detrimento · Cū aiaduertisset Pompeium extra munitiones
egressum castra secūdū mare ut libere pabulari possꝫ
nec minꝰ aditū nauibꝫ hrēt cōmutata rōe belli qm
ppositum nō tenuerat · iuxta Pom · muniri iussit · Qua
pfectu munitione aiaduersum ē ab speculatoribꝫ · Cae ·
cohortes quasdam qđ instar legionis uideret ēē post
siluam et inuetera castra duci castrorū hic status erat
supioribus diebus nona Cę · legio cum se obiecis
set Pompeianis copiis atqꝫ opa ut demōstrauimꝰ circū
uenire castra ibi posuit Haec siluā quādam continge
bant neqꝫ longiꝰ passibꝫ · ccc · a mari aberant · post mu
tato cōsilio quibusdam de causis Cesar paulo ultra eū
locum castra transtulit · paucisqꝫ intermissis diebus
eadē hec Pompeiꝰ occupauerat · & qꝫ eo loco plures erat
legiones habiturꝰ relicto īterior uallo maiorē adiecerat
munitionē ad flumē pduxerat circiter passus · cccc · quo
liberiꝰ ac sine periculo milites adaquarēt · Sed is quoqꝫ
mutato cōsilio quibusdam de causis quas cōmemorari
necesse nō ē eo loco nō excesserat · Ita complures di
es manserant castra munitiones omēs qdem integre erāt
eo signo legionis illato speculatores · Cę · renuntiarunt ·

Hoc idē usū ex supioribus castellis quibusdā cōfirmauerāt. Is loc' aberat nouis Pom. castris circiter passus .v..
Hanc legionē sperās Cesar se oppmer posse et cupiēs ei diei detrimentum sarcir. Relinqt in ope cohortes duas q speciē munitionis pberent. Ipse diuerso itinē q3 potuit occultissime reliquas cohortes nūo .xxxiii. inqbꝫ erat legio nona. multis amissis cēturionibꝫ diminutoq3 militū nūo ad legionē Pom. minoraq3 castra fortissimeq3 T. P. duplici acie eduxit. neq3 eū pma opinio fefellit. Nam et peruenit priusq3 pom. sentire posset. Et tū etsi erant munitiões castroꝝ magne tamē sinistro cornū ū erat ipe celeriter aggressus Pompeianos ex uallo deturbauit. Erat obiect' portis Ericius. Hic paulisp ē pugnatū. cū irrumper nr̄i conarent̄ illi defenderēt castra. fortissimeq3. T. Pulerone cui' opa proditum exercitū. C. Anto. demonstrauim' e loco ppugnāte. Sed tñ nr̄i uirtute uicerūt. Exciſoq3 ericio pmo in maiora castra post ēt ī castellum q erat in clusū maioribꝫ castris irruperūt. qd eo pulso legio sese receperat nō nullos ibi repugnātes interfecerūt. Sed fortuna q plurimū pot cū in reliqs rebꝫ tū pcipue in bello paruis momētis magnas reꝝ commutationes efficit. ut tū accidit. munitionē quā ptinoere a castris ad flumē sup demōstrauim' dextrū Cesaris cornu cohortes ignorantia loci sūt secute. cū portā quererēt castroꝝq3 eā munitionē ēē arbitrarentur. Quod cū ēēt animaduersum cōiunctā ēē fluminis positis munitionibꝫ defendente nullo transcenderunt.
Omnisq3 nr̄e equitat' ē eas cohortes secut'. Interim Pompei' has longa satis interiecta mora et renūtiata .V. legione ab ope deducta subsidio suis dux. Eodemq3 tpre eqtat' ei' nris eqtibꝫ appropinquabat. & acies

instructa a nr̃is q castra occupauerãt cernebatur omniaq; st̃
subito mutata. Pompeiana legio celeri spe subsidij confirmata
a decumana porta resistere conat̃ atq; ultro in nr̃os impetũ
faciebat equitatus. Cę. qđ angusto itiner̃ p aggeres ascendebat
receptui suo timẽs initiũ fuge faciebat dextrũ cornu quod
erat a sinistro se clusum terrore eqtũ aiaduerso ne intra
munitionẽ opprimeret̃ ex pte qua proruebat sese recipi
ebat ac pleriq; ex his ne in angustias inciderẽt .x. pedũ
munitionis se in fossas pcipitant pmiq; oppressis. Reliqui p
hor̃ cõpora salutẽ sibi ad exitũ pariebant. Sinistro cornu
milites cũ ex uallo Pom. adeẽ. & suos fugere cernerẽt.
ueriti ne angustijs intercluderẽtur. cum extra et intus
hostes haberẽt. eodem quo uenerãt receptui sibi cõsule
bant. omniaq; erãt tumult' timoris fuge plena. adeo ut cũ
Cesar signa fugentiũ manu penderet et consistere iuberet
Alij dimissis eq̃s eundem cursum cõfugerẽt. Alij ex metu
signa dimitterẽt. neq; qsq; omnio consisteret. His tantis
malis hec sõsidia succurrebant q̃ minꝰ omnis deleretur
exercit'. Quod Pompei insidias timẽs. Credo qđ hec pter
spem acciderant ei q paulo ante ex castris fugientis suos
conspexerat munitionib; appropinquar̃ aliquamdiu nõ
audebat equitesq; ei' angustis portis atq; a lijs a Cę. mi
litib; occupatis ad sequendum tardabatur. Ita parue
res in utranq; ptem magnũ momentũ habuerũt. mu
nitiones enim a castris ad flumẽ pducte expugnatis iã
castris Pom. ppriam et expeditam Cesaris uictoriam
interpellauere. Eadem res celeritate insequẽtium
tardata nr̃is salutẽ attulit. duobus his unꝰ diei pre
lijs Cę. desiderauit milites .dccc.lx. & notos eq
tes ro. Flegnatem Tuticanũ gallũ Senatoris filium.

C. flegnatē Placētiam āgiuum ex puteolis. M. sacrati uirū
C apua tr. mil. & cēturiones xxxv. Sed hor omnū ps
mag in fossis munitionibusq et fluminis ripis oppressa
suorū i terror ac fuga sin ullo uulner interiit. signaq sūt
militaria amissa xxxii. Pompei eo plio imperator est
appellat. Hoc nōm obtinuit, atq ita se postea salutari pas
sus. Sed in lrīs quas scribere ē solitus, neq infascib. insi
gnia laurea ptulit. Ad Labienū cu ab eo impetrasset ut sibi
captiuos tradi iuberet omesq ductos ostētationis ut ui
debatur ea quo maior pfuge fides haberetur cōmilitones
appellans. & magna uerborū cōtumelia interrogans solere
nt ueterani milites fugere in omiū conspectu interfecit.
His rebus tantū fiducie ac spus pompeianis accessit ut non
de rōe belli cogitarēt sed uicisse iam sibi uiderēt. Non
illi paucitatē nrōr militum nō iniqtate loci atq angus
tias poccupat castris et ancipitē terrore intra extraq
munitiones nō obsessum in dua ptes exercitū cū alter alteri
auxilium ferre nō posset cāe fuisset cogitabant. Non ad
hec addebant nō ex concursu agri facto. Ho plio dimicati
sibiq ipsos mltitudine atq angustiis maius attulisse detri
mentum: q ab hoste accepissēt. Nō denique coies belli casus
recōciabāt q puile sepi cāe uel false suspitionis ul terro
ris repentini ul obiecte religionis magna detrimita i
tulissent quociens uel ducis uitio ul culpa in exercitu ēēt
offensum sed p̄ m ac si uirtute uicissent neq ulla cōmu
tatio posset accidē rex p orbē terrarū famā ac lrīs uicto
riam cōcelebrabant ei dici. Cesar ab superioribus consiliis
depulsus omem sibi cōmutandā belli rōnem existimauit.
Itaq uno tpre psidiis omibus deductis et oppugnatiō di
missa coactoq in unū locum exercitu cōtionem apud mili

teq; habuit. Hortatusq; ē ne ea que accidissent grauiter fer
rēt neue his reb; terrerētur. multisq; secūdis prelijs in
unū aduersum et id mediocre opponerēt habendam fortu
ne grām, apud Italiam absq; aliquo uulnē excepissent.
Quod duas hispanias bellicosissimorū hoīū peritissimis atq;
exercitatissimis ducibus pacauissent. qd finitimas frumenta
riasq; prouincias in potestatē redegissent. Denique recorda
ri debere qua felicitate inter medias hostiū classes oppletis
nō solum portibus sed et litoribus omēs eēnt incolumes
transportati. Si nō omīa caderēt secūda fortunā eē industria
triā subleuandam qd eēt acceptum detrimētū cui' uis poti'
q̄ sue culpe debēr tribui locū securū ad dimicādum
dedisse. Potitū se eē hostiū castris expulisse ac supasse
pugnantes. sed siue ipsorū pturbatiō siū error aliquis siue
ēt fortuna ptam iam pītemq; uictoriā intēpellass. Dan
dam omib; opam ut acceptū icomodū uirtute sarciretur.
qd si eēt factū ut detrimētū in bonū uerteret uti ad Ger
goiam accidiss. Atq; hi qui an dimicarē timuissent ultro se
prelio offerrēt. Hac habita cōtione nō nullos signiferos
ignominia notauit ac loco mouit. exercitui qdē omi
tant' incessit dolor ex incomodo tantūq; studiū infamie sar
ciēde ut nemo aut tribuni aut cēturionis impiū desideraret.
et sibi qsq; ēt pene loco grauiores imponeret labores simul
q; omēs arderēt auiditate pugnādi. cum supioris etiam
ordinis nō nulli rōe permoti manēdum eo loco et rem
plio comittendam existimarēt. Cesar contra ea n̄ satis mi
litib; pterritis confidebat. spatiumq; intponēdum ad
recreandos aīos putabat. Relictis munitionib; magnoque
pere rei frumētarie timebat. Itaq; nulla interposita mora
sauciorū et egrorū habita rōe omi silentio pma nocte

ex castris

ex castris. Appollomam p̄misit. ac cōquies ... iter con
fectum uetuit. His una legio subsidio missa ē. His expli
tis rebus duas icastris legiones retinuit reliquas de una
uigilia compluribꝫ portis eductas eodem itinerē p̄misit puoqꝫ
spatio intermisso ut et militare institutū seruaret et q̄ꝫ citis
sime ei' profectio cognosceret' cōclamari iussit staticꝫ egressus
& nouissima agm̄ consecut' celeriter ex conspectu castrorum
discessisset. Neqꝫ uo Pom. cognito cōsilio ei' mora ullam ad in
sequēdum intulit sed eadem spectans si itiner impeditos
& perterritos dephendere posset exercitū e castris eduxit
equitatuqꝫ p̄misit ad nouissimū agm̄ demorādū neqꝫ cō
sequi posset potuit q̄ mltm expedito itinere antecesserat
Cesar. Sed cū uentum eēt ad flum̄ Genusum qd ripis
erat impeditis cōsecut' eqtat' nouissimos p̄lio detinebat.
Hinc suos Cesar equites opposuit. Expeditosqꝫ an̄ signa
nos admiscuit cccc q tantū pfecerūt ut equestri pre
lio pollerent omēs cōpluresqꝫ interficerēt. Quod si i colu
mes ad agm̄ se reciperent. Confecto iusto itinē ei' diei quod
pposuerat Cesar. traductoqꝫ exercitu flum̄ genesū uete
ribꝫ suis castris cōtra Asparagū cōsedit. Militesqꝫ om̄s
intra uallū castrorū continuit. eqtatūqꝫ p cām pabulā
di emissum cōfestim decumana porta in castra se recipe
iussit. Simuli rōe Pom. confecto ei' diei itiner in suis uete
ribꝫ castris ad Asparagū cōsedit ei' milites q̄ ab opere
integris munitionibꝫ uacabant. Alij lignandi pabulan
di cā longi' pgrediebant' aliq̄ subito cōsiliū pfectiōis
cepant magna pte impedimentor et sarcinarū relicta ad
hec repetenda inuitati ppinquitate supiorū castrorum
de positis in contubernio armis uallum relinquebant
quibus ad insequēdum impeditis Cesar qd fere pre

iuserat meridiano tpr signo pfectionis dato exercitu educit duplicatoq ei diei itinere · viii · mil · pas ex eoloco pcedit qd face Pom discessu militu no potuit postero die. Cesar simi liter pmissis pma nocte impedimentis de iiij · uigilia ipe egreditur · ut siqua eet imposita dimicandi necessitas su bitum casum expedito exercitu subiret . Hoc ide reliqs fecit diebus. Quib rebi pfectu e ut altissimis fluminib atq impeditissimis itineribus nihi accipet incomodu . Pom n pmi diei mora illata & reliquor dier frustra labor suscepto cum se magnis itinerib extenderet & pgressos conseq cupet quarta die fine sequendi fecit atq aliud s consilium capiundu existimauit. Cesari ad saucios depone dos stipendiu exercitus dandu socios confirmados pre sidium urbib relinquedum necesse erat adire Appolloniaz. Sed his rebus tantu tpris attribuit quatu pperanti neces se times q Domitio ne pom aduentu poccuparet ad eu oi celeritate et studio incitat ferebat. Toti aut rei consiliu his ronib explicabat ut si Pom · eode co tenderet abductu illu a mari atq ab his copijs quas dirrhachiu coparauerat frumto comeatu abstractum pari codit one belli · secum decertar cogeret · Si in italia transire coiuncto exercitu cu Domitio p illiricu Italie subsidio proficisceret · Si Appolloniam oircuq oppugnar & si omi maritima ora excludere conaretur obsesso Sci pione necessariu illu suis auxilium ferre cogeret. Itaq pre pmissis nunciis ad · CN · Domitiu Cesar scripsit & quid fieri uellet ostendit presidioq cohortiu iiii Lissi una Orici · iii · relictis quiq erat ex uulnerib egri de positis p epiru Atq Acarnania iter face cepit. Pompei q de · Ce · consilio coniectura iudicas ad Scipione prope

rādum existimauit. Si Ces. illo hr̄et. ut subsidiū Scipioni
ferret. si ab ora maritum Corcyraq; discedere nollet qd
legiones eq̄tatūq; ex italia spectaret ipe ut oībȝ copijs
Domitiū aggrederet. His de causis uteq; eorum celeritati stu
debat et suis ut eēt auxilio ad opprimēdos aduersarios ne
occasioni tp̄is deeēt. Sed Cesarē a decreto itinē auer
terat Pom. p Candaniā iter i Macedoniā expeditū habe
bat. Accessit eēt ex impuiso aliud in comodū q Domiti
dies cōplures castris Scipionis castra cōlata habuisse
rei frumentarie cāu ab eo discesserat & Heredeā Genti
cam q̄ ē subiecta candaniē iter fecerat ut ipm fōtuna
illum obiycere Pom. uideret. Haec ad id temp Cesar
ignorabat. Simul a Pom. lr̄is p omēs prouincias ciuita
tesq; dimissis prelio ad Dirrhachiū facto lati inflati
q; mito q; res gesta erat fama percrebuerat pulsum
Cesarem fugere pene omībȝ copijs amissis. Hec itinera
infesta reddiderat. hi ciuitates nō nulla ab ei amicicia
auertebat. Quibȝ accidit relȝ ut pluribȝ demissis itine
ribus a cesare ad Domitiū et a Domi. ad Ces. nlla rōne
iter cōficere possent. Sed Allobroges a roucei atq; eci fa
miliares quos pfugisse ad pom. demōstrauim̄ cōspirati iti
nere Domitii exploratores seu p̄stina sua consuetudine qd
una ingallia bella gesserāt seu gloria elati cūcta ut erat ac
exposuerāt. & Cesaris profectione aduētū Pom. docuere
A qbus Domiti certior factus uix. iiii. horar̄ spatio antecedes
hostiū būficio periculū uitauit. et ad Eginiū qd ē obiectū oppo
situmq; Thessalie Cesari ueniēti occurrit. Coniūcto exercitu
Cesar Gomphos p̄uenit Thessalie ueniētibȝ ab Epiro que gēs pa
ucis ān mēsibus ultro ad Cesarē legatos miserat ut suis
omībȝ facultatibȝ uteret̄ p̄sidiumq; ab eo militum petierat

Sed eo fama iam precurrerat quam supra docuim᷒ de bello Di
rrhachino · qđ multis auxerat ptib₃ · Itaq₃ androsthenes p̄
tor thessalie cū se uictoriam pom comitē ēē mallet q̄ soci
ū Cesaris ī reb₃ auersis · Omēm ex agris multitudinem
seruor̄ ac Liberor̄ in oppidū cogit portasq₃ precludit.
& ad Scipionē · Pomq₃ nūcios · mittit ut sibi subsidio
ueniant se confidē munitionib₃ oppidi si celeriter succur
ratur Longam oppugnationē sustinere nō posse · Scipio
discessu exercit᷒ cognito a Dirrhachio Larissam Legionē
adduxerat · Pom · nondum Thessalie appropinquabat · Cesar
ī castris munitis scalas musculosq₃ ad repentinā oppugna
tionē fieri et crates parari iussit · Quibus rebus effec
tis milites cohortat᷒ docuit quātū usum hr̄et ad subleuā
dam omīū rer̄ inopiam potiri oppido pleno atq₃ opulē
to simul reliq̄s ciuitatib₃ hui᷒ urbis ex̄o inferre ter
rorem · & id fieri celeriter priusq₃ auxilia cōcurre
rent · Itaq₃ usus singulari militum studio eodē quo
uenerat die post horam nonā oppidū altissimis moenib₃
oppugnar̄ aggressus an̄ solis occasum expugnauit et ad
diripiendū militib₃ cōcessit · Statiq₃ ab oppido castra
mouit & Metropolim uenit sic ut nūcios expugnati
oppidi famaq₃ an̄cederēt · Metropolite p̄mum eodez usi
cōsilio hisdez p̄moti rumorib₃ portas clauserūt murosq₃ ar
matis clauserūt compleuerūt · Sed postea casu ciuitatis
cognito ex captiuis compresis quos Cesar ad muros per
ducēdos curauerat portas aperuerūt · Quib₃ diligentissime
conseruatis cōlata fortuna Metropolitū cū casu Gom
phensium nulla fuit Thessalie ciuitas p̄t · Larissā eosq̄ ma
gnis exercitib₃ Scipionis tenebāt̄ · qn · Ce · parerēt atq₃ im
perata facerēt · Ille idoneū Locū magris nactus q̄

prope iam matura erat. Ibi aduẽtum Pom. expectat eoq; oem
rõem belli conferr̃ constituit. Pompei paucis post diebus ĩ
Thessaliam puenit cõcionatq; apud cũctum exercitũ. suis agit
gras Scipionis milites cohortat̃ ut pta iam uictoria prede
ac pmiorũ uelit ẽẽ pticipes. Receptisq; omib; in una castra
Legionib; suũ cum Scipionẽ honorẽ ptitur. Classicũ apud
eũ eam, & alterum illi iubet pretorium tendi. Auctis
copiis Pom. duobusq; magnis exercitib; iunctis. pristina
confirmat̃ opinio et spes uictorie auget̃. adeo ut qcq interce
deret tpis id morari reditũ in Italiam uideret. & si qñ
qd Pom. tardius aut consideratiꝰ faceret unius ẽẽ negocium
die. Sed illum delectari imperio et consulares pretorios
q; seruorũ hr̃e nũo diceret. Iamq; inter se palam de pre
miis ac sacerdotiis contẽdebãt. In añosq; consolatũ defi
niebant. Alii domos bonaq; eoꝝ q in castris erãt Cesaris
patebant. Magnaq; inter eos in cõsilio fuit controuẽsia opor
teret ne Lucii Hirtii quod is a Pom. ad parthos missus eẽt
pximis comitiis ptoriis absentis rõem haberi. Cũ eiꝰ neces
sarii fidem imploraret Pom. pstaret q proficiscenti recepis
set ne p eiꝰ auctoritatẽ deceptꝰ uideret̃. reliq in Labore
pari ac piculo ne unꝰ omẽs añtecederet recusarẽt. Iam de sa
cerdotio Cesaris Domitio Scipio Spinter. Q. Lentulus. quottidi
anis cõtentionib; adgrauissimas uerboꝝ cõtumelias palam
descenderũt. Cum Lentulꝰ etatis honorẽ ostentaret. Domitiꝰ
vrbanã grãm dignitatẽq; iactaret. Scipio affinitate pompei
confideret. Postulauit et L. Afraniũ proditionis exercitꝰ
Actius Rufus apud Pom. qd gestũ in hispania diceret.
& L. Domitiꝰ dix̃ in cõsilio placẽ sibi bello cõfecto ternas
tabellas dari adiudicandũ his q ordinis eẽnt senatorii
belloq; uña cum ipsis interfuissent sententiasq; d' singulis

ferrēt qui Rome remāsissent · qꝙ intra psidium Pom. fuis
sent · neqꝫ opam rei militaris pstitissent · vnā fore tabellā
in liberandos oīm piculo censerēt · Alteram qui capitis dam
narēt · Tertiā q pecunia multāt · Postremo omes aut de ho
noribꝫ suis aut de premijs pecunie · & de psequēdis inimi
cis agebant ne quibꝫ rōibus supare possent · Sed quēad
modum uictoria uti deberent cogitabant Re frumētaria
preparata cōfirmatisqꝫ militibꝫ & satis Longo spatio tpris
a Dirrhachinis prelijs intermisso q satis pspectū haber
militū uideret tētandum existimauit · Quid nam · Pom
ppositi aut uoluntatis ad dimicādū hrēt · Itaqꝫ ex cas
tris exercitū eduxit aciemqꝫ instruxit pmis suis Lo
cis pauloqꝫ a castris Pom Longi · continentibus illo diebꝫ
ut pgrederetur a castris suis collibꝫqꝫ Pompeianis aciem
sbijcere · Que res indies confirmatione ei exercitus effi
ciebat · Supius tn institutū in equitibus qd demōstrauimꝫ
seruabat · Vt qm nūo militis ptibus inferior eēt adole
scētes atqꝫ expeditos ex ante signarijs electos milites
ad pnicitatem armis interequites pliari iuberet et qui
quottidiana cōsuetudine usum quoqꝫ ei gñis pliorꝫ per
ciperēt · His erat rebus effectū ut eqtū mille et aptio
ribus Locis vij · mille pompeianorū impetum cū ad eēt
usus sustinere auderēt · neqꝫ mag ope eorꝫ multitudine
terrerētur · Namqꝫ et p eos dies prelium secūdū equestre
fecit atqꝫ unū allobrogem ex duobus quos pfugisse ad
Pom · sup docuim cū quibusdā intēfecit · Pom · qui castra in
colle habebat ad infimas radices montis aciem instruebat ·
Semqꝫ ut uidebat expectans · si iniqs Locis Cesar se subi
iceret nulla rōe ad pugnā dici posse Pompeiū existimās
hāc sibi comodissimam belli ratione iudicauit uti castra

ex eo loco moueret semperque eēt in itineribus sperans. ut mo
uendis castris pluribusque adeundis Locis comodior frumtaria
re uteretur: simulque i itinere ut aliquā occasionē dimicandi
nancisceretur & in solitū ad laborē Pom. exercitū quottidia
nis itineribus defatigaret. His constitutis rebus signo iam
pfectionis dato tabernaculisque detensis aiaduersum est pau
Lo an̄ extra quottidianā cōsuetudinē longius a uallo esse
aciem Pom pgressam ut nō iniquo Loco posse dimicari uide
retur. Tunc Ce. apud suos cū iam eēt agmen inportis diffe
rēdum est: inquit iter in pñti a nobis & de prelio cogitandum
si ut semper depoposcimus aio sumus addimicandū parati: nō fa
cile postea occasionē repiemus confestimque expeditas copias educit.
Pom. quoque ut postea cognitū ē suorum omnium hortatu statue
rat prelio decertare. Namque ēt in cōsilio superioribus diebus
dixerat: Priusquam concurrēt acies fore uti exercitus Cesa
ris pelleretur. Id cū eēnt plerique admirati. Scio me inquit
pene incredibilem rem polliceri: sed rōem consilii mei ac
cipite quo firmiore aio prelio prodeatis. psuasi eqtibus nris
id que se facturos cōfirmauerūt ut cū ppius sit accessum
dextrū cornu Cesaris ablatere apto aggrederētur et
circūuenta ab tergo acie prius pturbatum exercitū pelle
rēt quam a nobis telum inhostem iaceretur. Ita sine piculo
Legionū et pene sine uulnere bellū conficiemus. Id aūt dif
ficile nō ē cum tantū eqtatu ualeamus. simul denūciauit
ut eēnt aio parati in posterum: et quoniam fieret dimicandi po
testas ut sepe cogitauissent ne usu manu reliquorum opi
nionē fallerēt. Hūc Labienus excepit et cū Cesaris copi
as despiceret Pom. consiliū summis Laudibus efferret. Noli
inquit existimare Pom. hūc eē exercitū qui Galliā Germa
niamque deuicerit ōibus interfui preliis. neque temere

incognitam rē pnūtio. P exigua ps illius exercit' supē magna ps deperyt qd accidē tot prelys fuit necesse multos autūni pestilentia in Italia consumpsit multi domū discesserunt. Multi sr relicti incontinēti. An nō audistis ex his q p cām ualitudinis remāserūt, cohortes eē Brūdusij factas. He copie quas uidistis ex delectis horū annorū in citeriore gallia sr referete et pleriq; sr ex colonijs trāspadanis. Attn qd fuit roboris duobus plys Dyrrhachinis interyt. Hec cum dixisset iurauit se nisi uictorē i castra nō reuersurū, reliquos ut idem facerēt hortatus ē. Haec laudans Pom. idem iurauit. Nec uō ex reliqs fuit qs q; q iurare dubitaret. Haec cū facta sunt in cōsilio magna spe & letitia omniū discessum ē ac iam aīo uictoriā percipiebant quod de re tāta, et tam pito impatore nihil frustra cōfirmari uidebat'. Cesar cū Pom. castris appropinquass; ad hunc modum aciē ei' instructā aīaduertit.
E rāt in sinistro cōnu Legionis due tradite a Cesar initio defensionis ex. S. C. quarū una pma altera tertia appellabatur. In eo loco ipē erat Pom mediā aciem cū Legionib; syriacis tenebat Scipio Cilicēsis legio cō iuncta hyspanis quas traductas ab Afranio docuim' i dextro cornu erāt collocate. Has se firmissimas habere
P om. existimat reliquas inter aciē mediam cornuaq; interiecerat. nūoq; cohortes c x expleuerat. Hec erat milia x l v euocatorū circit' duo q ex bnficiarys duorū exercituū ad eū conuenerāt que tota acie dispse erāt
R eliquas cohortes .vij. castris ppinqsq; castellis presidium disposuerat. Dextrū cornu ei' riuus qdam impeditis ripis muniebat. Q uā ob cām cūctum eqtatū sagittarios funditoresq; oēs dextro cornu obiecerat. Cē. suprius

institutũ seruãs .x. Legionẽ in dextro cornu .ix. in sinistro col locauerat. tãet si erant Dirrhachinis p̄lijs attenuate uehem ter et huic sic adiuxit .viij. ut pene unã ex duabȝ efficeret atq alteram alteri p̄sidio ee iusserat cohortes in acie .lxxx. constitutas habebat q̄ summa militũ .xxij. cohortes duas p̄ sidio castris reliquerat. Sinistro cornu Antonium. dextro P. Syllam media acie CN. Domitiũ p̄posuerat. Ipse cõtra Pom. constitit. simul his rebȝ animaduersis quas demõstrauimꝰ timens ne multitudine equitũ dextrũ cornu circumueniretur. celeriter ex terna acie singulas cohortes detraxit atq his quartam instituit. equitatuiq opposuit et quid fieri uellet õndit monuitq eiꝰ diei uictoriã in earũ cohortũ uirtute constare. Simul tẽtie aciei totiq exercitus imperauit ne iniussu suo cõcurreret. se cũ id fieri uel let uexillo signũ daturũ. exercitũ cum militari mor ad pugnam cohortaretur suaq in eũ p̄petua tp̄ris offã p̄dicaret i p̄mis cõmemorauit testibȝ se militibȝ uti posse quãto studio pacẽ petisset. q̄ p̄ Vatiniũ in cõloquijs q̄ per Aulũ Claudiũ cũ Scipione egisset qbȝ modis ad Oryciũ cũ Libone de mittendis Legatis contẽdisset. neq se unq̄ abuti militũ sanguine. neq r. p. alterutro ex ercitu p̄uare uoluisset. Hac r̃one habita exposcẽtibȝ militibȝ ex studio pugne ardẽtibus tuba signũ dedit. Erat Crastinꝰ euocat' in exercitu Ce. q̄ superiore anno apud eum p̄mum pilum in Legione .x. duxerat vir singu lari uirtute. Hi signo dato sequimini me inquit manipu lares mei q̄ fuistis & ũro imp̄atori quã constituistis opam dar̃. vnũ hoc p̄liũ supẽ quo cõfecto. & ille suã di gnitatẽ et nos nr̃ãm Libertatẽ recup̄abimꝰ. simul re piciẽs Cesare faciã inq̄t hodie imp̄ator ut aut uiuo

ui aut mortuo gratias agas. Hec cum dixisset primus ex dex
tro cornu procurrit. Atque eum electi milites circiter .c.xx. uo
luntarie sunt prosecuti. Inter duas acies tantum erat relictum
spatii ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed
Pom. suis predixerat ne Ce. impetum exciperent neque se
loco mouerent aciemque eius distrahi paterentur. Idque
admonitu C. Triarii fecisse uidebatur ut primus concur
sus uisque militum refringeretur aciesque distenderetur atque in
suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur. Leviusque casura
pila sperabat in loco retentis militibus quam si ipsi immissis te
lis occurrissent. Simul fore ut duplicato cursu Ce. milites
exanimarentur quod et lassitudine conficerentur. quod nobis
pridie nulla ratione factum a Pom. uidetur. propterea quod est animi quedam
incitatio et alacritas innata omnibus que studio pugne incen
ditur. Hanc non reprimere sed augere imperatores debent.
Neque frustra antiquitus institutum est ut signa undique conci
nerent clamoremque uniuersi tollerent quibus rebus et hostes
terreri et suos incitari existimauerunt. Sed nostri milites
dato signo cum infestis pilis procurrissent atque animaduertissent
non concurri a Pompeianis usu periti ac superioribus pugnis
exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium
fere spatium constiterunt ne consumptis uiribus appropinqua
rent. paruoque intermisso temporis spatio ac rursus renouato
cursu pila miserunt celeriterque ut erat preceptum a Cesare
gladios strinxerunt. Neque uero Pompeiani huic rei defu
erunt. nam et tela missa exceperunt et impetum legionum
tulerunt et ordines suos conseruarunt. pilisque missis ad
gladios redierunt. Eodem tempore equites ab sinistro Pom
cornu ut erat imperatum uniuersi procurrerunt omnisque
multitudo sagittariorum se profudit. quorum impetum

nr̃ eqtat' nõ tulit sed paulũ loco mot' cessit. eqtesq; Pom
ps acrius instare et turmatĩ explicare aciẽq; nr̃am alate
re apto circuire ceperũt. qd ũ. Cs aĩaduertit quãta aciei
quã instituerat exchorintiũ nũo dedit signũ. Illa ce
leriter procurrit. Infestisq; signis tanta ui Pom. eq
tes impetũ fecerũt ut eorũ nemo cõsisteret. omesq; con
uersi nõ solũ loco excederẽt, sed ptinus incitati fuga
montes altissimos peterẽt. Quibȝ sũmotis omes sagitta
rios funditoresq; sub destituti inermesq; siñ psidio in
terfecti sũt. Eodem impetu cohortes sinistrũ cornu pu
gnãtibȝ et tũ & resistentibus in acie Põpeianis circũuerũt
eosq; atergo sũt adorti. Eodem tp̃re tertiam aciem
Cesar que quieta fuerat et se ad id temp' loco tenuerat
pcurrere iussit. Ita cum recẽtes atq; integri defessis
successissẽt. Alij aũt a tergo adorirẽtur sustinẽ Pompe
iani nõ potuerũt atq; uniuersi terga uerterũt. Neq; uo
fefellit Cesarẽ qn ab his cohortibȝ que cõtra eqtatũ i quãta
acie collocate eẽnt initiũ uictorie oriret' ut ipe in cohortã
dis militibus pnũtiauerat. Ab his. n. pmum eqtat' est
pulsus, ab hisdem fcẽ cedes sagittariorũ et funditorum
et ab hisdem acies Pompeianã a sinistra pte erat circũita
atq; initiũ fuge factum. Sed Pom. ut eqtatũ suũ pulsũ
uidit atq; eam pãtem cui maxĩe cõfidebat pterritam
aĩaduertit. alijs q; q̃ maxĩe diffusis acie excessit ptinus
se in castra eq' cõtulit. et his centurionibȝ quos in statio
ne ad ptoriam portã posuerat clar ut milites exaudirẽt.
Tueamini inqt castra et defendite diligẽter siqd durĩ
acciderit. Ego reliquas portas circũeo et castrorũ pre
sidia cõfirmo. Hec cũ dixisset se in ptoriũ contulit.
sũme rei diffidẽs et tñ euentũ expectans. Cesar

Pompeianis ex fuga intra uallum compulsis nullum spatium
perterritis dari oportere existimans milites cohortatus est ut be
neficio fortune uterentur castraque oppugnarent qui etsi magno
estu fatigati. Nam ad meridiem res erat producta tamen
ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt castra a
cohortibus que ibi presidio relicte industrie defendebantur.
Multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui acie
refugerant milites et animo perterriti et lassitudine confecti
missis plerisque armis signisque militaribus magis de reliqua
fuga quam de castrorum defensione cogitabant. neque uero diutius
qui in uallo constiterant multitudinem telorum sustinere
potuerunt. Sed confecti uulneribus locum reliquerunt. Pro
tinusque omnes ducibus usi centurionibus tribunisque militum mal
tissimos montes qui ad castra pertinebant confugerunt. In cas
tris Pom uidere licuit Trichilas stratas magnum argenti
pondus expositum recentibus cespitibus tabernacula con
strata. L. etiam Lentuli et non nullorum tabernacula protecta
hedera. multaque preterea que in nimia luxuriam et uicto
rie fiduciam designarent ut facile existimari posset nihil eos
de aduentu eius diei timuisse qui non necessarias congrerent
uoluptates. Atque hi miserrimo ac potentissimo exercitu. C. C.
luxuriem obiciebant. cui semper omnia ad necessarium usum
defuissent. Pom. iam cum intra uallum nostri uersarentur equum
nactus detractis insignibus imperatoriis decumana porta
se ex castris eiecit. protinusque equo citato Larissam conten
dit neque ibi constitit. Sed eadem celeritate paucos su
os ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu
equitum XXX. ad mare peruenit nauemque frumentariam conscendit
sepe ut dicebatur querens tantum se opinione fefellisse ut
a quo genere hominum uictoria sperauisset ab eo initio fuge

facto pene politus uideretur. Cesar castris potit' a militibus
contēdit ne in p̄da occupati reliq negotij gerendi facultatē.
Qua re impetrata mōtem ope circūuenir̄ constituit Pōpeiani q̄d
is mōs erat sine aqua diffisi ei loco relicto mōte uniuersi
simul & ei Larissam uersus se recipe ceperūt q̄ spe aiaduersa
. Ce. copias suas diuisit partēq Legionū in castris Pom. remanere
iussit ptem in sua castra dimisit. quattuor secū Legiones duxit
comodiore itinē Pompeianis occurrīte cepit et pgressus milia
passuum sex aciem instruxit. quare aiaduersa Pompeiani
in quodā mōte cōstiterūt. Hunc mōtem flum̄ sublebat. Ce.
milites cohortat' ē. & si toti' diei continēti Labore erant.
nox iamq subierat tn̄ munitioñ flum̄ a monte seclusit
ne noctu aquari pompeiani possēt. Quo cōfecto ope illi de de
ditione missis Legatis ag̅ē ceperāt. Pauci ordinis senato
rij qui se cū his cōniūxerāt nocte fuga salutē petiuerūt.
. Ce. pma Luce omēs eo q in monte consēderāt exsupioribus
Locis inplanitiē descender̄ atq arma pycer̄ iussit. qd̄ ū sine
recusatione fecerūt passisq palmis piecti ad terrā flen
tes ab eo salutem petiuerūt. cōsolatus cōsurger̄ iussit &
pauca apud eos de lenitate sua locut' q minore eēnt timore om
nes cōseruauit militibq suis cōmēdauit ne qs eox̄ uiolaret
neu quid sui desiderarēt. Hac adhibita diligentia ex cas
tris sibi Legiones alias occūrere et eas quas secum duxerat
inuicem quiescē. atq in castra reuerti iussit. eodēq die La
rissam puenit. In eo p̄lio nō ampl'. cc. milites desiderauit
Sed cēturiones fortes uiros circiter xxx. amisit. Interfect'
ēt fortissime pugnās. Crastin' cui' mentionē sup fecis gladio
in nos cōiecto aduēsus neq id fuit falsum q ille in pu
gnam pficiscens dixerat Sic eni. Ce. existimauit eo p̄
lio excellentissimā uirtutē Crastim fuisse optimamq

eũ de se meritũ iudicabat. Ex Pom. exercitu circiter milia .xv.
cecidisse uidebant͛ sed in deditionẽ uenerũt ampl' milia .xxiiij.
N amq; et cohortes que psidio in castellis fuerant sese Sylle
dediderũt. Multi preterea ĩ finitimas ciuitates refuge
rũt. Signaq; militaria ad Cę. sunt delata CLxxx et
Aquile nona. L. Domiti' ex castris in monte refugiẽs cum
uires eum lassitudine defecissent ab eqtib; ẽ interfect'.
E odem tpre. Q. Leli' cũ classe ad Brundusiũ uenit eademq;
rõne qua factũ a Libone añ demõstrauim' insulam obiec
tam portui Brundusino tenuit. Similiter Vatini' q Brundu
sio perat tectis instructisq; scaphis elicuit naues Lelianas
atq; ex his longius pductã unã qnqueremẽ et duas mino
res in angustijs port' cepit. Itemq; p eqtes dispositos aq
phibere classarios instituit. Sed Leli' tpre añi cõmodio
re usus ad nauigandũ onerarijs nauib; corcyra Dirrha
chioq; suis aquas subportabat neq; a proposito de terre
batur. neq; añ plium in Thessalia factum cognitũ aut
ignominia amissarũ nauiũ aut necessariarum rex in
opia ex portu insulaq; expelli potuit. Hisdẽ fere tem
porib; Cassi' cũ classe Syrorũ et Phenicũ et Cilicũ in Si
ciliam uenit et cũ eet Cesaris classis diuisa in duas
ptes dimidie pti peet Sulpiti' pretor Liboq; ad fretũ
dimidie pti et M. Pomponi' ad Messanã pri' Cassi' ad
Messanam nauib; aduolauit. pri' q Pomponius de ei' aduẽtu
cognosceret pturbatũq; eũ nact' nullis custodijs neq;
ordinib; certis mag' uẽto et secũdo completas onerarias
naues teda et pice et stuppa reliqsq; reb; q sũt apte
ad incendia in Classem Pompeianã immisit atq; omes
naues incẽdit .xxxv. ex quib; erãt .xx. rostrate.
T antusq; eo facto timor incessit ut cũ eet Legio presidio

Messana. uix oppidum defēderetur. Et ni eo tpre qdam nun
cij de Cesaris uictoria p dispositos eqtes eēnt allati existima
bant plerique futurū fuisse uti amitteretur. Sed oportunis
sime nūcijs allatis oppidū fuit defensum. Cassi'que ad Sul
pitianā classem in pfect' est libonē applicatis nauis ad ter
ram nauibȝ pp eūdem timorē pari ut antea rōe egit. Cassi'
secūdum nactus uētum onerarias naues circiter xl
pperatas ad incēdiū immisit et flamās ab utroque cornu com
pressa naues sunt combuste v. cunque ignis magnitudine
uēti lati serperet milites q ex ueteribȝ Legionibȝ erant
relicti psidio nauibȝ ex nūo egrotor ignominiam nō tulerūt.
Sed sua sponte naues conscēderūnt. & a terra soluerunt
impetuque facto in cassianā classem qnque remes duas. In quaȝ
altera erat Cassi' ceperūt. Sed Cassi' except' scapha effugit.
Preterea due sꝫ deprehense triremes. neque mlto post de
plio facto in Thessalia cognitū ē in ipsis pompeianis fides
fieret. Nam añ id temp' fingi a legatis amicisque Ce. arbi
trabantur. Quibȝ rebȝ cognitis Cassius ex his Locis cum
classe discessit. Cesar omnibus rebȝ relictis psequendum
eū Pom. existimauit quascūque inptes ex fuga se recepisset.
Ne rursus copias comparare alias et bellum renouare pos
set et quāntūcūque itineris eqtatu poterat quottidie procede
diebat. Legionemque unā minoribȝ itineribȝ sibiseq iussit. Erat
edicta. Pom. nōie Amphipoli propositū uti omēs ei' puīcie
iunioris greci ciuesque ro. iurandi cā couenirēt. Sed in
utrū auertende Scipionis cā Pompei' pposuisset ut que di
utissime Longioris fuge consiliū occultaret an nouis
delectibȝ si nemo pmeret Macedoniā tenerē conaretur
existimari nō poterat. Ipse ad ancorā una nocte cōstitit
& uocatis ad se amphipoli hospitibus et pecunia ad

ad necessarios sumpt' irrogata. cognitoque Cesaris aduentu ex eo
loco discessit. & Mitilas paucis diebus uenit biduũ tempesta
te retētus. nauibusque aliis additis actuariis in Ciliciam at
que inde Cyprum puenit. Ibi cognoscit cōsensu omniũ Antio
chentium ciuiumque ro. q illic negociebant arcem captam
ēe excludendi sui cã nunciosque dimissos ad eos q se exfuga
in finitimas recepisse dicerētur. ne Anthiochiã adirēt ipi
fecissent magno eorum capitis piculo futurũ. Idem hoc L.
Lentulo q supiore ãno cōsul fuerat & P. Lentulo consulari
ac nõ nullis aliis acciderat rhodi qui cum Pom. sequerēt.
atque in insulam uenissent oppido ac portu recepti nõ erant
missisque ad eos nuntiis ex his locis discederent contra uo
luntatem naues suas soluere uidebant. Iamque de Ces. aduē
tu fama ad ciuitates pferebatur. Quib; reb; cognitis.
Pom deposito adeunde Syrie consilio pecunia societatis sub
lata et a qbusdam priuatis sumpta et eris magno pōder
ad militarē usum ad naues imposito duob;que milib; houm
armatis ptim qd ex familia societatũ delegerat. partim
a negociatoribus delegerat quosque ad ex suis quisque ad
hanc rem idoneos existimabat Pelusium puenitur. Ibi
cãu Rex erat Ptolameus puer etate magnis copiis cum
sorore Cleopatra bellũ gerēs quã paucis ãn mēsib; p suos
ppinquos atque amicos regno expulerat. Castraque Cleopatre
nõ longo spatio ab ei castris distabant. Ad eũ misit Pom.
ut p hospicio atque amicitia pris Alexandria reperet atque
illius opibus in calamitate tegeret. Sed qui ab eo missi
erant confecto legionis officio liberi cũ militib; regis
colloq ceperunt eosque hortari ut suũ officiũ Pom prestaret
neue ei fortunã despiceret. In hoc erant nũo complures Pom.
milites quos ex ei exercitũ receptos ex Syria Gabinius

Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolomeũ prẽm
pueri relinquerat. His tĩ cognitis rebꝫ amici regis q pp etatẽ
eiꝰ inpcuratione erãt regni siue timorẽ adducti ut postea pdica
bant r solicitato exercitu regionem Pompei Alexandriã Aegiptũque
occuparet siue despecta eiꝰ fortuna ut plerũque in calamitate ex
amicis inimici existunt. his q erant ab eo missi palam libe
raliter responderũt · eumque ad regem uenirẽ iusserũt . ipsi clam
consilio inito Achillam pfectũ regium singulari hoĩem audacia
& L. Septimiũ tr. mil. ad interficiẽdum Pom. miserũt ab his
liberaliter ipse appellatꝰ et quadam notitia Septimij pductꝰ
qd bello pdonũ apud eum ordinẽ duxerat nauiculam puã
conscẽdit cum paucis suis ibi ab Achilla et Septimio inter
ficitur. Item L. Lentulꝰ comphenditur ab rege et in custo
dia necatꝰ. Cesar cum ĩ Asiam uenisset reꝑiebat T. Appiũ
conatũ ẽẽ pecunias tollere Epheso ex phano Diane eiusque
rei cã senatores omẽs ex prouincia euocauisse ut his testi
bus insaniam pecunie uteretur. Sed interpellatũ aduẽtũ
Ce. pfugisse. Ita duobꝫ temporibꝫ ephesie pecunie Cesar auxi
liũm tulit. Item cõstabat elide in templo minerue repetitis
atque enumeratis diebus quo die prelium secũdũ Cesar fe
cisset simulacrũ uictorie qd añ ipam mineruam conlocatũ
ẽẽt & ante simulacrũ Minerue spectauisset ad ualuas tẽ
pli limenque se conuertisse. Eodemque die antiochie ĩ Syria
bis tantꝰ exercitus clamor et signorũ sonꝰ exauditꝰ est.
ut ĩ muris armata ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolomaide
accidit Pergamique in occultis ac recõditis templis. quo pter
sacerdotes adire fas nõ ẽ q greci adita appellant timpa
na sonuerũt. Item trallibus in templo uictorie. ubi Cesa
ris statuã consecrauerãt palma p eos dies in tecto inter
coagmenta lapidum et pauimẽto extitisse ostendebatur

Cę paucos dies in Asia morat᷑. Cum audiss& Pom. Cypri uisum
cōiectans eum ęgyptum iter hr̄e pp necessitudines regni re
liquasq̧ ei loci oportunitates cū legione una quā se seq ex
Thessalia iusserat et altera quā ex achaia atq̧ fuso Legato
euocauerat eqtibusq̧ d.ccc. & nauib; Longis rhodiis x. &
Asiaticis paucis Alexandriam puenit. In his erant Legio
nibus hominū milia .iii. reliqui uulnerib; et prelijs
ac Labore & magnitudine itineris cōfecti conseq non
patuerāt. Sed Cęsar Cōfisus fama rex gestarū infir
mis auxilijs pficisci nō dubitauerat atq̧ omnē sibi
Locum tutū fore existimabat. Alexandrię de Pom.
morte cognoscit. atq̧ ibi pmū e naue egrediens clamorē
militum quos Rex in oppido presidij cā reliquerat
& cōcursuz ad se fieri uidet qd fasces anferretur.
In hoc omnis multitudo maiestatē regiam minui pdica
bat. hoc sedato tumultu crebre cōtinuis dieb; ex cō
cursu mltitudinis concitationes fiebant. complures q̧
milites hui᷒ urbis oīb; ptibus interficiebant. Quib;
rebus aīaduersis Legiones sibi alias ex Asia adduci
iussit. quas ex pompeianis militib; confecerat. Ipse n.
necessario Ethesijs tenebatur q nauigantib; ex alexā
dria fiunt adūsissimi uēti. Interī controuēsias regum
ad. P. Ro. & ad se qd eēt cons. ptiner existimans atq̧
eo mag᷒ offō suo conuenire qd supior cōsulatu cū pr̄e
Ptolomeo et Le͂ge et. S. C. societas erat facta. Ostendit sibi
placē regem Ptolomeū atq̧ ei sororē Cleopatrā exercit᷒
quos hēbant dimitter & de cōtrouersijs iure apud se
potiusq̧ inter se armis disceptar. Erat in pcuratione re
gni pp etatē pueri nūcius ei᷒ eunuchus nōie Pothin᷒
Hic pmū inter suos queri atq̧ indignari cępit regem

ad cam̃ dicẽdam euocari de inde ad uitores q̃sda consciosf
sui nact᷒ ex regis amicis exercitũ a Polesio clam alexãdriã
euocauit atq eũdem Achillã cui᷒ sup̃ meminimꝰ cũ omibꝰ
copiis p̃fecit. Hunc incitatũ suis & regis in flatũ pollici
tationibꝰ q̃ fieri uellet nũtiis litrisq edocuit. Intestamẽto
P tolomei p̃ris heredes erant scripti ex duobꝰ filiis maior
ex duabus ea q̃ etate ãtecedebat hoc uti fieret p omes
deos p q̃ fedem q̃ Rome fecisset eodem testamẽto Ptolo
meus p. r. obtestabatur. Tabule testamẽti unę p legatos
eius Romę erãt ablate ut in erario ponerẽtur. He cũ pp pu
blicas occupationes poni nõ potuissent apud Pom. fũt
deposite. altere eodẽ ex reliecte atq obsignate Alexan
drię p̃ferebantur. De his rebus cũ ageretur apud Cę. isq
max. uellet p comuni amico atq arbitro cõtrouẽsias regũ
componẽ subito exercitus regius eqtatusq omes Alexandriã
uenire nũciat cesaris copię nequaq erant tãte ut eis ex
tra oppidũ si eẽt dimicãdum cõfideret. Relinquebatur
ut se suis locis oppido teneret tuto cõsiliũq cognosceret.
A chille milites tñ omes in armis iussit eẽ regemq exhortatus
ẽ ut ex suis necessariis quos h̃ret max. auctoritatis ad
A chillam Legatos mitteret et quid eẽt sue uoluntatis ostẽ
deret a quo missi Dioscorides & Serapion q ambo Legati
Romę fuerant. Magnãq apud p̃rem Ptolomeũ auctori
tatem habuerãt. ad Achillam p uenerãt. quos ille cum
in conspectu ei uenissẽt priusq audiret cui᷒ rei cã
missi eẽnt cognosceret corripi et interfici iussit. Quorũ
alter accepto uulnere occupatus p suos pro occiso sublatus
alter interfect᷒ est. Quo facto regem ut in sua pote
state efficit Cesar haberet magnãq regiã nomẽ apud
ciues suos auctoritatẽ h̃re existimans. & ut potius

puato paucorum & latronum cosilio · q regio susceptum bellum uideretur. Erant cum Achille copie ut neque numero neque genere homi num neque usu rei militaris contemnende uiderentur. milia · XX · in armis habebat. Hi constabant ex gabinianis mi litibus qui iam in consuetudinem alexandrine uite ac clientele uenerant et nomen disciplinamque populi romani dedidicerant. Uxoresque duxerant ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex predonibus latronibusque Syrie Ciliciaeque pro uincie finitimarumque regionum. Multi preterea capitis dam nati exulesque conuenerant fugitiuis omnibus nostris certus erat Alexandrie receptus. certaque uite conditio ut dato nomine militum esse numero. Quorum siquis a domino prehenderetur consensu mi litum eripiebatur: qui uim suorum qui in simili culpa uer sabantur ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere. Hi bona locupletum diripere. stipen dia augendi causa regis domum obsidere. regno expellere alios accessere ueteri quodam alexandrini exercitus cōstituto consueuerant preterea equitum milia duo inueterauerant. Hi omnes compluribus Alexandrie bellis Ptolomeum patrem in regnum reduxerant. Bibuli filios duos interfecerant. Bella cum Aegiptiis gesserant. Hunc usum rei militaris ha bebant. His copiis fidens achillas paucitatemque militum · C · despiciens occupabat Alexandriam. Preterea oppidi partem quam · C · cum militibus primo impetu domum eius irrum pere conatus est. Sed Cesar dispositis per uias cohortibus im petum eius sustinuit. eodemque tempore pugnatum est ad portum ac longe maximam ea res attulit dimicationem simul · H · diductis copiis pluribus uiis pugnabatur et magna multitudine nauis longas occupare hostes conaban tur. Quarum erant · L · auxilio misse ad Pompeium prelioque

in Thessalia

in Thessalia facto domũ redierant. Ille triremes omẽs &
quĩqꝫ remes apte instructasqꝫ omnib; reb; ad nauigandum
ꝑter has xxii que ꝑsidij cã. Alexandrie ẽẽ cõsueuerãt
rostrate omẽs. Quas si occupauissent Cesaris. classe erep
ta portum ac mar̃ totũ in sua potestate haberẽt comme
atu auxilijsqꝫ Cesarẽ prohiberẽt. Itaqꝫ ẽ tanta cõtẽtio
ne actum quanta agi debuit. cum ille in classe celerẽ
uictoriam. Hiqꝫ salutem suam cõsistere uiderẽt. Sed rẽ
obtinuit Cesar omẽsqꝫ eas naues & reliquas que erãt
in navalib; incendit. quod tam late tueri pua manu ñ
poterat cõfestimqꝫ ad Pharum nauibus milites imposu
it. Pharus ẽ in insula turris magna altitudine mirifi
cis opibus extructa. que nõm ab insula cepit. Haec
insula obiecta Alexandrie portum efficit. sed a supioꝛib;
regionib; in longitudinẽ passuũ dccc i mar̃ iactis mo
libus angusto itinere & ponte cũ oppido coniungitur.
In hac una insula sũt domicilia Aegiptiorũ & uic' oppidi
magñtudine quẽ ubiqꝫ naues imprudentia atqꝫ tẽpestate
paululũ suo cursu decesserunt. Has mor̃ ꝑdonũ diripe
consuerũ. His aũt inuitis a quib; Pharos tenet᷑ non
põt ẽẽ ꝑꝑ angustias nauib; introit' in portũ. Hoc tñ
uerit' Ce. hostibus in pugna occupatis militibusqꝫ exposi
tis Pharon compꝛhendit. atqꝫ ibi ꝑsidiũ posuit. Quibus
est rebus effectum ut tuto frumentum auxiliaqꝫ nauib;
ad eũ supportari possent. Deduxit aũt circũ omẽs pro
pinquas puincias atqꝫ inde auxilia euocauit. Reliqs
oppidi ptibus sic ẽ pugnatũ uti equo ꝓlio discederẽt᷑
et neutri pellerẽtur id efficiebant angustie loci pa
ucisqꝫ utrinqꝫ interfectis. Cesar loca maxĩ necessaria
complexus noctu ꝑmunit. nec tractu oppidi ꝑs erat

regia exigua inqua ipse habitandi cã initio erat induc
tus et theatrum coniũctum domui qđ arcis tenebat lo
cum aditusq; hẽbat ad portũ et ad reliqua naualia has
munitiones insequẽtibus auxit diebus & p muro obiec
tas hrẽt ne dimicare inuit' cogeretur. Interim filia mi
nor regis uacuã possessionẽ regni sperans ad achillam
ex regia transiit unaq; bellũ administrar cepit. Sed
celeriter ẽ in eos de pncipatu controuẽsia orta. que res
apud milites largitiones auxit. Magnis n. iacturis s
quisq; eorũ aĩos conciliabat. Hec dũ apud hostes ge
runtur Pothinus nutritius pueri et procurator regni
inpte eẽ. cũ ad Achillam nũcios mitteret hortaretq;
ne negocio desisteret neue aĩo deficeret indicatis d'p
hẽsisq; internũtijs a Cesare est interfectus.

Commentarior. C. Iulij Ce. A. Hirtij de Bello
Alexandrino Liber Quartus Iulius Celsus
Constantinus. V. C. Emendauit Feliciter

Bello alexandrino cõflato Cesar Rhodo atq;
ex Syria Ciliciaq; omẽm classẽ arcessit.
Creta sagittarios eqtes, a rege nauatorum
Malco euocat tormẽta undiq; cõqri et frum
tũ mitti auxilia adduci iubet. Interim mu
nitiones quottidie opibus augentur atq; omẽs oppidi ptes
q minꝰ eẽ firme uidentur testudinibus, ac musculis
aptant ex edificijs aut p foramina in pxima edifi
cia arietes immittunt. quantũq; aut ruinis deijcitur
aut p uim recipit loci tantũ munitiones pferuntur.
Nam in incendio fere tuta ẽ Alexandria qđ sine cõti
gnatione ac materia sunt edificia & structuris &

fornicibus tecta que sunt rudere aut pauimentis. Cesar ma
xime studebat ut quam angustissimam partem oppidi palus a
meridie interiecta efficiebat. Hanc opibus uineisque agen
dis ab reliqua parte urbis excluderet. Illud expectans
primum ut cum in duas partes esset Urbs diuisa acies uno con
silio atque imperio administraretur. De inde ut laboran
tibus succurri atque ex altera oppidi parte auxilium ferri
posset. In primis uero ut aqua pabuloque abundaret quarum
alterius rei copiam exiguam alterius nullam omnino facultatem
habebat quod utrumque large palus prebere poterat neque uero
Alexandrinis in gerendis negociis cunctatio ulla aut mora in
ferebatur. Nam in omnes partes quas per fines egipti regnum
quo pertinet legatos conquisitoresque delectus habendi causa
miserant magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum
conuexerant et innumerabilem multitudinem adduxe
rant. Nec minus in urbe maxime armorum erant institute offi
cine. Seruos preterea puberes armauerant. Quibus domini
Locupletiores uictum quottidianum Stipendiumque prebebant.
Hac multitudine disposita munitiones semotarum partium
loca tuebantur veteranas cohortes uacuas in celeberrimis
urbis locis habebant et quacumque regione pugnaretur
integris uiribus ad auxilium ferendum opponi possent.
Omnibus uiis atque angiportis triplicem uallum adduxe
rant. Erat autem quadrato extructus saxo neque minus
xl pedes altitudinis habebat queque partes urbis infe
riores erant. Has altissimis turribus denorum tabu
latorum munierant. Preterea alias ambulatorias toti
dem tabulatorum confixerant. Subiectisque eas rotis
funibus iumentisque obiectis directis plateis in quacumque
erat uisum partem mouebant. Urbs fertilissima &

copiosissima omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosi
atque acutissimi que a nobis fieri uiderant ea solertia faciebant
ut nostri illorum opera imitati uiderentur et sua sponte multa reperi
ebant. unoque tempore et nostras munitiones infestabant et suas
defendebant. Atque hec principes in consiliis contionibusque
agitabant. p. r. paulatim in consuetudinem eius regni occu
pandi uenire paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse
in Aegipto. Pom. se ex fuga eodem recepisse. Cesarem
uenisse cum copiis. Neque morte Pom. quicque profectum quominus
apud se Ces. commoraretur. Quem si non expulissent. futuram
ex regno prouinciam. idque agendum mature. Namque cum
interclusum tempestatibus propter anni tempus recipere trans
marina auxilia non posse. Interim dissentione orta inter
achillam qui ueterano exercitui preerat & Arsinoen regis
Ptolomei minorem filiam ut supra demonstratum est. Cum uterque
utrique insidiaretur & summam imperii obtinere uellet preoccupat
Arsinoen per ganimedem eunuchum nutricium suum atque
Achillam interficiat. Hoc occiso ipsa sine ullo socio et custo
de omne imperium obtinebat exercitus Ganimedi traditur.
Is suscepto officio largitionem in milites auget & reliqua pa
ri diligentia administrat. Alexandria est fere suffossa
tota speccusque habet ad nilum pertinentes quibus aqua in
priuatas domos inducitur que paulatim spatio temporis lique
scit ac subsidet ac uti domini edificiorum atque eorum fa
milie consuerunt. Nam que flumine nilo fertur adeo
est limosa ac turbida ut multos uariosque morbos effi
ciat. Sed ea plebs ac multitudo contenta est necessario
quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte
erat urbis que ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto
admonitus est Ganimedes posse nostros aqua intercludi qui

distributi munitionu tuendaru cu uicatim ex priuatis edi
ficiis specubus ac puteis extructa aqua utebantur. Hi probato cosilio. magnu ac difficile op aggreditur intersaeptis .n.
specubus ac omib urbis ptibus exclusis que ab ipso tene
bantur aque magna uim ex mari rotis ac machinationib
exprimere contedit. Hanc Locis superioribus fundere inptem
Ces. non intermittebant. Quam obcam salcior paulo preter
cosuetudine aqua trahebatur ex proximis edificiis magnaq
hominib admiratione pbebat. quaobre id accidiss n satis
sibi ipsi credebant cu se inferiores eidem gnis ac superis
aqua diceret uti aqua antea consuessent. uulgoq inter se
conferebant. & degustando quantu interse deferret aque
cognoscebant puo tpris spatio hec propior bibi omio non
poterat illa inferior corruptior iam salsiorq reperiebat.
Quo fco dubitatione sublata tant incessit timor ut ad extremu casum piculi omes deducti uiderentur. Atq alij
Cesare morari diceret. qn naues conscender iuberet. Alij
multo grauius extimesceret casum quod neq celari Alexadrinis possent inapparada fuga cum tam puo spatio distarent ab ipsis neq illis iminentib atq insequentib ullus
innaues recept daret. Erat aut magna multitudo oppidanoru inpte Ces. qua domicilijs ipsoru no mouerat qd ea se
fidelem palam nris ee simulabat & desciuisse a suis uidebatur. ut no defendendi Alexandrini eent neque fallaces eent neq temerarij multaq oro frustra assumeretur. Cum uo uno tpre et natio eorx et na cognoscat
aptissimu ee gen hoc adproditione dubitare nemo pot.
Cesar suoru timore cosolatione et rone minuebat. Nam puteis fossis aqua dulcem reparari posse affirmabat. Oia
.n. littora naturaliter aque dulcis uenas habere. qd si alia

ēēt littoris egipty nā atq; omniū reliquorꝝ tn̄ qm̄ mare
libere tenerēt. neq; hostes classem hr̄ent ꝓhibere se se
nō possent quo minus quotidie nauib; aquam peterent
V el a sinistra pte a paratonio ul' dextra ab insula que
diuerse nauigationis nunq; uno tpr̄e aduersis uentis.
precluderētur. Fuge uō nllm̄ ēē consiliū. nō solū his q
ꝓmam dignitatē haberēt. sed ne his quidē qui nihil ꝓter
q; de uita cogitarēt. Magno negocio impet' hostiū aduer
sos ex munitionib; sustinere. Quib; relictis nec loco
nec nūo pares ēē posse. magnam autē morā et difficul
tatem ascensum in naues hr̄e ꝓsertim ex scaphis summaꝫ
ēē contra in Alexandrinis uelocitatē locorꝫ et edificio
rum notitiam. Hos ꝓcipue in uictoria insolentes pre
cursuros & loca excelsiora & edificia occupaturos. Ita
fugam nauib; nr̄os ꝓhibituros. ꝙ m̄ ei' consilij obliuisce
rentur atq; omi rōe ēē uincēdū cogitarēt. Hac ōrone
apud suos habita atq; omīb; mentib; excitatis dat cen
turionib; negociū ut reliquis opib; intermissis ad fodi
endos puteos animū conferant. neue quā ptem noctur
ni tpr̄is intermittant. quo suscepto negotio atq; om
nium animis ad laborē incitatis. magna una nocte
uis aque dulcis inuēta ē. Ita operosis alexandrinorum
machinationibus maximisq; conatib; nō longi temporis
labore occursum ē. Eo biduo legio XXXVII. exde
ditijs pompeianis militib; cū frumēto armis telis tōmētis
imposita in naues a Domitio caluino a littora Aphrice
paulo supra Alexandriā delata est. He naues Euro q
multos dies cōtinēter flabat portū caper ꝓhibebātur.
S ed loca sunt egregia omj illa regione ad tenēdas anco
ras. Hi cū diu tenerētur atq; aque inopia ꝓmerēt.

nauigio actuario C. faciunt certiorē. Cesar ut ipse consi
lium caperet qd faciendū uideret nauē conscēdit atq; omēs
classem se sequi iussit. nullis nris militib; impositis. quod
cū longius paulo discederet munitiones nudari nolebat.
Cūq; ad eum locū accessissent q appellatur Chersonensus
aquandiq; cā remiges in terrā exposuissent. nō nulli ex
eo nūo cū longi' a nauib; predatum pcessissent ab eqtib;
hostium sunt excepti. Ex his cognouerūt C. ipm i classe
uenisse nec ullos milites in nauib; hre. Quare compta
magnam facultatē sibi fortunā attulisse bene gerende
rei crediderūt. Itaq; naues omes quas paratas habuerāt
ad nauigādū ppugnatorib; instruxerūt. Cesarq; redeūti
cū classe occurrerūt qui duab; de causis eo die dimicare
nolebat. q et nullos milites in nauib; habebat. et post
horā x. diei res agebat. nox aūt allatura uidebat maio
rē fiduciam illis q locorū notitia cōfidebant. Sibi etiā
hortandi suos auxilium defuturū qd nulla satis idonea
eēt hortatio qd neq; uirtutē posset notare neq; inertiā
Q uib; de causis naues quas Cesar potuit ad terrā detrahit
quē in locum illos successuros nō existimabat. Erat
una nauis Rhodia in dextro C. cornu longe ab reliqs
collocata. Hanc conspicati hostes nō tenuerūt sese ma
gnoq; impetu iiii^or ad eam rostrate naues, et complures
apte cōtenderūt. cui coact' ē Cesar ferre subsidiū ne
turpem in conspectu cōtumeliam hostiū acciperet quāq;
siquid grauius illis accidisset merito casurā iudicabat.
T reliū cōmissum ē magna contētione Rhodiorū q cū in
omnib; dimicationib; et scientia et uirtute pstitissent
tum maxime illo tempore totum onus sustinere nō recu
sabant ne qd suorū culpa detrimētū acceptum uideret.

Ita prelium secundissimũ ẽ factũ. capta ẽ una hostium quadriremis depssa ẽ altera. De m omnibus epibatis nudate. Magna pterea multitudo in reliquis nauibꝫ propugnatorũ est interfecta. Qđ nisi mox preliũ diremisset tota classe hostium Cẽ potit' eẽt. Hac calamitate pterritis hostibus aduẽso uento leuiter flante naues onerarias Cesar remigio uictricibꝫ suis nauibus Alexandriã deducit. Eo detrimẽto adeo sunt fracti alexandrini cũ iam nõ uirtute ppugnatorũ sed scientia classariorꝫ se uictos uiderent
Quibus et superioribus locis subleuabant ut ex edificiis defendi possent & materiam cunctam obicerẽt q̃ nr̃e classis oppugnationẽ et ad terrã uerebantur. Idem posteaq̃
Ganimedes in consilio cõfirmauit se se et eas q̃ eẽnt amisse restituturũ et nũr auctũ ad magna spe et fiducia ueteres reficẽ naues accuratiq; studere huic rei atq; isteruiẽ istituerũt. Ac tamet si ampli' ex nauibꝫ lõgis inportu naualibꝫ q; miserant. nõ tñ reparande classis cogitationẽ dposuerũt.
Videbant n. nõ auxilia Cẽ. nõ cõmeatus supportari posse si classe ipi ualerẽt. Preterea nautici hoĩes urbis et regionis maritime quottidianoq; usu a pueris exercitati ad ñalem ac domesticum usum refugẽ cupiebant. et quãtu puulis nauigiis pfecissent sentiebant. Ita oĩ studio ad ad paradam classem incubuerũt. Erant omibꝫ hostiis in li custodie exigendi portorii causa disposite naues ueteres erant in occultis regie naualibꝫ qbus multis annis ad nauigandũ nõ erant usi has reficiebant. illas
Alexandriam reuocabant. deerant remi. porticus gimnasia pũ ca edificia detegebant asseres remorꝫ usũ obtinebant. aliud ñalĩ solertia. aliud urbis copia administrabat. Postremo nõ longam nauigationẽ parabãt. sed

pntis tpris necessitati seruiebant & in ipo portu cofligendu
uidebant. Itaq paucis diebus contra omnium opinionem qua
driremes xxij. quinqremes .v. confecerunt ad has minores
aptasq complures ad iecerunt et in portu piclitati remigio
qd quaeq earum effice poss idoneos milites imposuerunt seq ad
confligendu omib rebi parauerunt Cesar rhodianus viij. ha
bebat. Nam x. missis una in cursu littore egiptio defe
cerat. Ponticas viij. Licias v. ex Asia xij. ex his erant quinqre
mes et quadriremes quinq x. reliq infra hanc magnitudine
et plerq apte tn uirtute militu cofisus cognitis hostium
copijs se ad dimicandum parabat. Postq eo uentu e ut uterq
eorum s confideret Cesar Pharon classi circuuehit aduersasq
naues hostib costituit in dextro cornu rhodios collocat. In
sinistro ponticos in hter hos spatiu erat cccc. passuu quod
satis ee ad explicandas naues uidebantur. Post hunc or
dinem reliquas naues subsidio distribuit. quemq earum
sequat, et cui subueniat costituit atq imperat. No dubi
te Alexandrini naues pducunt. atq classem instruunt
In fronte collocant xxij. reliquas insidiarias in secudo ordi
ne costituunt. Magnu pterea num minorum nauigiorum et sca
phoru pducu cum malleolis ignibq siquid ipsa multitudo
e; clamor et flama nris terroris afferre possent. Erant
interduas classes uada duo transitu angusto que ptinet
ad regione Aphrice. Sic enim pdicat parte ee Alexandria
dimidia Aphrice satisq diu inter ipsos e expectatu a qbus
fieret transeundi initium ppt qd eis q intrassent et expli
candam classem et ad receptum si durior accidiss casus.
Expeditiores uidebant rhodijs nauib perat Euphranor ai
magtudine & uirtute mag' cum nris hoib q grecis
comparandus. Hic ob notissimam scientia atq ai magni

tudinē delectus ē ab rhodiis q imperium classis obtineret q ubi Cesaris animum aduertit. Videris mihi inquit Cesar uereri si hec uada primis nauibus intraris ne prosim dimicare cogaris quam reliquam classem potueris explicare nob' rem committe nos prelium sustinebimus neque tuum iudicium fallemus dum reliq subsequantur. Hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari magnopere nob' dedecori et dolori ē. Cesar illum ad hortatus atque omnibus laudibus prosecutus dat signum pugne. Progressas ultra uadum IIII.or rhodias naues circumsistunt Alexandrini atque in eas impetum faciunt sustinent illi atque arte solertiaque explicant ac tantum doctrina potuit ut in dispari numero nulla transuersa hosti obiceretur nullius remi detergerentur sed semper uenientibus aduerse occurrerent Interim sunt reliquae subsecute. tum necessario discessum ē ab arte propter angustias loci atque omne certamen in uirtute consistit. Neque uero Alexandrie fuit quisque aut nostrorum aut oppidanorum qui aut in opere aut in pugna occupatum animum haberet quin altissima tecta peteret. atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet precibus et uotis uictoriam suis a diis immortalibus exposceret. Minime enim par erat prelii certamen nostris enim pulsis neque mari neque terra refugium dabatur. Omniaque uictoribus erat futura in incerto illi si superassent nauibus omnia tenerent. si inferiores fuissent. Reliquam tamen fortunam periclitarentur simul illud graue et miserum uidebatur perpaucos de summa de salute omnium decertare. quorum si quis aut uirtute aut animo cessisset reliquis etiam esset cauendum quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hec superioribus diebus sepe numero Cesar suis exposuerat ut hoc maiore animo contenderent quod omnium salutem sibi commendatam uiderent eandem suum quisque contubernalem amicum notumque

pseques erat obtestatatur. ne suam atque omnium falleret opinionem. quorum iuditio delectus adpugnam proficisceretur.
1 taque hic animo est decertatum ut neque maritimis nautiisque solentia atque ars presidium ferret neque nostro navium prestantibus multitudo prodesset neque flecti ad virtutem e tanta multitudine hostium virtutes nostrorum possent adequari. Capiunt hoc prelio quinqueremis una biremesque x. cum defensoribus remigibusque & deprimitur tres nostrisque incolumibus omnibus. Reliquae propinquam fugam ad oppidum capiunt quas protexerunt ex molibus atque edificiis imminentibus et nostros adire propius prohibuerunt. hoc ne sibi sepius accidere posset omni ratione Cesar contendendum existimavit ut insulam molemque ad insulam pertinentem in suam redigeret potestatem. Prefectis enim magna ex parte munitionibus in oppido et in illa urbe uno tempore temptari posse confidebat. Quo capto consilio chortes x. et Levis armature electos quos idoneos ex equitibus gallicis arbitrabatur in navigia minora scaphasque imponit in alteram insule partem destinavit ille mari ea constratis navibus adgreditur premissis magnis propositis qui primus insulam cepisset ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. Uno enim tempore et ex tectis edificiorum propugnabant & littora armata defendebant. Quo propter aspiritatem Loci non facilis nostris aditus dabatur et scaphis navibusque Longis v. mobiliter et scienter angustias Loci tuebant. Sed ut primum Locis cognitis vadisque pertemptatis pauci nostri in litore constiterunt atque hos sunt alii subsecuti.
Constantemque in eos qui in litore equo constiterant impetum fecerunt omnes Pharite terga verterunt. His pulsis custodia portus relicta naves ad littora et vicum applicaverunt seque ex navibus adtuenda edificia eiecerunt

Neq3 uo diutius ex munitione si cotinere potuerũ . et si erat
nõ dissimile atq3 Alexandrie gen edificiorũ ut minora
maiorib3 conferantur ut. turres q3 edite et cõiuncte muri
Locum obtinebant . neq3 nr̃i aut schalis aut cratib3 aut re
Liquis reb3 parati uenerũt ad oppugnãdum . sed terror ho
minib3 mentem consiliumq3 eripit et membra debilitat .
Et tum accidit q se in equo Loco ac plano pares ẽẽ cõfide
bant . Perterriti fuga suorũ et cede paucorũ xxx . pedũ
altitudine in edificiis consistere ausi nõ sunt secq3 p mo
Lem in mare pcipitauerũt et dccc passuũ interuallum
ad oppidum enatauerũt . Multi tñ ex his capti interfecti
q3 sunt sed nũs captiuorũ omĩo fuit . Ti C. sar militib3
preda cõcessa edificia diripi iussit castellumq3 ad pontẽ
qui pror erat Pharo cõmuniuit atq3 ibi psidiũ posuit . Hũc
fuga Pharite reliquerant fortiorẽ illũ pporẽq3 oppido
Alexandrini tuebant . Sed cum postero die simili rõne
aggrediũ qd h(is) obtentis duobus omĩm nauigiorum
excursum et repentina Latrocinia sublatum iri uidebã
tur . Iamq3 q psidio eum Locũ tenebant tormẽtis ex nauib3
sagittisq3 depulerant . atq3 in oppidum redegerat et co
hortiũ triũ instar in terram exposuerat non eñ plures
consister anguistie Loci patiebãtur . reliquẽ copie in na
uibus stationem obtinebant . Quo facto imperat
pontẽ aduersus hostem pualları et aqua exiture
nauib3 erat fornice extructo quo pons sustineatur
Lapidib3 impleri atq3 obstrui quorũ altero opere effe
cto ut nulla omĩo scapha egredi posset . Altero in
stituto omẽs Alexandrinorũ copie ex oppido se
eiecerũt et contra munitiones pontis Latiore Loco
constiterũt . Eodemq3 tempore q consueuerũt naui

gia p pontes ad incendia oneraranat emittere admodu
constituerut. Pugnabat a nob ex ponte ex mole. abillis ex
area que erat aduersus ponte et ex nauibs contra molem
in his rebus occupato Cesare militesq hortante remigu
magn nus & classiariorum ex longis nauibs nostris i mole
se eiecit. pars et cupiditate pugnadi. Hi pmu naui
gia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebat
ac mltm pficere multitudine telorum uidebantur.
Sed postq ultra eu locum ablatere eorum apto ausi st
egredi ex nauibus Alexandrini pauci ut sine signis
certisq ordinibs sine roe pdierant se time in naues
refugere ceperut. Quorum fuga incitati Alexandrini pa
uci ut sine signis plures ex nauibs egrediebant nrosq
acrius pturbatos insequebatur. Simul q in nauibus
longis remaserut scalas rapere nauesq a terra repel
lere properabant ne hostes nauibs potiretur. Quibus
rebus pturbati milites nri cohortium trium que in
ponte ac pma mole constiterat Cum post se clamorem
exaudirent fugam suorum uiderent magnam uim telorum
aduersi sustinerent ueriti ne a tergo circuuenirentur et di
scessu nauium omnio reditu intercluderentur munitionem
imponte institutam relinqueru et magno cursu icitati
ad naues cotenderut. Quorum pars pximas nacta na
ues multitudine hominu atq onere de pssa est pars re
sistens et dubitans. qd eet capiendu consiliu ab Alexa
drinis interfecta est. Non nulli feliciore exitu ex
peditas ad ancoras naues consecuti i columes disces
serunt paucis alleuatis scutis & aio ad conandu nisi
pxima nauigia ad natarut. Cesar quoad potuit coho
tando suos ad ponte ac munitiones contendere eodem

ps eorum studio spectadi
ferebatur

in periculo uersatus est. Postque uniuersos cedere animaduertit in suum
nauigium se recepit quo multitudo hominum insecuta cum irru
perent neque administrandi neque repellendi facultas daretur
fore quod accidit suspicatus sese ex nauigio eiecit atque ad eas
que longius constiterant naues adnatauit. hi ne suis laboran
tibus subsidio scaphas mittens non nullos conseruauit. Na
uigium quidem eius multitudine depressum militum una cum
hominibus interiit. Hoc prelio desiderati sunt ex numero le
gionariorum militum & circiter cccc. Et paulo post
eum numerum classiarii et remiges Alexandrini eo loco
castellum magnis munitionibus tormentisque confirmarunt
atque egestis ex mari lapidibus libere sunt usi postea ad
mittenda nauigia hoc detrimento milites nostri affuerunt tantum
ut perturbarentur ut incensi atque incitati magnas ac
censiones fecerint in operibus hostium expugnandis in
preliis quotidianis quandocumque fors obtulerat procurrentibus
et irrumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus
& ardentibus studiis militum nec diuulgata Cesaris horta
tio subsequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat
cupiditatem ut magis deterrendi et continendi a pericu
losissimis essent dimicationibus quam incitandi ad pugnandum
Alexandrini cum romanos et secundis rebus confirmari et
aduersis incitari uiderent neque ullum belli tunc casum nos
sent qui possent esse firmiores ut coniectura consequi pos
sumus aut admoniti a regis amicis qui in Cesaris erant pre
sidiis aut suo priore consilio per occultos regis nuntios pro
bato legatos ad Cesarem miserunt ut dimitteret regem
transiretque ad suos pateretur paratam enim omnem mul
titudinem esse confectam tedio puelle fiduciario domi
natione crudelissima Ganimedis facere id quod rex im

passet. quo si auctore in Cesaris fidē amiciciāq; uēturi
eēnt nullī piculi timorē multitudini fore impedimento
quo min' se dederēt. Cesar & fallacē gentem semperq;
alia cogitantē alia simulātem bn̄ cognitam hēbat tam̄
petentib; dare ueniā utile ee statuit qđ siquo facto
sentiret ea q̄ postularet mansurū in fide dimissum re
gē credebat. Sin id qđ mag' illorū nāe cōueniebat du
cem ad bellum gerendū Regem hre uellent. splēdidi'
atq; honesti' se contra regem q̄ cōtra cōuenas et fugi
tiuorx manū bellum ee gesturum. Itaq; Regem cohorta
tus ut consuleret regno paterno pceret. & p clarissime
prie q̄ turpibus incendiis & ruinis eēt deformata ci
ues suos pmū ad sanitatē reuocaret de īn cōseruaret fidē
Po. ro. sibiq; pstaret. cū ipse tm̄ ei crederet ut ad hostes arma
tos cū mitteret dextra dextram tenēs dimittē cepit adulta
iam etate puerx. At regi' anim' disciplinis fallacissimis
erudit' ne a gentis sue morib degeneraret. flens orare cōtra
Ce. cepit ne se dimitteret. nō n. sibi regnū ipm conspectu Ce
ee iocundi' compressis pueri lacrimis. Ce. ipse cōmot' celeri
ter si illa sentiret fore cum secum adfirmās ad suos dimi
sit. Ille ut ex carceribus in liberū cursū emissus adeo cōtra
Ce. acriter bellum gerere cepit ut lachrimas quas in cōlloquio
pieceerat gaudio uideretur pfudisse. Accidisse hoc cōplures
Cesaris legati amici centuriones militesq; letabant. quod
nimia bonitas ei' fallacys pueri delusa eēt. quasi nō
id bonitate Cesar tantum adduct' ac nō prudentissi
mo cōsilio fecisset. Cum duce assumpto Alexandrini
nihilo se firmiores facto aut languidiores romanos
animaduerterēt eludentibusq; militib; regis etatē atq; in
firmitatem magnū dolorem acciperent. neq; se qcq;

pficere uiderent rumoresq̃ exsisterent magna psidia Ces.
terrestri itiner Syria Ciliciaq̃ adduci qd nõ dum auditũ
Cesari erat cõmeatus qui mari nris supportabat intercipere
statuerit. Itaq̃ expeditis nauigijs locis idoneis ad canopũ
in statione dispositis nauibus insidiabant nris. cõmeatu.
qd ut Cesari nũciatum e unam classem iubet expediri
atq̃ instruy prefecit huic. Tiberiũ neronẽ pficiscuntur
in ea classe rhodie naues. atq̃ in his Euphranor sine
quo ulla unq̃ dimicatio maritima nulla et parũ feliciter
cõfecta erat. At fortuna que plerũq̃ eos quos plurimis
beneficijs ornauit ad duriorẽ casum reseruat supiorũ tem
porum dissimilis Euphranorẽ prosequebatur. Nam cum
ad canopũ uentũ eet Instructaq̃ utrinq̃ classis con
flixisset. et sua consuetudine Euphranor preliũ cõmisisset
et illi triremẽ hostiũ pforassent ac dimersisset pximam
longi insecutus parũ celeriter reliquis insequentibus cir
cumuẽtus. Ab Alexandrinis cui subsidiũ nemo tulit siue
qd in ipo satis psidij p uirtute ac felicitate eius putarẽt
ẽe siue qd ipi sibi timebant. Itaq̃ unus ex omnibus eo plio
bñ rem gessit. solus cum sua quadriremi uictrice perit
Sub idem temp Mitridates pgamenus magne nobilitatis
domi scientieq̃ in bello et uirtutis fidei dignitatisq̃
in amicicia Ces. missus in Syriam Ciliciamq̃ initio
belli Alexandrini ad auxilia arcessenda cum magnis
copijs quas celeriter et ppensissima ciuitatũ uoluntate
et sua diligẽtia confecerat itinere pedestri quo coniũ
gitur Aegyptus Syrie adducit Pelesium. Idq̃ oppidũ
firmo psidio occupatũ. Ab Achilla pp oportunitatem
loci. Namq̃ tota Agipt maritimo accessu pharo pedestri
P usio uelut claustris munita extimatur repete ma

gnis circundatū copiis multiplici p̄sidio ptinaciter ppugnātib:
& copiarū magnitudine quas integris uulneratis defes
sisq; subiciebatur et pseuerantia constantiaq; oppugnādi
quo die est agressus in suam redegit potestatē presidiumq;
ibi suum collocauit. Inde re bene gesta Alexandriam ad
Ces. contendit omnesq; eas regiones p quas iterfaciebat au
ctoritate ea quae plerumq; adest uictori pacarat atq; in
amiciciam Cesaris adegerat Loc' e fere regio illi[illegible] um
nobilissimus no ita longe ab Alexandria que nominatur
Deltha. q nom a similitudine lr̄e cepit. Nam ps quedā
fluminis nili deriuata inter se duobus itineribus paulatī
medium inter se spatium relinquēs diuersissimo. at littus
interuallo a mari coniungitur. Cui loco cum appropinqua
re Mithridatem Rex cognouisset et transeundum ei flumen
sciret magnas aduersus eum copias misit quibus uel su
perari delerique Mitridatem uel sine dubio retineri posse
credebat. Quemadmodum aut optabat eum uinci sic
satis hēbat interclusum a Ces. a se retineri. Que p̄me
copie flum̄ ad deltha transire et Mitridati occurrere
potuerūt p̄lium comiserūt festinantes preripere subse
quentes uictorie societatem. Quorum impetum Mithrida
tes magna cum prudentia constantiaq; uirtutū et Ale
xandrinorū imprudentia cōsuetudine nr̄a castris ual
latis sustinuit cum uo incaute atq; insolenter succeder
eos munitionibus uideret eruptione undiq; facta ma
magnumq; eorum num̄ interfecit. qd' l nisi locorum notitia
reliqui se texissent. ptimq; in naues qbus flum̄ trāsierā
recepissent funditus deleti eēnt q ut paulū ab eo timor
se recreārut adiuncti illis q subsequebant̄ rursus oppu
gnare Mithridatē ceperunt. Mittit̄ a Mithridate nuncius

Cę. qui rem gestam pferret cognosceret ex suis hec eadem acci
disse Regi. Ita pene sub idem temp' & rex ad opprimendū
Mithridatem proficiscitur et Cesar ad recipiendum: celeri
ore fluminis Nili nauigatione Rex ī usus mḡ magnā &
paratā classem hēbat. Cę. eodem itinere uti noluit ne
nauibus in flumine dimicaret. Sȝ circumuectus ē eo mari
q̄ Aphrice ptis ēē dr̄ sicuti supra demōstrauim' prius
tn̄ regiis copiis occurrit q̄ iis Mithridatem agredi poss&
eumq; ad se uictorem incolumi exercitu recepit. Cōsede
rat cum copiis rex loco nā munito q̄ erat ipse excelsior
planitia ex oīb3 ptibus subiecta. Tribus aūt ex lateribus
uariis generis munitionib3 tegebatur. Vnū gen' erat adiec
tum flumini Nilo. alterū editissimo loco ductū ut ptē
castrorum obtineret. Tertium palude cingebat. nt castra
et Cesaris iter flumi intercedebat angustum altissimis
ripis q̄ in Nilum influebat. Aberat aūt ab regis castris
milia passuū circiter vii. Rex cū hoc itinere uenire Ce
sarem copisset equitatū oīe expeditosq; electos pedites ad
id flum̄ misit q Cesarē transitu phiberēt et emin' ex ripis
preliū impar inirent nullum n pcessum uirt' habebat
aut periculum ignauia subibat. Que res incendit dolorē
milites equitesq; nros q̄d tam diu pari prelio cū Alexandri
nis certarent. Itaq; eodem tp̄e equites germani dispsi ua
da fluminis querētes ptim demissiorib3 ripis flum̄ trana
rūt et legionarii magnis arborib3 excisis que longitudi
ne utranq; ripam cōtigerēt piectis repētino aggere iniecto
flum̄ trāsierūt. Quorum impetū adeo pertimuerūt hostes ut
ī fuga spem salutis collocarēt. Sȝ id frustra. nāq; ex ea
fuga pauci ad regem refugerūt pene oī reliq̄ multitu
dine interfecta. Cesar pclarissimā re gesta cū subitum

aduētū suū indicaret magnū terrorē Alexandrinis iniec
turū ptinus uictor ad castra regis ptendit. Hec cū et ope
magno uallata et loci nā munita aiaduēteret Cōfectāq;
armatoꝝ mltitudinē cōlocatam in uallo uideret lassos
itinē ac pliando milites ad opugnanda castra succederē
noluit. Itaq; nō mag̃ intuallo relicto ab hoste castra posu
it. Postero die castellum quod Rex in pximo uico non
Longe a suis castris munierat brachysq; cū ope castrorū
cōiunxeret uici obtinendi cā. Cę. aggressus oībus copiis
expugnat. Non qd id minore nūo militū cōsequi difficile
factū putaret Sed ut ab ea uictoria pterritis Alexandri
nis ptinus castra regis oppugnaret. Itaq; eo cursu quo
fugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites
insecuti munitionibus successerūt acerrimeq; eminus pliari ceperūt
duabus ex ptibus aditus expugnationis nris dabatur Vna
quā liberū accessum hr̃e demonstrauy. Altera q̃ medio
ere interuallum iter castra et flum̄ Nilū hēbat max
a; electissima multitudo Alexandrinorū defendebat.
Ea ptez q̃ facillimū aditum habebat plurimū pficie
bant in repellendis uulnerandisq; nris q regione flu
minis Nili ppugnabant diuēsis et itelis nri figebāt
aduersi ex uallo castroꝝ inersisq; flūe inq̃ multē na
ues instructe funditoribus et sagittariis nros impugnabāt
Cę. cū uidēret milites acrius pliari posse nec tn̄ mltm pro
fici pp locoꝝ difficultatē Cumq; aiaduerteret ex
celsissimū Locum castroꝝ relictum ēē ab Alexandri
nis qd et p se munit' ēēt et studio ptim pugnandi pti
spectādi decucurrissent i eū Locū iquo pugnabat' cohōtes
illo circūire castra et summū Locum aggredi iussit. hisq;
C Carfunelū pfecit et aīi magnitudine et rei militaris scien

tia uirū pstantem quo ut uētum ē paucis defendentibus
munitionē. Nrīs contra militib; acerrime pugnātib; diuerso.
clamor & plio pteriti Alexandrini trepidantes in oēs partes
castrorū discurrere ceperūt. Quorū pturbatione nrorū animi
adeo sūt incitati ut pene eodem tpr̄e ex oībus partibus
pmi tn̄ editissimū locum castrorū caperent. exquo decurrē
tes magnam multitudinem hostium in castris interfecerūt
qd periculum plerique Alexandrini fugientes acēruatim se
de uallo pcipitarūt in eam partem que flumini erat
adiuncta. Horū pmi in ipā fossa munitionis mag̃ ruina
oppressis ceteri faciliorē fugam habuerūt Constat fugisse ex
castris regem ipm receptum in nauem multitudine eorū
q ad pximas naues adnatabāt demēso nauigio pisse. re
felicissime celerrimeque gesta Cesar magna fiducia uic
torie pximo terrestri itinere Alexandriam cū eqtibus
cōtendit atque ea pte oppidi uictor ītroiuit q̃ psidio
hostiū tenebat. Neque eū cōsilium suū fefellit qn hostes
eo plio audito nihil iā de bello eēnt cogitaturi dignū
aduenies fructū uirtutis & aīi magtudinis tulit. oīs enim
multitudo oppidanorū armis proiectis munitionibusque suis
relictis ueste ea sumpta q̃ supplices damantes supplicare
cōsueuerūt sacrisque omib; platis quorū religione pcari of
fensos iratosque aīos regum erant soliti. Aduenienti Ce.
occurrerūt seque ei dediderunt. Cesar in fide receptos
cōsolat' p hostiū munitiones ī suā ptem oppidi mag̃ gratu
latione uenit suorū q nō tantū bellū ipm ac dimicatioē
s; et talem aduētum eī felicē fuisse letabant. Cesar
Aegipto atque Alexandria potit' reges cōstituit ut quos
testamēto Pholomeus scripserat. atque obtestat' erat. po. ro. ne
mutarētur. Nā maior ex duob; pueris rege amisso in

non tradidit

noni tradidit regnũ maiorióq; ex duabus filys Cleopatre
q̃ manserit in fide p̃sidysq; ei9 Minorem Arsinoen cui9 no
mine diu regnasse impotẽter Ganimedẽ docuiz9 deducẽ
ex regno statuit nequa rursus noua dissentio p̃usq; di
uturnitate confirmarẽtur regis imp͡io p hoĩes seditiosos
nasceret. Legione ibi ueterana sexta uĩ reducta q̃ firmi
eẽt eoꝝ regnũ imp͡ium exteras reliquit. q neq; amorẽ
suoꝝ h̃re poterant. qd fideliter p̃manserant in Cesaris ami
ciciam atq; uetustatis auctoritatẽ paucis dieb9 regis consti
tuti simul ad imperij nr̃i dignitatem utilitatẽq; p̃tĩ9 p̃ti
nere existimabat. Si p̃manẽrent in fide reges p̃sidys
eos nr̃is fore tutos si eẽnt ingrati posse hysdem p̃sidys
coer ceri. Sic reb9 omĩb9 confectis et cõlocatis ipse itineṝ
tẽrestri p̃fectus ẽ in Syriam. Dũ hec in Aegypto gerũ
tur Rex Deiotar9 ad Domitiũ Caluinũ. cui Cesar Asiam fi
nitimasq; p̃uincias ad ministrandas tradiderat. uenit
oratũ ut Armeniã minorẽ regnũ suũ neue Capadociã
regnũ Ariobazanis possideri uastariq; pateret̃ a Phar
nace q̃ nõ nisi liberaretur impata se facẽ. pecuniamq;
p̃missam Cesari nõ posse p̃soluere. Domiti9 nõ tantũ ad ex
plicandos sumpt9 rei militaris cũ pecuniã necessariã
eẽ iudicaret. s; et tũpe. po. ro. & Cesari uictori sibiq; in
fame statuisset eẽ regna socioꝝ atq; amicoꝝ ab extẽno re
ge occupari uictos cõfestiz ad Pharnacẽ misit Armenia
Capadociaq; decederet neue occupatione belli ciuilis. po.
ro. ius potestatẽq; tẽtaret hanc denũtiationem cũ maiorem
uim habiturã existimaret si p̃ius eas regiones cũ exercitu
accessisset ad legiones p̃fect9 unã ex trib9 xxxvi. secũ dux
duas in Aegyptum ad Cesarẽ mitit lr̃is ei9 euocatas. Quaꝝ
altera in bello Alexandrino nõ occurrit qd itinerẽ ter

restri per Syriam erat missa. Adiungit Cn. Domitius Legioni
XXXVI duas a Deiotaro quas ille disciplina atque armatura
nostra complures annos constitutas habebat equitesque C totidemque
ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sextium ad C. Pletorium ques
storem ut Legionem adduceret que ex tumultuariis in ponto
confecta militibus erat. Q.que patisium in Ciliciam ad au
xilia arcessenda. Que copie celeriter omnes iussu
domitii Comana convenerunt. Interim Legati a
Pharnace responsa tulerunt Capadocia se decessisse.
Armeniam minorem recepisse quam paterno nomine iure ob
tinere deberet denique eius regni causam integram Cesari
servaretur paratum enim se facere quod is statuisset. P. Do
mitius cum animadverteret eum Capadocia decessisse non
voluntate adductum sed necessitate quod facilius Armeni
am defendere posse subiectam suo regno quam Capadociam lon
gius remotam quodque omnes tres Legiones adducturum Domi
tium putasset. Ex quibus cum duas ad Cesarem missas
audisset audacius in Armenia perstitisset perseverare cepit ut
eo quoque regno decederet. Neque enim aliud ius esse Capadocie
atque Armenie eum postulare ut in Cesaris adventum res in n̄ iuste
tegras deferretur. Id enim esse integrum quod ita esset ut fu
isset. His responsis datis cum his copiis quas supra scripsi profectus
est in Armeniam Locisque superioribus iter facere instituit.
Nam ex ponto a Comanis iugum editum silvestre per
tinens in Armeniam minorem quo capadocia finitur
ab Armenia cuius itineris has esse oportunitates quod in locis
superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium
poterat. et quod Capadocia his iugis subiecta magnam
commeatus copiam erat administratura. Complures interim
Legationes Pharnaces ad Domitium mittit que de pa

te agerent regiaq; munera Domitio ferrēt ea constanter omīa aspnabatur, nec sibi quicq; fore antiquius q; dignitatem po. ro. & regna sociorū recuperare legatis rndit Magnis et cōtinuis itineribȝ cōfectis cum aduentaret ad Nicopolim qd oppidum positum ē ī Armenia minor plano ipm locum mōtibȝ tn̄ altis ab duobus lateribȝ obiectis satis magno interuallo aboppido remotis castra posuit lōge a Nicopoli circiter milia passuū vii. qbus excastris cū locus angustus atq; impedit transeūdꝰ eēt. Pharnacis in insidiis electos pedites omēsq; pene disposuit equites. Magnā aūt multitudinē pecoris in eas fauces dissipari iussit. paganosq; & oppidanos in his locis obuersari ut siū amicꝰ siue inimicꝰ Domitiꝰ eas angustias transiret nihil de insidiis suspicaretur cum in agris & pecora et hoīes aīaduerteret, uersari tamq; amicorū aduentus ut inhostiū fines ueniret pda diripienda milites dissiparētur dispsiq; caederentur. Haec cum administrarētur nūq; tām īsmittebat legatos de pace & amicicia mittere ad Domitiū cum hoc ipō crederet facilꝰ eū decipi posse. At contra spes pacis Domitio ī eisdem castris morandi attulit. eām Ita Pharnaces amissa pximi temporis occasione ueritus ne cognoscerentur īsidie suos in castra reuocauit. Domitiꝰ postero die ppius. Nicopolim accessit castraq; oppid. cōtulit. Resq; dū muniunt nri Pharnaces aciē instruxit suo mor atq; instituto. In frōte enim simplici acie cornua trinis firmabant subsidiis eadē rōe hec media collocabantur acie duobȝ dextra sinistraq; interuallis simplicibus ordinibȝ instructis pfecit incepti castrorū acies domitiꝰ pte copiarū puallo instituta pxima nocte pharnaces interceptis tabellariis q de Alexandrinis rebus lrās ad Domitiū ferebant cognoscit. Cesarē magō

inpericulo uersari flagitarique a domitiano ut quam primum Cesari subsidia mitteret propiusque ipse Alexandriam per Syriam acce deret. Quare cognita Pharnaces uictorie loco ducebat. Si tra here tempus posset eum Domitium celeriter putaret discessurum

1 tacque ab oppido qua facillimum accessum et equissimum ad di micandum nris uidebat fossas duas derectas non ita ma gno medio interuallo relicto iiii or pedum altitudinis in eum Locum deduxit quo Longius instituerat suam non producere aciem. Inter has fossas semper aciem instruebat equitatum aut omnem ab lateribus extra fossam collocabat. qui neque aliter utilis esse poterat & multum nuo an ibat equitatum nrm Domitius cum autem Cesaris magis periculo quam suo commoueretur neque se tuto discessurum arbitraretur Si conditiones quas reiecerat rursus appeteret aut sine causa discederet ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit XXXVI Legionem in dextro cornu collocauit Ponticam in sinistro deiotari Le Legiones in mediam aciem contulit Quibus tamen angustissimum interuallum frontis reliquit reliquisque cohortibus in insidiis collocatis sic utrimque acie instructa processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque dato concur ritur acriter uarie expugnatur. Nam XXXVI Legio cum extra fossam in equites regis impetum fecisset adeo secundum plurium fecit ut moenibus oppidi succederet fossamque transi ret aduersosque hostes aggrederetur. At Pontica ex altera parte Legio cum paulum ad uersa hostibus cessisset fossam autem circumire secundo acies conata esset ut aperto latere aggrede retur hostem in ipso transitu fosse confixa & oppressa est Deiotari uero Legiones uix impetum sustinuerunt Ita uictri ces regie copie cornu suo dextro media acie conuertunt se XXXVI legionem que fortiter tamen uincentium impetum sustinuit

mag' copiis hostium circũdata prestantissimo animo pugnans i
orbem se recepit ad radices montiũ quo Pharnaces inseq
pp. iniquitatẽ loci noluit Ita Legione pontica pene tota amis
sa magna pte Deiotari militum interfecta. XXXVI in
Loca supiora se contulit nõ ampli' ccl. desideratis. Ceciderũt
in eo ꝑlio splendidi atqꝫ illustres uiri. nõ nulli eqtes ro. q
tñ incomodo Domiti' accepto reliquas exercit' dissipati colle
git itineribꝫqꝫ tutis p Capadociã in Asiam recepit se Phar
naces rebus secũdis elatus Cũ de Cę. ea q optaret spera
ret omĩb; copiis occupauit pontũ ibiqꝫ uictor et crudelissi
mus Rex tum sibi fortunã paternã feliciori euẽtu desti
naret mlta oppida expugnauit. Bona ciuium. ro. ponticoꝝ
q diripuit. Supplicia constituit & in eos qui aliquã forme
atqꝫ etatis cõmẽdationẽ hẽbant. ea q morte eẽnt miserio
ra Pontũqꝫ nullo defẽdente paternũ regnũ glorians se
recepisse obtinebat. Sub idem temp' in Illyrico ẽ incõ
modum acceptum que prouĩcia supioribꝫ mẽsibus retẽta
nõ tm̃ sine ignominia sed ẽt cum Laude erat. Nanqꝫ eo
missus estate cũ. ii. Legionibꝫ. Q. Cornifici' questor. Cę.
p ꝑtore quãqꝫ erat puincia minime copiosa ad exercit'
alendos et finitimo bello ac dissensionibus confecta &
uastata. tam prudentia et diligentia sua qd magnam
curam suscipiebat. nequo temere progrederet̃ et re
cepit & defendit. Nanqꝫ et castella complura locis editis
posita quorũ oportunitas castellanos impellebat et decur
siones faciẽdas et bellum inferendum expugnauit.
Ea ꝑda milites donauit. q & si erat tenuis tam in tanta
puincie desperatione erat grata ꝑsertim uirtute parata.
& cum Octaui' ex fuga pharsalici ꝑlii mag' classe in illum
se sinũ cõtulisset paucis nauibꝫ Iadestinorũ. Quorum

senis in r. p. singulare constiterat offm dispsis Octauianus nauibus sociorum cum diuersissima pte orbis terrarum erat po
tit' uel classe dimicar possset aduersis captiuis nauibus so
ciorum cu diuersissima pte orbis terrarum. CN. Pom. Cesar inte
ter sequeretur compluresque aduersarios in Illyrico pp Ma
cedonie ppinquitate se reliquis exfuga collectis compu
lisse audiret litteras ad Gabiniu mittit uti cu legionibus
tyronu que nup erat cosc̄ripte pficisceretur in Illyricu
couenctisque copiis cum Q. Cornificio siqd piculum puin
cie inferret depelleret sin ea no magnis copiis tuta ee
posset in Macedonia legiones adduceret. Omez. H. illa pte
regionesque uiuo. CN. Pom. bellum instauraturu ee credebat
Gabini' ut in Illyricu uenit hyberno tpre anni ac difficili
siue copioso rem prouinciam existimans siu militu fortu
ne uictoris. Ce. tribuens siu uirtute et scientia sua
confisus qd sepe picilitatus in bellis magnas res et se
cundas ductu ausuque suo gesserat neque prouincie fa
cultatibus subleuabatur qd partim erat exinanita ptim
infideles neque nauibus intercluso mari tempestatibus
comeat' subportari poterat magnisque difficultatibus co
actus no ut uolebat sed ut necesse erat bellu gerebat.
Ita cum durissimis tempestatibus pp in opiam castella at
oppida expugnare cogeret. Crebro. incomoda accipiebat.
Adeoque e a barbaris contempt' ut Salonam se recepit. fu
recipiens in oppidum maritimu qd ciues. ro. fortissimi
fidelissimique icolebant in agmine dimicare sit
Quo plio duobus milibus militum ampli' amissis Ceturionibus
XXXVIII. tribunis. IIII. cum reliquis copiis Salona se rece
pit. Summaque ibi difficultate rerum omnium pssus paucis
mensibus pijt morbo Cui' et infelicitas uim et subita

mors inmagnam spem Octauiū adduxat puincie potiunde
quē tām diuti' in rebus secundis et fortuna quē plurimū in
bellis pōt diligentiaq; Cornificij & uirtus uatinij uersari
passa nō ē Vatini' Brundusij cū eēt cognitis reb; q̄ ocste erāt
in Illyrico cum crebris lr̄is Cōmficij ad auxiliū puinci
ferendū euocaretur. & cū Octauiū audiret ī barbaris fe
dera pcussisse cōpluribusq; Locis tyronū & militum
oppugnar' p̄sidia ptim classe p se ptim pedestrib; copijs
p barbaros et grauj ualitudine affectus uix corporis
uiribus aiūm sequebatur tām uirtute uicit incōmodum
nāe difficultatesq; et hyemis & subite p̄parationis. Nam
cum ipē paucas inportu naues Longas hr̄et lr̄as ī Achaiā
ad Calenum misit ut sibi classem mitteret. q͞d cum tardi'
fieret q̄ piculū nr̄or flagitabat q sustinēre impetum
octauij nō poterant nauib; actuarijs quarū numerus erāt
satis magn' magtudine quāq; nō satis iusta ad pliandū
rostra imposuit. His adiunctis nauib; Longis et nūo
classis aucto militib; ueteranis impositis. quor magnā
copiam hēbat. ex oībus Legionib; q nūo egror relicti
erant brundusij cū exercit' ingreciā transportaret'
profectus ē in Illyricū maritimasq; nō nullas ciuitates
q̄ defecerāt Octauioq; se tradiderāt ptim recipiebat
ptim remanētes in suo cōsilio preteruehebat ne sibi
ulli' rei moram necessitatēq; iniungebat qn q̄ celeri
me posset ipūm Octauiū psequeretur hunc oppugnātem
Epidaurū terra mariq; ū nostrū erat p̄sidium aduētu
suo discedere ab oppugnatione coegit p̄sidiūq; nr̄ūm
recepit octaui' cū Vatiniū classem magna expte cō
fectam ex nauiculis actuarijs hr̄e cognouiss; cōfisus sua
classe substitit ad insulam Tauridem qua regione Vatini'

219

insequẽs nauigabat. nõ q Octauiũ ibi restitisse sciret. Sed
q eum longi pgressum inseq decreuerat. Cum pprius Tau
riniedem accessiss distensis suis nauib q et tempestas erat
turbulẽta & nulla suspitio hostis repente aduersam ad se
uenientem nauẽ antemnis ad medium malũ demissis instru
ctam ppugnatorib aiaduertit Qd ũ conspexat celeriter ue
la subduci dimittiq antemnas iussit et milites armari
et uexillo sublato quo pugnandi signũ dabat q pme
naues subsequebant. Idem ut facerẽt sigficabat. Parabãt
se Vatiniani repẽte oppressi. parati de sũ Octauiani ex
portu pcedebant. Instruitur utrinq acies ordine dispo
sita mag. Octauiana paratior militũ animus Vatiniana
Vatini cum aiaduerteret neq nauiũ se magtudine neq
nũm parẽ ẽe fortuite dimicationi fortune rem cõmittẽ ma
luit. Itaq pus sua qnq remi inquadriremẽ ipsius Octauii
impetũ fecit celerrime fortissimeq contra illo remigãte
naues aduerse rostris concurrerunt. Adeo uehementer
ut nauis octauiana rostro discusso ligno contineret. Com
mittitur acriter reliquis locis plium cõcurriturq ad du
ces max. Nam cũ suo quisq auxilium ferret magnũ co
min in angusto mari plium factũ ẽ. quantoq cõiũctis ma
gis nauib confligendi potestas dabatur. tãto superiores erãt
Vatiniani q admirandam uirtutẽ ex suis nauib in hostium
naues transilire nõ dubitabant. et dimicatione equata
longe superiores uirtute rem feliciter gerebant. Deprimitur
ipsius Octauii quadriremis. Multe preterea capiuntur
aut rostris pforate merguntur. Propugnatores Octauiani
ptim in nauib iugulantur. ptim in mari precipitantur.
Ipse Octauius se in scapham confert in quam plures cum
confugerent depressa scapha uulneratus tam adnatat

ad suum Myaparonem eo recept' cum plurum nox dirimerit tempestate magna uelis pfugit. secutur huc sue naues non nulle quas casus ab illo piculo uindicarat. At Vatinius re bene gesta receptui cecinit suisq; omib; incolumnib; in eum se portum recepit. quo ex portu classis Octauius ad dimicandum pcesserat. Capit ex eo prelio penture mem unam triremes duas dicrotas viij compluresq; remiges octauianos posteroq; ibi die dum suas capti uasq; naues reficeret. post diem tertiu cotendit in in sulam Issam quod eo recepisse se ex fuga credebat Octa uium. erat in ea nobilissimum regionu earu oppidum coniutissimumq; Octauio. quo ut uenit oppidani sim plices se Vatinio dediderut. Comperitq; ipm Octauium pius paucisq; nauigijs uento secundo regione grecie pe tisse de inde ut Siciliam de inde ut Aphricam capet
1 ta bre spatio re preclarissime gesta puincia recepta et Cornificio reddita classe aduersariorū ex illo toto sinu expulsa uictor se Brundusium i columi exercitu et classe recepit. His aut temporibus quib; Ces. ad durhachiu Pom peium obsidebat et pale Pharsali rem feliciter gerebat Ale xandrieq; cum piculo mag tum et maior piculi fama di micabat. Q. Cassius longinus in Hispania ptore puincie ulterioris obtinede cā relict' sui consuetudine nāt sue sui odio qd in illam prouinciam susceperat questor. ex insidijs ibi uulneratus. magnas dij sui accessiones fecerat. q uel ex conscientia sua. cum de se mutuo sentiri puinciam crederet ul' multis signis et testimonijs eorx q dificul ter odia dissimulant. aiaduertere poterat et compen sare offensione prouincie exercit' amor cupiebat. Itaq; cum pmum i unu Locum exercitu conduxit sexs

tertia · C militibus. e pollicitus · neq multo post q in lu
sitania · Medobregam oppidum montemq herminiu ex
pugnasset quo Medobrogeses confugerant / ibiq impera
tor eet appellatus iteru sextertiis · C · milites donauit
que spatiosum reddebant pntem exitus amore pau
latim tn et occulte militare seueritatemq minuebat
Cassius legionibus in hiberna dispositis ad ius dicedum
Cordubam se recepit contractumq in ea ęs alienu grauis
simus oneribus prouincie costituit exsoluere et ut lar
gitionis postulat consuetudo p cam liberalitatis plura
largitori querebatur pecunię locupletibus imperabant
quas s[1] longinus expensas ferri no tantu patiebatur
sed et cogebat in grege locupletu simultatu cause te
nues cosciebantur neq ullum genus quest aut ma
gni & euidentis aut minimi et sordidi pretermittebat
quo dom & tribunal imperatoris uacaret nemo erat q
modo aliqua iacturam facere posset q aut uadimonio
teneretur aut in reos referretur ita magna et soli
tudo piculoru ad iacturas et detrimenti rei familiaris
ad iugebatur quibus de causis accidit ut cu longin
Imperator eadem faceret q fecerat questor similia
rursus de morte ei puinciales consilia inirent · Horu
odium cofirmabant no nulli familiares ei q cu illa
societate uersarentur rapinaru / nihilominus oderat
enim cuius noie peccabant · sibiq q rapuerant accep
tum referebant quod interciderat aut erat interpellatu
Cassio assignabant · V · legionem noua conscribit · Augetur
odium in ipso delectu & sumptum addite legionis
complentur eqtum · III · maximisq ornantur impensis
nec puincie datur ulla requies · Interim litteras accepit a

·C. Cesaris· ut in Aphricam exercitum traiceret per Mauritaniam ad fines Numidie perveniret· Quod magna· CN·
P ompeio Iuba miserat auxilia maioraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis insolenti voluntate efferebatur
quod sibi novarum provinciarum et fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur ad
legiones arcessendas auxiliaque adducenda certis hominibus dat negotium ut frumentum navesque centum compararentur
pecunieque describerentur atque imperarentur nequa res cum redisset moraretur. Reditus eius fuit celerior omnium
opinione. Non enim labor aut vigilantia cupienti presertim aliquid Cassio deerat exercitu coacto in unum locum castris ad
C ordubam positis pro contione militibus exponit quas res
·C. Cesaris· iussu gerere deberet. Polliceturque his cum in Mauritaniam revertisset sestertia se daturum. Quintam fore
in Hispania legionem. Ex contione se Cordubam recepit eoque ipso die tempore post meridiano cum in basilicam
iret quidam Minucius Silo cliens L. Racilii libellum
quasi aliquid ab eo postularet ut miles ei tradidit. Deinde
post Racilium. Nam is latus Cassii tegebat quasi responsum
peteret celeriter dato loco cum se insinuasset sinistra
corripit averso dextraque bis ferit pugione clamore sublato
fit a coniuratis impetus universis Munatius Flaccus proximum
gladio traiecit lictorem. Hoc interfecto Q. Cassium legatum
vulnerat. Ibi T. Vasius. L. Mergerio simili confidentia
Flaccum municipem adiuvant. Erant enim omnes Italicenses
ad ipsum Longinum. L. Licinius Squillus involat iacentemque
levibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum. Semper enim Berones compluresque evocatos cum
telis secum habere consuerat a quibus ceteri intercluduntur

qui ad cedem faciendam sequebant̃ quo in nũo fuit Calphur-
nius. Saluianus & manili tusculus. Minutius inter saxa q̃
iacebant in itiner̃ fugiens opprimitur ex relato domũ
C assio ad eũ deducitur Racilius in proximam se domũ fa
miliaris sui cõfert dum cognosceret certum confectus ne
C assius eẽt. L. Laterensis cum id nõ dubitaret accurrit
Letus in castra militibus uernaculisq; et secunde Legio
nis quib; odio sciebat p̃cipue Cassium eẽ gratulat̃ tollitur
a multitudine Tribunal p̃tor appellatur. Nemo. n. aut
in prouincia natus aut uernacule Legionis milites. aut
diuturnitate iã fact' prouincialis. Quo in nũo erat secũda
Legio nõ cum omi p̃uincia cõsenserat in odio cassii. Nam
Legiones XXX. et XXI. paucis mensibus in Italia scriptas
Cesar attribuerat Longino. v. Legio illi nup confecta erat.
I nterim Laterensi nunciatur uiuere Cassium inuisendum p
ficiscitur re cognita quo nitio dolore mag' p̃turbat' eq; aio
perturbatus reficit se celeriter ad Cassium inuisendum pro
ficiscitur re cognita XXX. Legio signa Cordubam in
fert ad auxilium ferendũ Imperatori suo facit hr idez
XXI. subsequitur has. v. cũ due Legiones relique erant
in castris secundam ueriti ne soli relinquerentur atq;
ex eo quid sensissent indicaretur secuti sunt factum
superiorum p̃mansit in sententia Legio uernacula nec
ullo timore de gradu deiecta ẽ. Cassius eos q̃ noiati
erant conscii cedis iubet comp̃hendi Legione. v. in castra
remittit cohortib; XXX. retentis indicio minutii co
gnoscit L. Racilium et L. Laterẽsem et Annulũ Scapulã
maxime dignitatis et gratie p̃uincialem hominẽ sibiq;
tam familiarem q̃ Laterensem et Racilũ in eadez fuisse cõ
iuratione nec diu moratur dolorẽ suũ qn eo interfici iube

Minutiū Libertis tradit excruciandū Item Calfurniū Salnianū
q pfitetur indictum coniuratorū nūm auget vere ut quidam
existimant ut nō nulli querunt. coactus hisdem cruciatib
affecit. L. Mergilio Squillus noiat plures quos cassius in
terfici iubet exceptis his q se pecunia redemerūt. Nam pa
lam sextertys cū Calphurnio pciscit et. Cū Q. sextio L. qi ma
xime nocentes sunt multati. tam pculum uite dolorēq uul
nerꝫ remisso. crudelitatem cū auaritia certasse significa
bat. Aliquot post dieb lras a Cesare. missas accepit. quib
cognoscit. Pom. in acie. uictum amissis copyis fugisse. Qua re
cognita mistā dolori uoluptatē capiebat uictorie. Nunci
letitiam exprimebat confectū bellum. Licētiam tempor inter
cludebat. Sic erat dubi anim. utrum nihil timeret an
noia lre mallet. Sanatis uulneribus accessit omes qui
s pecunias expēsas tulerant acceptasq eas iubet referri
qbus parum uidebatur imposuisse oneris ampliorē pecuniā
imperat. eque aut Rome delectū instituit quos ex omi
bus conuētibus colonisq conscriptos transmarina militia
pterritos ad sacramti redemptionē uocabat. Magnum
hoc fuit vectigal. maius tam creabat odiū. His rebus
confectis notum exercitū Lustrat. legiones quas in Aphrica
ducturus erat et auxilia mittit ad traiectū ipē Classes
quā parabat ut inspiceret Hispalim accepit ibiq moratur
pp q edictum tota puincia proposuerat ut quib pecunias
imperasset. neq contulissent se adirēt que euocatio omes
uehemiter pturbauit. Interim L. Tituri qui eo tempor tribuni
militū in legione uernacula fuerat nūciat fama Legi
onem. XXX. quam Q. Cassius Legat simul ducebat cū
ad oppidum Leptim castra haberet seditione fcā Cen
turionib aliquot occisis qui signa tolli nō patiebantur

discessisse ad secundam Legionē contendisse quę ad fretum alio itinē ducebatur. Cognita re noctu cū .v. cohortibus uni in elesiānorꝝ egreditur mane puenit. Ibi eū diē ut q̄ ageret pspiceret morat᷑. Narbonam cōtendit huc cum Legio xxx. et xxi in cohortes iiii. ex .v. legione totꝗ cōuenisset eqtatus audit iiii. cohortes a Vernaculis oppssus ad

O buculam cum his ad secundam puenisse Legionē omesꝗ ibi se coniunxasse. et T. Tortum italicensem ducē delegisse.

C eleriter habito consilio. Marcellum cordubam ut eā in potestatem retineret. Q. Cassius Legatū Hispalim mittit paucisꝗ ei diebus affert᷑ cōuētus cordubensem ab eo defecisse. Marcellumꝗ aut uoluntate aut necessitate adductū. Namꝗ id uarie nunciebatur cōsentire cū cordubensibus duas cohortes Legionis .v. quę fuerant cordubę in psidio idem facē. Cassius his rebus īcensus mouet castra & postero die Segoliam ad flum̄ Siluense uenit. Ibiꝗ habita contione militū tēta aīos quos cognoscat nō sua s̄ Cęs. absentis cā sibi fidelissimos et nullumꝗ periculum depcaturos dū p eos Cęs. puincia restitueret. Interim Chorius ueteres Legiones ad Cordubam ad uetteac ne dissensionis initium natū seditiosa militū suaꝗ nā uideret simul et cōtra. Q. Cassium. qui Cęs. nomine uti maioribꝫ uiribus uidebatur eque potentē digtatē Cn.

P om se prouinciā recuperare uelle palam dictitabat & forsan et hoc fecerit odio Cęs. et amor. Pom. Cui nomen multū poterat apud eas Legiones. quas M. Varro obtinu erat. Sed id q̄ mēte cōmunis erat coniectura l's p se cēte

C hori ferebat milites, adeo fatebant᷑ ut. Cn. Pom. nom in scutis inscriptū hrent. Eisꝗ frequēs Legionibꝫ obuiā polit neꝗ tantū uirorꝫ s̄ et matrū familias ac pretex

tatorẽ deprecaturq; ne hostili aduentu Cordubam diripe
rent. Nam se contra cassium consentir cum omib; cõtra Cę.
ne facer cogerentur orare tante multitudinis p̃cib; et La
trinus exercitus cõmotus cum audiret ad Cassium p̄sequẽ
dum nihil op' ẽẽ. Cn. Pompey nomine et memoria tantq;
omib; Cesarianis q̃ Pom Longinũ ẽẽ in odio neq; se cõuẽ
tum neq; .M. Marcellum contra Cę. cãm posse poluẽ nõm
Pom. execitus detraxerũt. Marcellum q̄ se Cę. cãm defen
surum p̄fitebatur ducem assuerũt pretorẽq; appellauerũt
& conuẽtum sibi coniũxerũt. Castraq; ad Cordubam po
suerunt. Cassius eo biduo circiter iiij. milia passuũ a
Corduba. citra flũm Betin in oppidi conspectu loco excel
so fecit castra Litteras ad regem Bogudem in maurita
niam. & M. Lepidum proconsulem in Hispaniam certio
rem mittit subsidio sibi puinciecq; Cęsaris cã q̃ primum
uenire. Ipse hostili mõ Cordubensium agros uastat edifi
cia incendit. cui rei deformitate atq; indignitate Legio
nes que Mar. ₃ ducem ceperãt ad eum cõcurrerũt ut aciẽ
educerẽtur orant p̃riusq; confligendi ₃ potestas fieret q̄
cum tanta cõtumelia nobilissime carissimeq; possessiones Cor
dubensium in conspectu suo rapinis ferro flamaq; cõsumerẽt.
Marcellus cũ confligere miserimũ putaret. qd et uictoris
et uicti detrimentum ad eundem Cesarẽ ẽẽt redundaturũ
neq; sue potestatis ẽẽt Legiones Betin traducit atq; aciẽ
instruit. Cũ Cassi' contra pro suis castris aciẽ instrue
xisse loco supiore cã interposita. q̄ is in equũ nõ descẽ
deret. Mar. militib; p̄suadet ut se recipiant in castra
Itaq; copias reducẽ cepit Cassius q̃ bono ualebat. Martel
lumq; infirmum ẽẽ sciebat aggressus equitatu Legiona
rios se recipientes cõplures nouissimos fluminis ripis i

terfecit cum hoc detrimento qui fluminis transitus uitii difficulta
tis haberet. Mar. Betim castra transfert crebroque utrique legiones
educit in aciem. neque tamen confligitur propter locorum difficultates
Erat copiis pedestribus multo firmior Mar. Habebat enim ue
teranas multisque pliis expertas legiones. Cassius fidei
magis quam uirtutis legionum confidebat. Itaque cum castra castris
collocata essent. et Mar. Locum idoneum castello cepisset
quo prohibere aqua Cassianos posset Longinus ueritus
ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus
alienis sibique infestis noctu silentio ex castris proficiscitur
celerique itinere Vllam contendit quod sibi fele fidele oppidum
credebat. Ibi adeo coniuncta moenibus castra ponit ut et loci
natura. Namque ulla in edito monte posita est ut ipsa munitione
Vrbis undique ab oppugnatione tutus esset. Hunc Marcellus
insequitur et quam proxime potest Vllam castra castris confert.
Locorumque cognita natura quo maxime rem deducere nolebat neces
sitate est eductus ut neque confligeret Cuius si rei facultas
esset resistere incitatis militibus non poterat. Neque uagari Cas
sium Latius pateretur, ne plures ea paterentur ciuitates
quae passe erant Cordubenses. castellis idoneis locis collocatis
opibusque in circuitu oppidi continuatis Vllam Cassiumque
munitionibus clausit. Que priusquam efficerent Longinus
omnem suum equitatum que sibi usui fore credebat si pabu
lari frumentarique Mar. non pateretur. Magno autem fore im
pedimento si clausus obsidione et inutilis necessarium consu
meret. Frumentum paucisque diebus Cassii litteris acceptis Rex
Bogus cum copiis uenit. Adiungitque ei legionem quam secum
adduxerat com pluresque cohortes auxiliariis hispanorum
Namque ut in ciuilibus dissensionibus accidere consueuit. Ita
temporibus illis in hispanie non nulle ciuitates rebus Cassii

studebant complures. Marcello fauebant. Accedit cum co
piis Bogus ad exteriores munitiones Marcelli pugnatur
utrinque acriter crebroque id accidit fortuna sepe ad utrũ
que uictoriam transferente. Nec tamen unquam ab opibus depellit
Marcellus interim Lepidus ex citeriore prouincia cũ cohorti
bus Legionariis. xxxv. magnoque nũo equitũ et reliquorum
auxiliorũ uenit ea mente Ullam ut sine ullo studio con
tentiones Cassii Mar. que componeret huic ueniẽti sine ulla
dubitatione. Mar. se credit atque offert. Cassius contra
se suis tenet presidiis siue eo quod plus sibi iuris deberi existima
bat. quam Marcello. siue eo quod neque preoccupatus animus Lepidi
esset obsequio aduersarii uerebatur. Ponit ad Ullam castra
Lepidus nec hẽt a Mar. quicquam diuisi ne pugnet interdicit
ad exeundum Cassium inuitat fidemque suam in omni re inter
ponit. Cum diu dubitasset Cassius quid sibi faciẽdum quidue
Lepido esset credendum neque ullũ exitum consilii sui reperiret
si permaneret in sententia. Postulat ut munitiones disii
cerentur. sibique liber exitus daretur. nõ tamen inducii
factis sed prope iam constituta opera complanarẽt custodieque
munitionũ essent deducte auxilia regis in id castellum
Marcelli quod proximũ erat castris regis neque opinãti
bus omnibus si tamen in omnibus fuit Cassius. Nam de hui' consci
entia dubitabatur impetum fecerũt compluresque ibi
milites oppresserunt. quod nisi celeriter et indignatio
ne et auxilio Lepidi prelium fuisset diremptũ maior
calamitas esset accepta. Cum iter cassio patefactũ
esset. Castra Marcellus cũ Lepido coniungit. Lepidus
eodem tempore Marcellusque Cordubã cũ suis. Cassius
proficiscitur. Narbonem sub idem temp' Trebonius
consul ad prouinciam obtinendam de cui' aduentu

ut cognouit Cassius Legiones quas secum habuerat equi
tatumque in hyberna distribuit. Ipse celeriter omnibus
suis rebus correptis Malacam contendit. Ibique aduer
so tpre nauigandi nauis conscendit ut ipse predicabat.
ne se Lepido et Trebonio & Marcello cōmitteret ut
eius amici dictitabant. neque peam puinciam minore cum
dignitate iter faceret. cuius magna ps adeo defecerat ut
ceteri existimabant. ne pecunia illa ex infinitis ra
pinis confecta in potestatē cuiusque ueniret pgressus secūda
ut hyberna tempestate cū Iberū flum̄ noctis uitande
cā se cōtulisset. Inde paulo uehementiore tempestate nihil
piculosius se nauigaturū credēs profectus fluctibus oc
currentibus l ostio fluminis ī hu ipsis faucibus cum neque flec
tere nauē pp. uim fluminis neque directam tantis fluc
tibus tenere posset dimersa naue perit. Cum in Syriā
C esar ex egipto ueniret atque ab his Roma uenerāt cognosce
ret litteris que urbanis cuiad ueteret multa Rome male
et inutiler administrari. neque ullam ptem r. p. satis
cōmode geri quod et cōtentionibus tribunitiis pnitiose sedi
tiones orirentur & ambitione atque indiligentia tribu
norum militū & q Legionibus perāt multa cōtra mores
et consuetudinem militarē fierent q dissoluende disciplinę
seueritatisque terit eaque omia flagitarē aduentū suū uide
ret tn̄ pferēdum existimauit. quas in prouincias regio
nesque uenisset. eas ita relinquere cōstitutas ut domes
ticis desensionibus liberarētur. Iura legesque acciperent.
externorū hostium metū deponerent. Haec in Syria
C ilicia Asia celeriter se cōfecturū sperabat quod he pro
uincię nullo bello premebātur in Bitinia ac poto plus one
ris uidebat sibi impendere. Nam excessisse .n. Pōto

Pharnacê audiebat. neq3 excessurû putabat cû secundo
p̃lio uehem̃ter ẽẽt inflat⁹. qđ contra Domitiû Caluinum
fecerat. Cômoratus fere in om̃ib3 ciuitatibus quę maior
sunt dig̃tate p̃mia b̃n̄meritis et uiritim et pu͞b͞ tribuit
de controuersijs ueterib3 cognoscit ac statuit. Reges Tyra
nos Dynastas puincię finitimosq3 q̃ om̃es ad eû côcurrerât
receptos in fidem côditionib3 impositis puincię tuende ac
defendende dimittit. et sibi. poq3 ro. amicissimos paucis die
bus i ea prouincia consumptis Sextû Cesarê amicû et neces
sarium suum Legionib3 Syrieq3 p̃ficit. Ipse eadem classe
qua uenerat pficiscitur in Ciliciâ. Cui⁹ prouincię ciuitates
om̃es euocat Tarsum qđ oppidû fere toti⁹ Cilicię ẽ nobili
ssimû fortissimûq3 ibi reb3 om̃ib3 puincię et finitimarum
ciuitatum constitutis cupiditate pficiscendi ad bellû gerê
dum n͞o diutius morat᷑ magnisq3 itinerib3 p capadociâ con
fectis biduo Mezace cômorat᷑ Comana uetustissimû et san
ctissimû Capadocię bellone templû quod tanta religione co
litur ut sacẽdos ei⁹ deę maię imperio et potentię secundꝰ
a rege consensu gentis illius heatur ut hõi nobilissimo
Nicomedi Bithynio adiudicauit q̃ regio capadocû genere
ort⁹ pp aduersam fortunâ maiorû suorû mutationemq3
gñis iure minime dubio uetustate tam̃ îtermisso sa
cerdotio id repetebat. Fratri aũt Ariomazanis Ama
rathi cum benemeritis uterq3 eorû de re pu. ẽẽ ne aut
regni hereditas Amarathen sollicitaret aut heres regni
terreret Arcbazani attribuit q̃ sub ei⁹ imperio ac dictione
ẽẽt. Ipse iter inceptum simili uelocitate conficere cepit cum
ppius pontû finesq3 galliogrecię accessisset. Deiotarus
Tetrarches galliogręcię tum quidem pene toti⁹ q̃ eo neq3
Legibus neq3 moribus concessum ẽẽ. Ceteri Tetrarche

contendebant sine dubio aut Rex Armenie minoris &
a Senatu appellatus depositis regijs insignibus neque tanto
privato uestitu. Sed etiam reorum habitu supplex ad Cesarem
uenit oratum ut sibi ignosceret quod in ea parte positus
terrarum que nulla presidia Cesaris habuisset exercitibus
imperijsque in CN. Pom. castris fuisset: neque enim se debu
isset iudicem esse controuersiarum p. ro. sed parere presenti
bus imperijs. Contra quem Cesar cum plurima sua co
memorasset officia que consul ei decretis publicis tribuisset
Cumque defensionis ei nullam posse excusationem impru
dentie recipere coarguisset quod homo tante pru
dentie ac diligentie scire potuisset quis urbem
Italiamque teneret. ubi Senat. p. q. ro. ubi r. p. esset. Quid
deinde post L. Lentulum. C. Marcellum consules
sed tamen se concedere id factum superioribus suis bene
ficijs ueteri hospicio atque amicicie dignitati etati hominis
precibus eorum qui frequentes concurrissent hospites atque
amici Deiotari ad deprecandum de controuersijs Tetrarcha
rum postea se cogniturum esse dixit regium uestitum
ei reddidit. Legionem autem eam quam ex genere ciuium
suorum Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam ha
bebat equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere
iussit. Cum in Pontum uenisset copiasque omnes in unum locum
coegisset que numero atque exercitatione bellorum mediocres
erant excepta .II. Legione VI. quam secum adduxerat
Alexandriam ueteranam multis laboribus periculisque functam
tam multisque militibus partim difficultate itineris
ac nauigationum partim crebritate bellorum adeo diminu
tam ut minus M. hominibus in ea essent. reliquae erant .III.
Legiones una Deiotari due quas in eo prelio quod

CN Pom. tu

CN. Domitiu fecisse cum Pharnace scripsim᷑. Fuerant legati
ad Pharnacē missi Cęsarem adeunt atq; in primis deprecantur
ut ei᷒ aduent᷒ hostilis eēt facturū omīa Pharnacem que
impata eēnt ma**c**q; commemorabant nulla Pharnacem
auxilia contra Cę. dare Pompeio uoluiss; . Tum Deiota
rus qui ei dedisset tām ei satisfaciss; Cesar respondit
se fore equissimū Pharnaci si que polliceret᷑ repsentatu
rus eet. Monuit enim mitibi uerbis ut solebat Le
gatos ne aut Deiotarium sibi obicerēt aut nimis eo
gloriarent᷑ beneficio ꝙ auxilia Pom rio mississem. Nā
se libenti᷒ facē qcq; ꝙ; supplicib; ignoscē. Neq; puinciar
m iurias cōdonare his posse qui nō fuissent officiosi
ꝙ; id ipm ꝙ cōmemorarēt officium, utilius fuisse
Pharnaci qui puidisset ne uinceret᷑ ꝙ; sibi cui īmortales
uictoriam tribuissent. Itaq; magnas et graues iniurias
ciuium ro q inponto negociati eēnt qm̄ in integrum
restituere nō posset cōcēdere Pharnaci. Nam neq;
interfectis amissam uitam, neq; exectis uirilitatē
restituē posse. Quod quidē suppliciū grauī morte ciues
ro. subissent Ponto uō decedere cōfestim familiasq; pu
blicanorum remitteret, ceteraq; restitueret socijs ciuibusq;
ro. que penes eum eēnt si fecissent iam tum sibi mitte
ret munera ac dona, que bene rebus gestis Impera
tores ab amicis accipere consuessent, miserat enim ei
Pharnaces coronam aureā his respondis datis Legatos
remisit. At Pharnaces omīa liberaliter pollicit᷑. cum festi
nantem ac pcurrētem Cę. speraret libenti᷒ ēt suis credi
turum pmissis ꝙ; res pateret᷑. Quo celeri᷒ honestiq; ad
res magis necessarias proficisceretur existimabat.
Nemini enim erat ignotum plurimis de causis ad ur

bem reuocari Cesarem Lenti agere decedendi diem po
stulare Longiones pationes interponere et insiuna frustra
ri cepit. Ce. cognita calliditate hois quod alys tpribꝫ
nā facere consuerat tunc necessitate fecit coact ut cele
rius oimum opinione manū conserere. Zelo ē oppidum
in ponto positum ipsum ut inplano loco satis munitum
tumulus .n. nālis uelut manufact' excelsiore undiqꝫ
fastigio sustinet murū circumpositi sunt hoc oppido
magni multiqꝫ intercisi uallibꝫ colles quorꝫ editissim'
unus q pp uictoriam Mitridatis et infelicitatē tri
ary detrimentūqꝫ exercitus nři supioribus locis atqꝫ
itineribꝫ pene coniunctus, oppido magnā in illis ptibꝫ ht
nobilitatem nec multo longi' mil. pas. iii. abest ab zela
hūc locū pharnaces ueteribꝫ paternorꝫ foelicium castrorꝫ
refectis opibus copiis suis omnibꝫ occupauit. Ce. cū ab
hostibus mille passuū v. castra posuisset uideretqꝫ eas ual
les quibus regia castra muniretur eodem interuallo
castra munituras. si nō ea loca hostes pores cepissent q
multo erant ppria regis castris aggerē comportari iu
bet intra munitiones quo celeriter collato proxima
nocte. uigilia iiii. legionibꝫ omibꝫ expeditis impe
dimtisqꝫ in castris relictis, pma luce neqꝫ opinantibꝫ
hostibꝫ eum ipsum locū cepet inquo Mithridates secūdū
plium aduersus triarium fecerat. Huc omē compta
tum aggerem ex castris seruitiaqꝫ agerētur duxit
ne quis ab ope miles discederet cū spaciū nō ampl' pas
suū mil. intercisa uallis castra hostiū diuideret ab ope
ope incepto Cesaris castrorꝫ Pharnaces cū id repente
pma luce aīaduertisset copias suas omēs procastris in
struxit quas interposita tāta locorū inqtate consuetu

dine mag puulgata credebat institui. Cę. uel ad opus suũ tardandũ quo plures ĩ armis tenerẽtur id fieri credebat / ut ad ostentationem regie fiducię ne munitione mag ꝗ̃ manu defendere locum Pharnaces uideret'

1 taqꝫ deterrit' nõ ẽ quo mĩ pma acie puallo instructa reliqua ps exercitus op' faceret. At Pharnaces impulsus suũ loci felicitate suũ auspicys et religionibꝫ inducꝰ quibꝫ obtemperasse cũ postea audiebamus suũ paucitate nr̃orũ q ĩ armis erant compta tũ mor' opis quottidiani magnam illorum suorꝫ multitudinẽ q̃ agerem portabat militũ ẽẽ credebat suũ et fiducia ueterana exercitꝰ sui cũ legione xxii quẽ in acie cõfugisse et uicisse Legati ei' gloriabantur simul cõtẽptum exercitus quẽ pulsum a Domitio duce sciebat inito cõsilio dimicandi descendere prupta ualle cępit quibꝫ aliquandiu Cę. irridebat in anẽm ostentationem & eo Loco militũ cohortationẽ. quẽ nemo san' hostis subitur' ẽẽt. Cum interim Pharnaces eodem gradu quo pruptam ĩpreliũ descenderant uallem ascendere aduersus arduũ collem instructis copiys cępit. Cę. incredibili ei' ut temeritate ul' fiducia cõmotus necꝫ opinãs imparatusqꝫ oppressos eodem tempore milites ab opere uacat arma capere iubet / Legiones opponit aciemqꝫ instruit cui' rei subita trepidatio magnũ terrorẽ attulit nr̃is nõ dum ordinibꝫ instructis falcatę regie quadrigę pturbatos milites pturbat. Que tñ celeriter multitudine telorũ opprimũtur. insequit' has acies hostiũ et clamor sublato confligit multũ adiuuante nã loci plurimũ deorũ immortaliũ benignitate qui cũ omnibus casibus bellis intersunt.

Tum pcipue ei' qbus nil rõe potuit administrari mag' atqꝫ acri pˀlio quominꝰ facto dextro cornu quo ueterana

ui erat collocata initium uictorie nactū ē ab ea pte cum in
pelim detruderētur hostes multo tardi'. sed tam eisdez diis
adiuuantibus sinistro cornu mediaqꝫ acie tote pfligantur
copie regis que quā facile subierant iniquū locum tam ce
leriter gradu pulse pmebantur loci iniquitate. Itaqꝫ multis
militibꝫ ptim interfectis ptim suorū ruinā oppressis q uelo
citate effugere ceperant poterant. Armis tn̄ proiectis uallem
transgressi nihil ex loco supiore inermi pficere poterāt. At
nri uictoria elati subire iniquū locū munitionesqꝫ aggre
di nō dubitarūt. defendentibꝫ aūt his cohortibꝫ castra
quas Pharnaces presidio reliquerat celeriter hostium
castris sunt potiti. Interfecta multitudine omniū suorū
aut capta pharnaces cū paucis equitibꝫ pfugit nisi castro
rū oppugnatio facultatem attulisset liberius pfugiendi
uiuus in Cesaris potestatem adductꝰ eēt. Tali uictoria totiēs
uictor Cesar tm̄ incredibili ē letitia affectꝰ. q maximum
bellū tanta celeritate cōfecerat. quodqꝫ subiti piculi re
cordatione letior quod uictoria facilis ex dificillimis
rebus acciderat. ponto recepto preda om̄i regia militibꝫ
cōdonata. Postero die cū expeditis equitibꝫ ipse proficiscitur
Legionē .vi. decedere ad pmia atqꝫ honores accipiendos
in Italiam iubet. Auxilia Deiotari domū remittit. Duas
Legiones cū celio Vinciano in ponto reliquit. Ita p Gallogre
ciam Bithiniamqꝫ in Asiā fac iter. Omniumqꝫ earū puinci
arum de controūsiis cognoscit ac statuit iura in the
trarchas reges ciuitates distribuit Mithridatē pgame
nū q rem feliciter celeriterqꝫ gestam in Aegipto supra
scripsimꝰ regio gn̄e ortū disciplinis etiā regiis educatū. Nam
eum. Mithridates Rex Asie totiꝰ pp nobilitatem pgamo
paruulū secū asportauerat in castra multosqꝫ retinuerat

annos regem Bosphori constituit. q sub imperio Pharnacis fuerat provinciasque p. ro. a barbaris atque inimicis regibus interposito amicissimo rege muniverat eidem. Thetrarchiam Legibus Gallogrecorum gentis iure et cognationis adiudicavit occupatam et possessam paucis an annis a Deiotaro neque tn umquam diutius moratus e quam necessitas urbanarum seditionum pati videbat rebus felicissime celerrimeque confectis in Italiam celerius opinione omnium venit.

Commentariorum C. Iulii Ces. A. Hirtii de bello Aphricano Liber Quintus Iulius Celsus Constantinus. V. C. Emendavit fe. li. ci. ter.

Caesar itineribus iustis confectis nullo die intermisso ad xiiii. Kl. Ian. Lilibeum pervenit statimque ostendit sese naves velle conscendere cum non amplius legionem tironum haberet unam. equitesque vix. dc. Tabernaculum secundum litus ipsum constituit ut prope fructus verberaret. Hoc eo consilio fecit ne quis sibi moram cuiquam fore speraret. Et ut omnes in dies oratique parati essent Incidit per id tempus ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet nihilo tn minus remiges militesque in navibus continere et nullam pretermittere occasionem profectionis. Cum presertim ab incolis ei provincie adnunciarentur adversariorum copie equitatus infinitus legiones regie iiii. Levis armature magna vis Scipionis Legionis x. Elephanti. cxx. classesque esse complures. tn. non deterrebatur animoque et spe confidebat. Interim in dies et naves longas et augeri et onerarie complures eodem concurrere et Legiones tironum convenire. In his veterana legio equitatus v. ad ii. milia. legionibus collectis vi et equitum ii. milibus ut quequ legio prima venerat in

naues longas imponebatur. Equites aūt in onerarias. Ita maiorem ꝑtem nauiū antecedere iussit & insulam peter
A ponianā que nō abest a Lylibeo. Ibiq̄ cōmoratus bona paucorum pub. uendit. Deinde alieno pretori qui Siciliam obtinebat de omnibꝫ rebꝫ precipit & derelicti exercitu celeriter imponendo datis ipse naues ascendit ad vi.
Kl. Ianuarias & reliquas nauis statim ē secut'. Ita uēto certo celeriq̄ nauigio uectus post diē quartū cū longis paucis nauibus in conspectū aphrice uenit. Nanq̄ onerarie reliquē preter paucas uento disperse atq̄ errabūde diuersa loca petierūt. Clupeam classe ꝑteruehit.
D einde Neapolim. complura ꝑterea castella et oppida nō longe a mari relinquit. Postq̄ ad Drumetū accessit ubi ꝑsidium erat aduersariorū cui ꝑerat. C. Considius & a Clupeis secundum oram maritimā cum equitatu Adrumitum CN. Piso cum Mauris circiter iii milibꝫ apparuit ibi paulisꝑ Ces. ante portū cōmorat' dum reliquē naues cōuenirēt expont exercitum. cui in presentia nūq fuit peditū iii equites. C.L. castrisq̄ ante oppidū positis sine iniuria cuiq̄ consedit prohibetq̄ omēs a preda. Oppidani interim muros armatis complēt. Ante portā frequētes considerent. ad sex defendentiū quorum nūs duas legionū intus erat.
C es. circa oppidū uectus nāa loca ꝑspecta rediit in castra.
N o nemo culpe ei' imprudentieq assignabat. quod neq̄ circa loca gubernatoribus prefectisq̄ quod peterēt ꝑceperat.
N eq̄ ut more ipius consuetudo superioribꝫ tēporibꝫ fuerat. tabellas signatas dederat. ut in tēpore his perlectis locū certū peterēt uniuēsi quod minime Cesarē fefellerat.
N anq̄ nullū portū terre Aphrice quo classes decurrerēt pro certo tutum ab hostium ꝑsidio fore suspicabatur. sed

fortuito oblatam occasionē egressus aucupabat. L. Plancus
Legat' petit a Cę. ut ꝫ daret potestatem cū Cōsidio agēdi
si poss; aliqua rōe pduci ad sanitatē. Itaq; data faculta
te lr̄as conscribit et eas captiuo dat pferendas in oppidū
ad Cōsidium. Quo simul atq; captiuus cū puenisset ut erat
mādatū Cōsidio pgere cepisset. pusq; acciperet ille. Vn̄
inquit istas. Tum captiuus uno a Cęsare. Tum Considi'
unus est inquit. Scipio imperator hoc tp̄re po. ro. De
inde statim eū ī cōspectu suo captiuū iub; interfici. lr̄asq;
ē nō dum plātas sicut erant signate dat hōi cēto ad Sci
pione pferendas. Postq; una die et nocte ad oppidū con
sumpta. neq; responsum ullum a Cōsidio dabat. neq;
ei reliquę copię succūrrebāt. neq; equitatu abūdabat.
& ad oppidū oppugnandū nō satis copiarū hēbat &
eas tyronū neq; pmo aduentu cōuulnerari exercitum
uolebat et oppidi egregia munitio et difficilis ad oppu
gnandum erat accessus. & nūtiabantur auxilia magna
eqtatus oppidanis stipendias uenire. Non ē uisa rō ad oppu
gnandū oppidum cōmorandi ne dum. in ea re. Cę. eēt occu
pat' circumuenīret ab eqtatu hostiū Laboraret. Itaq; castra
cū mouere uellet subito ex oppido irrupit multitudo atq;
eqtat' subsidio uno tp̄re eis casus succūrrit q missus erat
a. Iuba ad accipiendum stipendium castraq; ūn. Cę. iter
egressus iter facere cepat occupant. & et ei' agmen extremū
inseq ceperat. Que res cū aiaduersa eēt subito Legio
nary consistit et equites q; erant pauci. tū contra
tantā multitudinē audacissime concurrūt. Accidit res
incredibilis ut eqtes minus XXX. galli. Maurorum
eqtum circiter. II milia Loco pellerent urgerentq; in oppi
dum postq; repulsi et cōiecti erāt intra munitiones.

Ce. iter constitutum ire contendit. Quod cum saepius faceret et nostri insequerentur. nostri rursus ab equitibus in oppidum repellerentur cohortibus paucis ex veteranis quas secum habebat in extremo agmine collocatis, et parte equitatus iter leniter cum reliquis facere coepit. Ita quanto longius ab oppido discedebatur tanto tardiores ad insequendum. Numidae interim in itinere ex oppidis et castellis legiones venire polliceri frumentum paratosque esse quae imperaret facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Usurpinam. Kt. Ianuarii inde movit et pervenit ad oppidum Leptim liberam civitatem et immunem. legati ex oppido obviam venerunt libenter omnia se facturos quae vellet pollicentur. Itaque centurionibus ad portas oppidi et custodiis impositis. ne quis miles in oppidum introiret aut iniuriam faceret cuipiam. incole non longe ab oppido secundum litus facit castra et. Eodemque naues onerariae et longae non nullae casu advenerunt. reliquae ut ei nunciatum in certe locorum Uticam versus petere visae sunt. Interim Ce. a mari non digredi neque mediterranea petere. propter navium errorem equitatumque omnem in navibus continere ut arbitror ne agri vastarentur aquam in naves iubet comportari. Remiges interim qui aquatum e navibus exierant subito equites mauri. neque opinantibus caesarianis adorti multos iaculis convulneraverunt non nullos interfecerunt. Latent enim in insidiis cum equis inter convalles et subito exeunt. non ut in campo quo minus depugnent. Ce. interim in Sardiniam nuncios cum litteris et in reliquas provincias dimisit finitimas ut quam auxilia commeatus frumentum simul atque litteras legissent mittenda curarent. Exoneratisque partim navibus longis Rabirium postumum in Siciliam ad secundum commeatum arcessendum

interim. Interim cum x navibus longis ad reliquas naves
onerarias conquirendas que deerrassent et simul mare tuen-
dum iubet proficisci ab hostibus. Item C. Salustium crispum
pretorem ad Cercinam insulam versus quam adversarii tenebant
cum parte navium ire iubet, quod ibi magnum numerum frumenti esse au-
diebat. Hec ita imperabat unicuique precipiebatque ut si fieri pos-
set excusatio nullum haberet nec moram tergiversatio. Ipse inte-
rea ex perfugis et incolis cognitis conditionibus Scipionis et
qui bellum cum eo contra se gerebant mirerari. Regium enim
equitatum Scipio et provincia Aphrica alebat. tanta hominum
erant dementia ut mallent esse in columes. Cesar iii non.
ian. castra movet Leptin. vi cohortium presidio cum
Saserna relicto ipse rursus unde pridie venerat Ruspinam
cum reliquis copiis convertit ibique sarcinis exercitus relictis
Ipse cum expedita manu proficiscitur circumvillas frumentatum.
oppidanisque imperat ut plaustra iumentaque omnia sequantur
Itaque magno numero frumenti invento Ruspinam redit. Hoc
eum id circo existimo fecisse. ne maritima oppida post
se vacua relinqueret. presidioque firmata ad castris recep-
tacula muniret. Itaque ibi relicto P. Saserna fratre eius
quem Leptim proximo oppido reliquerat cum legione iubet
comportari ligna in oppidum quam plurima. Ipse cum cohortibus
vii ex veteranis legionibus in classe cum Sulpitio et Vatinio
rem gesserant ex oppido Ruspina egressus proficiscitur ad por-
tum qui abest ab oppido mil. pas. ii ibique classem sub vespe-
rum cum ea copia conscendit omnibus in exercitu inscii et re-
quirentibus imperatoris consilium. magno metu ac tristitia
solicitabantur. Parva enim cum copia et ea tyronum.
neque omni exposita in Aphrica contra magnas copias et
et insidiose nationis equitatumque innumerabilem se

expositos uidebant. neque quicquam solatium in presentia. neque au
xilium in suorum consilio animaduertebant nisi in ipsius impera
toris uultu uigorem mirabilique hilaritate animum enim altum
et erectum prae se gerebat. Huic adquiescebant homines et in
eius scientia & consilio omnia sibi procliuia omnes fore spera
bant. Cesar una nocte in nauibus consumpta iam celo alben
te cum proficisci conarentur subito nauium pars de qua dubita
bat ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita Cesar
celeriter de nauibus egredi omnes imperat atque in littore
armatos reliquos aduenientes milites expectare. Itaque
sine mora nauibus eis in portum receptis et aduectis
militum equitumque copiis rursus ad oppidum Ruspinam re
dit. atque ibi castris positis ibi cum cohortibus expedi
tis XXX frumentatum est profectus. Ex eo cognitum
Cesaris consilium illum cum classe nauibus onerariis que
deerrassent subsidio ire clam hostibus uoluisse ne
casu imprudentes sue naues in classem aduersariorum
inciderent. neque eam rem eo uoluisse scire qui in presidiis
relicti sui milites fuissent uti nihil propter suorum pauci
tatem et hostium metu multitudinem deficerent. Interim
cum iam progressus esset Cesar a castris circiter mil. pas. iii
per speculatores & antecessores equites nunciatur ei co
pias hostium haud longe ab se se uisas et hercule cum
eo nuncio puluis ingens conspici ceptus est. Hac re
cognita Cesar celeriter iubet equitatum uniuersum cuius
copiam habuit in presentiam non magnam. et sagittarios quorum
paruus ex castris exierat numerus accersiri atque ordina
tim signa se leniter consequi ipse antecedere cum paucis
armatis. Iamque cum procul hostis conspici posset milites
in campo iubet galeari et ad eam pugnam parari quorum

omnio nūs erat ·xxx· cohortium cum equitib; q̄ cccc· &
sagittariys et hostes interim q̄x dux erat Labien' et duo paci
dei aciē erigunt mirabilem lōgitudine nō peditū sed eqtum
cōfectam et inter eos leuis armature Numidas et sagittarios
pedites interposuerūt et ita condensauerant ut p̄cul ce
sarias pedestres copias arbitrarentur dextrum ac sinistrū
cōnu magnis equitum copiys firmauerāt· Interī Cę·aciē
dirigit simplicē ut poterat pp paucitatē sagittarios ante
aciem cōstituit eqtes dextro sinistroq; cornu opponit &
ita precipit ut p̄uiderent ne multitudine eqtat' hostiū
circūuenirētur existimabāt· n se acie instructa cū pe
destrib; copiys dimicaturū· Cum utrinq; expectatio
fieret neq; Cę· se remoueret et cū sua paucitate contra
magna uim hostium artificio magis uirib; detinendū
uideret· Subito aduersariorū eqtatū ēē extender et in
Latitudinē p̄mouer colleseq; complecti & Cęsaris eqtatū
extenuari et circūeundum compar se cęperūt Cęsaria
nis eqtes eor multitudinē egre sustinebant acies inte
rim medie cū conarēt. Subito excōdensis turmis pedites
Numide leuis armature p̄cūrunt cū eqtatu et inter le
gionarios pedites iacula cōiyciunt· Hic cū Cęsariani im
petum fecissent illorū eqtes refugiebant pedites iterim
resistebāt. Dum eqtes rursus cursu reuocato peditibus
suis succūrerēt· Cęsar nouo gn̄e p̄ug oblato cum
aiaduerteret ordines suorū in procurrendo turbari pe
dites enim dū eqtes longi' ab signis p̄secuntur. laterē
nudato a p̄ximis Numidis iaculis uulnerabantur.
Eqtes aūt hostium pilum militis cursu facile tuta
bant· Edicit p̄ ordines ne qs miles ab signis ·iiii·
pedes longi' p̄cederet Equitat' interim Labienī suorum

multitudine confisus Cesaris paucitatem circuire cona
tur p eqtes Iuliani pauci multitudine hostiũ defessi eqs
conuulneratis paulatim ceder hostis mag magisq instare.
I ta puncto temporis hore oibus Legionariis ab hostium
eqtatu circumuentis. Cesarisq copiis in ordinem cõpulsis
intra cancellos cõiecti omes pugnar cogebantur. Labien
in equo capite nudo uersari in pma acie simul suos cohor
tari nõnumq Legionarios Ce. ita appellare. Quid tu
inquit miles tyro tam feroculus es. uos q iste uer
bis infatuauit i magnũ me hercule i uos piculum im
pulit misereor uri. Tum miles nõ sum inqt tyro labiene.
sed de Legione x. ueteran. Tum Labien nõ agnosco i
quit signa decumanor. Tum aut miles iam me quis
sim intelliges. Simul cassidem de capite eiecit ut cog
sci ab eo pot. atq ita pilum uirib cõtortũ Labienum
mittere contẽdit equi grauiter aduerso pectore
affixit et ait Labiene. x. militem q te petit scito ee.
O mnium tñ animi & terrorẽ coniecti et max tyronũ
C irũspicẽ. n. Cesarem neq ampli facere nisi hostium ia
cula uitare. Ce. interim consilio hostium cognito iub
aciem in Longitudinem q maximã porrigi et al
ternis conũsis cohortib ut una post alteram ante
signa tenderet ita coronã hostium dextro sinistroq
cornu mediam diuidit et unã ptem ab altera ex
clusam eqtes intrinsec adortus cũ peditatu te
lis cõiectis i fugã utit neq longi pgressus ueritus
insidias se ad suos recipit. Idem altera ps equum pedi
tumq Ce. fec. His reb gestis ac pcul hostib repulsis
cõuulneratisq ad sua psidia sese sic erat istructum
recipere cepit. Interi. M. Petrei. & CN. Piso cũ equitib

Numidis ccc electis peditatuq3 eidem gnis satis grandi
ex itinere recta subsidia suis occurrut atq3 hostes sua ex
terrore firmatis rursusq3 renouatis aiis legionarios conuer
sis eqtib; recipientes nouissimos adoriri et impedire cepe
runt quominus in castra se reciperet. Hac re aiaduersa
C et iubet signa conuerti & medio campo ad integrari p
lium cu ab hostibus eodem mo pugnaretur. nec qminus
ad manus rediretur. Cesarisq3 equites iumenta ex nausia
recenti siti Langore paucitate uulneribusq3 defatigata
ad psequendum hostem pseuerandumq3 cursum tardiora
haberent dieiq3 ps exigua rem reliqua eet cohortibus
eqtibusq3 circumdatis cohortat ut uno ictu cotenderet
neq3 remitterent donec ultra ultimos colles hostes re
pulissent. atq3 eis eent potiti. Itaq3 signo dato cu ia ho
stes Languide tela negligeterq3 mitteret subito inmittit
cohortes turmasq3 suorum atq3 puncto tpib; hosti nullo
negocio campo pulsis post collemq3 deiectis nacti locu
atq paulisp comorati ita uti erat instructi leniterq3 se
ad suos recipiunt munitiones. Itaq3 aduersarii male accepti
tu demu se ad sua psidia cotulerut. Iterim ea re gesta
et plio dirempto ex aduersariis pfuge plures et omi
gne hoim et pterea hostium intercepti complures
eqtes peditesq3 ex quib; cognitu e consiliu hostium
eos hac mte et conatu uenisse ut nouo at insitato gne
plii Legionarii tirones paucique pturbati curionis exo
ab eqtatu circumueti opprimerentur et ita Iubam dixisse
p contione tanta se multitudine auxilioru aduersariis Ce.
subministraturu ut et cedendo in ipa uictoria defatigati
uincerent atq3 a suis superarentur. Quippe qs in illoru co
fideret pmum qd audierat Rome Legiones ueteranas dis

sentire neq; in Aphricam uelle transire. de in q triennio in
Aphrica suos milites cōsuetudini retētos fideles sibi iam es
fecisse. Maxime aut auxilia hēret numidarū eqtū leuisq; arma
ture. Preterea ex fuga plioq; Pompeiano Labienus eqs secū
a brundusio transportauerat Germanos eqtes Gallosq;
ibiq; postea ex Hybridis libertinis seruisq; cōscripserat
armauerat equoq; uti condocuerat. Preterea regia au
xilia elephātis cxx. eqtatusq; innumerabilis deīn legio
nes cōscripte ex cuiusq; modi gnēe amplius xii. Hac spe atq; ea
audacia inflamatus Labienus cū equitibus gallis germanis
q; M. de Numidarū sine frenis viii. Preterea Petreiano
auxilio adhibito equitatus M. dc. peditum ac leuis
armature quater tanto sagittariys ac funditoribus hippo
toxotisq; compluribus. His copiys omnibus ii n Ian post die
tertiū q; Aphricam attigit in campis planissimis purissi
misq; ab hora die v. usq; ad solis occasum ē decertatū
In eo plio Petreius grauiter ictus ex acie recessit. Cesar
interim castra munire diligentius psidia firmare copiis
firmioribus uallumq; ab oppido Ruspina usq; ad mare ducē
et a castris alterū quo tode tuti ultro citroq; cōmeatus au
xiliaq; sine periculo sibi succurrere possent. tela tōmentaq;
ex nauibus in castra comportare remigum ptē Gallorū ex classe
Rhodiorū Epibatharum armare & in castra reuocare uti si
posset eadē rōe q aduersarii leuis armatura interiecta iter
eqtes suos interponeretur. sagittariysq; ex omnibus iciveis
Syris et cuiusq; gnīs ductis in castra compluribus frequentabat
suas copias. Audiebat enim post diē tertiū Scipionem
eius diei quo plium factum erat appropinquare copias suas
cū Labieno et Labieno Petreio. cuius copie legionū viii.
et eqtū iii ēē nūtiabantur officinas ferrarias istruere

Vacat sentire neq in Aphricam uelle transire. Deinde quod triennio in Aphrica suos milites consuetudine retemptos fideles sibi iam effecisset. Maxima autem auxilia habebat numidiarum equitum Leuisque armatur. Praetereaque exfugatis sagittae telaque fierent uti complura curorum glandes fundes sudes comparare. Litteras in Siciliam nunciosque mittere ut sibi crates materiamque cogeri ad arietes cuius inopia in Aphrica esset praeterea ferrum plumbum mitteretur et animum et animaduertebat frumento se in Aphrica se nisi importatio uti non posse priore anno enim propter aduersariorum delectus quod stipendiarii aratores milites essent facti messem non esse factam praeterea ex omni Aphrica frumentum aduersarios ex omnibus reperta oppida in bene munita comportasse omnemque regionem Aphricae exinanisse frumento oppida praeterea paucaque ipsi suis praesidiis tueri poterant reliqua diruisse ac deleri ac eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare agros uastatos ac desertos esse de necessitate coactus Cesar priuatos ambiendo et blande appelando aliquantum frumenti numerum in sua praesidia congesserat et eo parce utebatur. Opera interim ipse circumire quotidie et alternis cohortes stationem habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos quorum maximus erat numerus iubet in plaustris delegatos Adrumetum deportari. Naues interim onerarie Cesaris erribunde male uagabantur incerte locorum atque castrorum suorum quas singulas Schaphe aduersariorum complures adorte incenderant atque ex pugnabant. Hac re nunciata Cesar classes circum insulas portusque disponit quo tutius commeatus supportari posset. M. Cato interim qui Uticae praeerat. Cn. Pompeium filium militum multis uerbis assidue obiurgare non desistebat Tuus inquit pater istuc etatis cum esset et animaduertisset rem publicam

ab ardiuis sceleratisq; ciuibus oppssam bonosq; aut i
terfecto aut a exilio multatos pria ciuitateq; carere
gtia et ai magtudine elatus puatus atq; adolescentulus
patem exetitus reliquiis collectis pene oppressam fun
ditus et deletam italiam. Vrbemq; Ro. in libertate uin
dicauit. Idemq; Siciliam Aphricam Numidia Mauri
taniam mirabili celeritate armis recepit. Quibz ex
rebz tibi etiam digtatem que p gentes est clarissima notis
simaq; cociliauit adulescentulus atq; eques ro. triumpha
uit. atq; ille no ita amplis rebz priis gestis neq; tam
excellenti digtate maioru pta neq; tantis clientelis
nominisq; claritate pditus in r.p. e egressus. Tu cotra
et priis nobilitate et digtate et par te ipse satis animi
magtudine diligentiaq; preditus no no eniteris et
pficisceris ad paternas clientelas auxiliumq; t reiq;
pu. atq; optimo cuiq; efflagitaturu. His uerbis ho
minis grauissimi incitat adulasentulus cu nauiculis
cuiusq; modi XXX inibi paucis rostratis profect ab utica
in Mauritania regnuq; Bogudis est ingressus expe
ditoq; exercitu nu(mero) seruor liberoru ii. cui ptem in
ermes ptem armata habuerat ad oppidu Ascuru accede
cepit in q oppido psidium erat regiu. Pompeio aduen
iente oppidani usq; eo passi prius accedere donec ad
ipsas portas muruq; appropinquaret subito eruptione
facta pstratos pterritosq; pompeianos in mar nauesq;
passi compleuerunt. Ita re male gesta CN. Pom filius na
ues in auertit neq; postea litt attigit classemq; ad in
sulas baleares uersus conuertit. Scipio interi cu his
copiis quas paulo an demonstrauim Vtice grandi pre
sidio relicto pfect pmo Adrumeti castra ponit deinde

paucos dies ibi commorat' noctu itinere facto cum labieni & petrei copiis coniungit. Atque unis castris factis III mil pas. longe considunt. Equitatus interim eorum circum Ces. munitiones uagari. atque eos qui pabulandi aut aquandi gratia extra uallum progressi essent exciper. Ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Cesariani graui annona sunt conflictati ideo quod non dum neque a Sicilia neque ab Sardinia commeatus supportat' erat. nec per anni temp' classe in mari sine periculo uagari poterant
Neque ampli' mil. pas. VI terre Aphrice quoquo uersus tenebant. pabulique inopia premebant'. qua necessitate coacti ueterani milites equitesque qui multa terra marique bella confecissent et periculis inopiaque tali sepe essent conflictati. Algam e litore re collectam. & aqua dulcis elotam et ita iumentis esurientibus datam uitam eorum producebant. Dum hec ita fierent. Rex Iuba cognitis Ces. difficultatibus copiarumque paucitate non est uisum dari spatium conualescendi augendarumque ei' opum. Itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis subsidio suis egressus e regno ire contendit. P. Sittius interim et Boccus cognitis suis copiis cognito regis Iube egressu propius ei' regnum copias suas admouere. Cirtaque oppidum opulentissimum ei' regni adorti paucis diebus pugnando capit. Preterea duo oppida getulorum. Quibus cum conditionem ferret ut oppido excederent. idque sibi uacuum traderent conditionemque repudiassent
Postea ab eo capti interfectique sunt omnes inde progressus agros oppidaque uexare non destitit. Quibus rebus cognitis rebus Iuba cum iam non longe a Scipione atque ei' ducibus abesset capit consilium satius esse sibi suoque regno subsidio ire quam dum alios adiuturus proficisceretur ipse

suo regno expulsus forsitan utraque re expelleret. Itaque
rursus recipere atque auxilia et a Scipione abduxit sibi
suisque timens rebus elephantisque xxx relictis suis finibus
oppidisque suppetias profectus est. Cesar interim cum de suo
adventu dubitatio in provincia esset neque quisquam crederet
ipsum sed aliquem legatum in Aphricam venisse cum copiis con
scriptis litteris circum provinciam omnes civitates facit de
suo adventu certiores. Interim nobiles homines
ex suis oppidis profugere et in castra Cesaris deve
nire et de adversariorum crudelitate acerbitateque com
memorare ceperunt. quorum lachrimis querelisque Cesar commotus
cum antea statuisset in stativis castris estate inita cunctis
copiis auxiliisque coactis bellum cum suis adversariis
gerere instituit litterisque celeriter in Siciliam ad Allie
num et Rabirium postumum conscriptis adpcatasco
pum missis ut sine mora atque excusatione hyemis ven
torumque quam celerrime exercitus sibi transportaretur A
phricam provinciam perire funditusque everti ab su
is inimicis quod nisi celeriter sociis foret subventum pre
ter ipsam Aphricam terram nihil ne tectum quidem
quo se reciperent ab illorum scelere insidiisque reli
quumque futurum. atque ipse in tanta erat festinatione
et expectatione ut postero die quam missis litteris nun
ciisque in Siciliam classem exercitumque morari diceret
dies noctesque oculos mentemque ad mare dispositos directos
que habebat. Hoc mirum aiaduẽtebat tamen villas exuri ag
ros vastari pecus diripi trucidari oppida castellaque di
rui principesque civitatum aut interfici aut catenis te
neri. Liberos eorum obsidum nomine in servitutem abripi
H is se in miseriis suamque fidem implorantibus auxilio pp

copiarũ paucitatẽ eẽ nõ posse. Milites enim in ope exer
cere atq3 muniri turres castellaq3 facẽ molesq3 iacere
i mare nõ intẽmittere. Scipio interim elephantos hoc modo
conducẽ instituit duas extruxit acies una funditorũ
contra elephantos q3 qui aduersariorũ locũ obtinebant et
contra eorũ frontẽ lapillos minutos mitteret. Deĩn in or
dine elephantos instituit. Post illos aũt aciem suam
instruxit ut cũ aduersarijs suis lapides mitti cepis
sent et elephanti pterriti se ad suos conuẽtissẽt rursus
ab sua acie lapidibus missis eos conuẽterẽt aduersus
hostẽ qd egre tardeq3 fiebat. Audere enim elephanti
multorũ annorũ doctrina usuq3 uetusto uix e docti
tñ comuni periculo in aciem producũtur. Dum hec ad Rus
pinam ab utrisq3 ducibus administrantur. C. Vergilius
pretorius q3 tapso oppido maritimo perat cum animaduẽ
tisset naues singulas cum exercitu Cesaris incertas locorũ
atq3 castrorũ suorũ uagari occasionẽ nactus nauẽ quã ibi
habuit actuariã cõpluribus militibus et sagittarijs et eidem
scapha de nauibus adiungit ac singulas naues Cesarianas co
sectari cepit. et cum plures adortus eẽt pulsus fugatusq3
inde discessisset ñ tñ desisteret periclitari forte incidit in na
uem in qua erant duo Titi hispani adolescentes tribuni
Legionis .v. quorũ patrem Cesar in Senatum legerat
et cum his Titus Salienus centurio Legionis eiusdem qui
M. Messalam Legatum obsederat messane et seditio
sissima oratione apud eum usus idemq3 pecuniam et
ornamenta Cesaris retinẽda et custodienda curarat et
ob has causas sibi timebat. Hic pp conscientiam peccato
rum suorũ psuasit adolescentibus ne repugnarẽt
sese et Virgilio traderent. Itaq3 deducti a Vir

cilio ad Scipionem custodibꝫ traditus. et post diem tertiam
sunt interfecti qui cũ ducerêtur ad necem petysse dr̃ maior
Titus a centurionibꝫ uti se priorem q̃ frẽm interficerent. idq̃
ab eis facile impetrasse atq̃ ita ẽẽ interfectos. Turme in
terim eqtum q̃ pro uallo stationibꝫ q̃ ẽẽ solebant ab utris
q̃ ducibus quottidie minutis plus inter se depugnare
nõ intermittunt. Non nũq̃ et germani galli Labienianiq̃
cum Cę. eqtibus inter se data fide colloquebant̃. Labien'
interim cum ptem eqtat' Leptim oppidum cui perat Saserna
cum cohortibꝫ tribus oppugnar̃ ac ui irrumper̃ conabat̃
q̃ ob defensoribꝫ pp egregiam munitionẽ oppidi et mul
titudinẽ tormẽtorꝫ facile et sine piculo defendebatur.
q̃d ꝟ sepius eius eqtatus facere nõ intermittebat. et cũ for
te añ portã turma densa destitisset scorpione accurati
misso atq̃ eorꝫ decurione pcusso & ab decumana de
fixo reliqui perteriti fuga se in castra recipiunt. Quo
facto postea sunt deterriti oppidum tentare. Scipio
interim fere quottidie nõ longe a suis castris passuũ
.ccc. instruer̃ aciem ac maiorẽ pte diei consũpta rur
sus in castra se recipere. quod cum sepi' fieret neq̃
ex Cę. castris quisq̃ prodiret neq̃ propius ei' copias
accederet despecta patientia Cę. exercitusq̃ eius
1 uba uniuersis copiis pductis elephantisq̃ turritis
.xxx. añ aciem instructis q̃ latissime potuit porrecta
equitũ peditum multitudine uno tpre pgressus haud
ita longe a Cę. castris constitit in campo. Quibꝫ rebꝫ
cognitis Cę. iubet milites q̃ extra munitiones proces
serant quiq̃ pabulandi et lignandi aut ẽt muniendi
grã uallem petierant qq̃ ad eam rem op' erant omẽs
inter munitiones minutatim modesteq̃ sĩ tumultu

aut terrore se recipe atq in ope consistere. equitibus
aūt qui n statione fuerāt precipit ut usq eo Locum ob
tinerent. in quo paulo aū cōstitissent donec ab hoste telū
missū ad se uenireti quod si ppius accederet. quam honestissime
se se intra munitionem reciperent. Alii quoque equitatui
edicit uti suo quisque Loco paratus armatusque psto eēt. Ad
hec nō ipse p se coram cum de uallo prospecularetur
sed mirabi pitus scientia bellandi in ptorio sedēs per
speculatores et numeros impabat que fieri uolebat.
A iaduertebat enim quamquam magnis eēnt copiis aduēsarii
freti tn̄ a se fugatis pulsisque pterritisque et concessam
uitam et ignota peccata. Quib rebus nūquam tanta
suppeteret ex ipor inertia scientiaque aut uictoria fi
ducia aut castra sua adoriri auderēt. Preterea ipi
nōm auctoritasque magna expte eor exercit minuebat auda
ciam tū egregie munitionis castror atque ualli fossarūque
altitudo et extra uallū stilis cecti mirabilem in modum
consiti uel sine defensoribus aditum aduersarii phibe
bant. Scorpionū et catapultarū ceterorūque telor que
ad defendendū solent parari magnā copiā habebāt.
A tque hic pp exercitus sui pntis paucitatem et tyroci
nium pre parauerat nō in et motu cōmot sapientez
se timidumque hostium opinioni pbebat neque id circo
copias quamquam erant pauce tyronique nō educebat iaciem
quod uictorie suor diffideret sed referre arbitra
batur cui modi uictoria eēt futura. Turpe enī existi
mabat tot reb gestis tantisque exercitibus deuictis
tot tam claris uictoriis partis ab reliquis copiis aduersarior
suorū ex fuga collectis se cruentam adeptum existimari
uictoriam. Itaque constituerat gloriam exultationē eorum

rati donec sibi ueteranary Legionũ aliqua pars insecũ
cundo comeatu occurrisset. Scipio interim paulisper
ut antea dixi in eo loco cōmorat' ut qui despexisse
C. Cesarem uideretur paulatim reducit suas copias in castra
et cōtione aduocata de terrore suo desperationeque exer
citus Cesaris fac uerba et cohortat' suos in uictoria pam se
eis breui daturum pollicetur. Cesar iubet milites rursus
ad op' redire ut p causas munitionũ tyrones in labore
defatigari nõ intermittat. Interim Numidae Getuli
diffugere quottidie ex castris Scipionis et ptim in re
gnũ se conferre partim q ipsi maioresque eorum bñficio
C. Marii usi fuissent. Cesaremque ei adfine ee audiebãt
in ei' castra pfugere catervatim nõ intermittũt. quorum
ex nũo electis hoibus illustrioribus getulos et litteris ad
ad suos cives datis cohortatus uti manu facta se suos
que defenderent ne suis inimicis aduersariisque dicto
audientes ee mittit. Dum hec ad Ruspinam fiunt
Legati ex Acyla ciuitate libera et immunis ad Cesarem
ueniũt. seque paratos quecũque imperasset et libenti
aio facturos pollicentur tantũ orare et peter ab eo
ut sibi psidium daret quo tuti id et sin piculo fa
cere possent. se et frumentum et quecũque res eis suppe
teret cõis salutis grã subministraturos. Quibus rebus
facile a Cesare impetratis psidioque dato C. Messium edi
litia functum potestate Atyllam uersus proficisci iubet. Quibus
rebus cognitis Considi' Longinus qui adrumeti cum
duabus Legionibus et equitibus .dcc. perat celeriter ibi
pte presidy relicta cũ vii. cohortibus Acyllam uer con
tendit Messius celeri' itiner confecto prior cũ cohortibus
puenit Considius interim cũ ad urbem cũ copiis acces

sessis et animaduertisses presidiis. Ce. ibi esse non ausus periculo suorum rem facere nulla re gesta premultitudine
hostium rursus se Adrumetum recepit. Deinde paucis
post diebus equestribus copiis a Labieno adductis rursus
A collecta nec obsidere cepit castris positis. Id temporis
C Salustius crispus quem paucis an diebus missum a Ce.
cum classe demonstrauimus Cercinam peruenit cuius aduentu C. Decimius questorius qui ibi cum grandi familie sue presidio preerat comeatu paruulum nauigium nactus conscendit ac
se fuge commendauit. Salustius interim pretor a Cercinatis
receptus magno numero frumenti inuento naues onerarias quarum
ibi satis magna copia erat complet atque in castra ad Cesarem
mittit. Allienus interim proconsul a Lilybeo in naues
onerarias imponit legiones XIII et XIIII et equites Gallos DCCC funditorum sagittariorumque M ac secundum comeatum
in Affricam mittit ad Ce. que naues uentum secundum
nacte quadriduo in portum ad Ruspinam ubi Cesar castra habuerat incolumes peruenerunt. Ita Ce. duplici letitia
ac uoluptate uno tempore auctus frumento auxiliisque tandem suis hilaratis annonaque leuata sollicitudinem depo
nit legiones equitesque ex nauibus egressos iubet ex
languore nauseaque reficere dimissos in castella munitio
nesque disponit. Quibus rebus Scipio quique cum eo erant comi
tes mirari et requirere. Ce. qui ultro consuesset bellum inferre
ac lacessere prelio subito commutatum non sine magno consilio
suspicabantur. itaque ex eius patientia in magnum terrorem
coniecti ex getulis duos quos arbitrabantur suis rebus amicis
simos magnis premiis pollicitationibusque propositis pro perfu
gis speculandi gratia in castra Ce. mittunt. qui simul ad
eum sunt deducti petierunt ut sibi liceret uerba sine

periculo proloqui. Potestate facta sepe nro inqt Imperator
complure Getuli q sunt clientes. Cunarij et ppe modu omes
cives q ro. q sunt in legione IIII et VI. voluim' intua psidia
confugere s custodijs eqtum numidaru q id sine piculo
mini' faceremi' impediebamur. Nunc data facultate p specu
latoribi missi a Scipione ad te cupidissime venim ut per
spiceremi' nro q fosse aut insidie elephantis aut castra po
tasq valli facte essent. Simulq consilia ura contra easde
bestias compationemq pugne cognosceremi' atq eis renun
ciaremi'. Qui collaudati a Ce. stipendioq donati ad re
liquos pfugas deducutur quor orationem celeriter
comprobavit. Nanq postero die ex legionib his quas Ge
tuli nominarunt milites legionarij complures ab Scipione
in castra Ce pfugerut. Dum hec ad Ruspinam geruntur
M. Cato qui Utice preerat libertosq quottidie Libertinos Aphro
rum servorq deniq et cuiusq genis hominu q mo p etate
arma ferr possunt hre atq submanu Scipionis i castra
sbmittere no intermittit. Legati interim ex oppido Tys
dre. in quod modium tritici. ccc. comportata fuerant
a negociatoribus italicis oratoribusq ad Ce. venir quanta
taq copia frumenti apud se sit s docent. simulq orant ut
sibi psidium mittat quo facili' et frumentum et copie sue co
serventur quib. Ce in pntia gras egit psidiumq brevi
tpre se missuru dixit. cohortatusq ad suos cives iubet
pficisci. P. Situis cu copijs numide fines ingressus castel
lum in montes loco munito Locatu in quod Iuba belli ge
rendi gra et frumentu et res ceteras que ad bellum usui
solent esse comportaverat vi expugnadi e potit' Ce. Postq
Legio veteranis ij. eqtatu Leviq armatura copias suas ex se
cundo comeatu auxerat naves sex onerarias statim iubet

omēs

Lilybeum ad reliquū exercitum transportandum proficisci ipe
vi· Kl· Febr circiter uigilia pma imperat speculatores appa
ritoresq; ēē ut s prestō ēēnt. Itaq; omib; inscijs neq;
suspicantib; uigilia iii· iubet omes Legiones extra castra
educi atq; se consequi ad oppidum Ruspinam uersus in
quo ipe psidum hūit et q pmū ad ei amiciciā accessit inde p
uulam decliuitatē digressus sinistra pte campi pp mare
Legiones ducit. Hic camp mirabili planitie patet mil· pas
xv· quem iugum ingens amari ortum neq; ita saltum ue
lut theatri efficit speciez in hoc iugo colles sunt excelsi pauci
in quib; singule pueteres erant collocate turres speculeq;
singule puerteres erāt collocate apud quos ultimū psidium
et statio fuit· Scipionis. Postq; Cesar ad iugum de quo docui
ascendit atq; ea inn semihora efficit et postq; nō ita Lōge
ab ultimo colle turrisq; fuit pxima castris aduersarior
in qua docui ēē presidium stationeq; numidar Cē paulis
per cōmorat pspectaq; nā Loci eqtatu instatione disposito
Legionib; op attribuit brachiumq; medio iugo ab eo Loco ad
quem puenerat usq; ad eum unde egressus erat iubet.
dirigi & munirē. Quod postq; Scipioq; aiaduerterant
equitatu omi ex castris educto acieq; equestri instructa
a suis munitionib; circiter pas· cccc· a castris suis con
stituit. Cē in ope milites adortari neq; aduersariorum
copijs moueri iam cū nō ampli pas· mil· cc· inter hostium
aciez suasq; munitiones ēē aiaduertiss; intellexissetq; ad
impediendos milites suos et ab ope depellendos hostem
ppius accederē necesseq; hrēt a munitionib; deducere.
Impat turme hispanorum & ad pximū collem accur
rerent presidiumq; inde deturbarent Locumq; capent
Eodemq; iubet Leuis armatur paucos conseq subsidio

qui missi celerite Numidas adorti ptim uiuos capiunt nonnullos equites fugientes conuulnerarũt locoq; sunt potiti. Postq; id Labienus aiaduertit quo celerius his auxilium ferret ex acie instructa eqtat' sui ppe totũ dextrum cornu auertit atq; suis fugientib; suppetias ire contendit. Quod ũ Cesar conspexit Labienũ ab suis copiis iam abscessisse equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erant in eo campo ubi ea res gerebatur uilla pmagna turrib; IIII extructa q̃ Labieni pspectum impediebant ne poss; aiaduerter ab eqtatu Ce. se intercludi. Itaq; nõ pus uidit tur mas Iulianas q; suas cedi a tergo sentit. ex qua re su bito interrorem uerso eqtatu numidarũ recta in castra fugere contendit. Galli Germaniq; qui restite rant ex supiori loco et post tergum circũuenti forti terq; resistentes conciduntᷣ uniuersi. Qd ũ legiones Sci pionis que pcastris erant instructe aiaduerterunt metu ac terrore obcecat omib; portis in sua castra fuger cepe runt. Postq; Scipione ei q; copiis campo collibusq; exturbatis atq; incastra repulsis cũ receptui Cesar cani iussiss; equi tatum omẽm intrasuas munitiones recepiss; campo purga to aiaduertit mirifica corpora gallor; germanorq;. qui ptem ei auctoritatẽ ex gallia secuti erãt ptim pretio pollicitationib; adducti ad eũ se cõtulerant. nõ nulli q ex Curionis p̃lio capta conseruatiq; parem gratiam infide ptienda pstare uoluerãt horũ corpora mirifica spetie amplitudiñ cesa toto campo ac pstrata diuerse ia cebant. His rebus gestis Cesar postera die ex omib; psidiis cohortes eduxit. atq; omes suas copias in aciem instruxit. Scipio suis male acceptis occisis conuul

neratisq; intra suas continere se munitiones cepit. Cę in
structa acie secundum iug. infimas radices ppius mu
nitiones accessit Leuiter. Iamq; mi mil. pas. ab oppi
do Vzitta quod Scipio tenebat aberant Legiones iuliane
cum Scipio ueritus ne oppidum amitteret unde aquari re
liquisq; rebus subleuari et exercitus consueuerat eductis
omnibus copiis quadruplici acie instructa ex instituto suo
prima equestri turmatim directa elephantisq; turritis in
terpositis armatisq; suppetias ire contendit. Quod cu
Cę aiaduertit arbitrat Scipione ad dimicandu paratu
ad se certo aio uenire qui in eo Loco q pauloan come
moraui an oppidum costitit suamq; aciem mediam
eo oppido texit dextrum sinistrumq; cornu ubi elepha
ti erant in conspectu patenti aduersariorum constituit.
Cum iam ppe solis occasum Cesar expectauisset neq; ex
eo Loco quo constiterat Scipione progredi aiaduertis
set se potius Locoq; se mag defendere si res coegisset q
in campo cosistere quominus audere nō ē uisa rō ppius
accedendi eo die ad oppida cum ibi psidium grande
numidaru ee cognouerat hostesq; mediam acies suam
oppido texissent sibiq; difficile factu ee intellexit
simul et oppidum uno tpre oppugnare et in acie in cornu
dextro ac sinistro ex iniquiore Loco pugnare psertim
cum mane diei ieiuni sub armis stetissent defatigati.
Itaq; reductis copiis in castra postero die pcius eorum
aciem instituit exporrigere munitiones Interim Consi
dius q Acyllam et viii cohortes stipendiarias numidis
Getulisq; obsidebat ubi C. Messius q cohortibus pfuerat
diu multaq; expertus magnisq; opibus sepe admotis &
his ab oppidanis incensis cum proficeret nihil subito

nuncio de equestri prelio allato comotus frumto. cuius in castris copiam habuerat in ceso uno oleo ceterisque rebus que ad uictum parari solent corruptis agillam quam ob sidebat deseruit atque itiner p regnu Iube facto copiis cu Scipione ptit' Adrumetu se recepit. Interea ex secu do comeatu quem a Sicilia miserat. Allien' nauis una in q fuerat. Q. Comminius. et L. Ticida eques ro. ab residua classe cu errauiss& delataque e&t uento ad Tap sum. a Virgilio scaphis nauiculisque actuariis excepta e & ad Scipione adducta Item altera nauis triremis ex eadez classe errabuda ac tempestate dlata ad egimurum a classe Vari et M. Octauii e capta in q milites ueterani cu uno ceturione et no nulli tyrones fuerut. quos Var' asseruatos sine contumelia deducedosque curauit ad Scipi onem. qui postque uenerut et an suggestum ei' costite runt. No ura inqt sponte uos certo scio. sed illius scelerati uri imperatoris impulsu et imperio coactos ciue et optimu quenque nefarie consectari. quos qm fortuna in nram detulit potestatem si id qd facere debetis r p. cum optimo quoque defendetis certum est uob' uita & pecuniam donar. Qua pp quid sentiatis proloquimini

Hac oroe habita Scipio cu existimass& p suo bnficio sini dubio ab his gras s' actu iri potestate his dicendi fec. Ex his Centurio Legionis xiiij. p tuo inqt summo bnficio Scipio t' gras ago. no. n. te imperatore appello q mi uitam incolumitateque belli iur capto polliceris et forsitan isto uterer bnficio si no ei summu scelus ad iugeretur. Ego ne cotra Ce. imperatore meu apud quez ordine duxi eiusque exercitu pro cui' dignitate ui ctoriaque ampli' xxxvi annos depugnaui aduer

sus armatos consistam. neq istud facturus sum et te magnop
ut de negocio desistas ad hortor côtra cui' eni copiis con
tendas. si min' antea exptus es licet nc cognoscas. elige
ex tuis cohortem unã quam putas ee firmissimã et con
stitue. côtra me ego aut ex meis cômilitonib' q's nunc
in tua tenes potestate nõ ampli' x sumã ex uirtute mã
intelliges. qd ex tuis copiis sperare debeas. Postq' h
C enturio pstanti aio aduersus oppinionê ei' ê locutus
ita peulsus Scipio atq cû dolore incensus annuit cetu
quid fieri uellet atq an pedes centurionê interficit
reliquosq ueteranos a tyronibus iubet secerni. Abdu
cite inqt istos nefario scelere contaminatos et cede ciuiû
saginatos. Sic extra uallû deducti sunt et cruciabi
liter interfecti. Tyrones aût iub; inter legiones distribui
e. Cominium cû Ticida in cõspectum suum phibet
adduci. Qua ex re cômot'. Ce. eos quos cû stationib'
cum longis nauib' apud Tapsum custodie cã in salo
ee iusserat ut suis onerariis longisq nauib' psidio
eent ob negligentiam ignominie cã dimittendos ab
exercitu grauissimuq in eos edictum pponêdû curauit
P er id temp' fere Cesaris exercitui accidit res icredibilis
auditu. Nanq Virgilianû signo confecto cura secûda uigi
lia noctis. Nimbus cû saxea grandine subito ê exort'
ingens. Ad hoc aût incomodû accesserat. qd Cesar nõ
more supiorû imperatorû in hibernis exercitû conti
nebat. sed in tertio quartoq die pcedendo. propiusq
hostem accedendo castraq communiebat opeq faciêdo
milites sq se circûspiciendo nõ hebant facultatê. Prete
rea ex Sicilia exercitum transportabat ut pter illû
militem et arma ô ns uas ñ mãcipium ñ ulla re que

usus militi esse consuevit invavis imponi pateretur in A
phricam aut non modo sibi quicquam non acquesierant aut paraue
rant sed etiam propter annone caritatem ante parta consumpserant.
Quibus rebus attenuati oppido perquam pauci subpellibus
acquiescebant. Reliqui exuestimentis tentoriolis factis
atque arundinibus coriisque contextis permanebant ita subito
nimbo grandineque subsecuta grauata pondere tenebris aqua
que uel subruta disiectaque nocte intempesta ignibus
extinctis rebusque ad uictum pertinentibus omnibus corruptis per
castra uagabantur scutisque capita contegebant. Eadem
nocte .v. Legionum pilorum cacumina sua sponte arserunt
Rex interim Iuba cum de equestri prelio Scipionis cer
tiorfactus euocatusque ab eodem litteris prefecto Saburre
cum parte exercitus contra Sittium relicto ut secum ipse aliquid
auctoritatis haberet exercitus Scipionis ac terrore Cesaris
cum iii. legionibus eqtibusque frenatis .dccc. Numidis sine
frenis peditibusque levis armature grandi numero elephantis
xxx. egressus e regno ad Scipionem profectus est. Postque ad
eum peruenit castris regiis seorsum positis cum eis copiis
quas commemoraui haud ita Longe ab Scipione consedit
Erat in castris Cesaris superiorum tempore magnus terror et
expectatio copiarum regiarum exercitus eius magis suspensi
ore animo ante aduentum Iube commouebatur. Postque uero
castra castris contulit despectis eius copiis omnem timo
rem deponit. Ita quam antea absens habuerat auctorita
tem eam omnem presens dimiserat. Quo facto cuivis facile fuit
illatum Scipioni additum animum fiduciamque regis aduentus
Nam postero die uniuersas suas regisque copias cum elephan
tis .Lx. productas in aciem quam speciosissime potuit in
struxit. ac paulo Longius progressus ab suis munitio

mbus. haud diu ita commorat recepit se in castra. Cesar
postq animaduertit Scipionem auxilia fereq q expectasset oia
conuenisset neq moram pugnandi ullam fore p iugum summu
cum copiis pgredi cepit. et bracchia ptinuis duces et castel
la munir ppiusq Scipionem capiendo loca excelsa oc
cupare contendit. Aduersarii magtudine copiarum
confisi pximum collem occupauerunt. atq ita longius
sibi progrediendi eripuerunt facultatem eiusdem col
lis occupandi gra Labienus cosilium cepat et quo
pore loco fuerat eo celerius occurrerat. Erat conuallis
satis magna latitudine altitudine prupta. crebris lo
cis spelunce in modum subruptis q erant transgre
diende. Cesaris anteq ad eum collem que caper per
uenit uolebat. Vltraq eam conuallem oliuetum
uet crebris arboribus condensum. Hic cum animaduertisset
Labienus Cesarem si uellet eum locum occupar prius ne
cesse conuallem oliuetumq transgredi eorum locorum
peritus insidiis cum pte eqtatus leuiq armatura cosedit.
& pterea post montem collesq subito se Cesari ostenderent
et eqtes in occulto collocauerat. ut cum ipse ex impulso
legionarios adortus eet ex colle eqtat ondereret ut
re duplici pturbatus Ce. eiusq exercitus neq ret
regrediundi neq ultro pcedendi oblata facultate
circumuent concideret. Cesar cum eqtatu ante pmisso
inscius insidiarum cum ad eum locum abusi sui obliti p
ceptorum Labieni siue ueriti ne i fossis ab eqtibus op
pmerentur rari ac singuli de rupe pdire et summam
peter collis quos Ce. eqtes cosecuti ptim interfecerunt
ptim uiuorum sunt potiti de in ptim colle peter con
tender atq eum decusso Labieni presidio celeriter

occupauerunt Labienus cum parte equitum uix fuga sibi pe
pepit salutem. Hac re per equites gesta Ce. Legionibus opa
distribuit. atque eo colle quo erat potitus castra muniit
deinde ab suis maximis castris per mediam campum e re
gione oppidi Vzatte quod inter sua castra Scipionisque in
planitie positum erat tenebaturque a Scipione duo bra
chia instituit duci et ita erigere ut ad angulum dextrum
sinistrumque eius oppidi conuenirent. hac ratione opus instrue
bat ut cum propius oppidum copias admouisset oppugnare
que cepisset tecta latera suis munitionibus haberet ne ab eq
tatus multitudine circumuentus ab oppugnatione de
terreretur. Preterea quo facilius colloquia fieri possent
et siqui perfugere uellent id quod antea sepe accidebat
magno cum eorum periculo. tum facile et sine periculo ex
periri et uoluit cum propius hostem accessisset. haberet
ne in animo dimicare accedebat et ad reliquas causas quod
is locus depressus erat putei que nonnulli ibi fieri co
plures poterant aquatione enim longa et angusta
utebantur. Dum hec opa que antedixi fiebant ela
Legionibus. Interim pars acie instructa ante opus sub ho
ste stabat equites barbari leuisque armature preliis
minutis cominus dimicabant. Cesar ab eo opere cum iam
sub uespere copias in castra reduceret magno incursu cum omni
incursu equitatu leuique armatura Iuba Scipio Labie
in nus. Legionarios impetum fecerunt equites Cesariani ui
uniuerse subitoque hostium multitudinis pulsi paruper
accesserunt. que res aliter aduersariis accidit. Nanque Ce.
ex medio itinere copiis reductis equitibus suis auxilium
tulit. Equites autem aduentum Legionum animo addito conuer
sis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque

impetū fecerūt atq; eos, conuulneratosq; usq; in castra
regia pepulerunt multosq; ex his interfecerūt. qđ ni
in noctem plium eēt coniectū puluisq; uēto flat⁹ omem
pspectum offecisss. Iuba cū Labieno capti in potestatem
C.e. uenissent. equitat⁹ q; cū leui armatura fundit⁹ ad inter
nitionem deletus eēt. Interim incredibili ex legione
IIII. et VI. Scipionis milites diffugē ptim in castra. ce. p
tim in quascunq; poterat regiones puenir. Itemq; eqtes
Curiani defex diffisi Scipioni eiq; copijs complures se eo
dem conferebant. Dum hec circa Vzitam ab utrisq; ducibus
administrantur legiones due. X et IX ex Sicilia nauib;
onerarijs pfecte cum iam nō longe a portu Ruspine ab
eēnt conspicati naues Cesarianas que in statione apud
Tapsum stabant ueriti ne in aduersariorū ut insidiandi gra
ibi cōmorātiū classem inciderēt imprudentes uela in altum
dederunt ac diu multumq; iactati tandem multis post
diebus siti inopiaq; confecti ad Ce. puenerūt qbus le
gionibus expositis memor in Italia pstine licentie militaris
ac rapinarum certorū hoiū paruulam mō cām nactus
Cesar. quod Auien⁹ Trib mil. x. l. naue comeatu familia
sua atq; iumētis occupauisss. Neq; militem unū a Sici
lia sustulisss. Postero die de suggestu conuocat⁹ omnium
legionū tribunis centurionibusq; in Max. inqt uellem
hoies sue petulantie nimieq; libertatis aliqn finē fecis
sent. meeq; lenitatis modestie patientieq; rōez habuis
sent. Sed qm hi neq; s modum neq; terminū consti
tuit. quo ceteri dissimiliter se gerant. Egomet ipe docu
mentum more militari costituam. Cesar. Auiene quod
in Italia milites p. r. contra r. p. instigasti rapinas
p municipia fecisti. quodq; mi rep. p. inutilis fuisti.

et pro militib; tuam familiam uinitaq; in naues in
fuisti tuaq; opa militibusq; tpre necessario re p. caret.
ob eas res ignominie cā ab exercitu meo te remoueo ho
dieq; ex Aphrica ab ēē & quantū pot pficisci iubeo. tē
q; te aule fontei qd tr. mil. seditiosus malusq; ciuis fu
isti ab exercitu dimitto T. Salliene. M. Tyro C. clusiane
cum ordines in meo exercitu bñficio nō uirtute sitis
nō secuti itaq; uos gesseritis ut neq; bello fortes neq;
pace boni aut utiles fueritis et mag' in seditione co
citandisq; militib; aduersarior; uror; Imperatoris
q; pudoris modestieq; fueritis studiosiores. Indignos
uos arbitror ēē qui meo exercitu orodines ducta
tatis. missosq; facio et quantū potestis ab ēē ex Aphrica
iubeo. Itaq; tradit eos centurionib; et singulis nō ampli'
singulos additos suos in naue imponēdos seperatim curauit
G etuli interim pfuge quos cū lr̃is mandatisq; a Cesare mis
sos supra docuimus ad suos ciues puenitur quorum auc
toritate facile adducti Cesarisq; noīe psuasi a Rege Iu
ba desciscunt. celeriterq; cuncti arma capiunt contraq;
regem facere nō dubitant. Quib; reb; cognitis Iuba
distentus triplici bello necessitateq; coactus de suis
copiis quas contra Ce. adduxerat. VI. cohortes in fines
regni mittit q̄ eent presidio contra Getulos. Cesar
brachiis pfectis pmotisq; usq; eo q̄ telum ex oppido ad
iici nō posset castra munit balistis Scorpionibusq; crebris
an fronte castror; contraq; oppidum colocatis defenso
res muri deterrere nō intermittit eoq; V legiones ex
supiorib; castris deducit. Qua facultate oblata illus
triores notissimiq; in conspectum amicor; propinquorūq;
efflagitabant atq; inter se coloquebantur que res q̄ utili

tatasque haberet Cesar non fallebat neque Getuli ex equitatu regio nobiliores equitumque prefecti quorum partes cum Mario ante meruerant eiusque beneficio agris finibusque donati post Sylle uictoriam sub Hymsalis regis erant dati potestate occasione capta nocte iam luminibus accensis cum equis calonibusque suis circiter milia III perfugiunt in Cesaris castra que erant in campo proxime locum Uzitte locata. Quos postquam Scipio quique cum eo erant cognouerunt cum commoti ex tali incomodo essent fere per id tempus M. Aquinum cum M. Ma Saserna colloquentem uiderunt. Scipio mittit ad Aquinum nihil attinere ad eum cum aduersariis colloqui cum nihilominus eius sermonem nuncius ad se referret. sed restarent reliqua que si uellet perageret. Viator preterea a Iuba missus est ad eum qui diceret audiente Saserna uetat te Rex colloqui quo nuncio perterritus discessit et dicto audiens fuit regis usu uenisse hoc ciui ro. et ei q a r. p. honores accepisset incolumi patria fortunisque omnibus Iube barbaro potius obedientem fuisse. quam ut Scipionis obtemperasse nuncio aut Cesaris eidem partis ciuibus incolumem reuerti male atque est et superbius Iube factum non in M. Aquinium hominem nouum paruumque senatorem. sed in Scipionem hominem nulla familia dignitate honoribus prestantem. Namque cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum uti solitus esset. dicitur Iuba eum coegisse non opportere illum eodem uestitu atque ipse uteretur. Itaque factum ut Scipio ad album sese uestitum transferret et Iube homini superbissimo inertissimoque obtemperaret. Postero die uniuersas omnium copias de castris omnium educunt et supercilium quoddam excelsum nacti non longe a Cesaris castris aciem constituunt ibique consistunt. Cesar item producit copias de castris omnibus educit

celeriterq; his instructis añ suas munitiones que erãt in campo
cõstituit sine dubio existimans ultro aduersarios cũ tam ma
gnis copiis auxiliisq; regis ƒditi promptiusq; psiluissent.
ante se cum concursuros. ppriusq; accesuros equo circũuect'
Legionesq; cohortat' signo dato accessum hostium occupat.
I pe cum a suis munitionib; longi' nõ sine rõne pcedebat.
Q in oppido Vzite qd Scipio tenebat hostium erãt cohortes
armate. Eidem oppido ad dextrũ latus ei' cornu erat
oppositum uerebaturq; ne si pretergressus eẽt ex oppido
eruptione fcã ab latere adorti eum conciderẽt. Preterea
hec q; cũ cã tardauit qd erat quidam locus p impedit'
añ aciẽ Scipionis quẽ suis impedimto ad ultro occurrẽ
dum fore existimabat. Non arbitror eẽ pretermittẽdũ
queadmodum exercit' utriusq; eẽnt instructi in acie.
S cipio hoc mõ aciem direxit conlocabat infronte suas
& lube Legiones Postea aũt Numidas subsidiaria acie
ita extenuiatos et in longitudinẽ directos ut pcul eẽ
simplex acie media ablegionariis militib; uideret' incor
nibus aũt duplex existimabatur elephantos dextro
sinistroq; cornu cõlocauerat equalibus intereos inter
uallis interiectis. Post iio elephantos armatura Leues.
N umidasq; auxiliares ssstituerat eqtatum frenatũ uniuer
sum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrũ eoꝝ cornu
oppido. Vzitta claudebatur neq; erat spatiũ eqtatus
explicandi. Preterea Numidas Leuisq; armature infi
nitam multitudinem ad dextram ptem sue aciei opposu
erat fere nõ mini' interiecto mil pas spatio et ad collis
radices mag' appulerat longi'q; ab aduersarioꝝ suisq;
copiis pmouebat. Id hoc consilio ut cum acies due inter
se concurrissent initio certaminis paulo longi' ei' equitat'

circumuenit ex improuiso clauderet multitudine sua exer
citum Ce. atque perturbatum iaculis cofigeret. Haec fuit ro
Scipionis eo die preliandi. Ce. aut acies hoc modo fuit instru
cta, ut ab sinistro ei cornu ordiar et ad dextrum perueni
am habuit legeiones. viiii. et viii. In sinistro cornu. xxx.
xxviii. xiii. xiiii. xxvii. xxvi. in media acie. Ipsum
aut dextru cornu secundam aciem fere in earu legio
num pte cohortium colocauerat. Preterea ex tironum
adiecerat paucas. Tertiam aut aciem in sinistru sinum
cornu contuleret & usque ad aciei sue mediam regio
nem porrexerat et ita colocarat uti sinistru sinu cornu
triplex. Id eo consilio fecerat quod suum dextrum co
nu munitionibus adiuuabat. Sinistrum autem eqtatus
hostium multitudini uti resisti poss. Laborat eodemque
omez suum eqtatum contulerat. et qd ei parum confide
bat. presidio his equitibus legione. v. pmiserat. Leuem
que armatura inter equites interposuerat sagittarios ua
rie passimque locis certis maxime in cornibus collocaue
rat. Sic utrorumque exercitus instructi no plus pas. ccc.
interiecto spatio quod forsan an id temp accideret nuq
qn dimicaretur a mane usque horam. x. diei prestiterunt.
Iamque Cesar dum exercitu intra munitiones suas redu
cere cepiss subito uniusus equitatus ulterior. Numi
darum Getulorumque sine frenis ad dexteram ptem se
mouere et propius Ce. castra que erant in colle se con
ferre cepit. Frenat aut labiem eques in loco pma
nere legionesque destinere. cum subito p equitat Ce.
cu leui armatura contra Getulos in iussu ac temere
longi progressi. paludemque progressi multitudine hosti
um pauci sostiner no potuerit. Leuique armatura deser

ti ac pulsi conuulneratiq; uno eqte amisso multisq; equis
sauciis Leuis armature .xxvii. occisis ad suos refugerunt.
Quo secundo equestri plio facto. Scipio Let' incastra nocte
copias reduxit qd proprium gaudium bellantib; fortuna
tribuer' no decreuit. Namq; postero die .C. cum ptim equi
tatus sui Leptim misit inutinere pdatores equites Numi
das getulosq; ex improuiso adorti circiter .C. ptim occider'
ptim uiuoru st potiti. Cesar interim quottidie legio
nes incampum deduce' atq; opus face' uallumq; et fos
sam pmediu campu duce' aduersariorumq; excursatiom
b; iter effice' no intermittit Scipio interim munitiones
contra facere &, in iugo a Cesare. excluderet' apprope
rare. Ita ut duces utriq; et in opib; occupati erat et
nihilomin' equestribus prelys inter se quottidie dimica
bant. Interim Varus classem qua antea Utice hiemis gra
subduxerat cognito Legionis .vii. et viii. ex Sicilia ad
uentu celeriter deducit. Ibiq; getulis remigib; Epibа
tisq; implet insidiandiq; gra ab Utica pgressus Adru
metum cu .Lv. nauibus puenit cui' aduent' inscius Cesar
L. Cispium cu classe .xxvii. nauiu ad Thapsum uer
sus instatione psidy gra commeatus sui mittit. Itemq;
Q. aqlam cu .xiii. nauibus Longis Adrumetu eade de
ca pmittit Cispius quo erat missus celeriter puenit ab
A quila tempestate iactat' pmontoriu supare no potuit
atq; Angulum quedam tutu a tempestate nact' cum
classe se Longi' prospectu remouit reliq; classis i salo
ad Leptum egressis remigib; passimq; in littore uaga
tibus ptim in oppido uictus sui mercandi gra pgressis
uacua a defensorib; stabat. Quibus reb; uarus ex
pfugis cognitis occasione nact' secunda uigilia Adrumeto

ex editione egressus cum primo mane Leptim uniuersa classe
uectus naues onerarias que longius a portu in salo stabant
incendit et penteremes duas a defensoribus uacuas nullo
repugnante cepit. Ce. interim celeriter per nuncios in castris
tris pronunciosque cum opa circuiret certior factus que ab
erant a portu mil. pas. vi. equo admisso omissis omnibus
rebus celeriter peruenit Leptim ibique morit omnes ut
se naues consequerentur. postea ipse paruulum nauigio
lum conscendit in cursu Aquilam multitudine nauium
perterritum atque trepidantem nactus hostium classem sequi
cepit. Interim Varus celeritate Ce. audaciaque commotus uniuersa
classe conuersis a nauibus adrumetum uersus fugere conten
dit quem Ce. in mil. pas. IIII. consecutus recuperata quinque re
mi cum omnibus suis Epibatis atque etiam hostium custodibus C. x
xx. in ea naue captis triremem proximam que in repu
gnando erat commoratam onustam remigum Epibatarumque
cepit. relique naues hostium promontorium superare atque Adru
metum in cotonem se uniuerse contulerunt. Ce. eodem uento
promontorium superare non potuit. atque in salo eadem nocte
commoratus prima luce Adrumetum accedit. Ibique nauibus
onerariis que erant extra cotonem incensis. omnibusque reliquis
ab his aut subductis aut in cotonem compulsis paulisper com
moratus si forte uellent classe dimicare rursus recepit
se in castra. In ea naue captus est. P. Vestrius eques ro. et P. li
garius Afranianus quem Ce. in Hispania cum reliquis dimise
rat et postea se ad Pom. contulerat in ex prelio effugerat
in Aphricamque ad Varum uenerat quem ob periurium perfi
diamque Ce. iussit necari. P. Vestrium autem quod eius frater
Rome pecuniam imperatam numerauerat. et quod ipse suam causam
probauerat. Cesaris ea nasidi classe captus cum ad necem

deduceretur beneficio nam est seruatum. Postea sibi facultatem nullam datam transeundi ignouit. In Aphrica e consuetudo incolarum ut in agris omnibus fere uillis subterra specus frumenti condendi gratia clam habeant atque id propter bella maxime hostiumque subitum aduentum preparet. Qua de re Cesar per indicem certior factus tertia uigilia Legiones duas cum equitatu mittit a castris suis mil. pas. x. atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. Quibus rebus cognitis Labienus progressus a castris mil. pas. vii. per iugum et collem per quem Cesar pridie iter fecerat. Ibi castra duarum legionum facit, atque ipse quottidie existimans Cesarem eadem sepe frumentandi gratia commeatura cum magno equitatu Leuique armatura insidiaturus locis idoneis consedit. Cesar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus paucos dies ibi commoratus

insidiatoris D um hostes quottidiano usu sepe idem faciendo in negligentia adducerentur subito mane imperata porta decumana Legiones se viii. ueteranas cum parte equitatus sequi atque equitibus premissis neque opinantes insidiatores subito in conuallibus Latentes Leui armatura concidit circiter .d. reliquos in fugam turpissimam coniecit Interim Labienus cum uniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit cuius uim multitudineque cum equites pauci iam sustinere non possent. Cesar instructas Legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterrito Labieno ac retardato suos equites recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos qui loco amisso se fuga receperant in castra in cruce omnes suffixit. Cesar interim quoniam inopia frumenti premebatur copia omnes in castra conducit atque presidio Leptim Ruspine Acylle relicto Cyspo Aquileque classe tradita ut alter Adrumetum alter Tapsum mari obsideret.

Ipse castris

1 pte castris incensis · iiii · noctis uigilia acie instructa im
pedimentis in sinistra pte collocatis ex eo Loco pficiscitur et
puenit ad oppidum Aggar quod a Getulis aũ sepe expugnatũ
summaq; ui p oppidanos, ipsos erat defensum . Ibi in campo
castris unis positis ipse frumẽtatũ circũuillas cũ parte ex
exercit' pfectus, magno inuẽto ordei olei uini fici inuẽ pauco
tritici atq; recreato exercitu redit incastra · Scipio in
terim Cesaris discessu cognito cum uniuersis copiis p iugum
· C · e · subsequi cepit · Atq; ab ei' castris mil · pas · vi · Longe t-
nis castris dispertitis copiis consedit · oppidum erat Zeta
qđ aberat a Scipione · mil · pas · x · ad ei' regionẽ et ptem
castrorum collocatum · a Cesare aũt diuersum ac remo
tum quod erat ab eo Longe mil' pas · xviii · Huc Scipio
Legiones duas frumẽtandi grã misit · Qđ postq; ex
pfugis · C · e · cognouit castris ex campo in collem ac tu
tiorẽ Loca collocatis atq; ibi presidio relicto · ipse iiii ·
uigilia egressus pter hostium castra pficiscitur cum co
piis & oppido potitur Legiones Scipionis cõperit Lõgius
in agris frumẽtari et cum eo tendere conaretur · aiaduer
tit copias hostium his Legionib; occurrere suppetias · que
res eius impetũ retardauit itaq; capto · C · Brotio re
ginio eqte · ro · Scipionis familiarissimo · qui ei oppido
preerat · & P · Atrio equite romano de conuentu Vti
censi & camelis xxii · regis adductis psidio ibi cũ
oppido Legato relicto ipse se recipere cepit ad cas
tra cũ iam nõ Longe a castris Scipionis abẽẽt que
cum necesse erat progredi Labienus Afraniusq; cũ
omi eqtatu Leuiq; armatura ex insidiis adorti ag
mini ei' extremo, se offerunt atq; excollib; primi
existunt · qđ postq; · C · e · aiaduertit equitib; suis

hostium iii oppositis sarcinas legionarios in acervum iubet
comportare atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam
inceptum est fieri primo impetu legionum equitatus et levis
armatura hostium nullo negocio loco pulsa et deiecta e de
colle. Cum iam Cesar existimasset hostes pulsos deterritosque
finem lacessendi futuros et iter inceptum pergere ce
pisset. Iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt.
Atque eadem ratione qua ante dixi in cesaris legionarios im
petum faciunt. Numide levesque armature mirabili
velocitate praediti qui inter equites pugnabant et una pa
riterque cum equitibus accurrere et refugere consueve
rant. Cum hec sepius facerent et proficiscentes iulia
nos insequerentur refugerent stantes propius non
accederent et singulari genere pugne uterentur eosque iacu
lis convulnerare satis esse existimarent. Cesar intellexit
nihil aliud eos conari nisi ut se cogerent castra eo
loco ponere ubi omnino aque nihil esset ut exercitus eius
qui a iiii vigilia usque ad horam x diei nihil gustasset
ac iumenta siti perirent. cum iam ad solis occasum esset et
non totos c passus in horis iiii progressus esset equita
tu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto
legiones invicem ad extremum agmen evocabat ita vim
hostium placide leniterque procedens per legionarium
militem commode sustinebat. Iterum equitum numidarum
copie dextra sinistraque per colles percurrere coronaeque in
modum cingere multitudine sua Cesaris copias pars agmen
extremum insequi. Cesaris interim non amplius iii aut iiii
milites cum se convertissent et pila viribus contorta
in numidas infestos coniecissent amplius duum milium
numero ad unum terga vertebant. Ac rursus ad aciem con

uersis passim equis se colligebant atque inspatio conseqbantur & iacula in Legionarios coniciebant. Ita Cesar modo procedendo modo resistendo tardius itiner confecto noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes sauciis .x. factis reduxit. Labienus circiter ccc amissis multis uulneratis ac defessis instando omnibus ad suos se recepit. Interim Scipio Legiones productas cum elephantis quos ante castra in acie terroris gratia in conspectu Cesaris collocauerat reducit in castra. Ce. contra eiusmodi hostium genera copias suas non ut imperator exercitum ueteranum uictoremque maximis rebus gestis sed ut tyrones gladiatores condocet facere quo pede se reciperet ab hoste & quemadmodum obuersi aduersariis et in quantulo spatio resisterent, modo procurrerent modo recederent comminarenturque impetum ac prope quo Loco et quemadmodum tela mitterent precipere. Mirifice enim hostium Leuis armatura anxium exercitum nostrum atque solicitum habebat: quia & equites deterrebat prelium inire propter equorum interitum quod eos iaculis interficiebat & Legionarium militem defatigabat propter uelocitatem grauis enim armatura miles simul atque ab his consectatus constiterat in eosque impetum fecerat illi ueloci cursu periculum facile uitabant. Quibus ex rebus Ce. uehementer commouebatur quia quotiensque prelium quoties erat commissum equitatu suo sine Legionario milite hostium equitatu Leuique armature eorum nullo modo par esse poterat. Solicitabatur autem his rebus quod nondum Legiones hostium cognouerat et quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu Leuique armatura que erant mirifica si Legiones quoque accessissent. Accedebat eo etiam hec causa quod elephantorum magnitudo multitudoque

animos militū detinebat in terrore. cui rei tam̄ inuenerat remedium. Namq; elephantos in Italiam transportari iusserat quos & miles nosse speciemq; & uirtutē bestie cognosceret & cui pti corporis ei telum facile adigi posset oneratusq; ac loricat' cū eēt elephanq; ps corporis ei sine tegmine nuda relinqretur ut eo tela coiicerentur. Preterea ut iumita bestiarū odorē stridorē speciē consuetudine captiuum non reformidarent. Quibus ex rebꝫ largiti consecut' erat. Nam et milites bestias manibꝫ ptractabant earūq; tarditatē cognoscebant. eqtes in eos pila p parata cōiiciebant atq; inconsuetudinē equos patiētia bestiarū adduxerat Ob has causas quas supra comemoraui solicitabatur Cesar tardiorq; & consideratior erat factus. et ex pristina bellandi consuetudine celeritateq; excesserat neq; mirū copias enim habebat in gallia bellare cōsuetas Locis campestribus atq; contra gallos homines aptos minime insidiosos q p uirtutē non p dolum dimicar cōsuerunt. Tum aūt erat ei laborandum ut consuefaceret milites hostium dolos insidias artificia cognoscerēt quid sequi quid uitare conueniret. Itaq; quo hec celeri' cognoscerēt dabat opam ut legiones in uno loco contineret. Sed p cām frumētandi huc atq; illuc raptaret. ideo quod hostium copias abse suoq; uestigio nō discessuras existimabat. Atq; post diem ter: pductas accurati' suas copias sicut instruxerat pp hostium castra pretergressus equo loco inuitat addimicandum. Postq; abhorrere eos uidet. reducit sub uesperum legiones in castra.

Legati interim ex oppido Vaca quod finitimū fuit Zete cui' Cesarem potitū eē demonstrauim'. uenīut petut obsecrant ut sibi psidium mittat se res complures que bello uti

les sint ad ministraturos. Per id temp' deorum uoluntate stu
dioq; erga Cesarem transfugis suos ciues facit certiores,
Iubam Regem celeriter cum copiis suis anteq; Cesaris pre
sidium eo perueniret ad oppidum accurrisse atq; aduenie
te multitudine circumdata eo potitum omnibusq; ei' oppidi
incolis ad unum interfectis dedisse oppidum diripiendu
delendumq; militibus. Cesar interim Lustrato exercitu
xvi. Kł aplis postero die pduct' uniuersis copiis pcessus
mil pas. a Scipionis circiter mil. ii. circuuecto spatio
constitit in acie. Posteaq; satis diuq; aduersarios ab se
ad dimicandu inuitatos supsedere pugne animaduertit
reducit copias posteroq; die castra mouet. atq; iter ad
oppidum Sarsuram ubi Scipio numidaru habuerat pre
sidium frumentumq; coportauerat ire contendit. quod ubi
Labienus animaduertit cum equitatu Leuiq; armatura agm
ei' extremu caper cepit. Atq; ita Lixarum mercatorumq;
qui plaustris merces comportabant interceptis sarcinis ad
dito aio ppius audaciq; ad cedit ad legiones quod
existimabat milites sub onere ac sub sarcinis defatiga
tos pugnare no posse. que res Cesarem no fefellerat. Naq;
expeditos ex singulis Legionibus tricenos milites ee uis
serat. itaq; eos in eqtatum Labieni immissos turmis su
orum suppetias misit. Tum Labienus conuersus eqs
signorum conspectu pterit' turpissime fugere contedit.
multis occisis compluribus uulneratis milites Legio
narii ad sua se recipiunt signa. atq; iter inceptu ire
ceperunt Labien' p iugum summum collis dextrorsus
paul subsequi no desistit. Posteaq; Ce. ad oppidum Sarsura
peruenit inspectantibus aduersariis interfecto presidio
Scipionis cum suis auxilium ferre no auderet fortiter

repugnante P. Cornelio euocato Scipionis q ibi p̄erat atq
multitudine ciciuēto interfectoq oppido potit atq ibi fru
mito exercitu dato Postero die ad oppidum Tisdram
puenit inq Considi p id temp fuerat cū grandi p̄sidio
chohorteq sua gladiatorū. C. oppidi nā atq inopia
ab oppugnatione ei pterrit ptin profect circiter mille
passuum iiij ad aquam fāc castra atq inde iiii die
egressus redit rursus ad ea castra. q ad Aggar habu
erat. Idem fāc Scipio. atq in antiqua castra copias re
ducit Tabenenses interim q sub ditione et potestate Iube
ēē consuessent in externa ei regni regione maritima
Locati interfecto regio presidio Legatos ad Cesarem mit
tunt. Rem male gestam docēt petunt orantq ut sue
fortune po. ro. quod bn̄ meriti eēnt auxilium ferret.
Cesar eorx consilio pbato. M. Crispum. tr. cum cohorte sagit
tarys tormētisq compluribz presidio Thebenam mittit
Eodem tempore ex Legionibz omibz milites qui aut mor
bo impediti aut comeatu dato cum signis nō potuerāt
ān transire Aphricam ad milia iiij equites cccc fundi
tores sagittarij cc uno comeatu dato Cesari occurre
runt. Itaq cū his copijs et omibz Legionibus eductis
sicut erat instruct viij mil pas a suis castris xx mil
pas. Longe constitit in campo. erat oppidū infra castra
Scipionis noīe Tegia ubi p̄sidium equestre circiter
cccc. nūo hre consuerat Eo equitatu dextra sinis
traq directo ab oppidi Lateribus ip̄e Legiones ex
castris eductas atq iniquo inferiore instructas
nō Longi fere mil pas. ab suis munitionibz pro
gressus in acie constitit postq diutius in uno lo
co Scipio morabatur et temp in ocio consumebatur

C esar equitum turmas suorum iubet ad hostium equitatum qui
ad oppidum in statione erant facere impressionem. Leuemque
armaturam sagittarios funditoresque eodem cum ubi cep
tum esse fieri et equites incitatis Iuliani fecissent impetum. Pa
cidius suos equites exporrigere cepit in longitudinem ut
haberent facultatem turmas Iulianas circumfundi et nihilo
minus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cesar animaduer
tit. ccc quos ex legionibus expeditos habere consuerat ex
proxima legione que ei prelio in acie constiterat, iubet equita
tui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia
equestria submittere sauciisque ac defatigatis integros re
centioribusque uiribus equites subministrare. Postque equites Iu
liani. cccc. uim hostium ad mil iiii nullo sustinere non
poterant & ab leui armatura Numidarum uulnerabantur
tur minutatimque cedebant. Cesar alteram alam mittit
qui satagentibus celeriter occurreret. Quo facto sui
sublati uniuersi in hostes impressione facta in fugam
aduersarios dederunt multis occisis compluribus
uulneratis insecuti iii mil pas usque collem hostibus ad
actis se ad suos recipiunt. Cesar in horam x commoratus
sicut erat instructus se ad sua castra recepit omnibus incolu
mibus. In quo prelio Pacidius grauiter pilo per cassidem
caput ictus compluresque duces ac fortissimus quisque inter
fectus uulneratique sunt. Postque nulla conditione aduersa
rios cogere poterat ut in equum locum descenderent legi
onumque periculum facerent neque ipse propius hostem castra pone
re propter aque penuriam se posse animaduertebat aduersarios
non uirtute eorum confidere sed aquarum inopia fretos despi
cere se intellexit ii. non. aprilis iii uigilia egressus ab aggar
xvi mil noctu progressus. ad Tapsum ubi Vergilius cum

grandi p̄sidio preerat castra ponit oppidumq; eo die mu
nire cepit Locaq; idonea oportunaq; complura p̄sidiis occu
pat. hostes ne intrar̄ ad se et loca interiora capē poss.
S cipio interim cognitis Cesaris cōsiliis ad necessitatem
adductus dimicandi ne p summū dedec̄ fidissimis suis re
bus. Tapsitanos et Vergilium amitteret confestim Cesarem
p superiora loca consecutus mil. pas. viii. a Tapso binis.
castris consedit. Erat stagnum salinar̄ inter quod et mar
angustie quedam. nō ampli mil. et v. pas. intererant. quas
S cipio intrare & Tapsitanis auxilium ferre conabatur.
Q uod futurum Cesarē nō fefellerat. Nanq; p̄dem in
eo l. eo castello munito ibiq; mag. p̄sidio relicto. Ipse
cum reliqs copiis Lunatis castris Tapsum opib; circummu
niuit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere su
pra stagnum postero die & nocte confecta. celo alben
te nō longe a castris p̄sidioq; q̄d supra cōmemorauit. M.
.d. passus mare uersus consedit. & castra munir̄ cepit.
Q uod postq; Cesari nūciatum ē milite ab opē deducto
castris presidio Asprenate proconsul cum Legionib;
duabus relicto. Ipse cum expedita copia in eum locum
citatim contendit classisq; pte ad Tapsum relicta
reliquas naues iubet post hostium tergū q; maxime
ad littus appelli signumq; suum obseruare. Quo dato
subito clamore facto ex improuiso hostib; aduersis
incuterēt terrorem ut pturbati ac pterriti respi
re cogerentur. Quo postq; Cesar peruenit et aciad
uertit aciem pro uallo Scipionis contra elephantos
dextro sinistroq; cornu collocatis et nihilominus
ptem militū contra nō ignauiter munire. Ipse
acie triplici collocata Legione. x. Secunda que

dextro cornu octavo & nono sinistro oppositis .v. Legion. in
iiii acie. At ipsa cornua quinis cohortib; contra bestias collo
catis sagittariis funditoribusq; in utrisq; cornib; dispositis
leviq; armatura inter equites interiecta. Ipse pedibus
circum milites concursans virtutesq; veteranorum preliaq; su
periora comemorans blandeq; appellans animos eorum excitabat
Tyrones aut q nunq; in acie dimicassent hortabatur ut ve
teranorum virtutem emularentur eorumq; famam Locum
nomen victoriam pariam cuperent possidere. Itaq; in circu
eundo exercitu animaduertit hostes contra vallu tre
pidare. atq; ultro citroq; pavidos concursare. et mo
se intra portas recipere mo inconstanter moderateq; prodire.
Cum idem a plurib; animaduerti ceptum esset. subito legati evo
catiq; obsecrare Cesarem ne dubitaret signum dare victoriam esse
propriam a diis immortalib; portendi. Dubitante Cesare atq;
eorum studio cupiditatiq; resistente. sibiq; eruptione pugnare
non placere clamitat animi et atq; et aciem sustentante. Subito
iniussu Cesaris dextro cornu Tubicina militib; coact' canere
cepit. Quo facto ab universis cohortib; signum in hostem
cepere inferri. Cum Centuriones pectore adverso resiste
rent sibiq; eruptione pugnare no placere: vi q; cotinerent
milites ne iussu imperatoris concurrerent. neq;q; pro
ficerent. Quod postq; intellexit Cesar incitatis militum
animis resisti nullo mo posse. signo felicitatis dato equo
admisso in hostem contra principes ire contendit a dex
tro interim cornu funditores sagittariiq; concitata
tela in elephantos frequentes miserunt. Quo facto bes
tie stridore fundorum Lapidum saxorumq; perterrite
se se convertere & suos post se frequentes stipatosq; prote
rere et in portas valli semifactas ruere contendunt.

Item Mauri equites q in eodem cornu elephantis erant pre
sidio. Deserti Principes fugiunt ita celeriter bestijs circu
itis Legiones uallo hostium sunt potiti et paucis acriter
repugnantibus interfectisque reliqui concitati in castra unde pri
die erant progressi confugiunt. Non uidetur esse pretermit
tendum de uirtute militis ueterani .v. Legionis. Nam
cum in sinistro cornu elephans uulnere ictus et dolore
concitatus in Lyxam inermem impetum fecisset. eumque sub
pedes subditum. deinde genu in nixo pondere suo proboscide
erecta uibrantique stridore maximo premeret atque
enecaret, miles hic non potuit pati quin se armatus
bestie offerret. Quem postquam elephans ad se telo in
festo uenire animaduertit relicto cadauere militem proboscide
circundat atque in sublime extollit armatus qui in eius
modi periculum constanter agendum sibi uideret gladio pro
boscidem qua erat circundatus cedere quantum uiribus pote
rat non destitit. Quo dolore adductus elefantus milite
abiecto maximo stridore cursuque conuersus ad re
liquas bestias se recepit. Interim Tapso qui erant pre
sidio ex oppido eruptionem porta maritima faciunt
& siue ut suis subsidio occurrerent siue ut oppido de
serto in fuga salutem sibi pararent egrediuntur. atque ita
per mare Vmbilici fine ingressi terram petebant. qui
a seruis puerisque qui in castris erant lapidibus pilisque
prohibiti terra que attingere rursus se in oppidum rece
perunt. Interim copijs prostratis passimque fugi
entibus toto campo. Confestim Cesaris Legiones consequi
spatiumque se non dare colligendi. Qui postquam ad ea castra
que petebant perfugerunt in refectis castris rursus se
se defenderent. Ducemque aliquem requirerent. quem

respiceret cui auctoritate imperioque rem gereret. Qui postquam animaduerterunt neminem ibi esse presidio preter armis abiectis in regia castra fugere contendunt. Quo postquam peruenerunt ea quoque ab iulianis teneri uident desperata salute in quodam colle consistunt, atque armis salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res paruo fuit presidio. Namque milites ueterani ira et dolore incensi non modo ut parceret hosti non poterant adduci sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos quos auctores appellabant complures aut uulneraverunt aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus questorius qui pilo traiectus consulto a milite interiit. Item Pom. Rufus brachio gladio percussus nisi celeriter accurrisset ad Cesarem interfectus esset. Quo facto complures equites ro. senatoresque perterriti ex prelio se receperunt ne militibus qui ex tanta uictoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas in ipsis quoque interficeret. Itaque hi omnes Scipionis milites cum fidem Cesaris implorarent inspectante ipso Cesare et a militibus deprecante uti eis parcerent ad unum sunt interfecti. Cesar trinis castris potitus occisisque hostium x. milibus fugatisque compluribus se recepit. L. militibus amissis paucis sauciis in castra ac statim ex itinere ante oppidum Tapsum constitit elephantesque LXIIII. ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit. Captos ante oppidum instructos constituit. Id hoc consilio si posset Vergilius qui cum eo obsidebantur rei male geste suorum indicio a pertinacia deduci

D enim ipse Vergilium appellauit inuitauitque ad deditionem suamque lenitatem et clementiam commemorauit. Quem postquam animaduertit responsum sibi non dare ab oppido discessit. Postea

ro die eiusmodi re facta contione aduocata i conspectu oppidanorum milites collaudat, totiusque exercitu ueteranis donauit premia fortissimo cuique ac benemeritis pro suggestu tribuit. Ac statim inde digressus Rebilo proconsule cum III legionibus ad Tapsum et C. N. Domitio cum II. Tisdre ubi Consilius perat ad obsidenda relictis. M. Messala Uticam ante premisso cum equitatu. Ipse eodem iter facere contendit equ interim Scipionis qui ex prelio fugerant cum Uticam uersus iter facerent peruenerunt ad oppidum Parade. Ubi cum ab incolis non reciperentur ideo quod fama de uictoria Cesaris precurrisset in oppido potiti in medio foro lignis coaceruatis omnibusque rebus eorum congestis ignem subiiciunt atque eius oppidi incolas cuiusque generis etatisque uiuos constrictosque in ignem coniciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio. Deinde protinus Uticam perueniunt superiore tempore. M. Cato quod Uticensibus propter beneficium legis Iulie parum studiosis partibus suis esse existimauerat plebem inermem eiecerat oppido et ante portam bellicam castris fossaque paruula dumtaxat muniuerat ibique custodiis circumdatis habitare coegerat. Senatum autem oppidi custodia tenebat eorum castra idem equites adorti expugnare ceperunt eo quod eos Cesaris partibus fauisse sciebant ut eis interfectis eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses animo addito ex Cesaris uictoria lapidibus fustibusque equites repulerunt. Ita posteaque non potuerunt castris potiri. Uticam se in oppidum coniecerunt atque ibi multos interfecerunt Uticenses domosque eorum expugnauerunt ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret ut secum oppidum coniecerunt atque ibi multos interfecerunt defenderent et cede rapinisque desisterent et quid

sibi uellent sciret. sedande eorum importunitatis gra singu
lis. C diuisit. Idem Scilla faustus fecit ac de sua pecunia
largit' est. unaq cum his pficiscitur ab utica. atq in regnu
ire cotendit. Complures interim ex fuga Vticam puene
runt. quos omes Cato conuocatos una cum. ccc. q pecuni
am Scipioni ad bellum faciendu contulerant hortat ut
ut suitia manumittant oppidumq defenderet. quor cu
ptem assentire. ptem aium meteq pterritam atq in
fugam destinatā hre intellexisset ampli' de ea re agere
destitit nauesq his tribuit. ut in quas quisq partes uel
let pficiscetur. Ipe omib reb diligentissime costitutis
liberis suis. L. Ces. qui tum ei. pro questore fuerat com
medatis et sin suspitione uultu atq sermone q supore
tempore usus fuerat. Cum dormitu isset. ferrum itro
clam in cubiculu tulit atq ita se traiecit. Qui dum aias
no dum expiratam cocidiss impetu factum ex suspitione
in cubiculu medicus familiaresq contine atq uuln' obligar
cepissent. Ipe suis manib uuln' crudelissime deuellit atq
aio pnti se interemit. Quem uticeses eum oderant ptium
gra tn pp singularē ei' integritatem et q dissimilimus
reliquor ducu fuerat quodq Vtica magficis opib muni
erat turresq auxerat sepultura afficuit. Quo iterfecto
L. Ces. aliquid q ex ea re auxilii pararet couocato pplo
cotione habita cohortatus omes ut porte apiret. se in. C.
Ces. clemtia magna spem hre Itaq portis patefactis Vtica
egressus. Ces. Imperatori obuiam proficiscitur. Messalla ut
erat impatum Vticam peruenit omibusq portis custodias po
nit ab Tapso pgressus. Cesar interim ab Tapso progressus
Vzetam peruenit. ubi Scipio magnu frum nūm armor telor
ceterarumq rer cu puo psidio habuerat. his adueniēs

potitur de inde adrumetum puenit. quo cum sine mora introiss; armis frumēto pecunia considerata. Q. Ligario C. Considij filio qui cum ibi fuerat uitam concessit. De inde eodem die Arumeto egressus Liuinello regulo cum Legione ibi relicto Vticam ire contēdit. cui in itiner L. Cesar fit obuius & sibi ad ienua se proiecit. uitamq; s; ne ampli' quicq; de pcatur. Cui Cesar facile & p na sua et pro instituto concessit. De inde Itez Cecine Ceteio Petreio L. Celle pri & filio M. Eppio. M. Aquino Catonis filio Damasippiq; Liberis ex sua cōsuetudine tribuit. circiterq; noctem Luminibus accēsis Vticā puenit atq; extra oppidum ea nocte mansit postero die mane in oppiduz introyt contioneq; euocata Vticēses incolas cohotat' grās p eorū erga se studio egit. Ciues aūt ro. negociatores et eos qui inter ccc. pecuniā cōtulerāt. Varo et Scipioni multis uerbis accusatos et de eorū sceleribz Longiore habita oratione ad extremū ut sine metu prodirēt edicit.

Se eis dum taxat uitam concessurū bona quidem eorū uenditurū. Ita tn̄ qui eorū ipa bona redemiss; se bonorū uenditionē inducturum et pecuniā mulcte noīe relaturū ut incolumitatē retinere poss; quibus metu ex anguibz uitaq; deexsuo promerito desppantibz subito oblata salute Libentes cupideq; cōditionē acceperant. Petierantq; a Ce. ut uniuersis. ccc. uno nomine pecuniam imperass;. Itaq; bis milies sextertio bis imposito ut p trienniū. vi. pens pensione. po. ro. soluerent nllo eorū recusante ac se eodem die demum natos pdicantes Leoti grās agunt. Ce.. Rex interim Iuba ut ex plio fugerat una cū Petreio interdius iuillis Latitando tandez nocturnis itineribz cōfectis in regnū

puenit. Atq ad oppidum Zama ubi ipse domicilium coniun
ges liberosq habebat q ex cuncto regno omnem pecuniam carissi
masq res comportauerat quodq inito bello opibus maximis
muniuerat. quem antea oppidani rumore adoptato de Cesaris
uictoria audito ob has causas oppido prohibuerant. quod bel
lo contra populum romanum suscepto in oppido zame lignis congestis
maximam in medio foro pyram construxerat ut si bello forte
superatus esset omnibus rebus eo coaceruatis deinde ciuibus cunctis
interfectis eodemq proiectis igne subiecto tum demum
se ipse interficeret. Atq una cum liberis coniugibus ciui
bus cunctaq gaza regia cremaret. Postq Iuba ante por
tas diu multumq primo minis pro imperio egisset cum zamensibus
deinde cum se parum proficere intellexisset precibus orasset ut
se ad suos deos penatesq admitterent. Ubi eos perstare in sententia
animaduertit. neq minis neq precibus suis moueri quo magis se reci
perent. Tertio petit ut sibi coniuges liberosq redderent ut
secum eos asportaret. Postq sibi nihil omnino oppidanos res
ponsum reddere animaduertit. Nulla re ab his impetrata
ab Zama discedit. atq ad uillam suam cum M. Petreio
paucisq equitibus confert. Zamenses interim legatos de his
rebus ad Cesarem Uticam mittunt petuntq ab eo uti antequam
Rex manum colligeret seseq oppugnaret sibi auxilium
mitteret se tamen paratos esse sibi quoad uita suppeteret op
pidumq se ei reseruare. Legatos collaudatos Cesar
iubet domum antecedere ac suum aduentum pronuntiare. Ipse
postero die Utica egressus cum equitatu ire contendit. In
terim in itinere ex regiis copiis duces complures ad
Cesarem ueniunt orantq ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus
data uenia Zamam perueniunt. Rumor interim perlato
de eius lenitate clementiaq propemodum omnes regni equites

puenīūt Zamam ad Cę. abeo sunt metu piculoq̧ liberati
Hec dū utrobi gerūtur Considi' q. Iscdre cum familia sua gla
diatoria manu getulisq̧ perat cognita cede suoꝝ domitiq̧ &
Legionū et aduentu pterrit' despata salute oppidū deserit.
seq̧ clam cū paucis barbaris pecunia onust' subducit atq̧
in regnū fugere contendit quē Getuli sui comites itinere
prede cupidi concidunt. seq̧ inquastūq̧ ptes potuer̄ cōferūt.
C. interim Vergili' postq̧ terra mariq̧ clausus se nihil pficere
intellexit suosq̧ aut fugatos aut intēfectos. M. Cato
nē. Vtice sb ipi man' intulisse regem uagū absusq̧ de
sertum ab omib; aspnari Saburrā eiq̧ copias ab Sitio ēē
delet' Vtice sine mora. Cę. receptum de tanto exercitu
reliqas ēē nullas q̄ s̄ suisq̧ Liberis. a C. Caninio pcōs
q eū obsidebat fide excepta seq̧ et sua ōīa et oppidū
pcons tradit. Rex iterum ab ōīb; ciuitatib; exclusus des
pata salute cū iā conat' ēēt cū Petreio. ut cū p uirtutem
interfecti ēē uideret̄ ferro inter se depugnāt atq̧ firmior
imbecilliorē Iuba. Petreiū facile cōsumpsit de in d ipi cū
conaret̄ gladio traijcer̄ pect' neq̧ poss; pcib; a suo suo im
petrauit ut se interficeret idq̧ obtinuit. P. Siti' item
īterpulso exercitu Saburre pfecti Iube ipsoq̧ intfecto
cum iter cū paucis p mauritaniā ad Cę. faceret. forte
accidit ut in Faustū Affraniūq̧ q eā manū habuerāt
qua diripuerāt Vticam iterq̧ in hispaniā ītendebant
et erant nūo circiter. M.d. Itaq̧ celeriter nocturno tem
pore insidijs dispositis eos pma Luce adortus pter pau
cos equites q ex pmo agmine fugerāt reliquos aut ītfecit
ā in deditionē accepit Afraniū et Faustū uiuos capit cū cō
iugib; et Liberis paucis. Paucis post dieb; dissensione in ex
ercitu orta. Faustus et Afrani' īterficiūt. Pom. cū fau.

liberis. c̄. incolumitatē suaq; oīa cōcessit. Scipio interī cum
Damasippo & Torq̄to et P̄torio Rusiano nauib; longis diu mul
tumq; iactati cū Hispaniā peterēt ad Hipponē regiū deferū
tur ubi classis. P. Siti ad id tp̄s erat a q̄ pauciora ab amplio
rib; circūuēta nauigia deprimūtur. Ibiq; Scipio cū paulo añ
nōiauī interyt. C. aūt interim auctione regia facta Zame
bonisq; eor uēditis q̄ ciues ro. contra po. ro. arma tulerāt.
Premysq; Zamēsibus qui de Rege excludēdo cōsiliū ceperāt
tributis uectigalibusq; regys togatis ex regno prouincia fac
ta. Atq; ibi. Q. salustio pconf. cū imꝑio relicto. ipse zama eg
ressus. Vticā se recepit. Ibi bonis eor uenditis q̄ sb̄ Iuba Pe
treioq; ordines duxerāt. Itēq; Tapsianis sestertia xx cōuētu
eor xxx. Adrumetenis. s. xxx. cōuētu. s. L. multe nōie
imponit. Ciuitates bonaq; eor ab oī iniuria rapinisq; de
fendit. Leptitanos quor supiorib; annis bona Iuba di
ripuerat. & ad Se. questi p Legatos atq; arbitro a Se.
datos sua receperāt. xxx. centenis milib; ponderis olei
in annos singulos mittebat. q̄d initio p dissensionē prin
cipū societatē cū Iuba inierant. Tisdritanos pp humili
tatē ciuitatis certo nūo frumti multat. His rebus gestis
Idibus Junys Vtice classem conscendit. Ac post diez tertiū
Caralim in Sardiniā puenit ibiq; Succitanos q̄d. Na
sidium eiq; classem receperint copiisq; iuuerāt. s. C. mul
ctat et p decimis octauas pendere iubet. bonaq; pauco
rū uēdit. et añ diem iii. kł. Quintilis nauem con
scēdit et a Caralibus secundum terrā prouect' duo de
trigessimo die ideo quod tempestatib; inportibus pro
hibebatur. ad Vrbem Romam puenit :~:~

Commentarior. A. Hircii de bello Hispaniensi liber Sextus Iulius Celsus Constantinus. C. V. Emendauit. Feliciter

PHARNACE superato Aphrica recepta qui ex his preliis cum adulescente. CN. Pompe. profugissent cum et ulterioris hispanie potitus esset. Dum Cesar dandis in Italia detineret quo facilius presidia contra compararet Pom. in fidem uniuscuiusque ciuitatis confugere cepit. Ita partim precibus partim ui bene comparata manu prouinciam uastare. Quibus in rebus non nulle ciuitates sua sponte auxilia mittebant. Item non nulle portas contra claudebant quod ex quibus si qua oppido ui cepat cum aliis ex ea ciuitate optime de CN. Pom. meritus ciuis esset propter pecunie magnitudinem. Alia qua ei inferebatur causa ut eo de medio sublato ex eo pecunia Latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste hortato maiores augebantur copie. Ideoque crebris nuntiis in italiam missis ciuitates contrarie Pom. auxilia sibi depostulabant. C. Ce. dictator iii. designatus dictator iiii. multis tum ante diebus coniectis cum celeri festinatione bellum conficiendum in hispaniam cum uenisset Legatique cordubenses qui a CN. Pom. discessissent. Cesari obuiam uenerunt. A quibus nuntiabatur nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse quod non oppinantibus aduersariis eius prouincie potitus esset omnibus Locis qui certiorem. CN. Pom. de Ce. aduentu facerent. Multa preterea uerisimilia proponebant. Quibus rebus adductus quos Legatos exercitui ante prefecerat

Q. Pediū et Q. Fabium Maximū facit de suo aduētu certiores utq; sibi equitatū q ex prouincia fecisset psidio mitterēt. ad quos celerius q ipi opinati sūt appropinquauit. Neq; ut ipse uoluit equitatum sibi psidio habuit. Erat p idem temp Sext. Pom. frater qui cū psidio Cordubā tenebat q ei prouincie caput ee existimabatur. Ipe aūt CN. Pom. adolescēs Vlliam oppidum oppugnabat et fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido cognito Cesaris aduētu legati clam psidia CN. Pom. Cesarem cū adissent petere ceperūt uti sibi primo quoq; tpre subsidiū mitteret. Cesar eam ciuitatem. oi tpre de po. ro optime meritā ee celeriter sex cohortis secunda uigilia iubet pficisci pari eqtes nūo qbus pfecit hoies ei prouincie notū et nō parum scientem L. Vibium Paciecū. equitū. qui cum ad CN. Pom. presidia uenisset incidit idē temp ut tempestate aduersa uehemētiq; uēto afflictaretur que uis tempestatis ita obscurabat ut uix pximū agnosce posset cui incomodū sūmam utilitatē ipis pbebat. Ita cum ad eum uenerūt iubet binos eqtes cōscendere et recta aduersariorum psidia ad oppidum contendūt mediisq; eorum presidiis dū quereret qui esset unus ex nris respondit. ut sileat uerbū facere Nam id temporis conari ad murum accedere ut oppidū capiant et ptim tempestate impediti uigiles nō poterant diligētiam pstare. partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam adppinquassent signo dato ab oppidanis sūt recepti pedites eqtesq; clamore fco eruptionē in aduersariorū castris fecerūt. Sic illud factū cū inscietibus accidisset existimāt ppe magna pars hoium qui in his castris fuissent se prope captos

ee hoc misso ad Vllam psidio. Ce. ut Pom ab ea oppugnati
one deduceret. ad Cordubam contendit. Ex q itine loricatos
uiros fortis cu eqtatu an pmisit q simul an cospectu oppidi
se dederut cu eqs recipiuntur Hoc a Cordubensib; nequaq
poterat aiaduerti appropinquatib; ex oppido bene magna
multitudo ad eqtatu contidenda. cum exissent loricati
ut sup scripsimus ex equis descenderut. & magnu plm
fecerut sicuti in infinita hoim multitudine pauci se
in oppidu reciperet. Hoc timore adductus sergi
P om lras fri misit ut celeriter ei subsidio ueniret ne
pus Ce. cum ad flum Betim uenisset. Itaq CH. Pompe
V lla capta lris fris excitus cu copijs Cordubam iter fa
cere contendit. Cesar cum ad flum Betim uenisset.
neq pp altitudinem fluminis transire posset lapidib; cor
bes plenos dimisit ita insup ponte facto copias ad cas
tria tra tripertito adducit. tenebat aduersum oppidu e regi
one pontis, trabes ut supra scripsim bipartito. Huc
cum Pom suis copijs uenisset ex aduerso pari ratione
castra ponit. Cesar ut eum ab oppido comeatuq ex
cluderet brachiu ad pontem ducere cepit. pari idem
conditione Pom Hic inter duces duos fit contetio
uter prius ponte occuparet ex qua contetione quotti
diana minuta prelia fiebant ut modo hi non nuq illi
superiores discederet. Que res cum ad maiorem con
tentione uenisset ab utrisq quominus pugna iniret dum
cupidius Locu studet tenere pp pontem coagulabat
fluminis ripas appropinquates coangustati pcipita
bantur. Hic alteri alteri non solum morti mortem
ex aggerabant sed tumulos tumulis exequebant. Ita
dieb; complurib; cupiebat. Ce. siqua conditione posset

aduersarios

aduersarios in equū locū deducē. & pmo quoqꝫ tpre debel
lo decēnere. Id cū aīaduerteret aduersarios minime uelle
quos ideo a uia retraxerat ut in equū deduceret copiis flu
mine traductis noctu iubet ignes fieri maximos ita
firmissimū eius psidium ad Teguam pficiscit. Id cū Pom
ex pfugis psississ qua die facultates et angustias carra
complura multosqꝫ lanistras retraxit & ad Cordubam
se recepit. Ces. munitionibꝫ anteqꝫ oppugnaret brachia cir
cumducē cepit. cui de Pom. cū nūcius eēt allat' eo die
pficiscitur. cui' aduētuz presidiy cā Ces. complura cas
tella occupasset. ptim subeqtatu. ptim ubi pedestris
copias in statione in excubitu castris psidio eē possent.
Hic in aduentu Ces. incidit ut matutino tpre eēt nebula
crassissima. Itaqꝫ illa obscuratione cū aliquot cohortibꝫ
et eqtum turmis circūcludūt Ces. eqtes et cōcidunt. sic
qd in ea cede uix pauci effugerēt. Insequēti nocte castra
sua incēdit. Pom. et trans flum̄ salsum p cōualles castra
inter duo oppida Ategnam et Ucubim in monte consti
tuit. Ces. inmunitionibꝫ ceterisqꝫ que ad oppidū op' fuer
aggerē uineasqꝫ agere instituit. Hec loca sūt mōtuosa
et nā edita ad rem militarem. que planitie diuidūt
Salso flumine pximo tn̄ Ategnā ut flum̄ sit circiter mil.
pas. II. ex ea regione oppidi in mōtibꝫ castra habuit
posita Pom. in conspectu utrorūqꝫ oppidorꝫ neqꝫ suis
ausus ē subsidio uenire. Aqlas et signa habuit. XIII. legio
nū sed exqbꝫ aliqd firmamti se existimabat habere.
Due fuerūt uernacule que a Trebonio transfugerāt una
facta ex colonis que fuerit in suis regionibꝫ. Quarta
Afraniana ex Aphrica quā secum adduxerat reliquę
ex fugitiuis auxiliares cōsistebant. Nam de leui

levi armatura et etate longe et uirtute et nūo infi
erant superiores accedebat hoc ut longi bellū duceret. Pom
qz loca sibi edita et ad castra sua munitiones nō parum
idonea. Nam fere totius ulterioris Hispanie regio pp terre
fecunditatē inopem difficilemqz hēt oppugnationē et non
nimis copiosam aquationē. Hic et pp barbarorū crebras
excursiones oīa loca que sunt ab oppidis remota tur
ribus et munitionibus retinētur sicut in Aphrica
rudere nō tegulis teguntur simulqz in his hñt specula
et pp altitudinē longe lateqz pspiciūt. Ita oppidorum
maiora ps eius puincie montibus fere munita et nā
excellentibus locis ē constituta simul aditus ascē
susqz habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura
loci distinent ut ciuitates hispanie nō facile capiant
ab hoste. Quod i hoc cōtigit bello. Nam cū Ateguā
et Ucubim q oppida supra sunt scripta. Pom. tamen
habuit castra cōstituta in conspectu duorum oppidorum
a suis castris circiter mil. pas. iiii. Grumus ē ex
cellēs nā q appellat castra postumiana. ibi psidij
cā castellū habuit Cs. constitutū. q Pom. eodē iugo
qd tegebat loci nā et qd remotū erat a Castris
qz aīaduertebat loci difficultatē et qa flumine Sal
so intercludebat nō ee cōmissurū Cesarē ut ītā
loci difficultate ad subsidiū cōmittendū se mitteret
ita fretus opinione iii uigilia pfectus castellū oppugnare
cepit ut laborantibus succurret. nrī cū appropinquassent
clamore repētino telorū multitudine iact̄ fac̄e ceperunt
uti magnā ptem hoīum uulneribus afficerēt. quo pacto
cū ex castello repugnare cepissent maioribusqz castris
et nuncius eēt allatus. cū iii legionibus ē pfectus et

cum ad eos adppinquasset fuga pterriti multi sunt īffecti
cōplures capti. inqbus pterea multi armis exuti fugerunt
quor scuta sūt relata. LXXX. Insequēti luce arguti' ex ita
lia cū equitatu uenit. is signa saguntinorū retulit .v. q ab
oppidanis cepit suo loco pterrit' ē. qd eqtes cū ex italia cū
assnate ad Ce. uenissꝫ ea nocte pomper castra sua īcēdit.
et ad Cordubam uersus iter facē cepit. R. ex nōie Indo
q cum equitatu suas copias adduxerat dum cupidē agmen
aduersariorū insequtur a legionariis uērnaculis exceptus
ē interfect'. Postero die equites nri long' ad Cordubam uer
sus iter facer psecuti sunt eos q comeatus ad castra Pom
ex oppido portabant. ex iis capti L. cum iumtis ad nri
adducti sunt castra. Eoqꝫ die. M. Marius, tr. mil. q sṫ Pom
ad nos confugit et noctis .iii. uigilia acerrime in oppido
pugnatū ē ignemqꝫ multum miserūt. sicut om̄e gen' qbꝫ
ignis iact' solit' ē mitti. Hoc pterito tp̄re. C. fundan'. eq
ro. ex castris aduērsariorū ad nos transfugit. Postero die
ex legione uernacula milites sunt capti ab eqtibꝫ nris. iu
q dixerūt se seruos, & cū uenirēt cognti sunt a militibꝫ
q añā cū Robio et Pedio fuerūt. & ad Treboniū trans
fugerāt. eis ad ignoscēdum nulla facultas ē data et
a militibꝫ nris interfecti sunt. Eodem tp̄re capti tabel
larii q a Corduba ad Pom missi erant pperamqꝫ ad castra
nra puenerant pcisis manibꝫ missi sunt facti pari cōsuetu
dinē uigilia ii ex oppido ignē multū iactādo telorūqꝫ mul
titudinem bene magnū temp' consumperūt cōpluresqꝫ uul
neribꝫ affecerūt. Preterito noctis tempore eruptionē ad legi
onē vi. fecerūt cū in ope nri distenti eēnt acriterqꝫ pu
gnare ceperūt. quoꝝ uis repssa a nris, et oppidani loco
defendebant'. L. cum eruptionē facē cepissent tñ uirtute

militũ nrõrũ q & si in inferior loco pmebantur. tñ repul
si adversarij bñ multis uulneribꝫ affecti in oppidũ se
cõtulerũt. Postero die Pom. ex castris suis brachium
cepit ad flum salsum et cũ nri eqtes pauci in statione
fuissent a pluribꝫ repti a statione sũt deiecti et occisi
tres. Eo die Aulus vagili senatoris filius cui fr in Pom
castris fuisset oĩbꝫ suis rebus relictis equũ cõscẽdit & fugit
speculator de legione ii. Pom. capt a militibꝫ et interfect
p idẽ temp glans missa ẽ inscripta. quo die ad oppidũ
capiendum accederẽt se scutum ẽẽ positurũ. Qua spe nõ
nulli dum sine periculo murũ ascendere et oppido potiri se
sperant. Postero die ad murũ op facere ceperũt et pene ma
gna poris muri ps deiecta ẽ. Quo fcõ ab oppidanis ac si
suarum ptium ẽẽnt conservati missos facere loricatos quoqꝫ
presidij cã ppositi oppido a Pom. ẽẽnt orabãt. Quibus
rñdit Ce. se cõditiones dare nõ accipere consuesse. Illi
cum in oppido reũtissent. relato responso. clamore sublato oĩ
gñe telorũ emisso pugnare p muro toto ceperũt pp quod
fere magna ps hoĩz qui in castris nris ẽẽnt nõ dubitarũ
qn eruptionẽ ẽẽnt quottidie facturi. Ita corona circũda
ta pugnatũ ẽ aliquãdiu uehementissime simulqꝫ balista
missa a nris turrim deiecit qua adũsariorũ q in ea tur
re fuerãt quinqꝫ deiecti sunt et puer q balistam solit erat
observare eo pterito tpre. Pom. trans flum Salsum castellũ
constituit. neqꝫ a nris falsa prohibitus. falsaqꝫ illa opinione
gloriat ẽ q ppe in nris ptibꝫ locũ tenuisset. Item insequẽti
die eadem consuetudine dũ lõgius psequitur quo loco eqtes
nri stationẽ habuerant aliquot turme cũ levi armatura
ĩpetu fcõ loco sũt deiecti et pp paucitatẽ equitum nrõrũ simul
qꝫ cũ levi armatura inter turmas adũsariorũ pteriti. Hoc

inconspectu utrorumque castrorum gerebatur et maior Pom. exultabant gloria. Longiusque nostris cedentibus persequi cepissent quam cum aliquo loco a nostris recepti essent ut consuessent ex simili uirtute clamore facto aduersati sunt prelium facere fere apud exercitum. Hoc est equestris prelii consuetudo. Cum eques ad dimicandum dimisso equo cum pedite congreditur nequaquam par habetur id quod in hoc accidit prelio cum pedites leui armatura lecti ad pugnam equitibus nostris non opinantibus uenissent idque in prelio animaduersum esset complures ex equis descendere. Ita exiguo tempore eques pedestre pedes equestri prelium facere cepit usque eo ut cedem proximo a uallo fecerunt. In quo prelio aduersariorum ceciderunt C.XXIII compluresque armis exuti multi uulneribus affecti in castra sunt redacti. Nostri ceciderunt III saucii XII pedites et equites V. Eius die sequenti tempore pristina consuetudine pro muro pugnari ceptum est cum bonam magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus iniecissent nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi. In conspectuque nostro equites hospites qui in oppido erant iugulare et de muro precipites mittere ceperunt. sicuti apud barbaros quod post hominum memoriam numquam est factum. Huius diei extremo tempore a Pom. clam ad nostros tabellarius est missus ut ea nocte turres aggeremque incenderent et III. uigilia eruptionem facerent. ita igne telorumque multitudine iacta cum bonam magnam partem muri consumpsissent portam que e regione et in conspectu Pom. castrorum fuerat aperuerunt copieque tote eruptionem fecerunt secumque extulerunt culcitas ad fossas complendas et arpagones ad casas que stramine ab nostris hybernorum causa erant edificate diruendas et incendendas. Preterea argentum uestimenta ut dum nostri in preda detinentur illi cede facta ad presidia Pom se reciperent

N am q̄ existimabat eos posse conatu efficē nocte ultra that
flum̄ Salsum macie. q̄ factū et n̄ opinātib; uris ēēt gestū
tn̄ uirtute freti repulsos, multisq; uulnerib; affectos op
pido repulserunt. pda armisq; eorū sunt potiti. uiuosq; ali
quos ceperūt q postero die sūt interfecti. Eodēq; tpre trās
fuga nūciauit ex oppido vnū q i cumulo fuiss; iugulatio
nē oppidanorū clamasse facin' se nefandū et scelus fecisse.
N am eos nihil meruisse quar tali pena afficerēt q eos ad
aras & focos suos recepissent eosq; hospitiū scelē cōta
minasse / multa pterea dixisse ; Qua orōē deterrit'
ampli' iugulationē nō fecisse. Ita postero die Tulli' legat'
cū Catone Lusitano uenit et apud Cesarē uerba fecit.
V tinā qdem dij imortales fecissēt ut tuus poti' miles q̄
C N. Pom. factꝰ ēēm et hanc uirtutis cōstantiā in tua uic
toria nō in illi' calamitate pstarem. Cui' funeste La
udes q̄m ad hanc fortunā reciderūt ut . c. r. indige
tes psidij. & pp p̄rīe luctuosam p̄nitiēz d'dimur hosti
um nūo q neq; in illi' psperi acie p̄mam fortunā neq;
ī aduersa secūdam obtinuim' uictoriā q legionū tot
impet' sustentantes diurnis nocturnis opib; gladiatory
ictus, teloruq; missus expectantes uicti et deserti a
P om. sua uirtute supati. salutē a tua clemētia deposcim'
petimūq; ut qualem gentib; te pstitisti similem in ci
uiuz deditionem pstes. Remissis legatis cū ad por
tā uenissent. Tiberius Tullius et eum ītroeuntem
C. Antonius insequut' nō ēēt reuertit ad portā et hoīez
adphendit. Quod Tiberi' cū aīaduertit fieri simulq; pu
gionē eduxit & manū ei incidit ita refugerūt ad Ce.
E odemq; tpre signifer de legione pma trāsfugit et non
timuit qd die equestrē pliuum fcm ēēt suo signo pe

uisse hoies xxx.l. Necq licere castris Pompei nũciare neqꝫ di
cẽ pysse quẽcq seruus cui dñs in Cę castris fuisset uxorẽ et fi
lium in oppido reliquerat dñm iugulauit et ita clam excastris
psidiis in Pom castra discessit et indiciũ glande scriptũ misit
p quod cẽtior fieret Cę que in oppido ad defendẽdũ cõpare
tur. Ita litteris acceptis cũ inoppidum reuertisset q mitte
re glandem in scriptam solebant. Insequẽti tpre duo Lu
sitani fratres transfuge nũciarũt. Quam Pom cõcionẽ ha
buisse. qm oppido subsidio nõ posset uenire noctu ex aduẽsari
orum conspectu se deduceret admare uẽsum unũ respõdisse
ut poti' ad dimicãdum descenderẽt qz signũ fuge ostẽde
rent eũ q ita locut' eẽt iugulatũ. Eodem tpre tabellarii
ei' dephensi qui ad oppidum ueniebant. Quorũ lras Cesar
oppidanis obiecit et q uitam sibi peteret iussit turrẽ lin
geam oppidanorum incendere. Id si fecisset ei se pmisit omia
cõcessurũ qd difficile erat factu ut eam turrẽ sine
piculo qs incenderet. Ita fune crure de ligno cũ ppius
accessisset. ab oppidanis ẽ occisus. Eadem nocte trans
fuga nũciauit Pom et Labienũ de iugulatione oppida
norum indignatos ẽe uigilia ii pp multitudinem telorum
turris lignea que nra fuisset ab uno ictũ fecit usqz
ad tabulatum secundũ et tertiũ. Eodem tpre p muro
pugnarũt acerrime turrim nram ut supiorẽ incenderũt.
Id circo qd uentũ oppidani secundum habuerũ insequẽti
die materfamilias de muro se piecit et ad nos psiluit
Dixitqz se cum familia cõstitutũ habuisse. ut una trans
fugerẽt ad Cesarem illam oppressam et iugulatã. Hoc
preterea tempore tabelle demuro sũt deiecte in quibus
scriptũ ẽ inuentum L. Munaci' Cesari. Si mihi uitam
tribues qm a CN. Pom. sum desertus qualẽ me illi

ꝓstitisti tali uirtute et constantia futurũ me in te esse ꝓ[illegible]
stabo. Eodẽ tp̃re oppidam legati q arma exuerũt. Ce. adierũt
S i q̃ uitã concederet sese in sequẽti luce oppidũ ẽẽ dedituros.
Quib; respondit. se Cesarẽ ẽẽ fideq. ꝓstaturũ. Ita
añ diem. xi. Kł Martij oppido potit᷒ imperator ẽ appellat᷒.
Quod Pom. ex pfugis cum deditione oppidi fc̃am ẽẽ sciss;
castra mouit Vcubim uersus. sed circũ ea loca castella
disposuit et munitionib; se cõtinẽ cepit. Cesar mouit et
ꝓpius castris castra contulit. Eodem tp̃re mane loricat᷒
un᷒ ex legione uernacula ad nos transfugit et nũciauit
Pom. oppidanos Vcubenses cõuocasse eisq; ita imperauisse
ut diligentia adhibita pquirerẽt qui eẽnt suarũ ꝑtium.
Itemq; aduersarior; uictorie fautores. Is preterito tp̃re
in oppido q̃ fuit captũ seruus ẽ ꝓfugus in cuniculis quem
supra demõstrauim dñ̃ã iugulasse is uiuus ẽ cõbustus.
Idemq; tp̃ris Centuriones loricati. vij. ad Ce. transfugerunt
et et ex legione uernacula. Ꝙ eqtes nr̃i cũ aduersarior; eqtibus congressi sunt et saucij aliquot occiderunt
leui armatura. Ea nocte speculatores prensi
serui iii. et unus ex legione uernacula. serui sꝰ icruce
sublati. Militib; ceruices abscise. Postero die eqtes cum
leui armatura ex aduersariorũ castris ad nos transfugerunt
et eo tp̃re circiter. xi. eqtes ad aquatores nr̃os
circũuenerunt nõ nullos interfecerunt. Item alios
uiuos adduxerũt. Ex eqtib; capti sunt eqtes viij. Insequẽti
die Pom. securi percussit hoĩes. lxxiiij. qui
dicebant᷒ ẽẽ fautores. Cesaris uictorie reliquos uersus
oppidum iussit deduci. Ex quib; effugerũt. cxx. et ad
Cesarẽ uenerũt. Hoc pterito tp̃re qui in oppido articula
bursauonẽses capti sunt legati. pfecti sũt cũ nr̃is

uti rem gestam Bursauonẽsibus referrẽt quod speraret de CN
Pom. cum uideret hospites iugulari. Praeterea multa scelera
fieri ab his reciperent q ad oppidũ uenissent. Nostri qui
fuissent equites ro. & Senatores nõ sunt ausi introire ĩ
oppidum pterq̃ q ei' ciuitatis fuissent. Quorũ responsis
ultro citroq accepti et redditis cũ ad nros se recipent
qui extra oppidũ fuissent illi psidio insecuti ex aduersio
ne legatos iugularũt. duo reliq eis fugerunt. Cę. rem
gestam detulerũt. & speculatores ad oppidũ ad teguam
miserunt. Qui cũ certum compissent legator respon
sa ita eẽ gesta quẽadmodum illi retulissent ab oppida
nis cõcursu fcõ eum q legatos iugulasset lapidarunt
& ei man' intẽtare ceperũt illi' opa se perisse. Ita uix
Liberat' petyt ab oppidanis ut ei liceret legatũ ad Cę.
pficisci. Illi se satis facturũ. Potestate data cũ m eẽt
pfect' psidio compato cum bene magnã manu fecisset noc
turno tpre p fallaciam inoppido eẽt recept' iugulationẽ
magnã fac principib q ei contrary fuissent interfectis
oppidum insuã potestatẽ recepit. Hoc ptermito tpre ser
ui transfuge nũciauerũt oppidanor bona uendere, ne
cui extra uallũ liceret exire nisi distinctum. Id circo ex
quo die oppidum Ategua eẽt captum metu cõteritos
cõplures fugẽ in Beturigam neq sibi ullam spem uictorie
ppositam hrẽ. ut siqui ex nris transfugere ĩ leuẽ arma
turam conyci eumq non ampli' xvi accipẽre. Insequenti tpre
C. Cę. castris castra contulit et Bruchium ad flum Salsum du
cẽ cepit. Hic dum in ope nri distenti eẽnt complures ex su
piore loco aduersariorum decurrerunt. nec detinẽtib nris
multis telis in iectis cõplures uulnerib affecerũt. Hic duz
hacten' nris cessere parump. Itaq pter cõsuetudinez cũ a nris
· 26 ·

aiaduersus eet credere Centuriones ex legione v. flum̄ trans
gressi duo restiterũ aciem acriterq̃ eximia uirtute plures
cum agerẽt ex supiore loco multitudine telorũ. alt̃ eorum
cõcidit. ita cũ eius compar plium facẽ cepisset cũ undiq̃ se
circumueniri aiaduertisset parump ingressus pedẽ offẽ
dit. Huiꝰ concidentis uiri casu passim audito complures
aduersariorũ cõcursũ fecerũt. eqtes nr̃i transgressi exteri
ore loco aduersarios aduallũ agerẽ ceperunt. ita cupidiꝰ
dum intra psidia illorũ student cedem facerẽ a turmis
et leui armatura sunt interclusi quorũ ñ suma uirtꝰ
fuisset capti eẽnt uiui. Nam et munitione psidij ita cõ
gustabatur ut eqtes spatio interclusa uix se defendere
possent. Ex utroq̃ gñe pugne complures sũt uulneribꝰ
affecti. Inqbus et Clodius arquitꝰ inter quos ita quo
minus est pugnatũ ut ex nr̃is pter duos Centuriones
nemo sit desideratus gl̃ia se efferentes. Postero die ab
Soricaria utrorũq̃ conuenerẽ copie. nr̃i brachia ducerẽ
ceperũt. Pom. cũ aiaduerteret castello se excludi Aspa
via qđ ẽ ab Vcubi mil pas.v. Hec res necessario uocabat
ut ad dimicãdũ descenderet. neq̃ tñ equo loco sui po
testatẽ faciebat. Sed ex grumo excelsũ tumulũ capiebãt
usq̃ eo ut necessario cogeret̃ iniquũ locum subirẽ. Quo
fc̃o cũ utrorũq̃ copie tumulũ excellẽtẽ petissẽt phibiti
a nr̃is sũt deiectiq̃ planicie. Que res secũdũ nr̃is efficie
bat plium undiq̃ cedentibus aduersarijs nõ parũ ma
gna in cede uersabant̃. Quibus mons nõ uirtꝰ saluti fu
it. Quo subsidio nisi aduespasset a paucioribꝰ nr̃is
cũ auxilio puati eẽnt. Nam ceciderũt ex leui armatu
ra. CCC.xxiij. ex legionarijs CXXXVIIJ. Preterq̃ quorũ
arma et spolia sũt ablata. Ita pdem duorũ cẽturionũ inte

ritu ac aduẽsariorũ pena ẽ litata. Insequẽti die pari cõ
suetudine cũ adeũdum locũ ei ꝓsidiũ uenisset ꝓstino illo suo cẽ
utebatur instituto. Nam ꝑter equites nullo loco eq̃ se cõmit
tere audebant cũ nr̃i in ope eẽnt eqtum copie concursum
facẽ ceperunt. simulq; uociferantibꝫ legionariis cum locũ
efflagitarẽt ut consueti insequi existimari posse para
tissimos ẽẽ addimicãdũ. Hostri ex humili cõualle bene lõ
ge sunt egressi & planicie in eo loco constiterũt. illi tñ
proculdubio ad congrediendum in equũ locum nõ sũt ausi
descendere. ꝑter unũ Antistium Turpionẽ q fidens uiri
bꝫ ex aduersariis sibi parẽ ẽẽ neminẽ agitarẽ cepit. Hic
ut fertur Achillis Memonisq; congressusq;. Pom. niger
eq. ro. Italicẽsis ex acie nr̃a ad cõgrediendũ ꝓgressus
qm ferocitas Antistii omnũ mẽtes cõuertebat ab ope ad
spectandũ acies sunt disposite. Nam interbellatores prĩci
pesq; dubia erat posita uictoria ut ꝓpe uideretur finem
bellandi duorũ dirimere pugna ita auidi cupidiq; suarũ
q̃sq; ptium exptorũ uirorũ fautorũq; uolũtas habebatur.
Quorũ uirtute alteri cũ ad dimicãdum in planiciẽ se cõtu
lissent scutorũq; laudis insignia ꝓfulgens opus celatũ
opponerẽt. quorũ pugna eẽt ꝓpe ꝓfecto dirempta nĩ ꝓp
equitũ concessum ut sup̃ demõstrauim' leuẽ armaturã
ꝓsidii cã nõ longe ab ope castra constituit ut nr̃i eq
tes in receptu dũ ad castra redeunt aduẽsarii sũt cu
pidius insecuti uniuersi clamorẽ fcõ impetũ dederunt.
Ita metu pteriti cũ in fuga eẽnt multis amissis ĩ castra
se recipiunt. Cẽ. ob uirtutẽ turme cassiane donauit.
milia xiii. et ꝓfecto torques aureos v. et leui armature
mil. xv. Hoc die. A. Bebius. & C. Flauius. et A. Trebelli'
eq. ro. hostenses argento ꝓpe recti eqtes ad Cẽ. trãsfu
ꝑunt.

gerūt. Qui nūciauerūt eq. ro. coniurasse omēs q in castris Pom
erāt ut transitionē facerent. Serui iudicio oēs in custodiam
ēē coiectos. ex qbus occasione facta capta se trassfugisse. Itē
h° die Lr̄e sunt deprense quas mittebat Saonē CN. Pom. S.
V. G. E. V. et si p ut nostra felicitas ex sn̄ia aduersarios ad
huc ppulsos habemus. tn̄ si equo loco sui potestatē faceret
celerius q̄ꝫ tua opinio fere ē bellum confecissem. Sed
exercitū tyronū nō audent in campū deducē. nr̄isqꝫ adhuc
freti psidijs bellū ducūt. Nam singulas ciuitates circū
sederunt inde sibi commeat' capiūt. Quar et ciuitates nr̄ar
ptium cōseruabo et bellum pmo quoqꝫ cōficiam tpr̄e cohor
tes aīo hēo aduos mittere pfecto nr̄o comeatu necessario
ad dimicādū descēdent. Insequēti tpr̄e cū nr̄i ī ope
temere distēti essent eqtes in oliueto dum lignant' inter
fecti sunt. aliquot serui transfugerūt. Qui nūciauerūt ad iij
non mar. plium affore q̄ factū ē. Ex eo tpr̄e metū esse
magnū et Actiū Varū circa castella fēē Eo die castra
mouit Pom. et contra Spalim in oliueto cōstituit. Cę. priusq̄
eo ē profect' Luna circiter ora sexta uisa ē. Ita castris
motis Vcubim. Pom. psidium qd' reliqt iussit incendi
ut de isto oppido in castra maiora se reciperēt. Insequēti
tpr̄e Ventiponte oppidum cum oppugnar' cepisset deditione
facta iter fēc in Carucā contra. Pom. castra posuit. Pom. oppi
dum q̄ contra sua psidia portas clausisset incēdit. miles
qꝫ qui fratrē suū in castris iugulass; intercept' eēt ē a
nr̄is et fusti peussus. Hinc itinere fc̄o in campum Vndēsem
cum eēt uētum castra cōtra Pom. cōstituit. Sequenti
die cum iter facē Cę. cū copijs uellet renūciatū ē ab
speculatoribꝫ. Pom. de iii. uigilia in acie stetisse. Hoc nū
cio allato uexillū pposuit. Id circo eni copias eduxerat

q̄ Ursoenenēsium ciuitati fuissent fautores antea litteras
miserat Cesarem nolle in colialem descendere q̄ minorē pte
exercit⁹ tyronū hr̄et. He lr̄e uehementer confirmabant men
tes oppidanorum. Ita hac opinione fretus totum face posse
existimabat. Et enim n̄a loci defendebatur et ipius op
pidi ubi castra habuit constituta. Nanq; ut supi⁹ demōstrauim⁹
loca excellentia tumulus contineri. Interim nulla plani
tie diuidit id q̄d eo incidit tpre planitieq; interutraq;
castra intercedebat circiter mil. pas. v. ut auxilia. Pom
duabus defendebant rebus oppidi excelsi et loci na
tura huc dirigens proxima planicie equabatur cuius
decursum āntecedebat riuus qui ad eorum accessū sum
mam efficiebat loci iniquitatem. Nam palustri et uo
raginoso solo currēs erat. Erat aūt ad dextrū id quod
Cę. cū aciem derectam uidisset nō habuit dubium qn me
dia planicie in equum addimicandū aduersarij pcede
rent. Hęc erat in omniū cōspectu Huc accedebat ut
locus illa planitie equitatu ornaret. et diei solisq; sere
nitatem ut mirificū temp⁹ ut oppidanū optandū. ppe
ab diis imortalib; tributum illud ēēt adpliū cōmittedū.
Hostri Letari nō nulli ēt time q̄ in eum Locū res fortu
neq; omnium deducerent ut quicq̄d post horā castris fie
ret indubio poneret. Itaq; nr̄i addimicādū procedūt.
Id q̄ aduersarios existimabamus ēē facturos q̄ tn̄ a
munitione oppidi Longi⁹ nō audebant proceder. Inquo
sibi prope murū constituebant aduersarij. Itaq; nr̄i
procedunt. Interea eqtas Loci efflagitabat aduer
sarios ut tali conditione cōtenderēt ad uictoriam.
neq; tn̄ illi a sua consuetudine discedebant aut aut
ab excelso Loco aut oppido discederēt. Nr̄i pede pſſo

ppius riuū cū appropinquassent aduersarij patrocinari Lo
co miquo nō deserūt. Erat acies xiij. aquilis cōstructa q̄
lateribȝ equitatur tegebatur cū leui armatura mil. vi. Pre
terea auxiliares accedebant ppe alter̄ tm̄ nr̄a psidia
lxxx cohortibȝ viii. eqtum. Ita cū extrema planicie
iniquū in locū appropinquassēt nr̄i parat' hostis erat supi
or ut transeundū supius iter uehemēter eēt piculosū.
Quod cum a Ce. eēt ēaduersum neq̄ temē culpa sua
ad mitteret̄ eum Locū diffinir̄ cepit. Quod cū hoīum
aurib; et obiectum moleste et acerbe accipiebant se i
pediri quominꝰ plium cōficer̄ possent. Hec mora adu
sarios alacriores faciebat. Ce. copias timor̄ impediri
ad cōmittēdū plium ita se efferētes iniq̄ Loco suj potes
tatem efficiebant ut maḡ tm̄ piculo accessus eor̄ ui
deret̄. Hic decumanj suū Locū cornu dextrū tenebāt
sinistrū. iii. et v^ta^. Itemq̄ et cetera auxilia equitat'
plium clamor̄ facto cōmittitur. Hic et uirtute nr̄i
āncedebant aduersarij loco supiore defendebant acērime
et uehemēs fiebat ab utrisq̄ clamor telorūq̄ missu cō
cursu sic ut ppe nr̄i differret uictoriam. Congressus
enim et clamor. Quibus rebus maxīe hostis conterretur
in cōlatu pari erant conditione. Ita ex utroq̄ gn̄e cū pare
uirtutem ad bellandū cōtulissent pilorū missus fixa cu
mulatur et cōcidit aduersariorū multitudo. Dextrū
ut demonstrauimꝰ decumanos cornu tenuisse. q et si
erant pauci tn̄ pp uirtutē magno adūsarios timore
eor̄ opa afficiebant qd a suo Loco hostes uehemēter ce
perunt. ut ab subsidiū ne ab later̄ nr̄i occuparēt Legio
ad uersarior̄ traduci cepta sit ad dextrū. que simul est
mota. Eqtat' Ce. sinistrū cornu pmer̄ cepit. Ita ut exa

ma uirtute prelium facere possint ut locus in aciem adsuc
sidium ueniendi non daret. Ita cum clamor esset intermixtus et ge
mitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus imperitorum mentes
timore impediebat. Hic ut ait Ennius pes pede premitur
armis teruntur arma. aduersariosque uehementissime pugnan
tes nostri agere ceperunt. Quibus oppidum fuit subsidium. Ita
ipsi fusi fugatique non superfuissent nisi in eum locum confugis
sent ex quo erant egressi in quo prelio ceciderunt hominum
milia circiter XXX. et siquid amplius praeterea Labienus Actius
V arus quibus occisis utrisque funus est factum. Itemque equites ro. par
tim ex urbe partim ex provincia ad mil. III. Nostri de
siderati ad mil. hominum partim equitum partim peditum sauciati
ad .D. aduersariorum aquile oblate sunt XIII. et signa et
fasces. Preterea duces belli XVII capti sunt. Ex fuga hac qui
oppidum sibi Mundam constituissent. praesidiumque nostri cogebantur
necessario eos circumuallare ex hostium armis pro cespite
cadauera collocabantur. Scuta et pila pro uallo. insuper
occisi et gladii et mucrones et capita hominum ordinata ad
oppidum conuersa uniuersa hostium timorem uirtutisque insignia
proposita uiderent, pro uallo circumcluderentur aduersarii. Ita
Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaueribus complexi
oppugnare ceperunt. Ex hoc praelio Valerius adolescens Cordubam
cum paucis equitibus fugit. Sexto Pom. qui Cordube fuisset rem
gestam refert. Cognito hoc negocio quos equites secum habuit
quod pecunie eis distribuit et oppidanis dicit se de pa
ce ad Cesarem proficisci. et II. uigilia ab oppido discessit
CN. Pom. cum paucis equitibus non nullisque peditibus ad na
uale presidium partem carteiam contendit quod oppidum
abesset a Corduba mil. pas. C.LXX. quo cum ad octa
uum miliarium uenisset. P. Caluitius qui antea castris Pom

ppositus eet et uerbis nucium mittit. eum mini belle haber ut mitteret lecticam qua inopidum defferri possit. Litteris missis. Pom Carteiam defertur. qui illarũ ptium fau tores erant cõuenũt in domũ qua erat delat' q arbitrati sunt clanculum uenisse ut abeo que uellent requirerẽt.

Cum frequẽtia cõuenisset de Lectica Pom. eorũ in fidem confugit. Cs. ex prelio munitione circũdata Cordubã uenit. q ex cede eo refugerũt pontẽ occuparũt cũ eo circũuentũ eet conuiciare ceperunt. Nos ex prelio pau cos superesse q fugerem. Ita pugnare ceperũt de ponte.

Cesar flum transiecit et castra posuit Scapula totius seditionis familie & Libertinorũ caput ex prelio Cordu bãe cum uenisset. familias et Libertos conuocat.

Pyram sibi extruxit. Cenam afferri quã optimã iussit. ite optimis insternitur uestimentis. pecuniã et argẽtũ in prẽtia familie donauit. Ipse de tempore cenauit Vinũ et nardũ identidem sibi infundit. Ita nouissimo tempore seruum iussit qui fuisset ei concubinus. alterum cito se iugulare. Alterum pyram incẽdere. Oppidani aũt simul ac Cs. castra contra oppidum posuit discordar ceperũt. usque eo ut cla mor icastra nrã perueniret. fere que inter Cs. et Pom. erant. Hic Legiones que ex perfugis conscripte ptim oppidanorũ serui. qui erant a. Pom. Sexto manumissi.

Tunc in castris aduẽtu descendere ceperunt. Legio x iii oppidum defẽdere cepit. nõ cũ iam repugnarentur turres ex pte murũ occupauerũt. Denuo Legatos ad Cs. mittũt ut sibi Legiones intromitteret. Hoc cũ aiaduer terẽt hoies fugitiui oppidũ incender ceperũt q superati sunt a nris et interfecti hoium milia xxii. preterq̃ q perierunt extra murũ. Ita Cs. oppido potit'. Dum hic

detinet expreliuo quos circumm:nitos supi demostrauim
eruptione fecerit & bene multi interfecti in oppidum
sunt redacti. Ce Hispalim cu contendiss legati depcatu
uenerut. Ita cum ad op oppidu se se tueri dixiss Ca
ninuiz Legatu cu psidio intromittit. Ipe castra adoppi
du ponit. Erat bn magnu inter Pom. ptes psidiu Indi
gnabatur clam cuidaz. Phylom illi q. Pom. ptuz fuiss
defensor accerrim. Is tota Lusitania notissim erat. Hic
clam psidio Lusitania pficiscitur et Accilu ingru no
mine barbaru ad Lenuu couenit q bn nagna manu
Lusitanorx hret. Rursus Hispalim oppidum denuo
noctu p muru recipit psidium uigilesq iugulant.
portas pcludunt de integro pugnare ceperut. Dum
hec gerunt Legati cartelenses renutiauerut q Pom
inpotestate haberent. qd an Cesari portas pclusisset
illo bnficio suo maleficio existimabant se Lucri face
L usitani hispalim oppugnar illo tpre desistebant. Quod
cu aiaduerteret Ces si oppida cape cotederet ut ho
mines pditi incederet et moenia deleret. Ita consilio
habito noctu patitur Lusitanos eruptione face. Id qd
cosulto no extimabat fieri ita irrupendo naues que ad
flum betim fuissent incederut. Nostri du incedio deti
netur illi profuguit et ab equitib concidunt. Quo
facto oppido recupato. Stati it face cepit. Exqua ciui
tate Legati addeditione uenerut. Mundenses q ex
plio in oppidu cofugerat / cu diuti circusederetur / bn
multi deditionez faciut / et cu in Legione distributi
couirant inter se se noctu signo dato qui in oppido
fuissent eruptione faceret illi cedem incastris ad
ministraret. Hac re cognita insequeti nocte iugi
:/:

gilia . iii tessara da extra uallum omēs sunt concisi Cā
talēses duces. Cęsar initinē reliq̄ oppida oppugnat. q̄ pp
P om. dissētiū cęperunt. ps erat que Legatos ad Cę. miserat.
Pars fuit q̄ Pom. ptiū fautores eent. Seditione concitata
ptes occupaūt. cedes fit magna. Sauci Pom. naues
xxx occupat longas. & pfugit didi q̄ Gadis classi
pfuisset. ad quē simul nūcius allat ē. Confestim
sequi cępit ptim pedib; ptim ad eqtat ad psequēdū
celeriter iter faciēs. Item iiii die nauigationem
cōfestim cōsequētes qd impata cratela pfecti qua fuisset
ad terrā aplicant. Dum aquant Didius classe occu
rit naues incēdit nō nullas capit Pom. cū paucis
pfugit et locū munitū nā occupat. Eqtes et cohor
tes q̄ ad psequēdū missi eent speculatorib; cōmissis
certiores fuūt et diē et noctē iter faciūt. Pom. hu
mero. et sinistro crure uehemter erat sauci. Huc acce
debat ut et talū intorsiss;. Que res mag impediebat
l ta Lectica a turre inqua erat allat in ea ferebat Lu
sitanus more militari. cū a Cesaris psidio fuiss; cōspe
ctus celeriter eqtatu cohortib;q circūdat. Erat acces
sus loci difficultas. Nam id circo pp suos a psidio
fuisset conspect celeriter munitum locū nā ceperat
ē Pom. queē iux mag multitudine deducti hoīes
ex supiore loco defendē possent subeūt in aduentu
nrō depellūtur quib; cedentib; cupidius insequebant
aduersarij et confestim tardabant ab accessu. Huc
sepi facto ad uertebat nrō mag id fieri piculo opere
circūmunire instituit. Pari aūt & festinatione
celeri circūmunitiones i iugo dirigūt. ut eq pede cuz
aduersariis cōgredi possent. A quibus cū aiadūsum

telis

eẽt fuga & psidium capũt. Pom ut sup demõstrauiz
sauciato & intorto talo id circo tardabatur adfugiẽdũ.
I temꝗ pp difficultatem Loci neqꝫ equo neqꝫ uehiculo
salutis sue presidium parar̃ poterat. Cedes a nostris
undiqꝫ ad ministrabat. Ex clusa munitione amissis au
xiliis ad cõuallem atqꝫ excesum Locũ ut inspeluncã
P om. se occultare cepit. ut a nris nõ facile inuenir̃et.
n̄ captiuorꝫ inditio ita ibi intficatur. Cũ Ce. gladiie
batur ad Hispalum pdie idus aplis cap̃ allatũ ẽ / &
pplo datũ incõspectũz intfecto. CH. Pom. adolescẽte.
D idius, quẽ sup demonstrauim̃ illa affect̃ Letitia pximo
se recepit castello nõnullasqꝫ naues ad reficiendũ sub
duxit. Lusitani q expugna supfuerũt, adsignũ se re
cepũt. & bene magna manu compata ad Didiũ se re
portant. Hic et si nõ aberat diligentia ad naues tue
das tñ nõnũqꝫ ex castello pp eorꝫ crebras excũsiõẽs
exciciebatur ut sic prope q̃tidianis pugnis insidiis ponũt
et triptito signo distribuũt. Erant parati q naues
in cẽderẽt incẽsisqꝫ qui presidium repeterẽt. Hi
sic dispositi erant ut a nullo cõspectu oium adpugnã
contẽderẽt. Ita cũ ex castello. Didi adppellendũz
pcessisset cũ copiis signũ a Lusitanis tollitur naues
succẽdũtur Simulqꝫ q incastello adpugnã pcesserat
eodem signo fugientes latrones dum psequũt atqꝫ
insidie clamore sublato circũuenũt. Didius mag
cũ uirtute cũ complurib; interficit. Nõnulliqꝫ ea pug
scaphas quo ad littus fuerũt occupãt. Item cõplures
nando ad naues q̃ in solo fuerũt se recipũt ancorisqꝫ
pelagus remis petere ceperunt. Que res eorꝫ uite
subsidio fuit Lusitani preda potiuntur Cesar. a

Gadib; rursus hispalim recurrit · Fabius maxim⁹ quē ipse
adpresidium oppugnandū reliquerat · opibus assiduis hos
mt stesq; se se interclusi inter se decernē facta cede bn̄ ma
gna faciunt · Nostri ad oppidum recupandum nō pter
mittūt & reliquos uiros capiunt · xiiij milia · At
de īn ursaonē proficiscūtur quod oppidum magna
munitione continebatur / sicut ipse locus nō solū ops
sed et nā addaditus oppugnandū hostem appeteret ·
N uc acciderat q aqua preterq; in ipō oppido nō erit
nam circūcirca riuus nusq; repiebatᷣ ppius mil pas
viii Que res mag erat adiumēto oppidanis · Tum p
terea accedebat ut agger materiesq; unde solite
sunt turres agi propius mil · vi · nō repiebantᷣ · At
P om · ad oppidum oppugnationē tutiorē efficeret oēm
materiam circū oppidum succisam intro cōgessit ·
I ta necessario deducebantur nri ut a n Munda quā
pxime ceperant materiē illō deportarēt / Dum hᷣ
ad Mundam geruntᷣ et Vrsaonem · Ce · ad Hispa
lim cū a Gadibus recepissʒ · Insequēti die cōtione
ad uocata cōmemorat initio questurᷣ sue eam pro
uinciam ex omnib; puinciis peculiarem sibi consti
tuisse & que potuisse eo tpre bnficia · Insequenti
tpre petunt ampliato honore Vectigalia que Metellus
imposuissʒ a Se · petisse et eis pecuniis prouinciam
se liberasse simulq; patrocinio suscepto multis lega
bus ad se in Senatū inductis simul publicis puatis
q; causis multorū inimiciis susceptis defendisse suo ·
I tem in cōsulatū absentē q; potuissʒ cōmoda puincie
tribuisse eoꝝ omniū cōmodoꝝ te inmemores et ingra
tos eos in se et in pplm · Ro · Hoc bello et pterito

tempore cognouisse uos iure gētium Ciuiumq Ro.
institutis cognitis mor barbarorū Po ro magna transi
tio sanctis Ro. semel et sepius attulistis. & Luce clara
ceptū ī medio foro nefarie interficē uoluistis. Vos
itaq semp pacē odistis. ut nullo tempor ō Legiones
desint po.ro. in hac prouincia hrī apud uos beneficia
p beneficiis maleficiis maleficia p bñficiis habētur.
Ita neq in ocio concordiam neq in bello uirtutē ullo
tpre retinē potuistis. Priuat' exfuga CN. Pom. adoles
cens a uob' recept' fasces imperiumq s arripuit. mul
tis interfectis ciuib auxilia contra. Po Ro. compa
uit agros prouinciamq uro impulsu depopulat' In
quo uos uictores existimabatis. An me deleto nō
animaduertebatis. x. hrē Lectas quidem Legiones Po
Ro. Que non solum uob' resisistere sed et celum
diruere possent. Quarum Laudib et uirtute. :~

[illegible]

#4000—
FAFX22